

אילן פריש
חיים
ומחשבות

חיים ומחשבות

אילן פריש

עורכת: דורית פרידמן
עריכה והגהה: דניאלה כיתאין
עיצוב גראפי: בן שוורץ
הגהה אחרונה: אהרובי אמיתי

© כל הזכויות שמורות לאילן פריש. 2024.

ילדיי אומרים,
אבא שלנו דומה לקקטוסים שהוא מגדל,
קוצני בחוץ ורך מבפנים.

הילה, שגיא ועדי

תוכן העניינים

מבוא 6

פרק ראשון: תולדות חיים ומשפחה

- תולדות חיים ומשפחה 8
- ורדים - ניסיון ילדות עצוב וקשה 20
- אבא - איש של פרדוקסים 22

פרק שני: ההגות והמוטיבים המלווים את חיי

- בפילוסופיה 24
- בפסיכולוגיה 27
- בנושא הסכסוך היהודי-פלסטיני 28

פרק שלישי: נווה שלום

- נובמבר 1982 30
- נאום שלי בביקור הנשיא הרצוג, ספטמבר 1985 36
- הרהורים עצובים על מה שהיינו יכולים להיות, או האם אנחנו (נווה שלום) אוטופיה 38
- מכתב לחברי נווה שלום 17.4.2000 40
- ראשי פרקים לדין בנווה שלום 12.1.2016 43
- מדוע לא נכון לאמץ נקודת מבט אחידה ויחידה כהחלטה מחייבת בוואחת אלסלאם/נווה שלום ומדוע יוזמה זו מזיקה 45
- התייחסות לסרטו של מעיין שוורץ "ילדי השלום" 51
- ביה"ס לשלום בנווה שלום 53

פרק רביעי: הסכסוך היהודי-ערבי

- זיכרון ושכחה - הרהורים שונים ומשונים בעקבות קריאה יהודית בחוברות "זוכרות" 2010 63
- רשמים בעקבות קריאת ספרו של יאיר אורון: "השוואה, התקומה והנכבה" (2013) 69

- 71 ..... מדינה לכל אזרחיה עכשיו - תביעת הפלסטינים
- 72 ..... הרהורים שונים על הנכבה
- 75 ..... התייחסות לספרו של עאדל מנאע "נכבה והישרדות"

82 ..... פרק חמישי: התכתבויות בין חברים

פרק שישי: פסיכולוגיה וחברה

- 148 ..... על ספרו של ארווין יאלום "אני מזמין משטרה" (2011)
- 149 ..... על אשליית ה"אני" האינדיבידואלי - מאמרו של גדעון לב
- 152 ..... על ספרו של הרברט מרקוזה, "האדם החד-מימדי" (1971)
- 155 ..... על הספרים של אווה אילוז:
  - "אינטימיות קרה" - 2008
  - "גאולת הנפש המודרנית" - 2012
  - "סופה של האהבה" - 2020
- 157 ..... על הספר "שלטון האושר" של אווה אילוז ואדגר קבאנאס
- 159 ..... על ספרו של מיכה גודמן "מהפכת הקשב" (2021)
- ..... "המין האנושי" - ספרו של רוטחר ברחמן, 2020, ו"הרע לכאורה
- 164 ..... על התוקפנות בטבע" - ספרו של קונראד לורנץ, 1969
- ..... המין האנושי - האם הוא רע או טוב מיסודו?
  - על הדילמה בין הובס לרוסו, כפי שעולה מהספר
- 172 ..... "המין האנושי: היסטוריה של תקווה" מאת רוטחר ברחמן
- 174 ..... הבינה המלאכותית

פרק שביעי: פילוסופיה

- 177 ..... האם לניטשה יש תורת הכרה?
- 187 ..... סיכום ודיון בשאלת מעמדה של פילוסופיית הלשון
- ..... סיכום המאמר "אינטנציונליות, שפה ומחשבה - התכתבות",
  - עדי צמח ואמיר הורוביץ
- 192 ..... בעקבות הספר "לא על המוח לבדו", מאת יוחאי עתריה (2019)
- 195 ..... בעקבות ספרם של יצחק בן ישראל וגיא פינקלשטיין (2022)
  - "האם העולם באמת קיים, מסע מדעי-פילוסופי מקאנט
  - ועד קוונט"
- 196 .....

- בעקבות הספר "שפה, מחשבה, עולם: סוגיות בפילוסופיה אנליטית", מאת יובל אילון (2021) 202
- סילוק המטפיזיקה על ידי ניתוח לוגי של השפה, רודולף קרנפ 207
- וילארד ואן אורמן קווין, "שתי דוגמאות לאמפיריציזם" 209
- מחשבות בעקבות ספרו של יעקב גולומב - "זהות בלא נחת" על יהודי שוליים נאורים וזיקתם לניטשה. 210
- וויטגנשטיין ומכתש רמון 212
- תודעה - למי היא נחוצה? 213
- בעקבות הספר (המפורסם) זן ואומנות אחזקת האופנוע - מאת רוברט מ. פירסיג 1973 217

222 ..... **רשימת ספרים**

אחרית דבר

- אחרית דבר פילוסופית 224
- אחרית דבר פוליטית 226
- נכשלתי, ידידי 226
- לאחר הבחירות האחרונות וניצחון הימין 2022 228
- בעקבות השבת השחורה (7.10.2023) והמלחמה בעזה 231
- "ממה אנחנו מפחדים" תגובה למאמרו של אלון עידן במוסף הארץ 236
- מחשבות בעקבות מאמרו של אלון עידן - "למה לא רואים את הסוף?" במוסף הארץ 237
- הספר "רגשות נגד דמוקרטיה" אווה אילוז ואביטל סיקרון 2024 238
- אחרית דברי גם אחרי שלא אהיה פה (מעין צוואה) 240

מבוא

אני כותב ביוגרפיה זו וכן את יתר הדברים שכתבתי ופרסמתי, חלקם פוליטיים, חלקם פילוסופיים, כדי שאספיק עוד בחיי להוציאם לאור. הדברים מיועדים למשפחתי ולמספר מועט של חברים טובים. כך לא יהיה צורך נוסף בחוברת זיכרון, לאחר הסתלקותי והפיכתי לקופסת פח מלאה באפר.

ספר זה מאגד בתוכו לקט של דברים שהעליתי על הכתב במהלך חיי, הנוגעים בנושאים המרכזיים שהעסיקו אותי ושעדיין ממלאים את הוויית חיי, ובראשם - הסכסוך היהודי-ערבי והניסיון למצוא דרכים ליישובו. אפתח בסקירה אוטוביוגרפית, הכוללת פרטים מרכזיים מקורות חיי, וחיי הורי ונמשכת אל ילדותי בקיבוץ רשפים, שירותי הצבאי, הצטרפותי המאוחרת לגרעין גיל"ת בכרם שלום, הקמת נווה שלום -וואחת אלסלאם* וכן הצגת בני משפחתי ודברים שכתבתי לזכר אבי.

בהמשך אפרט את המוטיבים שליוו אותי ואת כתיבתי. על הסכסוך היהודי-ערבי אני כותב מתוך ניסיון חיי בנווה שלום-וואחת אלסלאם, הישוב היהודי פלסטיני. אני מקדיש פרק גדול לנווה שלום, ובו דיונים, מאמרים ותהיות על בית הספר לשלום, על אופי הכפר, על התקווה לשלום ועל המציאות המתהווה, המשנה את פני הדברים.

פרק נוסף יוקדש לנושא הסכסוך היהודי-ערבי בכללו. אחריו יובאו התכתבויות עם ידידי בנושאים אלה ואחרים. בפרקים הבאים יובאו סיכומי ספרים שקראתי וכן מאמרים ומחשבות בנושאי פילוסופיה ופסיכולוגיה, שהעמקתי בהם ושהעלו בי מחשבות והשגות בהשלכה על חיינו.

אין כאן משנה סדורה או יומרה לגבש את מסע חיי לכלל מבנה מהודק ומרוכז של סיכום אירועי חיים והגות. הנושאים לא פעם משתרגים וכרוכים זה בזה. אף על פי כן, השתדלתי להביא את הדברים בסדרם הכרונולוגי.

מטרת הספר היא להשאיר אחריי את החומרים הללו לילדיי, לנכדיי,

* שמו המלא של הכפר הוא נווה שלום-וואחת אלסלאם, אך בספר זה לצורכי נוחות אשתמש בשם העברי בלבד - נווה שלום.

לחבריי ולאנשים שיגלו בהם עניין ושיבקשו להבין מהו שהניע ועודנו מניע את בחירותי, את פועלי ואת מסע חיי. ברצוני לציין שאינני איש ספרות ולכן הסגנון מדי פעם אינו מלוטש דיו.

בימים אלו בהם הספר יוצא לאור, אנו נמצאים בעיצומה של מלחמה עקובה מדם. כולי תקווה שתהיה אלטרנטיבה של שלום לגורל טראגי זה.

"ראו הוזהרתם"

כחוט השני בכל דברי בספר הזה, אני חוזר ואומר שכל הכתוב בו - היינו הפרספקטיבה, ההבחנה, המיון, ובחירת העובדות (מה שהן) - כל אלה הם באחריותי ולפי בחירתי בלבד. כפי שאני כותב בספר זה, אין לדעתי השקפה המציגה את האמת האובייקטיבית. וכפי שניטשה כבר אמר, יש רק פרספקטיבות.

תודות

- לדורית פרידמן - על עריכה מקצועית ועל הערותיה והארותיה לסדר הגיוני של הפרקים, שהיו חשובות ביותר.
- לדניאלה כיתאין - שהשקיעה ימים ושעות לא מעטות במעבר על כל טקסט, תיקנה, ערכה וסיגננה, וכל זאת בצניעות, בשקט ובסבלנות אין קץ האופייניים לה.
- לאהרוני אמיתי (חברי) - על הגהה לשונית.
- לבן שוורץ (בן זוגה של בתי עדי) - על עריכה גרפית של הספר, על היותו קשוב לרצונותיי ולמחשבות ועל כך שנתן להם ביטוי בעיצוב הספר.
- למשפחתי היקרה - אשתי תמר ושלושת ילדי הילה, שגיאו ועדי שחיזקו, עודדו ותמכו בי בתהליך של הוצאת הספר.
- לחתני ניר בן זוגה של הילה ושלושת נכדיי המקסימים: רותם, ענבר ואופיר שאני תמיד נהנה לחלוק עימם את מחשבותיי ולשמוע תובנותיהם.
- ובעיקר לאשתי תמר שהיתה שותפה בהגהת ובהבאת הספר לידי גמר.

פרק ראשון: תולדות חיים ומשפחה

נולדתי ב-18 במאי 1948 להורי, מישו (משה) ומדי (נעמי).

אבא משה/מישו (1918-2003) נולד ביאסי שברומניה, לאב שהיה סוחר נוסע בעסקי נפט. אבא למד בבית ספר מקומי, לא יהודי, ולא קיבל חינוך יהודי כלל. לאחר סיום הלימודים החל ללמוד באוניברסיטה והיה ממצטייני המלך בלימודיו.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה גויס אבא לצבא הרומני, אולם לאחר שהבין כי הצבא הרומני משתף פעולה עם הגרמנים, ערק ממנו. הוא נתפס, בעודו לובש מדים, בידי ארגון צלב הברזל הרומני ונידון להוצאה להורג. ברגע האחרון הצליח להימלט מהשבי. בפגישתו עם אחיו, לזר, שהיה כבר פעיל ציוני, שפעל להעלאת פליטים יהודים לארץ, שוכנע אבא להצטרף לאונייה שעליה פיקד לזר. עם הגיעם ארצה נתפס אבא על-ידי הבריטים ונשלח למחנה המעצר בעתלית, שם התבקש להעביר קורס באנגלית לקבוצת עולים יוצאי השומר הצעיר מבוקרשט, רומניה. וכך נוצר הקשר בינו לבין הגרעין הרומני שהתעתד להקים את קיבוץ רשפים.

לאחר שחרורו מהמחנה, התגייס לצבא האנגלי ושירת במצרים. עם שחרורו מהבריגדה (הצבא האנגלי) פגש את ישה, ממייסדי הקיבוץ, שאותו הכיר מהמחנה בעתלית, וקיבל את הצעתו להצטרף לקיבוץ ההכשרה שלהם בקריית חיים. הגברים שבחבורת ההכשרה עבדו בסבלות בנמל חיפה באותה תקופה.

אבי היה איש חזק שהצטיין בעבודת הסבלות, וגם איש משכיל, וסופר עליו כי לאחר שעות העבודה הארוכות והמתישות בנמל, המנורה באוהלו דלקה בלילה עד שעות מאוחרות כיוון שעסק בקריאה. אָמִי, מְדִי (נעמי), שכבר אז נחשבה ליפה שבחבורה הרומנית, התאהבה בבחור השרמנטי הזה, דבר שהביא בהמשך לנישואיהם, להולדתי ולהולדת אחי התאומים עומרי ואודי. אולם כבר כאן צריך לומר שנישואים אלה לא צלחו, ובהמשך הדרך הם נפרדו.

בקיבוץ עבד אבא בתחילה בכרם הענבים והמשיך במטעים. העבודה בחקלאות הסבה לו אושר רב. עם זאת, בשעות הפנאי הקים את ספריית הקיבוץ, שהייתה בשעתו מרשימה ביותר. תמיד היה איש ספר ושלט במספר שפות לא קטן. הוא ידע לייעץ, להמליץ ולהפנות את החברים לספרים המתאימים לכל אחד מהם.

התחום השני שאהב ועסק בו הוא תחום הקקטוסים והסוקולנטים. היו לו חממה וגינה לתפארת.

לאחר שעות העבודה היה אבא עסוק בגינתו או ספון בחדרו, וחופץ מטיול מאורגן אחד בחו"ל, לא עזב את הארץ ויתר נסיעותיו היו בארץ. אם צריך לאפיין את עולמו של אבי, היה זה הניסיון למרוד בכל מה שמייצג את היהודי הגלותי מהגטו, הן בלימודיו בבית הספר ובאוניברסיטה הרומנית, כשכל חבריו היו רומנים, והן בשירותו בצבא הרומני ולאחר מכן בארץ, כשהתנדב לצבא הבריטי וכשהיה שליח הקיבוץ בקרבות בנגבה. לקראת סיום חייו כשהוא מאושפז בבית החולים, והסרטן מפושט בכל גופו והוא סובל מכאבים עזים, ברור היה לנו שאין יותר מה לעשות מלבד להקל על הכאבים במתן מורפיום והגדלת המינון. אנחנו, שלושת הבנים, ידענו והסכמנו להגדלת המינון, ביודענו שבעצם זוהי מתנת החסד האחרונה.

בשעותיו האחרונות אבינו מלמל לפרקים את שם אימנו מדי, כנראה משום שמעולם לא חדל לאהוב אותה. אנו הבנים שקלנו האם להביאה לבית החולים לפרידה אחרונה. החלטנו לא לעשות זאת ועד עצם היום הזה אני שוקל החלטה זו, אולי היה אפשר בהסכמתה שהיא תחזיק את ידו ותאמר כמה מילים יפות, כאשר אנו לא נוכחים במעמד זה. אולי זה היה יכול להיות תיקון אחרון לפרידה הכל כך ממושכת ביניהם.

אבי התמודד עם המחלה הארורה במשך כמה שנים. כאשר ביקרתי אותו מדי כחודשיים, הוא היה מחבק אותי ואומר: אולי בפעם הבאה לא תוכל לפגוש אותי לכן אני מחבק אותך עכשיו.

אני מרגיש נקיפות מצפון ורגשי אשמה על כך שבתוך מרוץ החיים - בניית קיבוץ מיוחד בנגב (כרם שלום) ולאחר מכן בניית היישוב המשותף היהודי פלסטיני - נווה שלום, לא הקדשתי זמן, תשומת לב ונוכחות מספקת לצורך תמיכה וסעד במצבו הבריאותי.

אָמִי מְדִי/נְעֻמִי (1926-2015) נולדה בבוחוש שברומניה. אביה היה בעל בתי זיקוק לנפט וראש הקהילה היהודית בעיר. הוא היה איש אמיד והם חיו ברווחה. בין השנים 1935-1936 החרימם המשטר הפשיסטי הרומני את מפעליו והוא ירד מנכסיו. עקב כך עברה המשפחה לבוקרשט.

אָמִי צורפה על-ידי אחיה, מונדי, לקן השומר הצעיר בבוקרשט ותוך זמן קצר נעשתה פעילה מאוד. הפעילות בקן הייתה צריכה להתרחש "על אש קטנה" ובהסתר, כדי שהמשטר הפשיסטי, שהיה בברית עם הנאצים, לא ימנע אותה. קבוצת בני גילה, שאיתה היו לה קשרי חברות אמיצים, היא שהקימה, לימים, את קיבוץ רשפים.

בהיותה בת 15 נאסרה אָמִי יחד עם רוב חברי הקבוצה בבית סוהר רומני בבוקרשט, בעוון פעילות חתרנית נגד השלטון ובחשד לחתירה קומוניסטית. גם אחיה הגדול, מונדי, נאסר בהיותו פעיל בקן. תחילה נגזרו על רוב חברי הקבוצה עונשים חמורים ביותר, שכן השופטים שוחדו לטובת המשטר. אולם, לאחר התערבות עורך דין מטעם משפחות החניכים, הומתקו העונשים במקצת. בתום שלוש שנים בכלא, עם בוא הכיבוש הסובייטי והפלת המשטר הפשיסטי, שוחררו כל חברי השומר הצעיר והיא ביניהם.

בשעה שרוב חברי הקבוצה עלו לארץ ונכלאו במחנה המעצר בעתלית, אימא נשארה ברומניה, יחד עם מספר חברים, על מנת לעזור ולשקם את פעילות קיני השומר הצעיר בערים השונות. מאוחר יותר עלתה גם היא לארץ והצטרפה לחבריה, כשהקימו את ההכשרה בקריית חיים.

אימא הייתה אישה חמה ומחבקת, שאהבה חברה ואת הקיבוץ כאידיאל. בקיבוץ מילאה תפקידים שונים והשתלבה בענפי המשק. אבל גם אהבה את החיים בתל אביב ובמשך תקופה ארוכה שילבה בין חיי הקיבוץ לחיי העיר.

היא נחשבה ליפהפיית העמק ויופייה עזר לה על מנת לפתוח דלתות ולקשור קשרים. יחד עם זאת, הקיבוץ של חיי היום-יום היה צר עליה וקרנני ולכן פעילותה במחלקות שונות במוסדות הקיבוץ הארצי בתל אביב נתנה מענה לאהבתה לעיר הגדולה. היא הייתה פעילה במועדון "צוותא" והכירה את הצמרת התרבותית והאינטלקטואלית של אותם ימים, שנטייתם השמאלית קשרה אותם ל"צוותא", והכירה באופן אישי

את רוב שחקני הבימה והקאמרי, שני התיאטראות הגדולים. ההיכרות עם שחקנים ואנשי רוח שונים, הלבוש המוקפד והיפה, החנויות, הופעות התרבות בערבים ובתי הקפה והמסעדות - כל אלה הלמו את אופייה עשרת מונים יותר מהחיים האפורים, הקשים והסגורים בקיבוץ קטן בעמק בית שאן. בהמשך, עברה למחלקת התרבות של הקיבוץ הארצי והמשיכה לגור חלק מהשבוע באופן קבוע בתל אביב.

בהיותה אשת חברה, שמרה על קשר עמוק ולאורך שנים עם קבוצת החברים שהיו שותפים בהנהגת הקיבוץ. לקראת העשור השישי לחייה, חזרה באופן קבוע ומלא לחיות בקיבוץ.

חלק גדול מחברי הקיבוץ, "החברים של היום-יום", לא ראו תמיד בעין יפה את סגנון חייה של אמי מחוץ לקיבוץ, אך היא ידעה לשמור על קשר אמיץ וחם עם מספר חברים בהנהגת הקיבוץ ומכל היתר פשוט התעלמה. סיום חייה של אמא היה עצוב ביותר. אמא סבלה ממחלת האלצהיימר ושהתה במוסד סיעודי כמעט 10 שנים, על כיסא גלגלים, לא דיברה, לא הכירה את משפחתה והיתה זקוקה לעזרה מלאה בכל תפקודיה הבסיסיים ביותר.

כך לא נותר זכר מחייה הסוערים והפעילים, מיופייה וקולה הרם בכל מפגש, והחשוב ביותר מהאהבה החמה והמחבקת לילדיה ונכדיה שאהבו אותה ובילו אצלה זמן רב.

ביקרתי אותה מדי שבוע במוסד בו שהתה. בשעותיה האחרונות החזקתי את ידה, בכיתי ואמרתי לה כמה אהבתי אותה, ואין לי שום טענה או טרונייה אליה. גם פה אולי איחרתי את המועד.

לסיכום הקשר שלא צלח לבסוף בין הורי

נשאלת כאן השאלה, מהו המרשם הטוב לקשר זוגי. הקשר הראשוני בין הורי היה בנסיבות ההיסטוריות המיוחדות מאוד של קום המדינה וההכשרה הצעירה של רשפים. בתחילה, אופיים השונה והניגודים בין האינטלקטואל החסון, אך המסוגר חברתית, לבין היפהפייה האנרגטית והפעילה חברתית - היו למקור משיכה הדדית. אך לאחר הקמת הקיבוץ ומקץ שנים בחיי היום-יום ובשגרה, נעשו הניגודים קשים ובלתי ניתנים לגישור והקשר הזוגי ביניהם לא עמד במבחן הזמן.

בילדותי וגם בנעורי מצאו הורי את הדרך לא לפרק את השותפות באופן פורמלי, אם כי חייהם המשותפים לא התקיימו בטוב. צעד של פירוק משפחה נתפס אז בקיבוצים כחריג ביותר. רק בזמן שירותי הצבאי הם נפרדו באופן פורמלי. גם מאבי בבית חולים בעפולה וגם מאמי בבית האבות הספקתי להיפרד טרם מותם. זאת נחמתי הקטנה.

ילדותי, עד סוף כיתה ג', עברה עלי בחברת הילדים במסגרת החינוך המשותף בקיבוץ, שם נחשבתי לילד חברותי ונוח, אך כזה שלא מצליח ללמוד. באותה תקופה לא ידעו איך להתמודד עם הקושי, מה עוד שבמבחן האינטליגנציה לא נמצאה כל בעיה. המחנכים, יחד עם הורי, החליטו לשלוח אותי למוסד "ורדים" - מוסד חינוכי של התנועה הקיבוצית בטבעון, מוסד עם פנימייה, המיועד לילדים שאינם מוגבלי-יכולת, אך בעלי קשיי השתלבות בבית ספר היסודי (פירוט על מוסד "ורדים" בהמשך).

בשנת 1961, לקראת כיתה ז', חזרתי לקיבוץ ושירות למוסד החינוכי גלבוץ, שהיה משותף לקיבוצי העמק של השומר הצעיר: בית אלפא, ניר דוד, מסילות ורשפים, ופעל בתנאי פנימייה מלאה. במוסד החינוכי התחלתי ללמוד ממש בכיתה י', ולקראת סוף י"א הכרתי את תיאודור הולדהיים ז"ל, מורה במוסד החינוכי, חבר קיבוץ בית אלפא, שהיה נשוי לרחל פישמן ז"ל, ואב לשניים. בשיחה מקרית בטיול שנתי שבה דיברתי על הקשיים הלימודיים המלווים אותי מאז מוסד ורדים, בעיקר במקצועות הריאליים, הציע תיאודור את עזרתו. הקשר בינינו גם נטע בי את האהבה לפילוסופיה המלווה אותי עד היום.

תוך כדי שירותי הצבאי הצטרפתי לגרעין בנים בקיבוץ כרם שלום. מאוחר יותר, כאשר הקיבוץ בחר בי לגבש את הגרעין בת"א שנקרא "גרעין אבשלום", שילבתי יציאה זו בהתחלת לימודי כתלמיד שלא מן המניין באוניברסיטה העברית בירושלים בתחום הפילוסופיה (על לימודי אפרט עוד בהמשך).

יש לי שני אחים, עומרי ואודי התאומים, שקטנים ממני בחמש שנים.

איני זוכר חוויות של ילדות משותפת עם אחי בחדר ההורים בשעות אחר הצהריים, כפי שהיה מקובל אז. מה גם שחדר ההורים עצמו לא היה בדיוק חדר משפחה חם. עם זאת ועד כמה שיכולתי להתרשם, אחי לא נפגעו קשה מהיחסים הקשים בין הורינו. שניהם סיימו את לימודי התיכון במוסד גלבווע, והגיעו לדרגות בכירות בצבא.

אודי היה למורה מבוקש למתמטיקה ולפיזיקה בכיתות הגבוהות של מוסד גלבווע וגם לאחר מכן, כשעבר לגור מחוץ לקיבוץ. היום הוא אב לחמישה ילדים - שלושה מאשתו הראשונה, ושניים מנישואיו הנוכחיים לאסתי, והם גרים בכפר יונה.

עומרי למד עבודה סוציאלית, והתמחה בתחום הטיפול-קליני ובהתמכרויות. הוא אב לחמישה ילדים ומתגורר עם אשתו אסתר בקיבוץ מסילות. הוא יזם והקים את "כפר איזון" פורץ הדרך, המיועד בעיקר לטיפול בצעירים שחזרו מחו"ל לאחר חוויות שימוש בסמים שהשפיעו עליהם קשה ומנעו מהם לחזור לתפקוד. היום קשרינו המשפחתיים די רחוקים, אך ידידותיים.

בשנת 1967, לאחר מלחמת ששת הימים, התגייסתי לצבא. אובחנתי כבעל כושר לקוי - בעיות לב ועמוד שדרה - ונשלחתי לקורס מש"ק אפסנאות. פניתי למוסדות הקיבוץ הארצי דרך אמי שעבדה שם, ובזכות קשריה זכיתי לעבור לנח"ל ולהצטרף לגרעין גיל"ת - גרעין ראשון של בני קיבוצים, שיועד להקים את קיבוץ כרם שלום והיה באותה עת בשירותו הצבאי כמחלקת נח"ל.

הכרתי את יוזמת הגרעין הזה מהפרסומים הראשונים, אודות בני הקיבוץ הוותיק שיקימו קיבוץ צעיר משלהם. תחלואי הקיבוץ לא יהיו מנת חלקו. לי הרעיון קסם כבר בסוף י"ב, אך חברי קבוצתי ברשפים הסבירו לי שאנחנו רק הקבוצה השנייה של בוגרי הקיבוץ ועל כן תפקידנו להישאר ברשפים כדי להשלים את הקיבוץ, ועלי לוותר על החלום להצטרף לגרעין גיל"ת.

כאשר רוב בני גרעין גיל"ת הלכו לאימון מתקדם בצנחנים, אני, עקב מגבלות הכושר, נשלחתי לקורס מכי"ם של הנדסה קרבית. עם גמר הקורס, שאותו סיימתי כחניך מצטיין פלוגתי, חזרתי למחלקת הנח"ל בכרם שלום.

בשנת 1970 הייתה מלחמת ההתשה בעיצומה ואנחנו גויסנו כנחלאים לשירות בתעלה. שִׁרְתִּי שם כשלושה חודשים - תקופה לא קלה עם נפגעים רבים, פצועים והרוגים, שאת חלקם הכרתי טוב מאוד. עם שחרורנו נכנסה לתוקפה הפסקת האש הראשונה עם המצרים. עקב סירובי לשרת בשטחים במילואים, הוצאתי מהיחידה שלי בהנדסה קרבית.

כרם שלום

בשנת 1972, בכרם שלום, התחתנתי עם תמר, שסיימה בינתיים את לימודיה כאחות, ובהמשך נולדה בתנו הראשונה - הילה. תמר ואני היינו חברים עוד מימי לימודינו במוסד גלבוץ.

כפי שהזכרתי, התחלתי בארגון גרעין של חניכי ביה"ס "תיכון חדש" בתל אביב - "ילדי הפרחים" התל אביבים - אשר עסקו גם בפעילות פוליטית והיו בין מנסחי מכתב השמיניסטים המפורסם. בהיותנו קיבוץ פוליטי ומרדן, חשבנו שהם יכולים להיות עתודה מצוינת להשלמת כרם שלום. ליוויתי אותם בתל אביב, בהתארגנות לגיוס משותף לצבא, ובכל מסלולם הצבאי, עד הגיעם לכרם שלום. לאחר שחרורם רובם עזבו את הקיבוץ.

בתקופת ההדרכה, באישור הקיבוץ, התחלתי ללמוד פילוסופיה באוניברסיטה. תחילה, פילוסופיה קלאסית - מרסל דבואה, לוגיקה - פוזננסקי, ובהמשך פילוסופיה של הלשון - עדי צמח ואבישי מרגלית, פילוסופיה של קנט ושפינוזה - ירמיהו יובל, פילוסופיה אקסיסטנציאליסטית וניטשה - יעקב גולומב, פילוסופיה של המדע - אלקנא מרגלית.

בימי כרם שלום התנהל באופן תמידי ויכוח נוקב על אופי הקיבוץ, על השוני בינו לבין הקיבוץ הוותיק, על אופיו הפוליטי של הקיבוץ ועל יחסינו לתנועת האם שלנו - הקיבוץ הארצי. (פירוט רחב יותר על אופיו המיוחד של כרם שלום ניתן לקרוא בספרו "אנחנו לא בקונצנזוס" של פרופ' אביהו רונן שהיה מיוזמיו ומקימיו של גרעין גיל"ת ובהמשך של קיבוץ כרם שלום, שיצא לאור זה עתה).

קומונה פוליטית בתל אביב

בכרם שלום השתייכתי, יחד עם עוד כמה חברים, לקבוצה הרדיקלית יותר מבחינה פוליטית, והצענו להקים קומונה פוליטית מטעם הקיבוץ באחת הערים. משלא התקבלה הצעתנו באספת החברים, החלטנו לעזוב את הקיבוץ ולהקים את הקומונה באופן עצמאי. אני גרסתי שיש לעשות זאת באחת מערי הפריפריה, אך רוב חברי הקבוצה העדיפו את תל אביב. וכך, לאחר עשר שנות חברות בקיבוץ, שבחלקן ניהלתי את המוסך ותמר את המרפאה, עזבנו עם בתנו הילה, יחד עם קבוצה של עשרה חברים לבית משותף ברחוב מרכז בעלי מלאכה 20 בתל אביב. שם ניהלנו את כל הרכוש והכלכלה בצורה שיתופית. אני התחלתי לעבוד בעיר לוד במוסך של ידידי הבדואי, נורי אלעוקבי, אותו הכרתי ממאבקי הבדואים של הכפרים הבלתי מוכרים בנגב.

לאחר שנה של קיום הקומונה, שבה רק לי ולתמר הייתה ילדה, הבנו שאין הצדקה לקיום הקומונה וחיפשנו את דרכנו העצמאית. נזכרתי שבעבר השתתפנו בכינוס יהודי-ערבי משותף במקום פסטורלי על גבעה הצופה על עמק אילון ומנזר לטרון - מקום הנקרא נווה שלום. החלטנו לנסוע לשם ולראות.

נווה שלום-וואחת אלסלאם

הייתה זו תקופת האביב וכל הגבעה פרוחה בשלל פרחים, טובעת בירוק מקסים. במקום היו שני צריפי מגורים ועוד צריף ששימש כמחסן. הדרך לשם הייתה דרך הפטרולים של הצבא. גנרטור קטן סיפק חשמל ובמיכלית הובאו מי השתייה.

ניסינו להציע לחברי הקומונה שנתיישוב במשותף על הגבעה של נווה שלום, אך לא הייתה כל היענות מצדם. אז החלטנו, כמשפחה, לעלות ולהתיישב במקום, למרות התנאים החלוציים הקשים.

בנווה שלום קיבלו את פנינו ברונו הוסאר, הוגה ומייסד הכפר, והמשפחה הראשונה שהתיישבה שם - אלכס וצפי קלורמן - זוג מורים מבן שמן. הם עזבו טרם הגעתנו למקום. ברונו הוסאר היה כומר נוצרי, שכל משפחתו היהודית במקור התנצרה זמן קצר לפני מלחמת העולם השנייה. הוא היה פעיל במוסדות הכנסייה ובוותיקן ובהשפעתו התקבל במוסדות אלו המסמך המפורסם, על פיו העולם הנוצרי אינו מאשים עוד את היהודים ברצח ישו. בעקבות פעילות זו הוא קיבל אזרחות ישראלית. חלומי היה להקים יישוב משותף לבני שלוש הדתות המונותאיסטיות הגדולות - נוצרים, יהודים, מוסלמים. הוא רצה שמקום זה יהיה סמל לשיתוף, הבנה, וסובלנות, שבו כל אחד ואחת מקיימים את מסורתם ודתם וסובלניים לאחרים השונים מהם. לדעתו אנו כולנו עובדים לאותו אל אחד, רק בדרכים שונות.

בפועל מה שקרה והתפתח בנווה שלום היה שהאנשים שהצטרפו ליישוב היו ברובם הגדול אנשים פוליטיים, יהודים ופולסטינים (שביניהם יש נוצרים ומוסלמים), שהשתייכותם הלאומית, הסכסוך בין יהודים ופולסטינים והחתירה לשלום היו המניעים העיקריים שהביאו אותם ליישוב.

ברונו קיבל את השינוי הזה והסכים איתו, וכך קיבלה נווה שלום את אופייה המיוחד, שבו השאיפה לשלום וקבלת הזהות והשוני בין שני העמים בסכסוך הפכו להיות המרכיבים המרכזיים.

מימי הראשונים ביישוב החלטתי להשקיע את מאמצי במאבק על הכרה רשמית של מוסדות המדינה בנווה שלום (שהתקיימה שנים רבות ללא הכרה רשמית) וביצירת תשתית פיזית של יישוב נורמלי-חשמל,

מים, כבישים ובניה ציבורית הכוללת: מלון, מבנה משרדים, ספרייה, בית ספר יסודי, מבנה רווקיה ומתנדבים ובריכת שחיה. עסקתי בהכנה והגשת תוכניות המתאר של הישוב, בתוכניות ההרחבה ובביסוסו של היישוב. עשיתי זאת במשך כ-38 שנים ברציפות. היום היישוב מונה כ-90 משפחות ויש בו בית-ספר יסודי, מלון אורחים וכל התשתיות הנדרשות. בנוסף, תכנית הרחבה ליישוב במתחם השלישי יוצאת בימים אלה לפועל. נווה שלום הוא היישוב היחיד בארץ המשותף ליהודים ופלסטינים, שבו אנו מקיימים קהילה משותפת, מגדלים ומלמדים את ילדינו בבית ספר יסודי משותף. ואני, לאחר שעבדתי בתחומים שהזכרתי, מביט מלא סיפוק על תפקידי ועל התפתחות היישוב וזאת אני עושה כפנסיונר עם תמר בביתנו שבנווה שלום.

ניסיוני בנווה שלום לימדני שאפשר לקיים שותפות בין אנשים משני הלאומים - יהודים ופלסטינים. למרות ששני העמים נמצאים במאבק לאומי על זכותם על הארץ הזאת - מאבק אלים, מאבק דמים - ולמרות השוני התרבותי והלאומי, אנחנו מקיימים קהילה משותפת, מוסדות חינוך משותפים ועוד. כל אחד מכבד ומקבל את השונה, ובין החברים בכפר מתקיים קשר אישי וחברתי טוב על אף אי הסכמות וחילוקי דעות בנושאים הלאומיים והפוליטיים.

לאור זאת, אני שואל את עצמי ממרום גילי, מדוע לא הייתה לנו אז, בכרם שלום, בתור אנשים צעירים, היכולת להגיד לעצמנו - הרי אנו חבורה של אנשים טובים, מאותו רקע. בסך הכול יש בינינו ויכוח על אופי הקיבוץ שאנו רוצים. מדוע לא יכולנו להמשיך לקיים את הקיבוץ על אף הוויכוח, מתוך ידידות וקבלת אלה את אלה ולהמשיך בדרכנו המשותפת?!

כמה חבל שתבונתנו זו, כיום, כאנשים מבוגרים, באה כל-כך באיחור, לאחר שהשותפות בקיבוץ התפרקה והתפזרנו לכל עבר.

סיכום ביניים - כי אני עוד פה

בכל חיי הבוגרים, מעבר לקיום היום-יומי, השקעתי את מאמציי במאבק להשגת שלום בין הפלסטינים ליהודים ולסיום הכיבוש. עשיתי זאת עם עוד רבים אחרים, ועל כך יש לומר בגלוי: נחלנו כישלון חרוץ. הכיבוש נמשך ביתר שאת, המדינה היא במצב של טרום-פשיזציה והגזענות מרימה ראש בכל פינה.

למזלי, נווה שלום עדיין קיימת ועל אף הקשיים והאתגרים היא פינה נפלאה של עולם של שוויון ושותפות בין העמים.

יש ויהיו עוד מיליונים שיכולים לכתוב אוטוביוגרפיה בצורה מעניינת לא פחות. על אף זאת, פתיחה כזו לחיבורי הפוליטיים והפילוסופיים מתאימה לי ומאפיינת אותי. אין להגזים בחשיבות חיבורים אלה, אך בעיניי ובעיני הקרובים לי - משפחה וחברים - אלו הדברים שמגדירים אותי.

ברצוני להוסיף שזיכרון הילדות שלי מקבוצת הילדים ברשפים (קבוצת סנונית) הינו חיובי וטוב. אהבתי את חוויית הילדות הזו על אף קשיי הלימודיים והמשפחתיים.

גם בשנותי הבוגרות בקיבוץ כרם שלום אהבתי את הנתינה, המרץ והשקעת כוחות הנפש שלא למטרות רווח כלכלי אישי, אלא לטובת הכלל. מחיים אלה שאבתי סיפוק רב.

בנווה שלום, בה אני חי כיום, השקעתי את מרצי בתרומה לבנייה ולפיתוח של היישוב, וזאת, מתוך נתינה שלי וללא התחשבות בפיצוי הכספי הצנוע שנווה שלום יכלה להציע ברוב השנים. דבר זה לא השפיע על מחויבותי ותרומתי לפיתוח היישוב. לדעתי, הייתה זאת המסורת הקיבוצית שהשפיעה על חיי ועל מי שאני כאדם בוגר.

בתי הבכורה הילה נולדה בקיבוץ כרם-שלום בשנת 1972, משם עברנו לת"א ולאחר שנה, בשנת 1978 עברנו לנווה שלום. הילה למדה בגן ובביה"ס היסודי בקיבוץ נחשון הסמוך (היות ועדיין לא נפתחה מערכת חינוך ביישוב בעת הזו). חטיבה ותיכון למדה בביה"ס האזורי צפית שבקיבוץ כפר-מנחם. היא התגייסה לצבא, למדה תואר ראשון וכן 2 תארים שניים, האחד בייעוץ ופיתוח ארגוני והשני במנהל-עסקים. בהמשך

הקימה עם ניר, בן-זוגה, בית בנווה שלום ונולדו להם שלושת נכדיי: רותם, ענבר ואופיר. בשנת 2015 עברו ברילוקיישן מטעם עבודתה לדרום קרוליינה, ארה"ב. לאחר מכן בשנת 2020 עברו לטורנטו קנדה, שם הם גרים עד היום, והילה הקימה ומנהלת מפעל לאריזות מזון.

בני שגיא נולד בשנת 1980 בנווה שלום, והוא מארבעת הילדים הראשונים שנולדו בכפר.

שגיא גדל והתחנך במערכת החינוך הדו-לאומית דו-לשונית של הכפר ובגיל 14 עבר ללימודי תיכון בביה"ס האזורי בגבעת ברנר. הוא התגייס לצבא, וכשנתיים לאחר השחרור התמנה לשליח השומר-הצעיר בשוויץ למשך כשלוש שנים. שגיא למד תואר ראשון ביחסים בינלאומיים, מזרח תיכון ואסלאם באוניברסיטה העברית, והשלים תעודת מידענות-ספרנות במכללת דוד ילין. כיום הוא מתגורר בכפר, ועובד כאחראי על ניהול הידע בבית-הספר לשלום.

בתי הצעירה עדי נולדה ב-1982 בנווה שלום, גדלה והתחנכה במערכת החינוך הדו-לאומית דו-לשונית של הכפר. בגיל 12 עברה ללימודי חטיבה ותיכון של האקדמיה למחול ולמוסיקה ע"ש רובין בירושלים ומימשה את חלומה להיות רקדנית בלט. עדי התגייסה לצבא ולמדה תואר ראשון ושני בפסיכולוגיה, את מחקר התזה ערכה באוניברסיטת ת"א ועבדה בתחום, בין היתר בקרית אדם - מרכז טיפולי אבחוני לילדים ונוער בסיכון. עדי גרה כל חייה בנווה שלום, וכיום היא מתגוררת בנווה שלום עם בן זוגה בן.

חשוב לי להדגיש את חשיבות המשפחה שלי בחיי: שלושת ילדי האהובים: הילה, שגיא ועדי. שני חתני: ניר שנשוי להילה ובן שנשוי לעדי, ושלושת נכדי: רותם, ענבר ואופיר שנולדו בנווה שלום והתחנכו בה עד יציאתם לחו"ל. וכמובן שותפתי לחיים תמר, שהרי בעיקר בזכותה, בזכות יציבותה ושיקול הדעת שלה, יש לנו משפחה נפלאה עד עצם היום הזה.

ורדים - ניסיון ילדות עצוב וקשה

ורדים היא הפנימייה אליה נשלחתי בכיתה ג' מקיבוצי רשפים ומקבוצתי, קבוצת סנונית, וזאת משום שהניסיונות ללמד אותי לא צלחו. בשיחה עם בני ובנות קבוצתי, באחד ממפגשינו בשנים האחרונות, הם הדגישו כי הם זוכרים אותי כילד טוב, צייתן וממושמע, אהוב בקבוצה, אך אינו לומד.

אני חושב הרבה על צעד זה של הורי ושל המורה המחנך של קבוצתי - לשלוח ילד בן עשר מחוץ לקיבוצו וקבוצתו, רחוק מהסביבה הקיבוצית והמשפחתית המוכרת לו, לבד לגמרי, לחברת ילדים לא מוכרים, שברובם לא השתלבו במסגרת החינוכית בקיבוצים אחרים, הרוב עקב בעיות התנהגות ובעיות חברתיות.

לאחרונה התחלתי לחפש דרך הרשתות החברתיות (פייסבוק), בעזרתו של בני שגיא, אחר אנשים שלמדו, לימדו או הדריכו במוסד זה. ואכן הגעתי למדריך שעבד שם וזכר אותי, אריה אייזנשטיין, שהיום הוא בן קרוב ל-90. בראיון שערכתי עימו הוא סיפר כי התבלטתי כילד טוב ואהוד על הילדים במוסד.

משום שאז לא היתה ברורה הסיבה לכך שלא למדתי, נשלחתי לאבחון, אשר כלל מבחן אינטליגנציה בסמינר אורנים. כפי שסיפר לי אבי ז"ל, התוצאה של מבחנים אלו היתה שלילי יש אינטליגנציה טובה וללא התנהגות חריגה. לכן נשאלת השאלה מדוע ננקט הצעד הכה-קיצוני, לשלוח אותי למוסד כזה, והאם צעד זה היה מוצדק בנסיבות אלו.

אני יכול להעיד שלאחר שלוש שנים במוסד ורדים, חזרתי לכיתה ז' לביה"ס התיכון של ארבעת קיבוצי השוה"צ - בית אלפא, ניר דוד, מסילות ורשפים (מוסד גלבוע) כאשר בקושי ידעתי קרוא וכתוב. אינני זוכר שום מסגרת לימודית משמעותית בוורדים.

כל בדיקה ולו השטחית ביותר, שהייתה נעשית על ידי הורי ומחנכי ברשפים, היתה מגלה על נקלה שהשהייה שם היתה בזבוז זמן ותו לא. העצב, הבדידות, הניתוק מחברי, ממשפחתי ומהקיבוץ בו נולדתי, גרמו לי סבל שלא היה בו שום תועלת.

בנושא הקושי הלימודי בכיתות היסוד, אם היה מתפרסם באותו זמן

ספרו המצוין של איוון איליץ, "ביטול בית הספר", אולי מורי והורי היו מבינים שאין זה אסון כל כך נורא שילד קטן אינו לומד, כי בגיל אחר ובנסיבות אחרות שאולי יגיעו, ימצא הילד הזה את הזמן שלו ואת החשק והרצון ללמוד. אני התחלתי בלימודי המשמעותיים בביה"ס התיכון, בין כיתה י' ל-י"א.

הרבה מחברי שלמדו במסגרות קונבנציונליות, יעידו על כך שרוב שנות לימודיהם היו חסרות עניין וחסרות מוטיבציה לימודית מצידם. רוב חברי בכיתות הבוגרות הלכו ואיבדו עניין בלימודים ועשו זאת רק מתוך חובה לשבת ולהיות נוכח בכיתה. בסיכום: אם עבר עליך ניסיון קשה שלא היה תלוי בכך, אך יצאת ממנו "בשלום" -הרווחת!!!

אבא (מישו, משה) - דברים שנאמרו לזכרו באזכרה השנתית -
25.2.2011

אבא - איש של פרדוקסים

אבא גדל כילד רומני לכל דבר, ללא זהות יהודית וללא חינוך ציוני. חבריו, לימודיו, השירות הצבאי - כולם היו רומנים! אך בשנות הסיום של מלחמת העולם השנייה, נרדף וכמעט הוצא להורג בידי הפשיסטים הרומניים. עם בריחתו, נאלץ לחבור לאחיו ולעלות לארץ.

במחנה העצורים בעתלית פגש את חבורת העולים הרומנים של השומר הצעיר והם ביקשו ממנו להצטרף אליהם.

כך, "בתחנת המעבר" בקרית חיים, עזר לחברי קיבוץ רשפים שבדרך לכבוש עבודה עברית בנמל חיפה. עבודה פיזית קשה ולא קריירה אוניברסיטאית - זאת הייתה דרך חייו. אך תמיד תוך לימוד וקריאת פילוסופיה, פסיכולוגיה ועוד. עבודה פיזית קשה יחד עם אהבת ספרים, הקמה וניהול של הספרייה בקיבוץ.

בחירה בחיים קולקטיביים בקיבוץ, עם הרבה בדידות וריחוק מהקולקטיב, כמעט בלי חיים חברתיים.

הפגישה עם אימא - סמל היופי, סמל מרכז החיים החברתיים, סמל ההגשמה הציונית, אחד ממרכזי הגרעין הרומני, סמל של חיים מאושרים ומלאים!

הוא - תמיד בבית בקיבוץ, בגינה או בעבודה, או בין הספרים. היא - רוב הזמן מחוץ לקיבוץ בקשרים שונים ומתחלפים, תמיד סמל היופי האגוצנטרי, אך היודע ליהנות!!!

הוא - המוסר הכול לקולקטיב - בעבודה קשה, יום-יומית, אך תמיד מופנם ונתון בעולמו שלו.

היא - החוליה הזאת של הקשר לעולם ולקיבוץ - ניתקה ממנו מתוך הרגשה של אי הסכמה ואי יכולת לחיות חיים כה בודדים ומנותקים מאחרים, והפליגה הלאה מאותו הקשר, והוא צלל לתוך בדידותו ולא נרפא מעולם, עד רגעיו האחרונים, עד מותו, מהגעגע אליה ואל מה

שהייתה בעיניו.

לפני מותו היה קרב מר ומתמשך עם התפרקותו הפיזית, מאבק עקשני, תוך סבל מתמשך וניסיון רב שנים, על אף מחלתו, לשמור על כל מה שאהב - גינת הקקטוסים והעבודה בה, העבודה הפיזית בקיבוץ, קריאת ספרים וטיפול בנכדים. באחרית ימיו מלאי הסבל והכאב - אך גם מלאי אהבות ודבקות עד כלות כוחותיו - היו חיו, על כל המקריות שבהם, מלאי משמעות עבורו ובעלי תוכן ועניין.

לדעתו - תמיד היה נסחף, תמיד נדחף על ידי אחרים או אירועים, תמיד בחר בו "הגורל העיוור". ובלשונו: "כל הקורות אותי - הינם מקרה". כך להילחם ברומניה, להינצל ממוות שם, לעלות לארץ, להיפגש עם הגרעין הרומני פה, להתאהב באימא, לחיות בקיבוץ, להילחם בנגבה ב-1948, לעבוד עבודה פיזית קשה, לבנות ספרייה, להוליד ילדים ולגדלם, ולבסוף, שמחלה קשה תבחר דווקא בו - הכול, לדעתו, יד המקרה. גורל עיוור ואבסורדי.

אך אני, כאוהב המסתכל מהצד, גם בניגודים ובמקריות וגם בסבל ובאבסורד, כפי שנהג לומר על חיו, רואה שיש בהם היגיון, יש משמעות ויש הרבה סיפוק ויופי.

אני מקווה שעכשיו, גם "מנוחה נכונה" סוף-סוף.

ממני, בנך האוהב תמיד,
אילן

פרק שני: ההגות והמוטיבים המלווים את חיי

בפילוסופיה

למדתי בחוג לפילוסופיה באוניברסיטה העברית שני חצאי ימים, תחילה פילוסופיה קלאסית של יוון ולאחר מכן, פילוסופיה של ימי הביניים, עם פרופסור מרסל דבואה ואת כל קורס הלוגיקה אצל דוקטור פוזננסקי, כולל עבודות בית, על אף שהייתי תלמיד שלא מן המניין. בהמשך לקחתי קורסים נוספים: עם פרופסור ירמיהו יובל - קאנט ושפינוזה; עם פרופסור עדי צמח - ויטגנשטיין; עם פרופסור אבישי מרגלית - ויטגנשטיין והפילוסופיה האנאליטית וכן, פילוסופיה של הלשון; עם פרופסור אלקנה מרגלית - פילוסופיה של המדע, פילוסופיה אקזיסטנציאליסטית וניטשה - יעקב גולומב.

בכל הקורסים הללו וגם את כתביהם של פילוסופים אחרים, קראתי וסיכמתי - מאפלטון עד יום, ברקלי, סארטר, קאמי, כתבי ניטשה, המהפכות המדעיות של קון והחשיבה הפראית של פוקו.

השאלה שהעסיקה את הפילוסופיה מראשיתה - מדימוי הצלליות במנהרה של אפלטון ומאריסטו ועד ויטגנשטיין, מראסל ועד ימינו - היא, מהו התוקף של הנחת העולם האובייקטיבי, שאינו קשור ואינו מותנה בהכרתנו, וכיצד נבחן זאת?

במילים אחרות, השאלה היא, עד כמה האדם, השבוי בתוך המרחב הפנימי של הסובייקטיביות החווייתית שלו עצמו, מסוגל להגיע לידיעה אמינה של העולם אשר בחוץ, או של מרחבי החוויה הפנימיים של אנשים אחרים?

על כך יש להוסיף את קשיי התקשורת. השפה, שהיא הכלי החשוב ביותר בתקשורת, היא גם הסובייקטיבית ביותר ובעלת ריבוי משמעויות, שכן, המשמעות של ביטויי השפה תלויה מאוד בתנאים, בנסיבות ובהקשרים הספציפיים שבהם היא נאמרת.

האם השפה היא הכלי להבנת העולם ולתקשורת בינאישית, או האם היא חוסמת זאת ברב המשמעות ובאי הדיוק שבה?

הפילוסופיה של הלשון:

הראשון בעידן המודרני שפיתח מגמה זאת בדיון הפילוסופי היה גוטלוב פֶּרְגֶה (1848-1925), בניסיונו לנתח את שפת היום ולמצוא את המשמעות שלה ואת ערכי האמת. אפשר לראות זאת במאמרו על מובן והוראה, ובספרו "כתב המושגים", שבו הוא מנסה להשתמש בהצרנה, על ידי שימוש בלוגיקה, כדי להתגבר על רב המשמעות של שפת היום יום. אחריו באו רבים וידועים - וויטגנשטיין, ראסל, מור, קֶרְנֶפ, פֶּטְנָאם, קוויין ועוד. מטרתם הרחבה היתה ניתוח המשמעות של שפת היום יום וניסיון לגרש מהדיון הפילוסופי את רב המשמעות של השפה הזו. בנוסף גם הניסיון, עד כמה שאפשר, להשתמש בלוגיקה לצורך זה ולהיפטר, לדעתם, אחת ולתמיד מהמטה-פיזיקה של הדיון הזה.

אחת הדוגמאות המפורסמות היא מאמרו של ג'י.אי.מור - "הוכחת קיומו של העולם החיצון". לשאלה של קאנט בדבר ההוכחה "למציאותם של דברים מחוצה לנו", אומר מור: הנה אני מרים את יד שמאל שלי ולאחריה את יד ימין שלי - משמע הן קיימות מחוצה לי. כאמור זוהי רק ההתחלה המרתקת של קבוצת הזרם האנליטי בפילוסופיה.

האם הפתרון לרב משמעות של השפה המדוברת היא יצירת שפה מוצרנת ולוגית? נראה שגם פתרון זה איכזב!

וכל זאת, גם אם לא נוסיף את הסתירה הפנימית בדילמת הסֶפֶר, אצל ראסל וויטגנשטיין, האם הסֶפֶר, המספר את כל תושבי הכפר, מספר גם את עצמו כתושב הכפר?

פרגה מבחין בין "הוראה" ל"מובן" ומביא כדוגמא את הצירופים 'כוכב הערב' ו'כוכב השחר'. שניהם מתייחסים לאותו גרם שמים - הלא הוא הכוכב נוגה. משמע, יש פה אותה הוראה, אבל מובן שונה. או, לפי הטרימינולוגיה של הוסרל, ישנה הבחנה בין התכוונות אל הנחשב (האובייקט שמתכוונים אליו), לבין אופן החשיבה, אֶפִיונה ואופן ההתכוונות השונה.

הבחנות אלו זכו להתקפתו של ויטגנשטיין. הוא חשב שזוהי מכת מוות להבחנה המניחה קיומו של עולם אובייקטיבי, שאינו תלוי בהכרתנו. הניסוחים השונים של המטפיזיקה, אותם התיימרו "לגרש" מתחום הפילוסופיה, יצרו בעצמם מטפיזיקה חדשה.

ההשפעות המכריעות על עולמי האינטלקטואלי כוללות מגוון של הוגים ומחשבות.

הסטואיקנים היוונים אמרו: "שים ידך על ראש בנך ואמור: מתי כבר תמות". משמע, אינך יכול להיות תלוי במה שחיצוני לך, ועתידו של הבן אינו תלוי בך עצמך. מה שתלוי בך עצמך הם רק תכונותיך הפנימיות, אופייך וכוחך.

הבודהיסטים לקחו זאת עוד צעד קדימה ואמרו: היפטר מכל מה שיש לך - רכוש, בתים - היפרד מהמשפחה והישאר רק עם כותונת לגופך וצלחת לאיסוף תרומה עבור המרק שאתה צריך לאכול. היפטר מהאני שלך ומכל ראייה אינטלקטואלית ותהיה אחד עם העולם ועם המציאות ללא שום מתווכים שכליים או תאורטיים.

אני מוקסם מתפיסה זו, אך יודע שאינני יכול להיות על פיה. ניטשה חילק את החיים לדיוניסיים ואפולוניים והעלה על נס תרבות המשחררת יצרים, תרבות של חיים שמחים ובלתי דיכאוניים. הוא מבקר את התרבות היוונית ובהמשך, את היהודית והנוצרית, המקדשות ערכים הומניים. לדעתו, זהו שיא הדיכאונות והניווון של דמות היוצר המשוחרר והשמח. ביקורת זו על התרבות ההומנית והאנושית וגם תפיסתו הפרספקטיבית של מה היא המציאות, קסמו לי מאוד.

אך אני אישית בעד תפיסת עולם שוויונית והומנית. מתוך עידן הפילוסופיה המודרנית קסם לי הזרם הנקרא אנליטי, שנהוג לחלקו לשלוש מחלקות: הפילוסופיה של "השכל הישר" ושפת היום-יום, לדוגמא: מור וראסל. הפילוסופיה של המדע - קוויין ופופר, והפילוסופיה של הלשון - ויטגנשטיין. כולם כאחד ניסו לחלץ את הפילוסופיה מהמטפיזיקה וליצור טיעונים לוגיים להתפלספות. כאמור, ויטגנשטיין, בפילוסופית הלשון שלו, טען בהגותו המוקדמת שרק טענה לוגית היא בעלת משמעות ואין עולם מחוץ לשפה - כי התפיסה של עולם אובייקטיבי הינה קונסטרוקציה לשונית בלבד. ויטגנשטיין המאוחר טען שהקשר של התרחשות הסיטואציה הלשונית, היא אשר קובעת את המשמעות.

גם הניתוח המוקדם וגם זה המאוחר עוררו את אהדתי. הפילוסופיה של הלשון שואפת לנסות ולהבין איך להבהיר את

המשמעות של רוב הביטויים הלשוניים ובכך לשפר את התקשורת האנושית, ואולי גם להצרין את השפה המדוברת, לפחות בשיח הפילוסופי. כאשר אתה מסתכל על חידת התקשורת האנושית בין תרבויות ועמים שונים, בני תקופות שונות, אך גם בין בני אותו עם, בין רבדים שונים ובין שכבות סוציו-אקונומיות שונות, כאשר בדו-שיח בין אנשים - האחד משדר מתוך הביוגרפיה והפסיכולוגיה ועולם המושגים שלו, והקולט מפרש את השדר גם הוא מתוך הביוגרפיה, הפסיכולוגיה ועולמו שלו - מפליא איך בכלל מתאפשרות תקשורת והבנה הדדית.

שאלה נוספת הקשורה ללשון - איך אנו לומדים את השפה, ומהו המקור להיווצרותה של הלשון. כאן, אני, הקטן, נוטה להסכים עם גישתו של נועם חומסקי, אשר אומר שלימוד השפה הוא כישרון מולד, שאינו קשור במה שאנו שומעים מהמבוגרים בעודנו ילדים וחוזרים אחריהם על דרך החיקוי.

בכל אלה עוסקים מאמריי וסיכומי הפילוסופיים השונים, המובאים בפרק השביעי בספר זה.

בפסיכולוגיה

בתחומי הפסיכולוגיה הקדשתי זמן לקריאת כתבי פרויד, פסיכולוגיה בודהיסטית, פסיכולוגיה אקזיסטנציאליסטית של יאלום וכתבי שחרות של מארקס. ריתקו אותי ועוררו את אהדתי זרמים של אנטי פסיכיאטריה וביקורת על התפיסות הקלסיות של פרויד ובעיקר הזרם האקזיסטנציאליסטי ויאלום בראשו.

מה שכה קוסם בתפיסותיו של יאלום הוא שהטיפול הפסיכולוגי שלו, הן היחידני והן הקבוצתי, עוסק בבעיות היום-יום של המשתתפים, אינו נכנס לניתוחי עומק לא מודעים, ועוסק בילדות רק אם יש צורך בכך במסגרת הבעיות שעולות. על פי יאלום, יש שאלה אחת חשובה וגורלית לרוב המטופלים, והיא שאלת המשמעות של חייהם כאן ועכשיו ושאלת סופם - שאלת המוות התלויה ועומדת לפני כל אדם.

בביקורת התקופה והמשטר הקפיטליסטי, מרקוזה, בספרו "האדם החד ממדי", ומיכה גודמן, בביקורתו על העידן הדיגיטלי כיום, נתנו לי כלים להתגונן בפני הַרְעוּת וההשחתות של המשטר שאנו חיים בו.

בנושא הסכסוך היהודי-פלסטיני

קראתי כמעט את כל הספרות שהתפרסמה בעברית בנושא הסכסוך היהודי-פלסטיני.

הגעתי למסקנות היסטוריות עצובות: הגשמת המדינה היהודית בארץ הייתה על חשבון כ-750,000 דרי הארץ הפלסטינים, שגורשו בטרנספר יזום, ועל חשבון מאות כפרים שהוחרבו באופן יזום ונמחקו מעל פני האדמה. גם אם אינני מקורי בזה, ברצוני לומר את השקפתי בגלוי ביחס לפתרון הסכסוך בין שני העמים ומה פתרון זה צריך לכלול.

ראשית, הכרה בזכות השווה של שני העמים על הארץ הקטנה הזו, הזכות להגדרה העצמית לכל עם והכרה הדדית בזכות זו.

שנית, נסיגת ישראל מכל השטחים הכבושים, חזרה לגבולות 67, יתכן עם תיקוני גבול קלים ומוסכמים, והפיכת ירושלים לבירת שתי מדינות - היהודית, שכבר קיימת, והפלסטינית, שתקום.

ישוב רוב הפליטים הפלסטינים, בכספי מדינות העולם ומדינות ערב, בשטחי המדינה הפלסטינית וישוב רוב המתנחלים היהודים בנגב הישראלי, באותה עזרה כספית וכחלק אינטגרלי של הפתרון הזה.

רצועת עזה צריכה להיות חלק מהמדינה הפלסטינית, תוך קיום מעבר בטוח בינה לבין הגדה המערבית. הפסקת המצור הישראלי על עזה, ובעזרת כספים בינלאומיים - פתיחת נמל לסחורות, הקמת מתקן להתפלת מים, חיבור רשת החשמל לישראל, הקמת שירותי בריאות ובתי חולים ופתיחת הגבול לפועלים מעזה שיעבדו בישראל. רק כך תיפסק התוקפנות הצבאית של החמאס. אנשי הרצועה עצמם מעדיפים קיום ופרנסה נורמליים ובכבוד על פני עימות צבאי בלתי פוסק.

אם להודות על האמת, אינני ציוני, אך גם אינני אנטי-ציוני, וזאת מהסיבות המורכבות של יחסי לתנועה הציונית, שהייתה חשובה מאין כמוה להקמתה של מדינת ישראל, אך באופן הגשמתה גרמה לעוול היסטורי בלתי מוסרי לעם שישב בארץ. היסטוריה זאת חשובה מאוד לניתוח מרכיבי הסכסוך בינינו לבין הפלסטינים. זהו העבר שעלינו להיות מודעים וגלויים בניתוחו, לקחת עליו אחריות ולהביאו בחשבון כמרכיב לפתרון הסכסוך.

המתנחלים, באומרם שהם ממשיכי התנועה הציונית ודרכיה בכיבוש

שטחים וטריטוריה פלסטינית - וזאת, כאשר יש לנו מדינה ריבונית שקיומה מובטח וצבאה חזק - ממשיכים להזכיר לכולנו את אותם מעשים של המדינה בהקמתה, שהיינו מעדיפים שלא ייעשו. לכן, כאמור, להיות ציוני היום, אם אינך מתנחל, זוהי אמירה בלתי רלוונטית או בלתי מוסרית.

מעשים אלה שלנו מחייבים אותנו למצוא פתרון בהסכמי שלום בינינו לבין העם הפלסטיני, אחרת לא תוכל להיות פשרה של כבוד בין העמים. לדעתי, אפשר למצוא פתרונות עכשוויים גם בלי החזרת כל הפליטים למדינת ישראל.

פרק שלישי: נווה שלום

נובמבר 1982

נכתב בשנים הראשונות בהן היה נראה כי אין סיכוי ואין תקווה להגדלת הישוב ולהכרה רשמית.

בתחילה היה הרעיון

נווה שלום - יישוב בו חיים יהודים ופלסטינים מתוך שותפות של חיי יום-יום בעבודה, במוסדות, בפעילות קהילתית ותרבותית ובקבלת החלטות משותפות.

מתוך ניסיונם בחיי היום-יום, בדו-קיום ובשלום הלכה למעשה, יפעילו חברי המקום גם מוסד חינוכי, שיכנס בני-נוער פלסטינים ויהודים כדי להתנסות בשיתוף מתוך שוויון והכרה הדדית. פעילות זו תשמש לחברי נווה שלום להפצת הרעיון כלפי חוץ. משמע, אין להסתפק בהגשמה לשמה בלבד, אלא יש לעשות גם על-מנת להשפיע ולשנות את המציאות הסובבת.

מה שיש ומה שאין

יש: מוסד חינוכי הפועל לפי שבלונה, עם תכניות מראש, עם צוות מדריכים קבוע, מאוזן מבחינה כספית, מבוקש בין בתי הספר בארץ, מבוסס מבחינת יכולת הקיום הכלכלית. זהו פרויקט הנתמך על-ידי כל תומכי נווה שלום בחו"ל וגם בארץ, מעורר הד חיובי בקרב גורמים רבים ושונים, כולל הממסד.

אין: אין יישוב. ראשית, אין יכולת לבנות ולהקים תשתית פיזית ליישוב, מכיוון שאין תמיכה פיננסית ואין הכרה רשמית מצד שום גורם, לא בארץ ולא בחו"ל. אין ענפים משקיים, שבהם יוכלו לעבוד יהודים ופלסטינים יחדיו.

אין אנשים. בעיקר אין הצטרפות של משפחות פלסטיניות. אין חיי קהילה משותפים. אין, כך נראה, אינטרס חזק דיו של מעט האנשים החיים במקום לראות בכך משהו חשוב - חשוב לא פחות מן הפעילות כלפי חוץ, שנווה שלום מקיימת בבית הספר לשלום.

גם בהכרעות המצטברות הקשורות בקליטה, בהקצאת משאבים כספיים ובהשקעת כוח-אדם, בהסברה, בגיוס כספים ובשכנוע ידידים, הודגש - ואף פותח ללא פרופורציה נאותה - אך ורק הצד הקשור במוסד החינוכי, ואילו צדו של היישוב הוזנח.

ניסיון לניתוח ראשוני

גורמי ההצלחה של המפעל החינוכי: ראשית, אופיו האטרקטיבי. בסוג זה של פעילות - בכינוסים, מפגשים, ימי עיון וכו' - אין שגרה, יש חגיגות. אין חזרה יום-יומית, יש אירוע. נוסף על כך, אין עוד מוסדות רבים המכנסים, מפגישים ומפעילים סדנאות וטכניקות, שתכליתן היא יצירת דו-שיח בין תלמידים יהודים ופלסטינים, ולמפגשים מן הסוג הזה יש כיום ביקוש בארץ, הן בקרב בתי הספר היהודיים, והן בקרב הפלסטינים. אצל חלק מן היהודים ניזון ביקוש זה מן הצורך הַנְּן להגיע להידברות ולהבנה, כתנאי (הכרחי ולא-מספיק) לדו-קיום בשלום. אצל רבים טובים אחרים, קיים הדחף - במידה הולכת וגדלה - להצטדקות עצמית, הנובע מהרגשת אי-נוחות של רוב שולט, המונע ממיעוט נשלט את זכויותיו, ומכאן הנכונות לשלם "מס שפתיים" לרעיון השלום, שאף כי אין בו משום אינטרס מושרש, הרי שרצוי גם רצוי להתגנדר מעט בנוצותיו. לפלסטינים, לעומת זאת, יש אינטרס מוצק ליצור קשר של הידברות, מתוך תקווה שמצוקותיהם יישמעו ויינתן ביטוי למצבם הקשה, הנובע מהיותם מיעוט חסר זכויות. התמיכה של ידידי נווה שלום בחו"ל, הן מבחינת העניין שהם מגלים והן מבחינת מטרות גיוס הכספים, הייתה מכוונת תמיד אך ורק לפעילות החינוכית. הדבר אף הודגש לא-פעם באמירה, כי אין להשתמש בכספים הללו אלא למטרות בית-הספר לשלום בלבד.

קליטה: מבחינה פנימית נוצר הנוהג והנוהל הבלתי כתוב, שאנשים העומדים להצטרף למקום נתקלים בהתייחסות חיובית, וקליטתם אף מקודמת, אם הם מביעים את רצונם להשתלב בפעילות החינוכית, או מציינים כי זהו האינטרס המרכזי שלהם בנווה שלום. לעומתם, אנשים שרוצים אך ורק להשתלב ביישוב ולהקים ענף כלכלי, נחשדים מראש

ב"חוסר מוטיבציה עקרונית".

קהילה ללא גידול: במשך השנים האלה לא הייתה הצטרפות ולא היו פניות לקבלה מצד משפחות פלסטיניות. נראה כי עצם הרעיון של חיים משותפים מתוך שוויון בין יהודים לפלסטינים נשאר זר, יוצא דופן ולא מעורר אמון בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בארץ. דומה כאילו אמרו: אין לנו עניין ב"דוגמת אקווריום" יפה של שיתוף ושוויון בין פלסטינים ליהודים, כאשר ברחבי הארץ שוררים תנאי אפליה ואי-שוויון זכויות, שחובה לתקנם בכל עת ובכל אתר. ועל-כן, לא זו בלבד שנווה שלום אין בה כדי להועיל, אלא אף יש לחשוד שמא היא עלולה לשמש כעין תחליף או הסוואה למאבק ה"אמיתי" למען השוויון.

נראה כי רעיון השיתוף יכול לצמוח רק מתוך מצב אובייקטיבי של שוויון. כאשר הוא צומח על רקע רעיונות חברתיים ותרבותיים שמקורם באירופה של סוף המאה הקודמת, ממילא נגזר עליו להיות נטע זר ומוזר בתרבות המזרח-תיכונית.

מועמדים יהודים, לעומת זאת, יש במספר העולה בהרבה על זה של הפונים הפלסטינים. הם נמנים, על פי רוב, על אלה שהגיעו לכלל הכרה כי יש צורך בדרך קיום בשלום, וכי יש לעשות למענו גם משהו אישי. השקפה זו, הרווחת בקרב חלק מן הציבור היהודי, אמנם איננה נחלת הרוב, אך יש לה מהלכים בקרב מי שהתחנך על רעיונות של שוויון ערך האדם ושוויון זכויות לכל בני אנוש ולכל עמי תבל. ציבור כזה, קטן ככל שיהיה, אין לו מקביל באוכלוסייה הפלסטינית, להוציא אולי חלקים קטנים מאוד בקרב האינטליגנציה - וגם זאת בהסתייגויות רבות. כתוצאה ממצב עניינים זה, התהווה רוב של מועמדים ונקלטים יהודים, אשר מקשה מאוד על שמירת האיזון בין האוכלוסייה היהודית והפלסטינית ביישוב.

מאליה מתעוררת השאלה: בתנאי המציאות שבה אנו חיים, האם לא קודם הצורך להיאבק מאבק פוליטי ולאומי על שוויון זכויות לפלסטינים בארץ? רק לאחר שבעיה זו תמצא את פתרונה, ועל בסיס של שוויון ושוויון זכויות, ייפתח סיכוי טוב יותר לרעיון היישוב המשותף, שייקלט אז גם בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בארץ.

רעיון בית הספר לשלום מצליח דווקא משום שהוא נועד להפגיש יחדיו פלסטינים ויהודים ולהפיץ את האמונה בשוויון ובדו-קיום בשלום. הרי זה רעיון הניתן להגשמה בכל מקום בארץ, ואין הוא מותנה כלל בצורך לחיות יחדיו כאן ועכשיו. ביישוב, לעומת זאת, הדגש הוא על חיים משותפים כאן ועכשיו. רעיון בית-הספר לשלום כרוך בפחות מעורבות אישית ומחויבות אישית, ופעולתו היא על המישור של "הכשרת הלבבות" - כמכשיר לשינוי המציאות הסובבת וכמשלים לתמורות פוליטיות בקנה-מידה רחב.

על כן, בית הספר לשלום הוא עובדה קיימת, ואילו היישוב - לא כן. גורם נוסף לאי-יכולתו של היישוב המשותף לקום, נעוץ במבנה הפוליטי-היסטורי הקיים במדינה, לפיו יקומו יישובים חדשים רק באמצעות התנועות ההתיישבותיות (שלא יקבלו שום יישוב משותף ליהודים ולערבים), או על-ידי מוסדות הסוכנות היהודית, שגם הם מכוונים אך ורק להתיישבות יהודית "טהורה". אין זאת כי אם הממסד הפוליטי, הן זה הקיים היום בשלטון והן זה שקדם לו, חושש חשש רב מפני כוחו ואי-תלותו של שיתוף פעולה יהודי-פלסטיני, הנשען על יישוב משותף. כי אכן, יישוב כזה מבטיח יכולת השפעה ומרחב פעולה יותר מכל צורת התארגנות אחרת שנוצרה עד כה בין פלסטינים ליהודים. אך מכיוון שכך, פתוחה בפנינו רק אלטרנטיבה אחת: תמיכה מסיבית מחו"ל, שתאפשר הקמת תשתית יישובית המקבילה לזו שהמוסדות המיישבים מקימים לכל יישוב, ותמיכה כזאת לא ניתנה במידה מספקת.

אחרית דבר:

יש הטוענים כי פעולת בית הספר לשלום - אין להפריז בחשיבותה, וזאת מן הטעמים הבאים:

א. אין ביכולתה של פעולה חינוכית להתמודד עם הזרמים - הנחשולים - של לאומנות, קיטוב פוליטי ואי שוויון, השוטפים היום כל חלקה טובה. מציאות זו של הנצחת האיבה בין יהודים לפלסטינים היא השלטת כיום, והיא מתחזקת מרגע לרגע. פעילותנו בכיוון הנגדי, אין בה כדי לעמוד בפרץ.

ב. פעולת בית הספר לשלום נמשכת אך לזמן קצר ומיועדת לאוכלוסייה מתחלפת. לכן, אין השפעתה מעמיקה. תמיד יחזרו המשתתפים אל בית ההורים, אל בית הספר ואל השפעת הסביבה הקרובה.

ג. סדר הגודל של פעילותנו בהכרח קטן. אין בכוחנו להגיע אל אנשים רבים.

ד. קיימים מוסדות המסוגלים לקלוט בתנאים טובים יותר מספר גדול יותר של משתתפים ולהגיע על-ידי כך לאפקטיביות רבה יותר.

מכל הטעמים הללו, יש חשיבות ייחודית ליישוב משותף, שהוא יחיד במינו בארץ, שפעולתו אינה חד-פעמית וחולפת, ואשר מעצם קיומו, הוא מאפשר ליהודים ולפלסטינים החיים יחדיו ליצור שותפות עמוקה וארוכת ימים, וכן, לשנות ולהשתנות בעצמם על-ידי התנסות בדו-קיום בפועל, נראה אפוא שמעצם מהות הדברים, אין לפן אחד של הרעיון זכות קיום ללא הפן האחר המשלים אותו.

מוסד חינוכי בעלמא - יש טובים וגדולים משלנו, עשירים מאיתנו במתקנים ובאמצעים כספיים. גם קהילות מעורבות של יהודים וערבים יש בכמה יישובים עירוניים בארץ. אך יישוב יהודי-פלסטיני, שבחר, במודע ומתוך רצון, לחיות במשותף, יש אחד בלבד. ואין הוא מסתפק בכך שהוא קיים, אלא הוא מנסה להפיץ את ניסיונו ואת האידיאל שעליו ניסיון זה מבוסס - בקרב בני נוער יהודים ופלסטינים, הבאים אליו כדי להשתתף בסמינרים שלו.

אם לא תהיה צמיחה, אם לא יגדלו גם היישוב וגם בית הספר לשלום, תהיה צפויה סכנה לשניהם גם יחד! כי אין טעם ואין אפשרות קיום לאחד מבלעדי האחר.

מכיוון שבית הספר לשלום, מכל הסיבות שהובאו לעיל, זכה לפיתוח ולצמיחה, בעוד שהיישוב הוזנח והתנוון, אין מנוס מן המסקנה: אם לא יופנו עתה מירב המשאבים - בקליטה, בכוח אדם, בכספים, בהשקעת מאמץ - לעניין היישוב, נימצא מפסידים את הרעיון כולו, על שני פניו גם יחד.

אך כדי לחולל זאת, הכרחית קודם כול תמורה מבפנים.

לאחר המשבר של 1982 נווה שלום זכתה להכרה רשמית כישוב, שויכה למועצה אזורית מטה יהודה, קלטה משפחות רבות יהודיות ופלסטיניות ובית הספר היסודי התבסס וגדל מאד. נווה שלום יצאה לדרך המלך.

הדיונים העקרוניים המבדילים בין יהודים לפלסטינים עדיין בדיאלוג מתמיד ולא פעם מלווים בקונפליקטים ובאי הסכמות כפי שאני מביא בהמשך.

נאום שלי בביקור הנשיא חיים הרצוג בנווה שלום, ספטמבר 1985

אנו, תושבי נווה שלום/ואחת אל-סאלם, ערבים ויהודים, משוכנעים יותר מתמיד שדווקא היום, כאשר קולות האלימות והחשד גוברים ביחסי שני העמים, וכאשר קולות של "אני ואפסי-עוד" כבר נשמעים ברמה, יש להציב נגד כל אלה אלטרנטיבה ברורה - בחירה בדרך אחרת, בחירה בשלום. הבחירה שלנו מתבטאת בחיי היום-יום ובהווייתנו כולה.

אנו בחרנו בחיים של קהילה בכפר משותף, שבו מנהלים יהודים וערבים חיי שוויון ושותפות. הדרך שלנו לפתרון הסכסוך היא דרך של הידברות. אנו שומרים על זהותנו הלאומית-תרבותית המייחדת את מוצאנו, ובאים לשותפות זו, לא כדי לשכוח ולהשכיח את האלימות ואת המאבק הקיים בין שני עמי הארץ, אלא מתוך הכרה ברע שבעוינות וידיעה שקיימת דרך אחרת, שתביא שגשוג ושלום.

על אף המשא הכבד הזה, אנו מנסים למצוא את הגשרים בינינו ולמצות את הקשרים היוצרים שותפות, אשר לוקחת בחשבון את ההבדלים ומאפשרת הידברות. זוהי דרך קשה, אך היא עדיפה על פני מאבק אליים.

את הכוח לאמונתנו אנו שואבים מעשייה יום-יומית, שבה אנו מנהלים יחד וועדות, מזכירות ואסיפה כללית. הילדים שלנו מתחנכים ולומדים בבית-ספר משותף, המתנהל בשתי השפות. בית הספר מאפשר לכל צד לשמור על זהותו ומורשתו ונותן לילדים הזדמנות יום-יומית להתנסות בחיי שותפות. בחרנו להשפיע על החברה בישראל על-ידי עשייה חינוכית המתקיימת בביה"ס לשלום, המפגיש בני נוער ומבוגרים יהודים וערבים, בסדנאות ובפעילויות אחרות.

אמונתנו בדו-קיום אינה מנותקת מהמציאות ואינה נאיבית. היא נשענת על שתי עובדות חשובות: האחת - ששני העמים רואים בארץ זו את מולדתם ואינם מתכוונים לוותר עליה; והשנייה - שרוב רובו של הציבור

היהודי והערבי נקעה נפשו מהמחיר הכבד של האלימות, ומחוסר המוצא שבה. רוב הציבור בארץ מבין ומקבל את הצורך לחיות תוך התחשבות וכבוד הדדי עם הצד האחר, ומקבל את הצורך בויתור ובפשרה.

מניסיוננו אנו יודעים כמה קשה לשמור על זהות ולהדגיש את המיוחד, ויחד עם זה, להיות פתוח וסובלני. לכן אנו, בנווה שלום, מייחסים חשיבות לפעילות במסגרות נפרדות בתוך הקהילה המשותפת. בבית הספר של ילדי נווה שלום מתקיימות גם מסגרות נפרדות לבני אותו לאום בלבד, ובסדנאות המפגש שלנו עם בני נוער, אנו מכירים בצורך של פעילות חד-לאומית כחלק מהעיסוק בסכסוך.

אין אנו חושבים שכל הארץ תהיה ברבות הימים נווה שלום אחת גדולה, כי הצורך במסגרות לאומיות נפרדות הינו חזק ומושרש ויש בו כוח קיום רב. אנו מנסים להתמודד עם גילויי העוינות המדאיגים בין הקהילות הלאומיות שלנו, עם הסגירות, ההתנשאות והחשדנות לזר ולשונה.

לא פעם אומרים עלינו שאנו תופעה שולית ויוצאת דופן. אין הדבר הזה מרפה ידינו. אנו רואים עצמנו כחלוץ ההולך לפני המחנה, שתפקידו להראות ולהדגים את הדרך של פשרה והכרה הדדית בין העמים, שתפתח פתח לתקווה חדשה.

הרהורים עצובים על מה שהיינו יכולים להיות, או האם אנחנו (נווה שלום) אוטופיה? 2000

אנחנו קבוצת אנשים, יהודים ופולסטינים, החיים מתוך שוויון, שותפות וכבוד הדדי, כאשר כל אחד שומר על זהותו, אך אמפתי לזהות השונה ממנו ומכבדה. קבוצה כזו, אם היא שומרת על קשר עם סביבתה, משפיעה עליה ומקיימת אינטגרציה של מעורבות כדי לגרום לציבורים החיים סביבה להשתנות בכיוון שהיא מאמינה בו, אפשר לכנותה אוטופיה. שכן, אוטופיה היא חלום, אידיאל, דוגמא ומודל, אך היא אינה מציאות קיימת. כל צידוקה הוא בכך שהיא מייצגת את מה שהחברה האנושית סביבה שואפת להגשים. היא הדוגמא של רצונה של החברה להשתפר ולהיות, ביום מן הימים, כמוה.

אלה שני המרכיבים של האוטופיה: האחד - המודל והדוגמא, והשני - החברה הסובבת שרואה את המודל הזה, רוצה להידמות לו ולהגשימו. שני התנאים האלה צריכים להתקיים כדי שנוכל להגדיר ניסיון כמו שלנו בנווה שלום כאוטופיה.

"הטרופיה" - המנותקת ונבדלת מהמציאות

מישל פוקו הבחין בין אוטופיה, שהיא חלום, אידיאל שאינו מוגשם, לבין הטרופיה, המוגשמת במציאות, אך נבדלת מאותה מציאות, מנותקת ושונה ממנה. אבחנה זו מעוררת מחשבה בקשר לאפשרות היותה של נווה שלום אוטופיה, כאשר המרחק והניתוק מהמציאות הסובבת הולכים וגדלים.

אוטופיה היא שום מקום. הטרופיה היא מקום של מימוש, היא ממשית ונמצאת בקשר עם המרחב והסביבה שמקיפה אותה. כל חברה זקוקה להטרופיה, אך הייחוס הגאוגרפי שלה אינו חשוב. מרחבים הטרופיים הם לא פעם מקומות עבור יחידים שהתנהגותם סוטה מהנורמה, כמו בתי סוהר, מוסדות לעבריינים, בתי-חולים פסיכיאטרים. אך גם בתי אבות, כי גם הזקנה היא משבר וסטייה מהנורמה, והיא מאופיינת בבטלה ובהיותה בלתי יצרנית. גם מוזיאונים, ספריות, גני חיות ובתי קברות הם מרחבים הטרופיים, השייכים לחברה, אך נמצאים בשוליה, מבודדים ומונחים מחוץ למרוץ ולזרם הכללי שלה.

פרק שלישי: נווה שלום

גם נווה שלום היא הטרוטופיה, "בועה", כהגדרת רבים. מקום מבודד אשר החברה זקוקה לו כדי לראות עצמה בראי, אך לא כמודל וכדגם להשתפרות עצמית. יש בה צורך ויש בה אתגר!

מכתב לחברי נווה שלום 17.4.2000

לפני מספר ימים נפל לידי חצי עמוד מודפס, ללא כותרת, ללא חתימת המחבר/ת או המחברים, הכתוב בלשון רבים וקורא לדיון מחודש בנושא פעילות הדומייה ובית ההתכנסות המתוכנן לפעילות זו.

במכתב אנונימי זה יש ניסיון לערער על הלגיטימיות של פעילות הדומייה בנווה שלום ולמצער להציגה כלא רצויה או לא חשובה. לפיכך, לדעת הכותבים, אין צורך להקים עבודה מבנה נפרד ואפשר בהחלט להסתפק באגף (רצוי צנוע) בספריה, שהיא כידוע (בעיקר לכותבים), פרויקט רצוי מאין כמותו.

- אני מעונין לחלק את תשובתי לכותבי המכתב האנונימי ל-3 חלקים
- א. הפן המהותי-עקרוני
  - ב. הפן הפורמלי
  - ג. הפן הקשור למפעלו של ברונו

א. הפן העקרוני

פעילויות רוחניות, בין-דתיות, או פעילויות באמצעות האמנות - כל אלו מהוות צורות שונות ומישורים שונים של דיאלוג בין יהודים ופלסטינים, ונותנים ביטוי לזהויות שונות של חברי היישוב, הרוצים ליצור שיתוף ודו-שיח דרך מרכיבים אלה של הקונפליקט היהודי-פלסטיני. השאלה הנשאלת כאן היא, האם צורות ביטוי אלו של מרכיבי הזהות השונים נחשבים פחות לגיטימיים ופחות רלבנטיים? האם אנו צריכים לעשות סלקציה בין זהויות שונות הבאות לביטוי בין חברי היישוב, ולהחליט לגבי אחדות מהן שהן שוליות, בלתי חשובות והיה רצוי לצמצמן לאגף בספריה?

מעולם לא החלטנו, ואף לא רצוי שנחליט, שרק המרכיב של הזהות הלאומית-פוליטית מתקבל אצלנו ברצון, ואילו דרכים אחרות לראות את הקונפליקט או ליצור דיאלוג אינן לגיטימיות, כפי שמשמע מהמכתב. להיפך - יש לומר שאין רק דרך אחת לראות את הסכסוך בין יהודים ופלסטינים, ויש יותר מדרך אחת ליצור דיאלוג שוויוני בין הצדדים. אין רק זהות אחת מועדפת ולגיטימית, אלא יש לגיטימיות שווה

למגוון ולפלורליזם של זהויות. ביישוב שלנו אין אנו מחליטים על ידי "קולקטיביות רעיונית-סטליניסטית", שיש להעדיף דרך אחת על פני אחרות.

כל פעילות אשר מבטאת את זהות חברי היישוב, מקדמת דיאלוג שוויוני בין יהודים ופלסטינים ויש לה קהל יעד מוגדר וחברים ביישוב שפעילות זאת חשובה להם - צריכה לקבל את ברכת הדרך, התמיכה והעידוד מיתר חברי היישוב, גם מצד אלה שפעילות זאת אינה דווקא ביטוי לזהותם שלהם. זאת, מתוך גישה פלורליסטית ופתוחה, שאינה קובעת מראש מה "חשוב", מה "נכון" ומה "מוצלח".

ב. הפן הפורמלי

בית ההתכנסות תוכנן כבר שלוש פעמים, על ידי שלושה אדריכלים שונים, מ-1987, ותמיד באותו מקום - ליד פינת הדומייה. לפני יותר משנתיים הצעתי לצרף את בית ההתכנסות לבית העם, שהיה אמור לקום בקמפוס לשלום, אך בניגוד לדעתי, הרעיון נדחה באסיפה הכללית. בית ההתכנסות אושר שוב בתקציב 1999, וכן בתקציב 2000, כמקום נפרד. אין כיום מקום לפתוח את הנושא לוויכוחים חדשים ולבטל את כל ההחלטות הקודמות שכבר התחלנו לעבוד על פיהן והשקענו בהן אנרגיה וסכומי כסף ניכרים.

יתר על כן, הדומייה והפעילות הבין-דתית - כולל מיקומן המיועד - הם חלק מהחוויה שלנו עם מנזר לטרון, יחד עם פעילות ביה"ס לשלום ובית הספר היסודי, כ"יסודות האידיאולוגיים המאפיינים את היישוב".

ג. הפן הקשור למפעלו של ברונו

ברונו איננו איתנו כיום וכל אחד יכול להגיד מה לדעתו ברונו ז"ל היה רוצה, ולאיזה דבר "לא היה מתנגד". יחד עם זאת, לדעתי, המסר העיקרי של ברונו בשנות חייו, שהוא רלבנטי לעניין ולחיינו עכשיו הוא, שכל אחד יהיה נאמן לזהותו ויכבד את הזהות השונה.

בזיכרוני מברונו בשנות חייו האחרונות, הוא דיבר רבות על פינת הדומייה, וכך גם בסרט שהוקרן לזכרו במפגש האחרון עם ידידי נווה שלום מחו"ל, ואני חשבתי לעצמי מדוע הפך רעיון הדומייה לכל כך

מרכזי בעינינו. לדעתי, כל תקוותיו ורעיונותיו של ברונו וחלומו על נווה שלום, שלא בדיוק התגשמו לפי ציפיותיו ומחשבתו המקורית, הצטמצמו לתוך פינת הדומייה. לפחות שם יוכל להגשים באין מפריע את חלומו המרכזי - הדומייה.

האם נמשיך לצמצם פינה קטנה זו לאגף בספריה - או האם נוכל לתת כבוד ולהקים את בית ההתכנסות, המיועד לפעילות הייחודית שהייתה משאת נפשו של ברונו ושהיא עדין חלומם של חלק מחברי היישוב?! ברונו ואן תמכו כל השנים, יחד עם קבוצה של חברים ביישוב, בפעילות של דיאלוג בין-דתי ובמה שהם כינו פעילות רוחנית. גם מעבר לחובנו למקימי נווה שלום ולחלק מתומכינו בחו"ל, יתכן ואנו חייבים לעצמנו ולדמות החברה אותה אנו רוצים להקים, את הכבוד לאלה שנתנו פה כה הרבה.

לסיכום:

ההצעה לצרף את בית ההתכנסות לספריה תהיה מכת מוות לפרויקט זה, אך שום טובה, כספית או אחרת, לא תיצמח מכך לפרויקט אחר. טעות היא לחשוב שאנו נשמור את הכסף המיועד לבית ההתכנסות עבור בית הספר או ביה"ס לשלום, ובכך נמנע את בזבוז הכסף ופיזורו למקומות רבים וקטנים. זה עובד בדיוק הפוך! ככל שנגוון את הפרויקטים הקשורים לנווה שלום, ככל שנהיה רבי פנים, חדשניים ויצירתיים יותר - כך נוכל לעניין הרבה יותר משקיעים, ארגונים וקרנות. קהל היעד שלנו יהיה מגוון יותר ונוכל לגייס כספים ממקורות רבים יותר.

הוויכוח בעניין בית ההתכנסות אינו בלתי קשור לנושאים רבים ומהותיים בהם אנו חלוקים ומסוכסכים, אך לא מתעמתים איתם ישירות. במקום להתיש את עצמנו בפתיחה מחודשת של החלטות אסיפה ישנות, אני מציע שנערוך סדרת דיונים בעניינים המהותיים של נווה שלום, בשאלות של זהות - לאומית ואחרת - וביכולת שלנו לקבל את השונות שבתוכנו באמת ובאומץ ולא רק בהצהרות.

ראשי פרקים לדיון בנווה שלום 12.1.2016

הדברים הבאים הם בעיקר החשבון שלי עם העם שלי, משום שמאז 1948, אנו המנצחים ושליטי הארץ, אנו הרוב, כל הממשלות כאן הן יהודיות בלבד, והצבא החזק באזור, גם הוא שלנו.

לפלסטינים ולמדינות סביבנו יש מידה מסוימת של אחריות לבחירה באלימות נגד היהודים פה. אך אפשר לראות שגישות העבר של הסובבים אותנו השתנו מזמן. קבלת מתווה אוסלו על-ידי הפלסטינים ותוכנית השלום הסעודית מעידים על כך. אולם ממשלות ישראל מסרבות לשלם את מחיר השלום, שהוא נסיגה מכל השטחים. על כן, האחריות למצב של אין-שלום היא שלנו, והיא הקובעת את המציאות. אנו הגורם החזק באזור, ויש לנו יכולת ואחריות לקבוע אם נחיה פה בשלום ואיך נעצב את היחסים עם המדינות במזרח התיכון, עם הפלסטינים בשטחים ועם הפלסטינים תושבי הארץ.

לצערי ולאכזבתי, בניגוד לכל אמונותיי ובניגוד לדרך חיי ולניסיונות שלי להשפיע ולהיאבק למען שלום ושוויון, רוב העם שלי וממשלותיו בחרו ובוחרים בדרך האלימות, המאבק המזוין ושפיכות הדמים, כדרך חיים שאין ממנה מוצא.

מאז מלחמת ששת הימים התחדדו שתי אלטרנטיביות בפני ממשלות ישראל והרוב היהודי בארץ:

א. בחירה בהמשך הכיבוש הצבאי ודיכוי הפלסטינים, החזקת השטחים הכבושים והמשך והרחבת ההתנחלות בהם.

ב. חזרה לגבולות 67, נסיגה מכל השטחים ושחרורם מההתנחלות ומהכיבוש הצבאי, תוך מתן אפשרות להגשמת השאיפות הלאומיות של העם הפלסטיני וחימה על הסכמי שלום הולכים ומתרחבים עם כל המדינות הערביות במזרח התיכון.

מאז אותה מלחמה בשנת 1967, ובאופן הולך וגובר, ממשלות ישראל השונות והציבור היהודי בארץ, בוחרים להמשיך בכיבוש ולהגדיל ולתקצב את מפעל ההתנחלויות. מפלגות הימין מתחזקות, ועולה כוחם של המתנחלים והציונות הדתית, יחד עם המפלגות החרדיות. אלה הם

הכוחות המעצבים והקובעים את אופיו ומאפייניו של השלטון הפוליטי ומחזקים צורת שיח וחקיקה בדמותם. מפעל ההתנחלות בשטחים מעמיק ומתרחב, אי הסובלנות עולה, ולאומנות בעלת מאפיינים פשיסטיים הולכת ומתגברת מיום ליום, וכך גם האלימות הצבאית נגד האוכלוסייה בשטחים ונגד הפלסטינים אזרחי ישראל.

על-פי התפיסות הרווחות בציבור היהודי, עלינו לעמוד על זכויותינו בכוח צבאי ובאלימות גם נגד שכנינו, והאלטרנטיבה להשתלב באזור בדרכי שלום אין לה סיכוי יותר! כוחות השמאל, אשר בעבר יכלו אולי לקדם אלטרנטיבה של סוף הכיבוש ושל שלום אזורי, נעשו מיעוט נעלם ובלתי לגיטימי, והיום אין שום סיכוי למהפך כזה להתגשם בדעת הקהל היהודי.

צריך לראות את המציאות כפי שהיא ולהודות בכך שנכשלנו בניסיון לשנותה בכיוון של שלום.

כמי ששייך לעם היהודי, אני רואה איך עמי שלי ממשיך בגזילת הזכויות ובדיכוי הפלסטינים בשטחים בכוח צבאי. איך הוא נשלט על-ידי חוגי הימין הדתי והמתנחלי. איך מקדמים כאן חקיקה ותעמולה בלתי סובלנית, עם מאפיינים פשיסטיים ההולכים ומתגברים. וכן, איך השלטון מייצר ומקדם מאבקים צבאיים ואלימים עם שכנותינו באזור. מאפיינים אלה רק הולכים ומעמיקים ומתגברים, במעגל שאין לו קץ של אלימות ושפיכות דמים.

אדם כמוני, לאחר שהגיע למסקנה הנחרצת שאין יותר סיכוי להפוך תהליך זה, צריך לשאול את עצמו, האם ברצונו להיות שותף, גם אם פסיבי, לאותו תהליך של שלילת זכויות מעם אחר ושל עתיד אלים הכולל מלחמות ללא גבול? האם הוא רוצה לקחת חלק באותה חברה, בעלת מאפיינים לאומניים ההולכים ומקצינים, המתבטאים בחוסר סובלנות לשונה, בצמצום הדמוקרטיה ובהקטנת המרכיבים החילוניים שלה? בהיותי חלק מהרוב היהודי, גם אם הניי שייך למיעוט המתנגד למגמות של רוב הציבור ושל השלטון המייצג אותו, הניי נהנה מהפריבילגיות של הרוב, חיי נוחים ומוגנים וכך הניי שותף בעל כורחי למציאות בלתי מוסרית, ונהנה מפרותיה.

מדוע לא נכון לאמץ נקודת מבט אחידה ויחידה כהחלטה מחייבת בוואחת אלסלאם/נווה שלום ומדוע יוזמה זו מזיקה?

מסמך זה נכתב כתגובה לסדרת שיחות בקהילה על חזון הקהילה, שנערכו
בשנת 2017

החלטתי לכתוב את המסמך הזה כדי לבטא את נקודת הראות שלי - יהודי החי כאן בכפר שנים רבות - משום שנקודת מבט זו לא קיבלה ביטוי במסמך שנכתב על-ידי הוועדה כ"סיכום" לשיחות הקהילה. למרות שאף יהודי בכפר לא נתן לי את רשותו ואף אחד לא מינה אותי לדבר בשמו, אני נוטל לעצמי את הרשות והיומרה לומר שנקודת הראות שאני מציג במכתב זה משותפת ליהודים רבים בכפר.

המסמך שהוצע על-ידי הוועדה כחזון הקהילה, נתן ביטוי לנרטיב פלסטיני בלעדי. כלומר, להשקפה שבה רק לסיפור הפלסטיני יש מקום, ואין בה שום מקום לנרטיב יהודי. לטעמי, המסמך אף לא הותיר מרחב לנקודות מבט פלסטיניות אחרות, שאינן דורשות בלעדיות מוחלטת על תיאור המציאות ההיסטורית והעכשווית.

המסמך של הוועדה קובע, שעל חברי הכפר לראות בישראל מדינה שאיננה מדינתם, מדינה גזלנית ודורסנית מעצם מהותה, מדינה שיש לדחות את הקמתה, אופיה וצביונה, ועל-כן, על כולנו לאמץ את הפתרון הצודק והמוסרי היחיד לסכסוך: השבת כל הפליטים, ביטול מדינת ישראל והקמת מדינה לכל אזרחיה (לא מדובר חס וחלילה על הקמת מדינה דו-לאומית), שתשתרע מן הירדן לים, ותהיה בעלת רוב גדול של אזרחים ערבים.

השקפה זו מוצעת כחזון הקהילה ולכן נובע ממנה שכל יהודי (או פלסטיני) שחורג מן הקו הזה, איננו מחויב באמת לשוויון ולשלום, ובטווח הארוך - מקומו לא כאן. עקב כך, גם ברור מאליי שמסמך זה קובע כי חובה לקבל לכפר אך ורק אנשים שהשקפתם זהה לזו המופיעה במסמך. במילים אחרות, מסמך זה קובע שהבסיס לחיינו המשותפים הוא הסכמתנו לאמץ את נקודת המבט הפלסטינית כצדק המוחלט, ללא אף סייג ולו הדל ביותר.

בעיניי, הצעה זו, הדורשת מצד אחד לוותר על זהותו למען הצד האחר, איננה שותפות, ולבטח איננה שותפות השואפת לשוויון ולשלום. לכן, הרעיון לאמץ את המסמך באמצעות החלטת אסיפה הוא, למעשה, ניסיון לכפות את זהותו של אחד הצדדים בכפר על הצד האחר באמצעות רוב מזדמן. צעד מעין זה, לא רק שלא יחזק את העקרונות שעליהם מבוססת הקהילה שלנו, אלא במידה רבה ירוקן אותם מתוכן.

לאור זאת, ברצוני להציע השקפה אחרת, המבוססת על עקרונות משותפים, ושאיננה דורשת אימוץ של נקודת מבט אחידה, זהות אחת ואידיאולוגיה אחת.

השקפה זו גורסת שאנו בעלי השתייכות לאומית שונה, בעלי נרטיבים לאומיים שונים והשקפות פוליטיות-אידיאולוגיות שונות. **לכן איננו יכולים להסכים על השקפה אחת ועל פתרון אחד ויחיד לסכסוך, אך אנו מסכימים על עקרונות מנחים, המשותפים לכל חברי הכפר ומהווים את הבסיס לחיינו המשותפים.**

עקרונות אלה הם שוויון זכויות מלא בין פלסטינים ליהודים, כבוד הדדי, אמפתיה ורגישות לסבל של האחר, הכרה בזכותו של כל עם להגדרה עצמית, ומאבק משותף למען יצירת מציאות שוויונית וצודקת יותר, שתהווה בסיס לשלום בין שני העמים.

משמעותם של עקרונות אלה מגולמת בחיי היומיום בכפר בדרכים שונות: בניהולה של הקהילה באופן דמוקרטי, בחלוקת האדמות, באיוש התפקידים הציבוריים וכו'. עקרונות אלה באים לידי ביטוי בעשייה מרשימה ורבת שנים, שלוותה בדיאלוג מתמיד והובילה להקמתה של מערכת חינוך משותפת וייחודית, להקמת בית הספר לשלום, להקמת המרכז הרוחני ועוד.

עקרונות משותפים אלה הינם בעלי משמעות רבה גם במציאות מחוץ לכפר, משום שעל-אף שאין לנו השקפה אחת ויחידה, אנו יכולים להסכים על דרכים רבות להיאבק באפליה ובגזענות המשתוללות בישראל. אנו יכולים להסכים על דרכים רבות למאבק למען סיום הכיבוש ופינוי ההתנחלויות, למען הפסקת האלימות ולמען הסדר שלום שיעניק ביטוי

לזכותם של שני העמים להגדרה עצמית. זהו **מרחב משותף רחב וגדול, שיכול להוות כר פורה לפעילות מחוץ לכפר.**

בהמשך לכך, ברצוני להתייחס למספר נקודות ספציפיות שהוזכרו במסמך ובדיונים סביבו:

1. שאלת התמיכה בצעירים וצעירות המסרבים לקחת חלק בצבא כמחאה נגד הכיבוש עם כל הקושי החוקי שבדבר - נקודה זו עדיין במחלוקת.

בעיניי היה רצוי יותר להמליץ לכל הצעירים והצעירות בכפר לייסד קבוצה משותפת עם סיום לימודיהם התיכוניים. קבוצה זו תפעל במשותף למשך פרק זמן קצוב (שנה, לדוגמא), כדי להעמיק את ידיעותיה בתחום הסכסוך והפתרונות לו, ובתחומים אחרים, על-פי בחירתה, ותהיה מוזמנת גם ליזום פעילויות ופרויקטים בכפר ומחוצה לו. אלטרנטיבה זו יכולה לשמש כמסלול חיובי ושוויוני משותף לפלסטינים ויהודים בכפר.

2. **"אתם (היהודים בכפר) אינכם שונים מיהודים בתל אביב, בחיפה וכו', וזאת אכזבנו!"** - האשמה זו עלתה בנוסחים שונים מפי חלק מן הפלסטינים. כשותף למחנה "המאכזבים", ברצוני לומר שגם אתם, הפלסטינים החיים בכפרנו, אינכם שונים מערביי המשולש, ואדי ערה וכו'. הפלסטינים בכפר משתייכים אל "המחנה הלאומי" שבו נולדו וגדלו, וזהו "צור מחצבתם", שעיצב חלקים חשובים מזהותם. כך גם לנו, היהודים, חשובה השתייכותנו הלאומית, והיא אחד מהמאפיינים החשובים בזהותנו כאנשים. השוני בינינו לבין היהודים והפלסטינים מחוץ לכפר הוא **שאנו בחרנו לחיות בכפר משותף פלסטיני-יהודי, ולבסס את חיינו על העקרונות שציינתי למעלה.**

בחירה זו, היא שמבדילה אותנו מיהודים ומפלסטינים אחרים, והיא שמובילה אותנו, לעיתים, להתנגשויות קשות עם החברות מהן באנו. אך הבחירה לחיות בכפר משותף לא נועדה לנתק אותנו מן החברה הסובבת. דווקא יכולתנו להמשיך ולהיות חלק מן החברה היהודית והפלסטינית, היא שמאפשרת לקולנו להישמע ולכן הכרחית, כדי שנוכל להשפיע ולהפיץ את רעיונותינו.

3. הכרה בזכות להגדרה עצמית ובסבל של העם האחר, ואמפתיה

הדדית - הכרה הדדית מעין זו היא, בהכרח, קשה מאוד, עקב אי השוויון הקיצוני במצבם של שני העמים, היהודי והפלסטיני. היהודים הם הצד המנצח, שהגשים את חלומו ההיסטורי למדינה, הצד שעליו מוטלת עיקר האחריות לנכבה הפלסטינית ולמשטר הכיבוש שהחל ב-1967. הפלסטינים הם הצד המובס. זכויותיהם הלאומיות של היהודים הוגשמו על חשבונם. עד היום עדיין לא קמה מדינה פלסטינית, ובימינו ממשיכה אפלייתם ונישולם של הפלסטינים בתוך ישראל וביתר שאת, בשטחי הכיבוש.

ההכרה של היהודים בכפר בזכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית וגילוי האמפתיה לסבלם, צריכים להתבטא במחויבות לקחת חלק במאבק של הפלסטינים לשוויון זכויות, להגדרה עצמית ולהפסקת דיכויים ונישולם על-ידי החברה היהודית ומנגנוני המדינה, ובראשם - מפעל ההתנחלויות והכיבוש.

לאור הנכתב, ברור שהבקשה מן הפלסטינים להכיר בזכותם של היהודים להגדרה עצמית ובסבל של הצד היהודי קשה בהרבה. על-אף זאת, אני סבור, שעל רקע ההיסטוריה היהודית, חורבן העם היהודי במלחמת העולם השנייה וסכסוך הדמים היהודי-ערבי ארוך השנים, הפלסטינים יכולים להכיר בכך שישנם כאב וסבל גם בצד היהודי, ובכך שהיהודים רואים עצמם כחלק מעם בעל זכות להגדרה עצמית. ההכרה בכך, שבדומה לפלסטינים, גם לנו, היהודים, יש זהות לאומית, כוללת, לכל הפחות, את המסקנה כי, בניגוד לדרישת הוועדה, אי-אפשר לדרוש מן היהודים לאמץ את הנרטיב הפלסטיני כתנאי להוכחת כנות כוונותיהם, תוך פסילה של כל יהודי שאינו עושה כן. במקום זאת, ההבנה שגם ליהודים יש זהות לאומית, מובילה למסקנה ההפוכה. כלומר, על-אף שאנו לא מוותרים על השתייכותנו הלאומית ולא מאמצים את נקודת המבט הפלסטינית בסוגיות מסוימות (כגון היחס לקיומה של מדינת ישראל, לצבא ולשיבת הפליטים), אנו אמפתיים לסבלם של הפלסטינים, חשים אחריות לעוולות שנגרמו להם על-ידי הלאומיות היהודית, תומכים בזכותם להגדרה עצמית ומחויבים, באופן כן ועמוק, למאבק ליצירת מציאות צודקת ושוויונית יותר.

4. **ההסדר המדיני** - הוועדה מבקשת שנתמוך בביטולה של מדינת ישראל ובהקמתה של מדינה אחת בין הירדן לים, שאליה יורשו לשוב כל הפליטים (אמנם בנוסח האחרון טושטשה מעט עמדה זו, אך בפגישה היא נאמרה בבירור). כהרגלה קבעה הוועדה כי אם לא נאמץ את עמדתה בבחינת "כזה ראה וקדש", אזי אין שום טעם בחיינו המשותפים ואין לנו כל הצהרה פוליטית בעלת משקל. הסברתי כבר מדוע אני חושב שהוועדה שוגה בהשקפותיה על חיינו המשותפים, ומדוע יש לנו אמירה פוליטית רבת עוצמה ביותר ומרחב משותף רב לפעולה.

בכל הנוגע להסדר המדיני, אכן, צריכות להיכלל בו פרקטיקות של תיקון עוולות היסטוריות, כגון הכרה באחריותה של ישראל להיווצרות בעיית הפליטים. אך לא פחות חשוב מאלה, ולאור מה שכתבתי בסעיף הקודם, אני חושב שכחברי וואחת אלסלאם/נווה-שלום, עלינו לתמוך בכך שכל הסכם ישמור על זכותם של שני העמים להגדרה עצמית בחבל הארץ הזה.

אני סבור שבשלב היסטורי זה, שבו הסכסוך עדיין נוכח כל-כך, מדמם כל-כך ורווי בחוסר אמון, בשנאה ובאלימות בין יהודים לערבים, הפתרון בעל הסיכוי הרב ביותר להבטיח גם תיקון היסטורי וגם את הזכות להגדרה עצמית של שני העמים, הוא הקמתה של מדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל. הסדר זה יוכל להפסיק את שפיכות הדמים ויוביל לבנייה הדרגתית של יחסי אמון ושל שיתוף פעולה בין העמים. תהליכים אלה הלוואי ויובילו, בסופו של דבר, לפיוס ולכך שבהסכמה הדדית יחליטו שני העמים כי אין עוד טעם לגבולות שבין ארצותיהם.

לסיכום, ברצוני לומר שהפרויקטים הרבים והמרשימים שבוצעו בכפר במשך השנים, לא נבעו מתוך ויתור על מרכיבי הזהות של אחד מהצדדים בשותפות, אלא מעשייה משותפת, על בסיס ההסכמות הרבות בינינו, ועל-אף אי ההסכמות הקיימות. זהו אכן מסלול קשה, הדורש לפעול יחדיו, למרות שקיימים גם חילוקי דעות ולמרות ש"השותף שלי" איננו מוכן לקבל את כל השקפותיי.

אם נמקד את כוחותינו בעשייה על בסיס ההסכמות בינינו, במקום בניסיון לכפות השקפה אחת ואחידה על כל חברי הכפר, אזי אני משוכנע שנמצא כר פורה ליוזמות רבות, שיכולות להתווסף לפרויקטים הקיימים, להעשיר ולחזק את קהילתנו ואת השפעתנו בקרב הציבור הרחב.

אוסף גם קטע קצר מתוך מאמרו המצוין של מרזוק אל*, "מכתבים לידיד יהודי", שהתפרסם בעיתון "הארץ". הלוואי ונשאב ממנו השראה, בבואנו למצוא נוסח רעיוני ששני הצדדים יכולים לסמוך עליו את ידיהם: "אם פנינו לפיוס, לא נוכל להישאר בשפת ההסדרים והפתרונות. אם פיוס, אז כמו בפיוס - עד כלות הנשמה. זה, לאחר שנות דור שבהן התנהל על פי האמרה "במלחמה כמו במלחמה". הפיוס דורש מילון אחר ודקדוק אחר. שניהם יאפשרו גם טקסט אחר, שאפשר למצוא לו השראה במקומות רבים בעולם. ארבעה עמודי תווך יש לפיוס: ההודאה, בקשת הסליחה, המחילה והתוכנית המשותפת המפצה, ולו במעט, את הניזוקים. עלינו להתאמץ להודות, כל אחד, במה שידינו עוללו לצד השני. אתה, בשם הזכות ההיסטורית ובאמצעות הכוח, חוללת את הנכבה, ואני, בשם הזכות למולדת ובשם צדקת דרישותיי, לא בחלתי בדבר כדי להכאיב לך. בשם "הצדק" חוללנו כל עוול אפשרי, כל צד בדרכו. עכשיו, כהכנה לאותו טקסט שלישי, עלינו להיות אמיצים מספיק כדי להודות בדם ששפכו ידינו ובאחריות לקורבנות, ולקרוא לזוועות בשמן. עלינו לבקש סליחה בכנות, ממעמקי הלב, תוך הבטחה שלעולם לא נחזור לשם. רק שיח נשגב כזה יאפשר דיאלוג אחר. הנחת הפיוס כמסגרת לדיון, תשחרר אותך משיכרון הכוח המהול בתחושת פחד, שמא יתהפכו היוצרות, ותשחרר אותי מתחושת הקורבן ומצדקתי האבסולוטית בכל אשר אעשה. רק אם נצלח את כל זה, נוכל לנסח "נרטיב שלישי", הכולל בתוכו את תולדות שני העמים ומציע להם מוצא מנחת זרועה של ההיסטוריה. השאלה שנותר לברר היא, האם אתה רוצה לנסות?".

---

* מרזוק אל הוא עיתונאי, סופר, משורר ומבקר ספרות ותרבות, בעל טור קבוע בעיתון "אלחיאת", הרואה אור בלונדון, בבירות ובסעודיה. בעבר ערך את דפי התרבות ביומן "אליאיתחאד", הרואה אור באיחוד הנסיכויות.

4.9.2022

התייחסות לסרטו של מעיין שוורץ "ילדי השלום" מעיין שוורץ: "היום יש בי הילד הקטן, שמחכה שיגידו, "עכשיו עושים שלום"

לחברי היקרים,

בתור אחד ממקימי/ותיקי היישוב נווה שלום, אהבתי את הסרט עם התיאור האותנטי ושובה הלב של ילד שגדל פה ומתאר ברגישות את המציאות, כולל הוויכוח הרגיש על השירות הצבאי.

אך על אף זאת, ברצוני להעיר לגבי המשפט: "נווה שלום קמה מתוך אופטימיות ואמונה שאנו נשנה את העולם ואת המציאות באזור".

ברצוני להגיד כי מעולם לא הייתה לנו אמונה כל כך מגלומנית ובלתי מציאותית בהשפעתנו. אולם תמיד חשבנו שפעילות חינוכית של הפגשת נוער יהודי ופלסטיני ויצירת דיאלוג ביניהם, יכולה אולי "לפתוח קצת את הראש", לשנות סטריאוטיפים אחד על השני, ליצור קצת יותר אמפתיה ולאפשר באופן לגיטימי ביטוי לשני הנרטיבים הלאומיים.

בבית הספר לשלום בנווה שלום התקיימו ומתקיימים כל הזמן, בנוסף למפגשי הנוער, גם פעילויות עם קהלים של בעלי מקצועות שונים - עורכי דין, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, אדריכלים, משפיעי דעת קהל ופוליטיקאים משני העמים. חשוב גם לציין את בית הספר היסודי, המשותף לילדים יהודים ופלסטינים, המתקיים לאורך השנים מאז הקמת היישוב.

חסרה לי בסרט (וגם במאמר בעיתון "הארץ", שעסק בסרט) התייחסות למה שאפשר ללמוד מתוך ניסיוננו הצנוע בחיים משותפים של יהודים ופלסטינים, והוא, כי ניתן לחיות מתוך כבוד הדדי ושוויון, למרות הסכסוך האלים שעדיין נמשך בין שני העמים שלנו.

קבלה של כל צד את ההשתייכות הלאומית של הצד השני, שותפות ושיוויון בין בני שני הלאומים, הכרה הדדית בארץ הזאת המשותפת, והכרה בלגיטימיות של שני הנרטיבים הלאומיים שלנו - זה המסר שאנו מנסים להקרין גם כלפי חוץ.

איוננו חממה "היפית" שבה אנחנו מחנכים את ילדינו בתוך חלום מנותק מהמציאות הסובבת, אשר רק בהתבגרותם, עם יציאתם למסגרות של

חינוך ולימוד הקיימות בחוץ, הם נתקלים בפעם הראשונה במציאות החיצונית, השונה כל כך מסביבת גידולם. אנו וילדינו קשורים ומעורבים בהלך הרוחות הציבורי ובדעת הקהל בארץ, ותורמים בדרכנו הצנועה לשינוי שאנו מאמינים בו.

ביה"ס לשלום בנווה שלום - מאמרים אלו נכתבו בשנים 1997 - 2001

אני מדגיש הדגשת יתר את המאמרים בנושא ביה"ס לשלום, משום החשיבות המיוחדת שיש בעיני לפעילות ביה"ס לשלום בנווה שלום. זו הדרך שלנו לנסות ולהשפיע על המציאות בארץ ועל אנשים שאינם חברים בישוב. ביה"ס לשלום מקיים מפגשים וסדנאות בין יהודים ופלסטינים, נוער ומבוגרים באמצעות מודלים חינוכיים שפותחו במיוחד לשם כך. בכתיבתי כאן אני חולק ומבקר את המודלים ודרך היישום של העקרונות והמודלים הללו כפי שהוצגו בביה"ס לשלום באותם שנים. לביקורת זו יש רלבנטיות עד עצם היום הזה.

היסודות האידיאולוגיים של ביה"ס לשלום - כפי שהתווו. התייחסות ביקורתית לגישת בית הספר לשלום

בדיונים שנערכו בכפר הוזמנו לשמוע על העקרונות והמודלים של ביה"ס לשלום כפי שהוצגו על ידי החוקרת חביבה בר שליוותה ועיצבה את השקפת ביה"ס לשלום באותם שנים. חביבה הביאה וניתחה את תיאוריית יחסי הרוב הלבן למיעוט השחור בארה"ב של היום. התיאוריה קובעת שהרוב הלבן הינו תמיד גזען, אלא אם עבר חמישה שלבי התפתחות (שגם בהם ישנה סכנה של חזרה משלב גבוה לשלב נמוך יותר). מובן וברור מאליו (מבלי שהדברים נאמרים מפורשות ובגלוי), שאנו פה היהודים, דומים במאפיינינו לרוב הלבן בארה"ב, ואילו הפלסטינים למיעוט השחור. אמנם נשאר חובה קטנה לאישוש התיאוריה הנ"ל - לבדוק באמצעות המחקר את המאפיינים ולראות האם באמת, ובאיזה מובן, הם דומים או שונים ממאפייני המיעוט והרוב בארה"ב. במדינת מהגרים כשלנו, רבים הם יוצאי מדינות האיסלאם, הסכסוך הלאומי בין הרוב והמיעוט דומיננטי ביותר, מדינת ישראל הינה מיעוט במזרח התיכון, חלק גדול מהאשכנזים במדינה הם מהגרים או בני מהגרים (דור ראשון ושני) מארצות אירופה, שבה היו נרדפים כמיעוט. מה עושים כל המאפיינים הללו לזהות "הלבנה", כביכול? ומה הם המאפיינים של הפלסטינים, שהם מיעוט ילידי ולא צאצאי עבדים שהובאו למדינה כמו

ארה"ב? איך כל המרכיבים הייחודיים הללו משפיעים על יחסי הרוב והמיעוט כאן? האם, לדוגמא, המאפיין שקיים בארה"ב, של חוסר תחושת זהות לבנה אצל הרוב, נכון גם פה? והאם, כמו שם, הוא מתגבש רק תוך מפגש עם הזהות האחרת, השחורה? האם גם פה העניין דומה? ובמה? כדי לבדוק זאת יש צורך להשקיע במחקר ולהפעיל יכולת ניתוח משווה. ובזה המחקר אינו עוסק!

הקביעה, שהיהודים החיים בנווה שלום הינם גזענים מעצם היותם שייכים לרוב השולט, הינה סוג של גזענות לכשעצמה. תיאוריית כביכול זו, הינה מכשיר גס מדי (ובחלקו לפחות לא רלוונטי), כדי לנתח רקמת חיים עדינה ומורכבת כמו זו שבנווה שלום.

לכן כל-כך קוסם לפלסטינים בנווה שלום המחקר. אין בהם הכוח, אף לא לאחד מהם, לקום ולצאת בגלוי נגד אותה תמונת עולם של מיעוט צודק ורוב בלתי מוסרי. יש גם בקרב הרוב אנשים מסוג אחר וכך גם במיעוט. אין זה צודק ואין זה נכון להאשים דווקא את אנשי נווה שלום היהודים בכל העוולות שעשו בארץ היהודים לפלסטינים. וגרוע מזה - להוסיף ולומר שהם אף גרועים יותר וצבועים יותר מאשר היהודים שאינם מנווה שלום.

ואין להרשות, לשפוך דווקא על היהודים שביישוב את כל רגשי המירמור, העלבונות והקיפוח, ולבחור דווקא בהם להיות ספוג, קרקע נוחה וסובלנית ומבינה, שעליה אפשר להוציא את כל הזעם והתסכול שהצטברו אצלו מעצם היותו שייך למיעוט שאינו שווה זכויות. אין לקבל בשום פנים מצב שבו באים חשבון עם "נציגי העם היהודי" דווקא פה בנווה שלום, ומאשימים אותם כאילו להם אישית יש חלק ונחלה באותן עוולות שנגרמו לערבים בארץ. וגם אין לקבל את העובדה שמתעלמים כליל מכך שבגלל אותו מצב קיפוח, שיש לעשות הכול כדי לבטלו, בדיוק מסיבה זו הצטרפו יהודים לנווה שלום.

מחברי הסכם אוסלו, יהודים ופלסטינים, כתבו במבוא להסכם ביניהם שהם החליטו "למתוח קו" על העבר ועל השאלה מי עשה מה למי ומי אשם יותר בסכסוך ההיסטורי ביניהם, ומתחילים כאן במהלך חדש של הכרה הדדית והידברות, מתוך כבוד הדדי וללא כפייה. אך בנווה שלום, עפ"י העקרונות של ביה"ס לשלום (מיעוט מדוכא

ורוב מדכא) מתבקשים היהודים תחילה להודות באשמתם, בסבל שהם גרמו ובאחריותם לדיכוי של הפלסטינים. גם ברור, שהיהודים מרצונם הטוב לא יודו בכל זאת (להוציא כמה "יהודים טובים" שכבר הודו בכך מרצונם הטוב - הללו מקבלים כמובן ציון טוב), את יתר היהודים, יש להכריח בכוח כלשהו לעשות זאת. רק אז ייווצרו התנאים לכך שתהיה אפשרות להידבר מתוך שוויון בין הצדדים. זאת ההצעה שמציעים לנו אנשי החינוך של היישוב, שעוסקים במפגשים של נוער יהודי וערבי כמתודה חינוכית!

יש לי וויכוח על ההשקפה הכוחנית של מאבקי כוח, בה נתפסים יחסי היהודים והפלסטינים בתוך נווה שלום, ועל הקביעה שהם בדיוק כמו יחסי היהודים והפלסטינים בחברה הסובבת. אך גם אם הייתי מניח כך, אינני מבין מדוע, צריכים הפלסטינים (שהם מיעוט מדוכא ונרמס גם בנווה שלום) להפוך מתחתונים ומדוכאים לעליונים ומדכאים?

אנו רואים לא פעם כיצד, בתהליך ההשתחררות של מדוכאים, הם הופכים בעצמם למדכאים, ומאמצים את כל המאפיינים של מדכאיהם. לדעתי, האתגר האמיתי הוא לחרוג מכך, לצאת וליצור יחסים שאינם בין מדכא למדוכא, עליון ותחתון, חזק וחלש. ליצור, בתוך החברה שאלו מאפייניה, מקום אחר, אי של סביבה אחרת, חברה בה היחסים יהיו מבוססים על דיאלוג שוויוני בין חבריה, אשר תיצור מוסדות שוויוניים, תקבל החלטות משותפות על חייה באופן שוויוני, ותעסוק, תוך מודעות בלתי פוסקת, בבקרה על כך ששוויון זה יישמר ויתפתח.

יש השפעות החודרות לתוכנו מתוך החברה הסובבת. לדוגמה: הרגשת חוסר המוצא וחוסר התקווה המוקרנים והנובעים מהמצב הפוליטי בארץ וממצב תהליך השלום. נכון גם שאין אנו מסוגלים לשנות את המציאות סביבנו, שבה היהודים הם רוב שולט, שבה התרבות, השפה ותפקידי הניהול נמצאים ברובם הגדול בידי יהודים. מציאות זאת יש לה גם השפעה כלשהי על המציאות בתוך נווה שלום. אך להגיד שהמציאות בנווה שלום שונה רק למראית עין, ובעצם היא זהה למציאות בחוץ, זאת התעלמות גסה ועיוות של היחסים האמיתיים בין יהודים ופלסטינים ביישוב.

אך בראש ובראשונה אנחנו מושפעים ממה שכל אחד מאיתנו מביא

לניסיון הזה, מתוך הסביבה שבה נולד ומתוך השתייכותו הלאומית. חלק ממרכיבים אלה אינם קלים. גם גזענות והתנשאות יהודית יש בתוכנו וגם מרכיבים לא סימפטיים בזהות הפלסטינית שלא נפטרנו מהם כליל. אך אנו מנסים להיות מודעים למרכיבים אלה ולצמצמם ככל האפשר, ולא לתת להם להכתיב את יחסי האמון שאנו בונים בנווה שלום.

אולי ישנו "חטא קדמון" שאנו היהודים נושאים איתנו בעצם היותנו פה בארץ. אני, אישית, אינני מרגיש כך ואינני חושב שאני נושא באחריות אישית לעוולות שנעשו לפלסטינים בארץ תוך הקמת המדינה ולאחריה. אני כן מרגיש אחריות אישית להקדיש את חיי כדי ליצור, לתקן ולשנות את יחסי היהודים והפלסטינים, כך שאפשר יהיה להגיע לשלום בין העמים. על כך ועל הבחירה שלי לחיות בנווה שלום ולגדל את ילדי פה, אינני חושב שצריך לראות בי "אף גרוע יותר מהיהודים שחיים בהרצליה". התקווה שנהיה יהודים אחרים, כאלה שנדמה שיהיה יותר נוח לחיות איתם ולשתף עימם פעולה, רק מצדיקה ומאמתת את החשדות של אותם יהודים שחושבים שוויתרנו על כל מה שמייחד אותנו ומזהה אותנו כיהודים. לדעתי, התקווה שנוותר על זהותנו משמיטה את הבסיס והטעם לחיינו המשותפים, בהם אנו מביאים לתוך הניסיון של נווה שלום את כל המאפיינים של זהותנו, גם את אותם מאפיינים שאין הצד השני אוהב במיוחד. אמנם כך נוצרים קונפליקטים, אך הדרך בה אנו, יהודים ופלסטינים, בחרנו, היא לטפל בקונפליקטים אלה, מבלי לבטלם, ומבלי שצד אחד ידכא, ימחוק או ישתלט על הצד האחר. זאת, בניגוד למה שאנו עדים לו פעמים רבות במשך הסכסוך ההיסטורי בארץ, דבר המביא רק לעוד שפיכות דמים.

יישום המודל של בית הספר לשלום על מציאות החיים ביישוב שאלות והרהורים

מה הם יחסי היהודים והפלסטינים בתוך היישוב? האם באמת יש רוב מדכא ומיעוט מדוכא? ייתכן שאנו - יהודים ופלסטינים - מביאים זאת מהמציאות בחוץ, בה גדלנו, ומביעים הן רגשי אדנות והן רגשי קיפוח. אך האם במציאות האובייקטיבית בתוך היישוב, יש בסיס עובדתי המנציח ומחזק רגשות אלו?

האם עלינו לשמור על הקונפליקט במרכז? האם חיינו פה דומים לסדנת מפגש מתמשכת, או שמא, מבלי לשכוח את הקונפליקט, אנו בונים פה יחסי אמון, מתפשרים ומגשרים על ההבדלים כדי לנהל את חיינו במשותף, לגדל את ילדינו ביחד ולהיות מסוגלים ליצור חיי קהילה משותפים? האם גם פה יש צורך להראות ליהודים ב"מראה חדה" את "פרצופם המדכא והצבוע", ואף לראותם כ"גרועים יותר מיהודי הרצליה", משמע, צבועים ומתייפייפים, שאין לתת בהם אמון?

מה עושה יחס זה לחיים המשותפים בתוך היישוב? והאם פה משימת הפלסטינים היא להתגבש "מול האויב המשותף" וליטול את זכויותיהם בכוח מ"השליט היהודי"?

איך השקפה כזו מסתדרת עם חיים משותפים פה ביישוב? האם היהודים באמת מנהלים את היישוב (כמו שמופיע ב"הפרוטוקולים של זקני ציון") או שמא העובדות מלמדות אחרת? האם גם פה, במאבקי הכוח ובעימותים, שרבים מהם אינם פוליטיים-לאומיים, עלינו להיכנע לצו הקורא לנו להסתדר לפי השתייכותנו הקבוצתית?

איך להתייחס לגישה ההופכת חילוקי דעות בתוך היישוב לעניין יהודי ערבי, גם בהתמודדויות שבהן נושא זה אינו רלבנטי? זוהי תופעה של "חבורת הרוקדים על הסכסוך", המשתמשת בטיעון זה כדי לגייס כוח, בעיקר תמיכה פלסטינית, בשאלות שונות. הגישה הזאת תמיד תזכה בתמיכת רוב הפלסטינים ביישוב, כי בחברה מגויסת, מי יכול לסרב לגיוס הלאומי הקורא להתייצב למאבק? בשאלת הנרטיבים וההכרה ההדדית בהם אכתוב בפעם אחרת.

"דיאלוג בין זהויות" - האמנם?

תגובה למאמרו של יהודה שנהב על ספרו של רבאח חלבי (שהיה מנהל ביה"ס לשלום באותם שנים) "דיאלוג בין זהויות", במוסף "ספרים", 7.2.2001, הארץ

ראשית, ברצוני להתייחס לאופי הכפר, כפי שמתואר בתחילת המאמר. מייסד הכפר חלם על כפר בין-דתי, אך החברים שבאו להקים את הכפר, הגיעו מתוך מוטיבציה פוליטית ומודעות לקונפליקט בין שני הלאומים, ומתוך מטרה לחיות בשיתוף, תוך שמירה על זהויותיהם הנפרדות. עורך הספר, שאינו חבר נווה שלום ואינו יכול לייצגה, וכותב המאמר, יהודה שנהב, מסלפים את האמת בנקודה זו.

כחבר נווה שלום מזה שנים רבות, ברצוני להבהיר שבתוכנו יש גישות אידיאולוגיות-פוליטיות שונות. ההשקפה וגישת העבודה של ביה"ס לשלום נתונה לוויכוח ולפולמוס בתוך היישוב. בתגובה זו ברצוני להציג את ההסתייגויות שלי, להן שותפים עוד רבים אחרים בתוך נווה שלום.

שאלת המפגש היהודי ערבי

זוהי שאלה אמיתית וקשה, ולדעתי, יש צדק בדברי רמזי סלימאן במאמרו, כשהוא טוען שגישת המגע - זו המדגישה מפגש בין-אישי ופסיכולוגי - משרתת את הצד היהודי ואת סדר היום של הקבוצה היהודית. במפגש מסוג זה, הקבוצה היהודית משתמשת בקבוצה הפלסטינית ככלי להפגת פחדיה ולחזיון תדמיתה העצמית "הנאורה". לעומת זאת, המפגש המעמיד את הקונפליקט הלאומי במרכז, שעיקרו הוא דיון פוליטי, משרת את סדר היום הפלסטיני ואת האינטרסים של קבוצה זו לדון ישירות במצבם. במפגש מסוג זה, הקבוצה הפלסטינית משתמשת בקבוצה היהודית כדי להטיח בה את האשמותיה כלפי הממסד, לחזק את תדמיתם כצודקים ולגבש את זהותם מול "האויב".

שתי הגישות נמצאות בתוך מעגל הקונפליקט. נראה שאנשי ביה"ס לשלום לא חיפשו משהו אחר - חיבור יצירתי בין שתי הגישות שתוארו להלן - אלא פשוט בחרו בסדר היום הפלסטיני בלבד - דיון פוליטי, המנצל מדיום חינוכי כביכול למטרות של אינדוקטרינציה, דרך הצהרות

פלקטיות והבדלה דיכוטומית בין טובים ורעים / צודקים וטועים / מדוכאים ומדכאים.

מטרות המפגש

על-פי גישת בית הספר לשלום, אין במטרות המפגש כל מקום לרעיונות כמו קירבה, הידברות, אמפתיה, רצון לראות את המצב דרך עיניו של הצד האחר, "להיכנס לנעליו". אין כל ניסיון לצאת ממעגל הקונפליקט. המטרות הן: א. מודעות פוליטית; ב. חיזוק והבניית הזהות. בפועל, המודעות היא לנרטיב הפלסטיני בלבד, שהוא הצודק, בעוד הנרטיב היהודי מסולף ומטעה במכוון. כמו כן, בפועל, "חיזוק והבניית הזהות" היא מטרה המתייחסת לזהות הפלסטינית בלבד. אין התייחסות לזהות היהודית מלבד בצורה פלקטית וסטריאוטיפית - הם מדכאים ומתנשאים. יש התעלמות מוחלטת ממורכבות הזהות היהודית, מקבוצות מיעוט יהודיות שלא נהנות מהסטטוס קוו ורוצות לשנותו ומאנשים בצד היהודי, שאינם מסכימים לדיכוי הפלסטינים, ויחד עם זאת, חשוב להם לשמור על זהותם.

גם מסגרת המפגש נראית כאילו שני מנחים - יהודי ופלסטיני - חוברים יחדיו "להכניע" את הקבוצה היהודית, כדי לחזק ולהבנות את הזהות הפלסטינית.

מסקנות

נראה לי שבמפגשים הבנויים על-פי גישת בית הספר לשלום, אין מקום לאווירה של פיוס. שלום לא יהיה פה. השאלה היא רק מי ינצח במלחמה, הן בתוך המפגש והן במציאות. ובשניהם - הזכויות הפלסטיניות יילקחו בכוח (באלימות!), כי אין מה לקוות מהצד היהודי, אלא אם כן הוא "יודה באשמה".

מפגשים אלה מעודדים היפוך המצב - שהמדוכא ייהפך למדכא (דרך אגב, המודל של פרייר, שאנשי בית הספר לשלום אוהבים לצטט, מזהיר בדיוק מפני מצב זה).

יש קו רציף אחד בין היחס ליהודים בתוך המפגש, היחס לשמאל היהודי והיחס ליהודים בנווה שלום. כל היהודים אשר זהותם הלאומית

חשובה להם, הם "אותו דבר" - כאשר השמאלנים שביניהם אף גרועים יותר, מתייפפים וצבועים, ארגוני השלום הם דמגוגים ויהודי נווה שלום גרועים אף מיהודי הרצליה.

על-פי גישה זו, אין מקום לשותפות יהודית-ערבית בכלל ולנווה שלום בפרט. בית הספר לשלום, בגישה כזו, אינו יכול לייצג את ערכי הקהילה שלנו, והוא מטעה במכוון כשהוא טוען לכך.

סיכום

נראה לי שמה שמכתיב יותר מכול את גישת העבודה של אנשי בית הספר לשלום הינה השקפתם הפוליטית. אף שאפשר להסכים עם טענתם, שעדיף כי השקפה זו תהיה גלויה ומוצהרת, עדיין נותרת בעינה השאלה, מדוע לבחור דווקא בכלים חינוכיים ובמסגרת חינוכית כדי לתת ביטוי להשקפות אלה? מה עושות אותן השקפות למסגרת החינוכית? האם אינן מכופפות ומעוותות אותה? האם הצורך הדחוף לתת להשקפות אלה ביטוי גלוי ומרכזי במפגשי הנוער, אינו יוצר מניפולציה ואינדוקטרינציה, שהם כה זרים ופוגעים בכל עבודה חינוכית? מוטב והולם יותר, לאלה המחזיקים בהשקפות אלה, לעבור לעבודה ולפעילות פוליטית במסגרות המיועדות לכך.

כפי שאני מכיר את אופן העבודה בפועל בבית הספר לשלום, אין איזון ואין רגישות מספקת לשילוב שאינו חד-צדדי, בין תפיסה פוליטית לבין מעשה חינוכי. אנשי בית הספר לשלום בחרו אך ורק בקוטב הפוליטי ויצרו מודל לסדנאות המקפח באופן חמור את ממדי הרגישות, הזהות האישית והאמפטיה, על חשבון העדפה מוחלטת של הפן הקבוצתי-לאומי-פוליטי. מודל זה "פותר" את הקונפליקט על-ידי מחיקת הצד היהודי במפגש. אך התוצאה היא תסכול, פגיעה והרגשת החמצה אצל רבים מיוצאי סדנאות אלה, יהודים ופלסטינים כאחד. ספק רב אם מטרת "הגברת המודעות", אכן, מושגת כך, אולם, בכל מקרה, את הטענה הזאת יש לבדוק באופן מחקרי.

מהיכרותי את התפיסה ואת דרכי העבודה של בית הספר לשלום, ברור לי שכל ביקורת יכולה להיכנס לתוך מלכוד. למשל, כותב הביקורת הנוכחית הוא יהודי ולכן אפשר לטעון נגדו שהוא מייצג את העמדה

היהודית הצפויה, של שימור הסטטוס קוו, ובכך הוא מוכיח כביכול את צדקת טענות המבקרים.

ברצוני להדגיש ששימוש בדרך זו חוסם מראש כל דיאלוג אמיתי, שאני לפחות עדיין מאמין בו, כמהות, ולא רק ככלי להשגת מטרות פוליטיות. גישת בית הספר לשלום גורמת נזק רב כשהיא מיושמת בתוך היישוב. שכן, אף כי אין ברצוננו לשכוח את הקונפליקט, חיינו כאן אינם יכולים להתנהל כסדנת מפגש. אנו בונים פה יחסי אמון, מתפשרים ומגשרים על ההבדלים, כדי ליצור חיי קהילה משותפים ולגדל את ילדינו ביחד לחיים בעולם דו לשוני, (ידעית שפת האחר לעומקה היא, לדעתי הכלי החשוב ביותר להבנה בין השותפים לקונפליקט), וכל זאת - בלי לטשטש את הקונפליקט. הניסיון להבין את יחסי היהודים והערבים בתוך היישוב כיחסים בין רוב מדכא ומיעוט מדוכא, לא רק שאינו מבוסס על המצב הקיים בפועל, הוא אף גורם מתסיס, שמדגיש מאבקי כוח ומקשה ביותר על פתרון של סכסוכים, הקיימים אצלנו כמו בכל קהילה. פעמים רבות חברי היישוב המעורבים בסכסוכים, אינם נדרשים לחלקם האישי בסכסוכים אלה, ומסתתרים מאחורי "התגייסות לאומית" בשאלות שונות העולות בחיינו, גם בהתמודדויות שבהן נושא זה אינו רלבנטי.

לסיום, הערה מתודית: במאמרו משתמש יהודה שנהב במונח פרדיגמה, הלקוח מתפיסתו של קון לגבי ניתוחן של מהפכות מדעיות ותיאור המדע "הנורמלי". לדעתי, שימוש במושג זה הינו בעייתי לגבי תיאור של תפיסות חינוכיות וחברתיות, אך לא ארחיב כאן בנושא זה.

בעקבות דיון שהיה בביה"ס לשלום (2020)

היוונים חשבו שאנו מאנישים את מה שמתרחש בעולם ובתוכנו על ידי דיבור עליו. הם כינו את האנושיות הזו, המושגת על ידי השיח הידידותי, בשם פילנתרופיה, שפירושה אהבת האדם, שכן היא מבטאת את הנכונות לחלוק את העולם עם אנשים אחרים.

את זאת כותבת חנה ארנדט, שלדעתה התנאי המוקדם לקהילה אנושית ולהומניות הוא בראש וראשונה הפתיחות לאִחֵר. כדאי לנו לחזור ולשנן לקח זה!!!

לסינג אומר: בשיח בין אנשים לא יתכן כי תהיה רק אמת אחת, משום שלא קיימת כזאת. משום כך השיח בין האנשים הוא אין סופי ולעולם לא יגמר, כל עוד ימצאו אנשים משוחחים. אמת מוחלטת פירושה מות כל הוויכוחים ופירושה מות האנושות וקיצה.

כך מסיים לסינג את דבריו: יאמר כל אדם מה שנראה לו כאמת, ותפקד האמת עצמה בידי האל.

גם אם אין אנו דתיים, רצוי שנפנים לקח זה, שפירושו להשאיר את שאלת האמת ומי צודק פתוחה. זהו מבחנו האמיתי של כל שיח אנושי.

פרק רביעי: הסכסוך היהודי-ערבי

זיכרון ושכחה - הרהורים שונים ומשונים בעקבות קריאה יהודית בחוברות "זוכרות" 2010.

כקורא יהודי בחוברות "זוכרות", ברצוני להתייחס לתחושות ולתגובות המתעוררות בי תוך כדי קריאתן.

הניסיון לפנות לקורא היהודי, שהרי הכתיבה היא בעברית, ולהציג בפניו את הטרגדיה אשר עָמו גרם לפלסטינים שחיו פה ב-48, חשוב ודרוש מאין כמוהו. אני חושב שעל עָמי לקחת אחריות. כל מה שאומר בהמשך המאמר אינו ניסיון להתחמק מאחריות זו, לסתור את העובדות המתוארות, או להצדיק את העוול שנעשה לפלסטינים ב-48, את הגירוש ואת הרס הכפרים, אלא צורך שעולה בי בעקבות קריאת החוברות בעניין ובעקביות.

ברצוני להציע את התייחסותי לשימוש הרווח בביטוי "זכות היסטורית". נשאלת השאלה - ממתי, מאיזו תקופה בדיוק, נספרת או מחושבת זכות זו? אין בשאלה זו כדי לפקפק בזכויותיהם של הפלסטינים, שהם, לדידם, כנעני הארץ, אולי כמונו, היהודים, בדיוק!

אופן הצגת הדברים בחוברות "זוכרות" והמסר הסמוי לגבי הדרך האחת והיחידה לתיקונו של אותו עוול, מהווים מכשול בניסיון להגיע לקהל יהודי פוטנציאלי. אני בטוח שאיני מגלה פה נסתרות באומרי, כי כאשר אתה מתכוון להעביר מסר כלשהו, עליך לשאול את עצמך מי הוא הקהל שאליו מכוון מסר זה? איך הוא ייפתח לקלוט את המסר הזה מתוך עולמו שלו? והאם, בדרך הצגת המסר, יש הזמנה לפתיחות, או שמא ייאטמו לבו וראשו?

יש, מן הסתם, מצבים שבהם המשדר יכול להחליט שהוא משדר רק לקהל שלו והאחרים אינם מעניינים אותו. כוונתו העיקרית היא להעלות על הכתב את המסרים שלו כדי לשתף את קהל קוראיו, שהאמפטיה והאמון קיימים אצלם ממילא. נראה לי, שבהפצת "זוכרות" בקרב קהל יהודי, ובעצם הכתיבה גם בעברית, יש כוונה להעביר את המסר גם לקהל יהודי.

הייתכן שכותבות וכותבי "זכרות" אומרים לעצמם "יש לנו כאן עסק עם רוע ועוול מוחלטים, הנמשכים מ-48 ועד היום, ואין שום טעם להידבר עמם, כי הם אטומים ויש למגרם ולהעלים את קיומם"? אם אכן כן, הרי אופן הצגת הדברים מבטא היטב את גישת הכותבים וסגנונם.

תוך כדי קריאת אופן הצגתן של אותן עובדות, מתעוררות כמה שאלות שאפשר ואף רצוי לדון בהן. הצגת העובדות תלויה בפרשנות ובקונטקסט שלהן, שעה שהן חלק מהנרטיב של כל אחד מהצדדים. אולי זוהי שאלה פילוסופית כללית, מסוג מהי עובדה ומהי מציאות? מהו הפירוש הניתן למציאות וכיצד מנתחים אותה? שאלות אלה קשורות זו בזו ובנושאים היסטוריים על אחת כמה וכמה. מי הוא שכותב את ההיסטוריה? (פעמים רבות אלה הם המנצחים). באיזה נרטיב לאומי משתמש הכותב, כדי לתאר את ההיסטוריה מנקודת ראותו? איזה צביון היסטורי ואילו מיתוסים ועובדות הוא מגייס, ואילו לא?

כבר מהקריאה הראשונה בחוברות "זכרות" מתעוררת האסוציאציה הבולטת עד כמה תיאור החיים בכפרים הפלסטינים דומה כל-כך לתיאור החיים ביישובים היהודיים בארץ לפני 48, על-פי הנרטיב הציוני. גם שם עסקו החלוצים בעיבוד האדמה ובחיים חקלאיים, ורק הערבים התנכלו להם ולחיהם השלווים באלימות ובזדון ללא כל סיבה נראית לעין (וכאן תבוא רשימת מעשי האלימות שהפלסטינים עשו ביהודים). גם בחוברות "זכרות" מתוארים חיים כפריים שלווים - שאיבת מים, חקלאות ורעיית צאן - והיהודים היורים בהם, מתקיפים אותם ומתנכלים להם ללא כל סיבה נראית לעין.

נראה בעליל ששני הנרטיבים, הפלסטיני והציוני, משקיעים מאמץ מכוון כדי להתעלם זה מזה, כמי שמגן על זכותו וכמי שנאבק וגם נלחם עליה. שכן, זכויות אלו מנוגדות זו לזו בהכרח.

עורכי וכותבי "זכרות" ממשיכים, מהצד הפלסטיני, בקו ברור זה: אנו, הפלסטינים, היינו פה מדורי-דורות ואתם, היהודים, כבשתם, גירשתם, התנחלתם - ויש להחזיר לנו את זכויותינו, שנשללו בכוח על-ידיכם, היהודים.

בתיאור זה של המציאות מקופלות הנחות מוצא רבות, שאתה, הקורא, מוזמן לקבלן כמכלול - הן את הרישא והסיפא שלהן, והן את הפתרון

האחד והיחיד הנובע מהן!

אך מה יקרה אם ננסה להכניס הנחות נוספות לתמונה המתוארת ב"זכרות"? לדוגמא, שבשנת 48 התחוללה פה מלחמת אזרחים, שלקחו בה חלק אזרחי שתי קבוצות לאומיות? או, אם נבדוק, גם לפי פרסומים פלסטינים, את מספר הפלסטינים שגורשו לעומת אלה שברחו? או נשאל את השאלה ההיסטורית והמסובכת (שכאמור, אינה מנותקת מנקודת הראות של כותביה), מי היה פה קודם בארץ? למי יש זכויות כאן? והאם זו גם ארצם של היהודים, רחמנא ליצלן?

אולי זאת רק הרגשתי הטובייקטיבית, אך נראה לי שאי אפשר שלא לחוש בבירור את "רוח הדברים" הנובעת מאופן הכתיבה של "זכרות", האומרת ליהודים שבינינו, (כמובן!): "אינכם רצויים כאן, אין לכם שום זכות פה והינכם - כל כולכם - מנשלים ומחריבים, אונסים ומגרשים, וכל הצדק, התמימות וניקיון הכפיים הינם אך ורק בידינו, הפלסטינים" שאלה נוספת אשר עשויה להישאל: גם כאשר אתה מכיר בעוול שנעשה לפלסטינים ב- 48 בידי היהודים - האם הכרחי שתקבל היום את הפתרון היחידי האפשרי, לדעת כותבי "זכרות", והוא - להחזיר את כל הפליטים למקומותיהם ולשקם את כל הכפרים ההרוסים? או שמא אפשריים גם כמה פתרונות אחרים למצב שנוצר עד כה במשך השנים, מאז אותו סכסוך אלים ב-48?

שאלות נוספות שצריכות להעסיק אותנו, לדעתי, כחבר נווה שלום, בשעה שאנו מבצרים ומחזקים את הנרטיב של הקבוצה הלאומית אליה אנו משתייכים, הן: האם אנו רגישים ופתוחים מספיק גם לראות ולהבין את הנרטיב של הקבוצה האחרת? לראות את הסבל של אותה קבוצה ולהיות אמפתי אליו? וכן, על אף הסבל שסבלנו, להיות מסוגלים לקבל גם את זכויותיו של הצד האחר בארץ הזאת, כזכות שאינה נופלת מזכויותינו שלנו והיא לגיטימית?

בקוראך את חוברות "זכרות" ואת התיאור הלגיטימי של הסבל הפלסטיני המופיע בהן, אינך בטוח כל-כך שברוח המתוארת בהן ישנם אותם מרכיבים של לגיטימיות גם לזכויות של הצד האחר בארץ הזאת. ככותב יהודי, אינני מתעלם מנקודת הראות של כתיבתי, אשר מייצגת את העם שהנחיל תבוסה וגירוש לצד הפלסטיני. אין לי חלק בהרגשת

ההשפלה של זה שזכויותיו נשללו ממנו. לכן, כיהודי, קל לי יותר להיות פתוח ולראות גם את זכויות האחר, בעוד זכויותי שלי מובטחות, מאשר לקורבן הדרוס, שקשה יותר לדרוש ממנו פתיחות כזאת. אך לדעתי, בדור שלנו, אנו, פלסטינים ויהודים, יכולים כבר לקדם פתרון של פשרה ולדרוש פתיחות כזאת גם מהצד האחר.

בכתיבת דברים אלה, אינני בא להכחיש את אחריותנו, היהודים, לגירוש האזרחים הפלסטינים בארץ ואת הרס חלק מהכפרים המצוינים בחוברות "זוכרות", ואינני רוצה, באיזו דרך מתוחכמת, לטשטש עובדות אלו. אך בשולי העובדות הנ"ל, בדברים הנרמזים או הנובעים מן המתואר, בטון שבו הם נאמרים ובקונטקסט שבו הם מופיעים - איני יכול תמיד להסכים עם התיאור הזה, גם אם אני מכיר בסבל שגרמנו, אנו היהודים, וגם אם לא נעים להודות בכך.

הפרסום של "זוכרות" מיועד גם לקהל יהודי, כדי שיהיה מודע ולא ישכח ולא ימחק את שנעשה על-ידי היהודים לפלסטינים ב-48. אולם כאשר, באופן סמוי, יש התעלמות או מחיקה של זכויות היהודים בארץ, אזי, מסר סמוי זה, המלווה את פרסומי "זוכרות", אינו עוזר (בלשון המעטה) לפתיחת הלבבות ולקבלתו אצל הקהל היהודי. ואולי אין בכלל כוונה לפנות לקהל יהודי בפרסומים אלה, אלא רק להשתמש בו כרז וכטריגר לגיבוש הזהות הפלסטינית ולהבעת רגשי הקיפוח שלה? ואם כך, אולי אין חשיבות כלל מה חושבים, מרגישים או מבינים היהודים? האם אפשריים היום פתרונות נוספים, שבהם היהודים יכירו בגרימת הסבל לפלסטינים ב-48 וייקחו אחריות על כך, באמצעות מציאת סוגי פיצוי ופתרונות נוספים אחרים, מלבד אלה שמציעים כותבות וכותבי "זוכרות"?

תזת הקורבנות והתחרות עליה מופיעה כחוט השני בכל חוברות "זוכרות". אולי לא באופן גלוי, אך במרומז. תזה זו אומרת בערך כך: "אתם, היהודים, אומרים שהנכם הקורבן של כל ההיסטוריה בעידן המודרני וגם לפניו, ולכן, אי אפשר להתווכח אתכם על זכויותיכם למדינה משלכם ולעצמאות בה. אך אתם בעצמכם, עם הגשמת זכותכם זאת, לקחתם באלימות את זכויותיו של עם אחר ואת ארצו. בכך, הפכתם ממדוכאים וקורבנות של אלימות העמים, למדכאים ואלימים כנגד עם אחר". וכך

יבין הקורא בחוברות "זוכרות", שגם אם יש ליהודים זכות למדינה משלו, בגלל זיכרון היסטורי ובגלל דיכוי בידי עמים אחרים, זכות זו, כנראה, אינה צריכה להיות מוגשמת דווקא בפלסטין. כאן נמשכת והולכת התחרות על הקורבנות ועל השאלה, למי יש פה זכויות היסטוריות וזכויות עכשוויות גדולות וצודקות יותר ולמי אין?!

אפשר רק לנחש שהפתרון הוא, כנראה, החזרת כל הפליטים למקומות מהם גורשו והקמת מדינה לכל אזרחיה כבר עכשיו!

ברצוני להביא דוגמה לפרספקטיבות השונות האפשריות לראיית האירוע ההיסטורי המכונן של 48. כבר השם - מלחמת 48 - מקפל בתוכו תפישה, פרספקטיבה. מנקודת הראות של כותבי "זוכרות" בכלל לא הייתה פה מלחמה שהשתתפו בה אזרחים, אלא היו פה רק פלסטינים רודפי שקט ושלום. האם כך סתם נהרגו בקרבות באותה שנה כ-6,000 יהודים על-פי נקודת הראות של כותבי "זוכרות", כל האירועים של גירוש ושל הרס כפרי הפלסטינים היו מדיניות ידועה מראש ומתוכננת על-ידי ההנהגה היהודית, לרוקן את הארץ מהפלסטינים. אך מה עם אותם כפרים שנשארו על תלם שלמים וללא פגע? שאלה זו אינה עולה כלל. גם הבריחה של אוכלוסייה אזרחית והתעמולה של ההנהגה הפלסטינית לעידודה, היא שאלה שאינה נשאלת. כמו כן, אין להחשיב כלל את הניסיון הכושל של צבאות ירדן ומצרים להצטרף למאבק הפלסטיני, שהרי לא היה מאבק כזה...

לא נשמע כמובן, בחוברות של "זוכרות", הד לקול (החלוש מדי!) של "ברית שלום" ושל "השומר הצעיר" לפני 48, שקראו למדינה דו-לאומית וליצירת הסכמה ושותפות עם אוכלוסיית הארץ הפלסטינית. וכמובן, הס מלהזכיר בחוברות אלה את אי קבלת תכנית החלוקה, לפי החלטת האומות המאוחדות ב-47. כי אם הכול "שלנו ושלנו בלבד" (הפלסטינים), למה שנסכים לחלוק עם הכובש הציוני? הם מתעלמים מהרציונל שנאמר בהחלטת החלוקה, על פיו האו"ם קבע שאינו יכול לשפוט ולהכריע בין שני העמים ובין הזכויות המתחרות, ולכן, הם ממליצים לחלק את הארץ בין שניהם.

ברצוני לשאול, מנקודת ראותי היהודית, האם יש גם לפלסטינים איזושהי אחריות, ולו הקטנה ביותר, לכך שנוצר פה עימות אלים ב-48,

ושלא צמחה פה אלטרנטיבה אחרת של שותפות מתוך התחשבות והסכמה בין שני הלאומים? גם אם, לדעת כותבות וכותבי "זוכרות", אחראים לכך רק ה"מתנחלים" היהודים של אותה תקופה, ברצוני לשאול, בתור חבר נווה שלום, האם וכיצד ניתן היום לקדם פתרון לסכסוך, תוך הכרה הדדית והסכמה לזכויות שיש פה לכל צד ותוך הפנמה, שאת המציאות שנוצרה פה אין להחזיר, ויש למצוא מנגנוני פיצוי ותיקון אחרים לנפגעי הסכסוך של 48?

לסיכום:

אינך יכול לבקש אמפתיה והכרה בסבל שנגרם לך, הפלסטיני, ובפגיעה ובקיפוח של זכויותיך, תוך התעלמות מוחלטת מזכויות הצד האחר, היהודים, אליהם אתה פונה. וזאת, גם אם הינך הצד הנפגע בעימות ועל-אף הקושי המובן שבכך!
אם, בסכסוך האלים והנמשך בין שני לאומים אלה, הינך רוצה, כפלסטיני, לגרום לצד היהודי לפתוח את לבו ואת ראשו לסבל ולקיפוח שהוא גרם לצד האחר - הדרך שבה מוצגים הדברים בפרסומי "זוכרות" מחטיאה מטרה זו.

רשמים בעקבות קריאת ספרו של יאיר אורון: "השואה, התקומה והנכבה" (2013)

הקריאה שלי בספרו של יאיר אורון מגיעה מרקע דומה לזה של כותב הספר, ועל-פי היכרותי עמו שנינו איננו מטילים ספק רדיקלי בנרטיב הלאומי שלנו, בהשתייכותנו הלאומית, ובזכויות עמנו בארצנו. בנוסף, לפני קריאת הספר, הכרתי היטב את הנרטיב הפלסטיני מתוך החיים המשותפים בנווה שלום, והייתי מודע לטרגדיה הקשה של הנכבה. עם זאת, הקריאה בספר הובילה לזעזוע ולסדקים בנקודת הראות שלי כלפי הסכסוך ומלחמת 1948.

סדקים אלו אין משמעותם שהשתנתה זהותי הלאומית או שאינני סבור עוד שזו גם ארצם של היהודים. אך קריאת הספר המכאיב והמעציב הזה, העמיקה אצלי את ההבנה והאמפתייה לנכבה, לטרגדיה שהיתה מנת חלקם של הפלסטינים בעקבות ההפסד שלהם במלחמת 48.

ספר זה עושה שירות טוב לאפשרותנו להבין את מלחמת 48, לא כמיתוס לאומי מכוון אלא כהתרחשות היסטורית, גם כשהעובדות קשות, וגם כאשר יותר מ-60 שנה לאחר אותה מלחמה, "השלטונות" עדיין מנסים למנוע דיון בחלק מן ההתרחשויות. ספרו של אורון חושף, אמנם לא בפעם הראשונה, אך בצורה נהירה וממוקדת, את מעשי הטבח שעשו היהודים באוכלוסייה הפלסטינית, אף על פי שהוא מדגיש שג'נוסייד לא היה פה. כן הוא חושף את הפן הברור של מדיניות הגירוש המכוונת והרס הכפרים הפלסטינים, וקורא לה בשמה: טיהור אתני (לפחות באזורים מסוימים), גם כאשר אי אפשר למצוא לכך הוראה מפורשת (בכתב) על ידי בן-גוריון.

הצגה זו של מלחמת 48 באופן כן, נובעת מכך שיאיר אורון מתעקש להביא את העובדות לקורא באופן אמיץ וגלוי, אף אם מנקודת ראותו של הקורא היהודי הדבר הינו פעמים רבות קשה לעיכול. תמונה היסטורית אמיצה זו מבהירה לקורא שאי אפשר לקבל את הנרטיב הפלסטיני ש"זוכרות" כה עמלים לטפח - כאילו לפני 48 ישבו פה הכפרים הערבים ועסקו רק בחקלאות, מרעה ושאיבת מים מהמעייין, ובאו היהודים התנפלו עליהם מן המארב, ירו, השמידו, הרסו וגרשו את החקלאים הפלסטינים התמימים. אך היא גם מבהירה לקורא היהודי באופן הברור ביותר שלא

ניתן לקבל גם את הנרטיב הציוני, המספר על כיבוש אדמות הבור בארץ ריקה מתושביה, הקמת יישובים חקלאיים חלוציים, ובקשה לשלום ושכנות טובה מהכפרים הערביים, שנענתה בתוקפנות רצחנית ובהתנפלות אלימה על החלוצים התמימים, בעוד שאנו רק "הגנו על עצמנו".

נקודה נוספת אשר נדונה פחות עד כה, הינה ההתייחסות לשואה והשפעתה על מלחמת 48. זוהי נקודה חשובה לקורא היהודי, משום שיאיר אורון מסביר את השימוש המניפולטיבי שנעשה בזכר השואה כדי להצדיק ולהסתיר מעשים חמורים שנעשו במאבק זה נגד הפלסטינים. אך זוהי נקודה חשובה גם לקורא הפלסטיני, שכן הספר כולל גם תיאור של מעשיהם האלימים של הפלסטינים, והסבל שהיה מנת חלקו של היישוב היהודי, ולכן אינו מאפשר להטיל את כל האחריות להתרחשויות הקשות על טראומת השואה של היהודים.

כאמור זהו ספר אשר מאפשר בעיקר לציבור היהודי לראות את המאבק של 48 פחות דרך הנרטיב הציוני הרשמי, ועם יותר אמפתיה לסבל הפלסטיני, ומבט גלוי לכאב הפלסטיני. כמו-כן אני מסכים עם קביעתו של המחבר כי הדרך לפיוס בין העמים צריכה לכלול גם הכרה הדדית בלגיטימיות של הנרטיב של הצד השני, ובמתן אמפתיה הדדית לסבל, במקום "תחרות" על משבצת הקורבן האולטימטיבי. אך בהכרה זו ישנו קושי מהותי כל עוד הנכבה הפלסטינית נמשכת באמצעות הכיבוש הישראלי, הממשיך לגזול את אדמות הפלסטינים בשטחים שנכבשו ב-1967 ולדכאם באמצעים צבאיים, ובאמצעות מדיניות האפליה הממוסדת כלפי הפלסטינים אזרחי ישראל.

עקב כך, ולסיום אני סבור שרק שילוב בין שינוי המציאות המפלה והמנשלת לבין מבט היסטורי מפוכח, כן ואמיץ, כמו זה שמעניק לנו יאיר אורון, הוא שיכול להעניק בסיס וסיכוי להכרה ולאמפתיה הדדית אמיתית. על-כן ספרו של יאיר אורון מהווה נדבך חשוב בדרך קשה זו להכרה הדדית, והלוואי ויצטרפו אליו עוד נדבכים רבים של מחקר היסטורי אמיץ, ושל יוזמות רבות ונוספות בכל התחומים שיתרמו לשינוי המציאות לכיוון שוויוני וצודק יותר.

מדינה לכל אזרחיה עכשיו - תביעת הפלסטינים, 2017

לפי ארנדט, השילוש של העידן המודרני - טריטוריה/לאום/מדינה - הוא הרה אסון, כאשר החזק והשולט, זה שהכוח בידו, הוא שקובע מי לנו (ומי זה "אנו"?) ומי לְצָרֵינוּ!

באידיאל, לדעתי, היא בלי כל ספק צודקת. אפשר לראות זאת בכל המלחמות שבין העמים על נושאים אלה, או כפועל יוצא של אותם נושאים. ואכן, עמי אירופה למדו מניסיונם זה והקימו את האיחוד האירופי.

אך נשאלות פה שתי שאלות חשובות:
האחת - האם המזרח התיכון סביבנו בְּשֵׁל לאיחוד מזרח תיכוני משותף כזה?

השנייה - השאלה היהודית. במאה הזאת הוצא עמנו להורג בקלשונים, בכדורי רובים, באש ובגז בכל מדינות אירופה, ומי ששפר עליו גורלו, "רק" גורש מהן. כל זאת, משום שהוא שמנו שמדינות אלו אינן מדינותינו, אין לנו בהן שום זכויות אזרח, אין לנו כל השתייכות לאומית אליהן והטריטוריה שלהן אינה שייכת לעמנו. ועתה, לאחר נדודים רבים, הגענו למדינה משלנו.

האם, בשלב היסטורי זה ובסביבה זאת, דווקא עכשיו, מוטלת על העם שלנו להיות הראשון המוותר על הטריטוריה ועל הגדרת הלאום שלו, שהיא, כאמור, אבי כל חטא, לפי ארנדט? לי נראה שעכשיו המצווה הדחופה והאקטואלית המוטלת על עמנו, באופן שאינו סובל דיחוי, היא ללמוד מגורלנו ומההיסטוריה שלנו. כעם אשר סבל גזענות ואי-סובלנות לעובדת היותו שונה בין העמים, עכשיו עלינו להיות דוגמא וסמל בהתייחסות לשונים שבינינו ולדרוש את זכויותיהם המלאות, ללא אפליה מקפחת.

ובאשר לוותר על הלאומיות ועל הטריטוריה - נעשה זאת במשותף עם העמים סביבנו, כאשר יבשילו התנאים ההיסטוריים. ברור שאנו רחוקים מכך. כשלב מוקדם, יש להוריד בהדרגה את להבות הסכסוך הלאומי בחבלי הארץ המשותפת הזאת ובמזרח התיכון כולו, וכמובן, להכיר באחריותנו לעוולות 48 שנעשו לפליטים באותה מלחמה - הגירוש, ההגליה והחרבת הכפרים הפלסטיניים.

הרהורים שונים על הנכבה

בעקבות סרט של "זוכרות" ובעקבות שיחה בנווה שלום על הכפר הפלסטיני, סרעה, שם יושב היום קיבוץ צרעה, 21.5.2019

אני רוצה לפתוח בהרגשתי כיהודי באותה שיחה. אני מרגיש אמפתיה והזדהות עם הכאב הפלסטיני, על ההרס והגירוש המתוכנן. לנו, היהודים, יש אחריות מוחלטת על ביצוע אותו פשע של הגליה, שהיה בלתי מוסרי ושיש לגנותו. עלינו להכיר באחריותנו לפשע זה, מבלי לנסות לטשטשו ולהכחישו, אלא דווקא לחשוף אותו באומץ ולהביע את צערנו העמוק על ביצוע פשע בלתי מוסרי זה. דווקא אנו, עם שהוגלה וגורש באופן כל-כך אכזרי פעמים רבות בהיסטוריה, לא נמנענו מלעשות מעשה כזה לעם הפלסטיני בארצו, שהיא גם ארצנו.

אי אפשר, כמובן, להתעלם מהמצב הבלתי סימטרי בין שני העמים בסכסוך. הפלסטינים - מנושלים, כבושים, חסרי זכויות, ואילו היהודים - הצד המנצח והכובש, שהצליח להגשים את מטרותיו הלאומיות ולהקים מדינה. מדינה זו, שיכלה להיות גם מדינתם של הפלסטינים, אינה נותנת כל ביטוי לגיטימי לזכויותיהם הלאומיות וממשיכה לנצל ולקפח אותם. אני, שמאמין ברעיון שהשאיפות הלאומיות של הפלסטינים צריך שיוגשמו, בעיקר בגדה המערבית, מאבד את תקוותי לנוכח מדיניות הכיבוש וההתנחלות של ישראל, שאינה נפסקת.

אך האם הכרה זו בעוולות ובאי הצדק שתוארו לעיל, מחייבת אותי לקבל את הפתרון של השבת כל הפליטים הפלסטינים לאלתר? לדעתי, יש תחילה לפצות אותם על רכושם ועל ההרס שנגרם להם במלחמת 48 ולהיעזר בתמיכה בינלאומית.

אם מנטרלים את מרכיב הכאב מהוויכוח על "הנכבה" ועל שאלת חזרתם של פליטי 48, אזי הוויכוח מזכיר את הוויכוחים ההיסטוריים במחנה השמאל בין מהפכנות לבין רפורמיזם. המהפכנים (סוציאליסטים או קומוניסטיים) אומרים ששינוי המצב החברתי-כלכלי יהיה רק באמצעות מהפכה שתבטל את קיומו של מעמד הבורגנים ובעלי ההון והקמת כלכלה לפי עקרונות סוציאליסטים של שוויון, על פי עקרונות אלו לכל האזרחים יהיו זכויות כלכליות שוות, ללא זכויות יתר למעמד שבידו הכוח הכלכלי ואמצעי הייצור.

הרפורמיסטים אומרים שעד שיבוא השוויון המוחלט ויתגשם הסוציאליזם, אפשר להכניס רפורמות ותיקונים גם במשטר הקפיטליסטי, עד שיחלוף מהעולם. לדעתם, יש ליזום רפורמות של מתן יותר שוויון בחינוך, בתנאים סוציאליים, בדיוור ובמקורות תעסוקה וכך לשפר את תנאי החיים של המעמד העובד בהדרגה ובשלבים.

לדעתי, כל עוד הסכסוך וה"נכבה" מתמשכים ומדממים, כל עוד זכויותיהם של הפלסטינים במדינת ישראל רחוקים משוויון, כאשר טרם נעשו הצעדים הראשוניים להפסקת הכיבוש וההתנחלות בשטחים, כאשר נמשכים האפליה והגזענות כנגד הפלסטינים אזרחי המדינה, וכל עוד לא נפתח מהלך התחלתי של שלום בין העמים המסוכסכים כל-כך - יישארו חוסר האמון והחשדנות בין שני עמינו.

במצב עכשווי זה, מי שאומר שיש להחזיר את כל פליטי 48 עכשיו ולהפוך את מדינת ישראל למדינת כל אזרחיה, מתכוון לשנות באופן רדיקאלי ומייד את אופייה והרכבה של המדינה.

ואני אומר, שלפני שמחילים פתרון מהפכני כל-כך על המציאות שאנו חיים בה, יש לבנות אמון ופתיחות בין הצדדים המסוכסכים. להתחיל בחיסול הכיבוש ובהפסקת ההשתלטות על שטחי הפלסטינים בגדה המערבית, לפצות את הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל על מה שנגזל מהם ב-48 וליצור שוויון אמיתי וללא אפליה במדינה, במנגנוניה, בשלטון הפוליטי שלה ובחלוקת המשאבים בין שתי האוכלוסיות - היהודית והפלסטינית. לאחר שייבנה פה אותו שוויון ותיפסק "הנכבה" המתמשכת כנגד האוכלוסייה הפלסטינית, יוכלו להיווצר פה, במשך השנים, אקלים ומציאות של שלום. כאשר האמון בין שתי האוכלוסיות ייבנה מחדש, יהיה אפשר לדון שוב, באקלים אחר ומאפשר, גם בשאלת הפליטים.

אנו, היהודים, מזכירים לכם, הפלסטינים, שגם אנו חלמנו לחזור למולדתנו במשך 2000 שנה. וגם מזכירים לפלסטינים של נווה שלום, החיים איתנו, היהודים, בשותפות, את הנרטיב שלנו לגבי המדינה הזאת וההיסטוריה שלנו בארץ, ואת יחסנו לתנועה הלאומית שלנו ולזהותנו הלאומית, ואפילו למלחמת 48. לדעתי, מלחמת 48 הייתה מלחמת אזרחים, שבה הקיום הלאומי שלנו כיהודים עמד על כף המאזניים - או שננצח או שנחדל מלהתקיים. היהודים ניצחו במלחמה הזאת, על אף

הגיוס והעזרה שהגישו מדינות ערב הסובבות אותנו לטובת המאבק הפלסטיני. אין בהסכמה לניתוח זה, צידוק כלשהו לגירוש הפלסטינים ולהרס כפריהם, אולם עדיין זהו הנרטיב שלנו כיהודים. נראה לי שעד כמה שנהיה ביקורתיים לגבי זהותנו זאת, אין ברצוננו להחליפה באחרת ובאימוץ הנרטיב הפלסטיני. כאמור, אנו מבינים את הנרטיב הפלסטיני ואת מקורותיו, ובו בזמן, מקווים לקצת יותר הבנה מהצד הפלסטיני לגבי מקורות הזהות שלנו. בהבנות הדדיות אלה אין משום ויתור של כל צד על זהותו שלו, או נטישתה.

מאמר תגובה לספרו של ד"ר עאדל מנאע "נכבה והישרדות"

ספרו של ד"ר עאדל מנאע הוא מחקר היסטורי מעמיק, יסודי ומקורי. מקוריותו טמונה בכך שחלקים ניכרים ממנו מבוססים על עדויות של פלסטינים. מעדויות אלו עולה תמונה של גירוש שיטתי, המלווה לעיתים במעשי טבח, שהעדים וקרוביהם היו קורבנותיהם במהלך מלחמת 48 ובשנים הראשונות לאחר קום המדינה. זוהי תמונה קשה של חורבן לאומי, שאני סבור שעל היהודים בישראל להביט בה באומץ ולקחת אחריות על המעשים שהובילו לנכבה הפלסטינית ב-48, ולנישולם המתמשך של הפלסטינים גם לאחריה. לקיחת האחריות שלנו - היהודים - על מעשים אלה הינה תנאי הכרחי (אך לא מספיק) לכל פתרון של הסכסוך בינינו לבין הפלסטינים.

עם זאת קיימות מספר סוגיות שבהן אני חולק על דעתו של הכותב. ד"ר מנאע גורס שבריטניה אימצה את הנרטיב הציוני תוך התעלמות מזכויותיהם של הפלסטינים. אך במהלך הספר הוא מצייין למשל שממשלת המנדט התחייבה לתמוך בהגירה יהודית לפלסטין "מתוך שמירה על זכויותיהם של שאר תושבי הארץ". כמו-כן כבר בראשית שנות העשרים קבעה בריטניה סייגים לשאיפות הטריטוריאליות של התנועה הציונית (הספר הלבן הראשון והשני). ביולי 1937 ועדת פיל הכירה בכך שבפלסטין ישנם שני לאומים וקראה לחלוקת הארץ, וכמובן הספר הלבן השלישי שהטיל הגבלות חמורות על עלייה ורכישת קרקעות. הדוגמאות הללו מובילות בעיניי למסקנה שלאורך שנות המנדט הפכה תמיכתה של בריטניה בציונות למסויגת יותר ויותר, ונכונותה להכיר בזכויותיהם של הפלסטינים גברה. בנוסף לכך, לבריטניה יש גם חלק בסכסוך שהלך והחריף בין יהודים לערבים, כיוון שהיא נקטה בשיטת "הפרד ומשול" שאפיינה את שלטונה בקולוניות של האימפריה הבריטית.

נקודה נוספת שבה אני חולק על דעתו של הכותב הינה ההגדרה של התנועה הציונית. על פי ד"ר מנאע, שאיפתה של התנועה הציונית מראשיתה הייתה להקים מדינה יהודית בפלסטין באמצעות טיהור הארץ מיושביה הפלסטינים. הוכחות למטרותיה אלה של התנועה הציונית ניתן למצוא, לדבריו, בשאיפה ל"גאולת הארץ" ובסיסמא "עם ללא ארץ

לארץ ללא עם". לכן הוא טוען שהיה זה אך טבעי שהערבים יראו בציונים פולשים הנעזרים בשלטון הבריטי הקולוניאלי לשם נישולם מארצם, וינהגו בהם כאויב. הגירוש ומעשי הטבח במהלך מלחמת 48 מהווים, לפי דעתו, הוכחה ניצחת לאופי מנשל זה של התנועה הציונית, ולכך שהפלסטינים צדקו בהגדרים תנועה זו מלכתחילה כתנועה הבאה לגרשם מארצם.

אני סבור שכאשר בודקים את כתביהם והגותם של חלק מהמנהיגים המובילים של התנועה הציונית מתגלה שתיאור זה של שאיפותיה של התנועה הציונית איננו מדויק. מנהיגים והוגים ציוניים מרכזיים כגון הרצל, אחד העם ואפילו ז'בוטינסקי הכירו, לפחות במידה מסוימת, באינטרסים ובזכויות של תושבי הארץ הערבים וניסו להעניק להם מענה במסגרת חזונם הציוני. אמנם הייתה זו הכרה חלקית, שלרוב לא כללה את זכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית ולקחה בהבנת ההשלכות של המפעל הציוני על הפלסטינים, אך ברור שמנהיגים אלו לא התעלמו מן הערבים החיים בארץ והגותם לא כללה שאיפות או תכניות לגירוש, טיהור ונישול. כמובן שבקצה השמאלי של התנועה הציונית התמונה של הכרה בזכויות הפלסטינים מובהקת עוד יותר, כשהשומר-הצעיר וברית-שלום הכירו בזכות ההגדרה העצמית של שני העמים, ותמכו בהקמת מדינה דו-לאומית.

איפיון זה של התנועה הציונית גם מתעלם באופן מוחלט מזהותו הלאומית של הצד היהודי, ומאופן הגדרתו את הציונות. כלומר, מכך שהיהודים ראו בעצמם חלק מלאום בעל זכות להגדרה עצמית, מכך שקיים קשר היסטורי של היהודים לארץ ישראל ומכך שהציונות נבעה גם מהצורך לספק מענה לרדיפות היהודים ולסבלם. כמו-כן הוא מתעלם מכך שפעולותיהם של התנועה הציונית ושל היישוב היהודי בארץ הושפעו לאורך שנות המנדט הבריטי גם מהדינמיקה של סכסוך הולך ומסלים, שבו שני הצדדים נוקטים בפעולות אלימות ואכזריות.

בהמשך לכך נעדר כמעט לגמרי מן הספר תיאור מלחמתם העיקשת והעזה של הפלסטינים על ארצם, מלחמה שאליה חברו צבא ההצלה של קאוקג'י, ובשלב מאוחר יותר גם צבאותיהם של מדינות ערב. כך נוצרת תמונה היסטורית חלקית, המציגה את הפלסטינים כמי שהיו

קורבנות בלבד ואין להם חלק במחוללי האלימות ובמעשי האכזריות. תיאור חלקם של הפלסטינים והערבים במלחמה לא היה מפחית את האחריות של היהודים לנכבה, ולא היה יוצר סימטריה בין סבלם של היהודים לחורבנם של הפלסטינים. כיוון שמלחמה, קשה ככל שתהיה, לא מצדיקה בשום אופן את מעשי הגירוש והטבח שנעשו על ידי הכוחות היהודים. אך תיאור זה כן היה מבהיר שגם על הפלסטינים לקחת אחריות על מעשים קשים ומעשי טבח שהם ביצעו במהלך המלחמה ובמסגרת הסכסוך האלים בין שני העמים.

נקודת המחלוקת הבאה שלי עם הכותב נוגעת לאופן תיאורו את הקומוניסטים הפלסטינים. ד"ר מנאע מתאר את הקומוניסטים כמי שהיו כמעט משת"פים של התנועה הציונית. ההוכחות לכך לפי דעתו הם תמיכתם של הקומוניסטים בתוכנית החלוקה והכרתם במדינת ישראל מיד עם הקמתה. צעדים אלה אינם מתקבלים על הדעת, לפי השקפתו, בין השאר כיוון שבתוכנית החלוקה הוצע לפלסטינים, שהיו אז הרוב המכריע בקרב תושבי הארץ, רק 44% מן השטח, ולמיעוט היהודי 56%. אך אני סבור שניתן להבין את צעדיהם של הקומוניסטים הפלסטינים גם באופן אחר. כלומר כהבנה של ההכרח לחלק את הארץ בין שני הלאומים וגם כהכרה בזכותם של שני העמים להגדרה עצמית. הבנה והכרה זו היא שעמדה בבסיס החתימה על הסכמי אוסלו בין אש"ף לישראל כ-45 שנה לאחר מכן. אולי אם היו ההנהגות של שני העמים נוקטות בצעדים אלו בדומה לקומוניסטים כבר ב-48, היה נחסך משני העמים חורבן, דם וסבל רב.

לסיכום: ברצוני להבהיר שאני בהחלט חושב שיש מקום לביקורת חריפה על יחסה של התנועה הציונית לפלסטינים. כמו-כן אין ספק שבמלחמת 48 הוגשמו שאיפותיהם הלאומיות של היהודים תוך המטת אסון לאומי על הפלסטינים. עם זאת, וכפי שניסיתי להסביר בדוגמאות למעלה, אני חושב שספרו של ד"ר עאדל מנאע חורג ממסגרת זו של ביקורת היסטורית נוקבת על הציונות, ומאמץ ללא סייגים את הנרטיב הפלסטיני, השולל שלילה מוחלטת את הציונות, ומגדיר אותה כתנועה קולוניאליסטית, שמראשיתה התכוונה לטהר את הארץ מיושביה הפלסטינים. גישה זו של ד"ר מנאע יצרה אצלי במהלך קריאת הספר תחושה הולכת וגוברת של

דה-לגיטימציה מוחלטת לזכותם של היהודים להגדרה עצמית, ולבטח לזכותם לממש הגדרה עצמית זו באופן כלשהו בארץ ישראל/פלסטין. אני סבור שדווקא ד"ר מנאע, שמיטיב לתאר את התנועה הלאומית הפלסטינית ומעלה לתודעה הציבורית את קולותיהם המושקעים של עדים שחוו ממקור ראשון את החורבן הלאומי הפלסטיני, היה צריך להמשיך בקו אמיץ זה, ולחשוף גם את חלקה של הלאומנות והאלימות הפלסטינית בהתפתחות הקונפליקט. אך הוא נמנע מכך והפלסטינים מוצגים אצלו כקורבן בלבד, שכמעט לא הייתה להם השפעה ואחריות על האירועים שהתרחשו. בכך לדעתי, מאמץ הכותב את המיתוס הלאומי הפלסטיני, הנגוע, ככל מיתוס לאומי, בעיוורון כלפי הצדדים ה"בעייתיים" בהיסטוריה הלאומית שלו ובדה-לגיטימציה של הצד השני לסכסוך.

מובן לי שלקייחת אחריות הינה משימה קשה לצד המפסיד, שהפך לקורבן למעשיו האכזריים של הצד המנצח. לבטח במקרה הפלסטיני, בו התבוסה גררה חורבן לאומי ועד היום נמשך דיכויים ונישולם השיטתי של הפלסטינים בידי ישראל. אך אני משוכנע שהצגת תמונה מורכבת יותר של הציונות, וביקורתית יותר כלפי הנרטיב הלאומי הפלסטיני, הייתה מעניקה תמונה היסטורית מקיפה יותר מבלי לגרוע מהסבל הפלסטיני או מהאחריות של הצד היהודי למעשיו. בנוסף, אני משוכנע שגישה מעין זו הייתה תורמת ליכולתו של הספר לעורר בקרב הקורא היהודי אמפתיה לסבל הפלסטיני, והבנה לצורך של הצד היהודי לקחת אחריות על המעשים שהובילו לנכבה. כך היה יכול הספר לא רק לתרום תרומה חשובה למחקר ההיסטורי, אלא גם לתרום לדיאלוג כן בין יהודים ופלסטינים על ההיסטוריה הטראגית של הסכסוך. דיאלוג שכולל הכרה בעוולות ההיסטוריות שנגרמו לפלסטינים, אך גם נכונות של כל צד לקחת אחריות על חלקו בהתמשכות הסכסוך ועל מעשי האכזריות שלו כלפי הצד השני.

לבסוף ברצוני להוסיף, שיהיו אשר יהיו מאפייניה ההיסטוריים של התנועה הציונית, היא הגשימה את מטרתה וסיימה את דרכה עם קום מדינת ישראל. לכן המשך השימוש במושג "ציונות" בשיח הפוליטי בישראל לאחר הקמת המדינה, בהכרח איננו המשכו של הרעיון הציוני אלא עיוות שלו. עיוות שמטרתו העיקרית היא להצדיק מדיניות מפלה של

מדינת ישראל כלפי הפלסטינים ומעל לכל את מפעל הנישול הקולוניאלי בשטחים שנכבשו ב-67.

פרופ' דניאל בלטמן, חבר בגרעין אבשלום מתיכון חדש, שאותו הדרכת, ובהמשך הגיע לקיבוץ כרם שלום. התכתבות עם פרופ' דניאל בלטמן בעקבות "מאמר תגובה לספרו של עאדל מנעא נכבה והישרדות", בפרק 4: הסכסוך היהודי - ערבי.

5 בדצמ' 2017
שלום אילן,

המון שנים עברו מאז שוחחנו. בחישוב גס - יותר מ-40. קצת שמעתי אודותיך מסיני, איתו אני עומד בקשר. הצטערתי שלא יצא לנו להיפגש בנווה שלום בערב לכבוד ספרו של עאדל. אבל שמחתי לפגוש את שגיא שמסר לי ד"ש ממך והעביר לי את הרשימה שכתבת על הספר. בקצרה: אני מסכים עם עיקרי הביקורת שלך, אבל יחד עם זאת צריך לקחת בחשבון כמה נקודות נוספות. נכון שראשי התנועה הציונית (אתה מתייחס להרצל או ז'בוטינסקי) לא דיברו על גירוש הערבים, אבל אתה מתייחס לשנים הפורמטיביות של התנועה הציונית, בעיקר לתקופה בה היא טרם הפכה להיות תנועה פוליטית מגשימה, כפי שהפכה לאחר מלחמת העולם הראשונה תחת מטריית האימפריה הבריטית ובמיוחד מאז שמתחיל הסכסוך האלים בארץ ישראל, שיש לו משמעות ברורה של קונפליקט לאומי - בשנת 1929. הלל כהן, עמיתי מהחוג למזרח תיכון אצלנו, כתב על זה ספר מרשים שאתה ודאי מכיר. מרגע שראשי התנועה הציונית, ובעיקר אלה המנהיגים את היישוב בארץ, תפסו כי הסכסוך עם הערבים מתפתח לסכסוך לאומי ברור, שאלת הגירוש לא ירדה מסדר היום עד 1948. כך שאני חושב, שלקביעותיו של עאדל על מרכזיותו של רעיון הגירוש בתפיסת העולם ובטרמינולוגיה בה משתמשים מנהיגים שונים בזרם המרכזי של הפוליטיקה היישובית (מפא"י) וכמובן בקרב הרוויזיוניסטים משנות ה-30, יש בהחלט מקום. אבל אולי היה עליו לנסח זאת קצת אחרת.

מעבר לזאת צריך לזכור שהספר אינו עוסק בניתוח או בדיון בהתפתחות רעיון הטרנספר של הפלסטינים, ואינו עוסק גם בסוגיית זכותם של היהודים או הציונות לבית לאומי לעם היהודי. לבוא עם עאדל בדברים על כך שאינו עוסק בספרו במה שלא התכוון לעסוק בו אין טעם. הספר עוסק בקורבנות הנכבה וכל המסגרת הפוליטית-מדינית שסביב הנכבה היא בחזקת מסגרת היסטורית ולא לב הדיון. יש בספר חלקים משכנעים יותר ומשכנעים פחות, ואני מסכים כי הפרק על הקומוניסטים הערבים הוא בעייתי, אם כי יש בו גם תרומה חשובה לדיון בעל אופי רחב הרבה יותר - שאלת היחס בין זהות לאומית ומעמדית בקבוצות פוליטיות רב לאומיות. יש לזה מקבילה בלא מעט קבוצות של קומוניסטים באירופה בתקופת מלחמת העולם ואחריה. עמדתי על זה בדברי בערב העיון. נוכל לשוחח בהזדמנות.

אני מקווה שניפגש ונוכל להמשיך ולהחליף דעות גם במייל.
מסור ד"ש לרעייתך ותיהנו משהותכם בארה"ב.

בברכה,

דני (או דינדוש). אני די רגיל אצל אנשי כרם שלום (לשעבר)

לדני בלטמן שלום,

ראשית שמחתי לחידוש הקשר, כאשר נחזור מארה"ב נשמח מאוד להזמינכם לביתנו בנווה שלום.

לעניין הספר של עאדל מאנע:

כדי להסיר חשד, ברצוני להתוודות ולומר שאני סוג של פוסט - ציוני, כלומר אני חושב שללא התנועה הציונית לא היתה קמה מדינת ישראל, אך הציונות סיימה את דרכה עם הקמת המדינה, לכן כיום, מחוץ לדיון היסטורי, אין יותר רלוונטיות לשאלת הציונות ולדיון בה.

המתנחלים מתגאים שהם המשכה של הציונות והגשמתה, אך למעשה הם גידולה הממאיר של התנועה הזאת.

כמובן שיש להתייחס באופן הפוסל לחלוטין את הגירושים שנעשו ב- 48 וגם לאחר המלחמה הזאת, ואכן בתיאור החורבן שהמיטו המלחמה והגירוש על החברה הפלסטינית ניכרת חשיבות ספרו של עאדל ללא שום ספק.

אני מקבל את הערתך, שהיא גם במידה רבה תשובתו של עאדל, שחלק מהתייחסויותיי אינן מענייניו של ספר זה. אך ישנו (כך נדמה לי) מסר סמוי בספר, או רוח בלתי גלויה הנושבת מבין דפיו, המעלה את השאלה לגבי זכויותינו (שלנו היהודים) בארץ הזאת והלגיטימציה של זכות ההגדרה העצמית היהודית. שאלה שאותה אני מפנה גם לשותפינו הפלסטינים בנווה שלום. כמובן אין זאת אומרת שאינני מכיר בעוולות שנעשו על ידינו לאוכלוסייה הפלסטינית בארץ במהלך מלחמת 48 וגם לאחריה, עוולות אשר נמשכות בצורות שונות גם עד עצם היום הזה.

נמשיך לשמור על קשר
אילן פריש

נ.ב. קראתי את ספרו של הלל כהן וגם קראתי והתרשמתי מספרך על צעדות המוות במלחמת העולם השנייה.

פרק חמישי: התכתבויות בין חברים

בעקבות הספר "למרות הכל" של עמיה ליבליך

התכתבויות אלו נכתבו בעקבות הספר "למרות הכל" של עמיה ליבליך על נווה שלום, וביקור קבוצת חברים עוזבי כרם שלום, בנווה שלום, בקרית ספר ליד מודיעין ובנעלין בשנת 2013.

מיכה רחמן, חבר לשעבר בקיבוץ כרם שלום.

סוף-סוף מישוהו נחלץ להגנת העמדות היותר רדיקליות, ועל כך תודה לפריש. הביקור בנווה שלום ובעיקר קריאת הספר דווקא הביאו אותי ליתר הבנה של העמדה שלכם, שהפעולה החינוכית הקולקטיבית של נווה שלום היא פוליטית. אני מסכים שזו פעולה פוליטית חשובה. העמדות שביטאתי בביקור, ושהובאו במדויק בתגובה האחרונה של פריש, הם יותר בסימן שאלה מאשר בסימן קריאה. אני עדיין דבק בעניין האחריות האישית, אבל צריך לזכור שסארטר במאמרו "אקסיסטנציאליזם הוא הומניזם" גם טוען שאין שום קנה מידה מוסרי חד משמעי לבחור האם לשבת ליד מיטת אמו החולה (כמעשה מוסרי) או להצטרף לחבריו במחלת ביערות.

מיכה.

מיכל שדה, חברה לשעבר בקיבוץ כרם שלום, 2.5.2013.

אני מבחינה הבחנה ברורה בין הבנה להסכמה. הבדל חשוב מאוד בעיני. אינני מסכימה, והשקפת העולם שלי רחוקה מאוד מאוד מזו של מ. ק. א. שחיים בקרית ספר. כתבתי גם מהו בעיני הפתרון הבסיסי הדחוף ביותר, והוא הפרדת הדת מן המדינה.

בשום אופן אינני רואה עדיין כיצד מדינה "יהודית" מתיישבת עם מדינה דמוקרטית. אלה שני השקפות כל כך שונות במהותן - שלא נראה לי שניתן בכלל ליישב אותן זו לצד זו. והיהדות בעיני היא דת, לא לאום. או ליתר דיוק דת שמנסה להתאים את עצמה, מי יותר מי פחות, למצב המודרני החדש שנוצר: הלאומיות.

קראתי פעם מאמר של עזמי בשארה בנושא, והוא היטיב כל כך לנסח זאת! הוא רצה דמוקרטיה, שתגדיר את זהותו כאזרח - בעיקר ודווקא בחברה הערבית, המשוסעת לפלגי דת שונים ורבים. הוא לא רצה להיות מזוהה לא כנוצרי, לא כמוסלמי, לא כדרוזי, שיעי, עלאווי, עם כל חלוקות המשנה. אני רוצה להיות אזרח, כך אמר. ואני - הזדהיתי.

השאלה איך אני בכלל חיה איתם יחד - היא שאלה מאוד מעשית בעיני. מכיוון שמה לעשות - לא רק עם שכני הערבים אני צריכה לחיות, אלא גם עם החרדים, שהולכים ומתרבים מבחינה מספרית.

בדיוק כפי שחוזרים ואומרים אותם מרואיינים שכבר הספקתי לקרוא את הראיון עימם, בספר של עמיה ליבליך "למרות הכל": ההבדלים הם אנושיים, ולאנשים שונים יש השקפות שונות.

ב"סוציולוגיה של הפוליטיקה" שכתב ברוך קימירלינג, הוא עושה הבחנה בין חברות מכוונות עבר, לבין חברות מכוונות הווה, וחברות המכוונות עתיד. אהבתי את ההבחנה ואני זוכרת אותה כי היא עוזרת לי לעשות סדר. יש לי קושי גדול מאוד עם אנשים מכווני עבר, ועם חברות מכוונות עבר. אני רואה את עצמי מכוונת לעתיד, וקשה לי בהחלט ליצור שפה משותפת והבנה עם אנשים השקועים בעבר, לא משנה בכלל כיצד הם מגדירים את עצמם מבחינה "לאומית".

אני לא מצויה הרבה בהיסטוריה של הציונות ושל הזרמים השונים שבה, אבל מה שאני הבנתי מלימודי הציונות שלי, הוא, שהעם היהודי חיפש פתרון מדיני, בעולם המודרני החדש שהתעורר לתפיסת עולם חדשה, לאומית, במקום זו הדתית.

השיח של "זכויות" לא עושה לי שום דבר, לא מדבר אלי, ולא תורם בעיני שום דבר לפתרון בעיות מעשיות, שעומדות בפני מדינת ישראל כיום. אני לבטח לא נמצאת כאן כי "מגיע לי". ואינני צריכה את אורי אבנרי שיגיד לי שרגשות נחוצים בפוליטיקה כפי שהם נחוצים בכל תחום אחר בחיינו, מכיוון שהם פשוט חלק אינטגרלי מן המוח שלנו. יש

לנו גם את המערכת הלימבית, לא רק את הקורטקס העליון. הנימוק היחידי שאני יכולה להביא להיותי כאן הוא העובדה שבזכות הגירתם לארץ ישראל - נשארנו שני הורי, וחלק מדודי - בחיים. אלה שלא היגרו לפלסטינה - הושמדו ע"י הנאצים. הם היגרו - והבטיחו בכך את חייהם ואת חייהם. זה הכל. אין לי שום "זכות" על הארץ הזאת - למעט זכותי לחיות את החיים שכבר ניתנו לי. אני לא חשה "יהודיה". ממש לא. אני אדם, אני אישה. ואני מזדהה עם עזמי בשארה במחשבתו שיש משהו בפתרון של "אזרחות" שהוא נקי יותר ממסורות העבר, ופתוח יותר לחידושים ברוח העתיד.

הויכוח על "זכויות" איננו מוביל לשום מקום, ואיננו מועיל כהוא זה. לאף אחד.

אתה כותב: "הן גם מתגוררות בעיר שהוקמה בכספים של המדינה במחיר מוזל עבור אוכלוסייה פרוטקציונרית, שאינה מכירה באותה מדינה".

הבעיה כאן בעיני היא יותר של המדינה, מאשר שלהן. וכאזרחית מדינת ישראל, הבעיה שלי היא יותר עם מדיניות המדינה, שקוראת לעצמה דמוקרטית, אבל איננה עושה את ההבחנה בין דמוקרטים לבין שאינם כאלה, אלא בין יהודים לערבים.

לצערי, כל ממשלות ישראל תמכו ועודדו התנחלויות, ומרבית אזרחי מדינת ישראל, גם כאלה שאינם מחשיבים את עצמם כדתיים - שמחו על "שחרור הכותל". לא אני.

אני מסכימה עם מה שאתה כותב. ומסכימה עם הצורך להכיר ולכבד את הנרטיב של הצד השני. זהו הפלורליזם בעיני. להכיר את ההבדלים, לכבד אותם, ולתת להם מקום.

הכרתי לא מזמן מישהי שעלתה לארץ מבלגיה. והיא סיפרה לי על השנאה העצומה שקיימת שם בין הבלגים לפלמים. אין שם שום ארץ מובטחת, ולמיטב ידיעתי אין ויכוח על זכויות היסטוריות ועל השאלה מי היה שם קודם - ובכל זאת, השנאה קיימת.

מה שגורם לי לחשוב שהבעיה היא אנושית, לא לאומית. ושוב, אני חוזרת לפלורליזם שלי, שעושה לך - מה בדיוק? לא ממש הבנתי מה מפריע לך בו, אבל קלטתי משום מה הסתייגות כלשהי. קלטתי נכון?

והפלורליזם שלי אומר לכבד את השוני, להכיר בו, לא לשאוף לאחדות מכל סוג שהוא, לא לאומית, ולא אידיאולוגית. במקום "אחדות" - אני חושבת שעדיף להגיע להסכמות והסכמים, שיאפשרו לכולנו לחיות בהתאם לתפיסותינו השונות.

אין לי, ואני לא רוצה שיהיו לי "פתרונות מוכנים". למארקסיזם היו כאלה - אני לא מאושרת מן התוצאות. בלשון המעטה.

אני כן מעדיפה להחזיק בתרמיל ערכים קטן, אך חשוב לי, שיעזור לי לקבל את ההחלטות ולבחור את הבחירות הנכונות לי - בכל מצב חדש שמתהווה. ואני כן מעדיפה לקיים דיאלוג עם כל אחד, ולהכיר בסיפור שלו. לא זה מה שאתה מציע?

אתה מסיים ב: "זהו בינתיים - והמשך עוד יבוא".

מחכה להמשך!

בידידות, מיכל.

אהרוני אמיתי, חבר לשעבר בקיבוץ כרם שלום, 2013.

לאילן פריש חברי הטוב ולכולם כולם, מאוד אהבתי את התקווה, שגם אני שותף לה, להיעלמות מדינות הלאום. כי ממה נפשך, מי יותר קרוב אלינו תרבותית, חברתית ונפשית - החרדי היהודי דובר היידיש ממאה שערים או הדרוזי בכפר הסמוך? את הרעיון הזה (ועוד מלא רעיונות מבריקים) ניסח נפלא ג'והן גל בספרון דקיק ושמו "סיסטמנטיקה, כיצד פועלות מערכות ובמיוחד כיצד הן נכשלות", עם איורים מצחיקים של ר.א. בליכמן ותרגום יפה של יעל ליון, בהוצאת "רשפים" (כמה סמלי) ואפשר לקרא גם באנגלית Systemantits by John Gall, 1975. ולא. זה לא ספר לשיפור עצמי נוסח אמריקה. האמת, אולי זה יעשה אתכם קצת יותר אנרכיסטים וגם יותר עצובים. כל מי שימצא עותק של הספרון הזה וימאס בו, אני מתחייב לקנותו ממנו, או ממנה, בתוספת עשרה שקלים לא כולל דמי משלוח (כפוף לתקנון). ורצייתי להזכיר לכם עוד משהו. לפני ימים רבים, כשחדר האוכל שלנו

עוד היה בקומונה, הופיע אצלנו ג'ינג'י משופם, מזרחן (אל תתנפלו עלי. גם אני קראתי ולא אהבתי את אדוארד סעיד 'אללה ירחמו') ושמו ד"ר דן שיפטן. גם דעותיו היום מקתדרת הפרופסור במרכז למדיניות אסטרטגית באונ' חיפה שוות קריאה, אבל אז הוא אמר לנו בערך כך: "אנשים צעירים, לכו ותלמדו ערבית. זה טוב לניהול רב שיח תרבותי, אם הייתם יודעים ערבית הייתם יודעים את ההבדל בין המונח 'סולֶחַ' ובין 'סלאם'. הסולֶחַ, או הסולחה בלשוננו, הוא ביטוי לסוף מוחלט של סכסוך, מכאן והלאה נחיה כאחים, והסלאם הוא כעין הפסקה של פעולות האיבה עם חיים של הפרדה בין הניצים". נראה לי שברשות הרבים הציבורית הישראלית וגם אצל הפלסטינים נכון להיום נאלץ לוותר על הסולֶחַ, הרבה מדי דם רותח ברחובות ובבתי הקפה ובאוטובוסים, אז הבה נתמקד בסלאם. (ובתור המלצה במישור החיים הפרטי כדאי לכם לנסות גם טיפה סולֶחַ עם השכנים. לפחות נוכל לומר: "אחדים מידידי...")

... ועוד מילה טובה לפרישים ולשותפיהם לכפר נווה שלום, לדעתי ההישג הכי גדול שלהם הוא שאת הדיאלוג (הבעייתי) בין יהודים וערבים (מיהו ערבי?) הם מתרגמים לחיי היומיום המורכבים מאין סוף פיסות תצרף (פאזל)

שבת שלום,
אוהבכם אהרוני.

למיכל ויתר הקוראים הסבלניים אם נותרו כאלה - שלום!

מה שמפריע לי בפלורליזם שלך היא הסרת האחריות שאת מזכה בה את בחירתם של הנהנים מזכויות יתר כפולות ומכופלות וזוכים בדירה במחיר מגוחך, כאשר דירות אלו נבנות בשטחים הכבושים, בקרקעות שנגזלו מהפלסטינים, וזאת בזמן שלמשפחות צעירות אחרות, שעובדות קשה לפרנסתן, אין אפשרות כזו. אני אישית אינני יכול להיות סבלן, פתוח ופלורליסטי לבחירתם זו,

כי לדעתם זהו רצון האל. אם היינו מיעוט שנכבש על ידי כובש חזק, אדמותינו היו נשדדות, בתינו נהרסים, פרנסתנו והחופש שלנו היו נגזלים - האם גם אז היינו כה פתוחים???

לכן עפ"י השקפתי זו, השוללת דיאלוג סובלני ופתוח עם מתנחלי חברון או מתנחלים אחרים - לא אסע להיפגש איתם. אפשר לקוות שהחלוקות הלאומיות ייעלמו מהעולם ואיתם גם מדינות הלאום.

אפשר לקוות שגם מדינתנו תהיה ברבות הימים מדינה לכל אזרחיה, וזה כמובן צודק ושוויוני יותר מחלוקה גיאוגרפית על בסיס לאומי (לשתי מדינות). אלא שלפעמים אין אפשרות לפתרון מידי של "אחרית הימים", בין שתי קהילות לאומיות, שהאיבה, הדם ואי האמון ביניהן כה גדולים, עקב סכסוך אלים ומתמשך. לכן עדיף פתרון של נורמליזציה בשלבים, אשר יאפשר במשך הזמן ליצור בסיס של אמון ומתן לגיטימציה לרגשות לאומיים, כך שברבות הימים יהיה קל יותר לוותר גם עליהם.

אינני נכנס פה להשקפתו של בנבנישתי - שאומר כי אנו כבר במציאות דו-לאומית, משום שהמציאות בשטחים (ההתנחלויות) אינה הפיכה יותר וחלוקה טריטוריאלית על בסיס השתייכות לאומית אינה אפשרית יותר. גם לפי ניתוח זה (שאיתו אפשר להתווכח), כל פתרון שלטוני בין הצדדים יצטרך להיות מוסכם ולתת ביטוי לגיטימי לרגשות הלאומיים של שני הצדדים.

את מאמרו של אורי אבנרי צירפתי כדי שאפשר יהיה לקבל רושם מהטקס של "לוחמים לשלום" ביום הזיכרון האלטרנטיבי. אך גם בגלל הניתוח הביקורתי שלו לגבי אי יכולתו של השמאל לנסות ולשכנע דרכו את הציבור ולגרום לכך שהצד הרגשי שבטקס הזיכרון האלטרנטיבי יהיה רב רושם ויכבוש לבבות.

ועוד התייחסות לאחריות הסארטריאנית האומרת (בערך) כך: אם אני יושב בחווילתי (על ראש גבעה מוריקה הצופה אל הנוף) ולאחר סעודתי הדשנה (הצמחונית כמובן) מתנדנד על כיסא הנדנדה שלי, במשב רוח צונן מהמזגן המפוצל שלי, תוך שאני מעשן את מקטרת וקורא (בשקיקה) בספר עב כרס של הגיגי ניטשה, וברקע אני שומע ברדיו קונצרט של מוזיקת ברוק - בידיעה שבאפריקה נמשך הטבח,

הרעב והמחלות, ושהיבשת הולכת ומתייבשת - אם אני ממשיך לשמוע את הקונצרט הברוקי ואינני מוכן לעשות מאום - לא לגייס את ידידי להפגנות או למשלחת הצלה לאיסוף כספים ותרופות ולא לפרסום באמצעי התקשורת - אלא ממשיך בחיי "הממוזגים" ובמאכלי הצמחוניים - אזי אני אחראי אישית לכך שהיא נמשכת!!!

על כך תשובתי (החלקית) היא שאני בחרתי בחיי האישיים לנסות ולתרום תרומה צנועה למה שבעיני נראית השאלה המרכזית של המשך קיומנו בשלום בטריטוריה זו. להשפיע (קצת) על בנייתה של חברה (קטנה) שוויונית של יהודים ופלסטינים - שתנסה להשפיע באמצעים חינוכיים על יהודים ופלסטינים הרוצים פה פתרון של שלום. לכל זאת יש גם משמעות פוליטית, אומנם צנועה אך נותנת איזו תקווה למי שהשלום יקר לו.

וזו גם תשובתי לטענתו של המהפכן הידוע (המכונה גם מיכה רחמן) בביקורו בנוה שלום, כאילו שהעיסוק הפנימי בחיינו בכפר, שואב את כל האנרגיות שהיו יכולות להיות מושקעות בשינוי פני החברה בארץ. נוסח זה של טענה מזכיר לא במעט את טענתם של הקומוניסטים נגד החיים בקיבוץ - וראה איזו תרומה דלה הייתה לתנועה זו על עיצוב החברה בארץ.

אינני חושב שבתור מהפכן המשתתף בהפגנות נגד הכיבוש הייתי תורם יותר למען השלום, ואינני רוצה בזאת לבסס את התזה "המרקוזיאנית" - עד כמה הפגנות נגד מדיניות הממשלה מחזקות את השלטון האחראי לאותו הכיבוש.

עד כאן - בידידות (לא לשכוח), וגם מתוך רצון לא פחות חשוב להשאיר כמה נושאים לא סגורים להמשך הדיונים "בבית האבות המשותף".

אילן פריש.

התכתבות עם אבישי, עופר ואהרוני בעקבות טיול למכתש רמון ונושא זכותינו על הארץ

הטיול בסביבת "מצפה רמון", והמכתש הגדול - מנקודת ראות פילוסופית שלי.

במשך הטיול התפתח ויכוח (ידידותי) ביני לבין אחד המטיילים (הנכבדים) האם ישנה מציאות אובייקטיבית שאינה תלויה בנקודת ראותנו. אני טענתי שאין כזאת, והוא ביסס טענה הפוכה. לאחר מכן ניגשנו להשקיף מצוק סלע על המכתש. הלכנו עוד כברת דרך, ושוב השקפנו על המכתש, וכך עשינו איזה שלוש פעמים (לערך), ולהפתעתנו מכל מצוק התגלה לנו מכתש שונה.

איך קובעים מהו מראה המכתש האמיתי? אולי בעזרת צילום אוויר? אך נשאלת השאלה, למה דווקא להעדיף נקודת ראות זאת? אז אולי ממפה טופוגרפית? אך פה אחת השאלות שיכולה להישאל היא איפה הם גבולות המכתש? ומי קבע שאלו הם הגבולות?

אולי מההיסטוריה הגיאולוגית שהתחילה במקום זה שהיה פעם ים, אך למה להתחיל דווקא בנקודה זאת?

ואולי בהיסטוריה האנושית של מקום זה - אך נשאלת השאלה, באיזו תקופה ובאיזה ציבור אנושי? ולמה להתחיל בתקופה הזאת דווקא? ואולי לשאול את המומחים שלנו (אנשי המדע השונים) - אך גם פה יש קושי, איזה אנשי מדע, ואיזה לא, ולמה להעדיף דווקא את בני תקופתנו שלנו, אולי עדיף לברר עם הקדמונים שחיו (באיזה תקופה?) באזור, ואולי ברואים בכוכבים ובמחשבי הקיצים ומכשפים אחרים??

בקיצור נמרץ, אנו רואים שהמכתש (כמו כל מה שאנו מכנים מציאות אובייקטיבית) הינו מותנה בהתייחסותנו שלנו - (מי הם אנו?) בני תרבות, תקופה - והתפתחות מדעית המגדירה מה בתקופה זו יחשב בתרבותנו וחברתנו לגיטימי להיקרא למכתש, ויחשב כמציאות אובייקטיבית.

יש להניח שלפני אלפי שנים אנשים מתרבויות אחרות, אשר דיברו שפות אחרות, קראו למקום זה אחרת, והאמינו באמונות אחרות שבעיניהם נחשבו למציאות אובייקטיבית, ואולי יהיו גם שיחשבו אחרת, הרבה אחרינו.

לסיום, נתחיל מההתחלה: בדרכי למצפה עברתי ליד העיר הנבטית "עבדת" הניבטת ממרומי הצוק, ועלתה במוחי השאלה: האם הבדואים הפזורים בשטח אינם בעצם צאצאי אותם הנבטים? ואנו היהודים החיים בישראל האם אנו בכלל צאצאי היהודאים של ימי בית שני? או שאולי השומרונים בעצם, או אולי החברונים, שהתאסלמו עם הכיבוש המוסלמי, ועוד שאלות הקשורות בכך, ובעיקר מה היא זכותנו על הארץ - ובאיזה גבולות?

לאחר ששלטו בארץ זו כובשים רבים מעמים שונים, מדוע ומתי מחשיבים עם או שלטון כלשהו לבעל זכויות היסטוריות? מדוע דווקא תקופה מסוימת נבחרת ככזו המעניקה זכויות היסטוריות? ועל איזה מקורות היסטוריים או אחרים אפשר לבסס טענה כזו? והאם הם באמת מוכיחים את עדיפותה על טענות אחרות לזכויות היסטוריות? למזלי הרב תוך שאני הופך בתוכי בראשי בשאלות חשובות אלו, הגענו למצפה רמון.

בברכה,
אילן פריש.

אבישי כנען, הצטרף לחבורת כרם שלום למפגשים וטיולים.

פריש יקירי,

לקח לי שלושה ימים לעכל את גודל המסה הפילוסופית שכתבת. ולהלן התובנות שהפקתי ממנה:

1. לא ברור לי למה מכל נקודות תצפית רואים מכתש שונה, הרי המכתש לא משתנה בכל עשר דקות.
2. מראה המכתש האמיתי יראה בצילום אויר וגם מפה תעשה זאת היטב, כל השאר הם קישקושים פילוסופים שנבצר ממני להבינם.
3. גבולות המכתש ברורים לחלוטין, אמנם משתנים כל הזמן עקב הארוזיה אבל לא לכך התכוונת.

4. למה קוראים לו מכתש? כי כך קבעו האנשים שחיים היום, לפני אלפי שנים אולי קראו לו בור או חור או מילה אחרת שהתאימה לשפתם באותה עת.

5. והכי חשוב: מה זכותנו על ארץ ישראל? על זה קשה לי לענות כי אני לא חובש כיפה,

להם קל כי "השם ציווה אותה לנו", לך ולי קצת קשה עם "השם" הזה שעדיין לא הוכיחו לנו את קיומו.

הטיעון העיקרי שלי להגדרת זכותנו נובע מהאנטישמיות הקיימת כבר אלפי שנים ומתוצאותיה הקשות, בעיקר השואה של שנות ה-40. זה לא אומר שלפלסטינים אין כאן זכויות דומות אבל איך אומרים אצלנו: "לנו יותר מגיע כי אנחנו יותר מסכנים".

בריאות ואריכות ימים.
אבישי.

לאבישי שלום,

קשקוש פילוסופי - זהו העיקר והלוז של העיסוק הזה, אך בנוסף למהות זו, מונח בעיסוק זה גם (היומרה אולי) לשאול ולחקור במה שנראה לנו ביומיום כמובן מאליו. והערה נוספת בנושא פילוסופיה לטייסיים. מי שמטיס מטוסי סילון לא יכול להרשות לעצמו הרהורים פילוסופיים, אלא עליו לסמוך על מכשירי המטוס. לצערנו טייסים שהחליטו שהם יודעים טוב יותר ממכשירי המטוס היכן השמיים, והיכן הארץ מובילים לאסון. אך טייס בדימוס היושב לבטח בביתו על הכורסא יכול להרשות לעצמו להרהר קצת במהות הלא טכנית של הדברים, כמובן במידה ובלי להגזים! אייזנברג קובע שאין מיקום אחד לאלקטרון בתנועתו (רק ברמה הקוונטית) וכל ניסיון לבדוק זאת משנה ומשפיע על הרמה הנ"ל. משמע שגם ברמה היסודית ביותר המרכיבה את החומר - התערבותנו בניסיון לקבוע, לחקור ולמדוד אותה גורמת להשפעה ולשינוי ביסודותיה, ולכן אנו יכולים לעשות זאת רק באופן הסתברותי. אם במרכיב הכי בסיסי של מה שאנו קוראים "מציאות אובייקטיבית" קיימת אי וודאות, מה

נאמר על מה שאנו קוראים מציאות המכתש? ולשאלת המכתש "האמיתי" - אכן מפה ותצלום אווירי הן תיאור אמיתי של המכתש. אך גם למראה האמיתי יכולות להיות זווית שונות, ומפה מדויקת או תצלום אוויר אינו אמיתי יותר מאשר אחת מן הנקודות שמהן השקפנו על המכתש. וגם השאלה היא מה בעיניך היא נקודת המבט הכי טובה לתיאור המכתש היא גם במידה רבה שאלה של השקפה אישית. הרי ניתן להגיד שצילום מן האוויר מבטא הרבה פחות את יופיו של המכתש מהתצפית עליו. ויופי והתרשמות זו ממראה המכתש הם גם כן "אמיתיים". אנשים מתרבויות שונות ומתקופות היסטוריות שונות, שראו את המכתש מיד לאחר נסיגת הים משם, ואלו שראו זאת לאחר ההתפרצות הגעשית (הראשונה, אולי השנייה וכו') ראו מקום זה אחרת. יתכן שתושבי המדבר לפני אלפי שנים האמינו שזו יצירה אלוהית, הקשורה לעוד מתחמים בסביבה הגיאוגרפית, וקראו למקום בשם אחר לחלוטין. ומפה של המקום היתה מציינת אותו אולי כלל לא כמכתש, אלא דווקא כמקדש...

אנו נוטים להאמין (בבטחון מוגזם) שאנו דוברי העברית במדינה הזאת בתקופה הזו, מה שאנו רואים כנובע מהתרבות המשותפת שלנו, זוהי המציאות ואין בלתה. לדעתי זו אשלייה קצרת ראות שלנו, המצמצמת את עולמנו, לכדי כך שאנו רואים בתמונת העולם שלנו מציאות אובייקטיבית שאין בלתה. הכל הוא יחסי, למסתכלים, לתקופתם, לתרבותם, ולשפה בה הם מדברים, מה שאנו רואים כמציאות, תלוי בכל המרכיבים האלה הדייגים הקדמונים לפני מאות אלפי שנים, שדגו בים (שהפך למכתש), לא קראו למקום כך ולא ראו את המציאות הזאת כמונו. וכמובן גם לא הקדמונים שצדו ממותות במקום הזה, לפני הפיכתו לקרחון ענקי, ונהמו מו, מו, מו, ודפקו על חזם - התכוונו להגיד בעצם שזהו שמו האמיתי של המקום אשר לפנינו.

בידידות,
אילן פריש.

החכם הרופא הגדול איבן סינה שאל את עצמו (ואותנו) מה מהמציאות יתפוס מי שננתק אותו בתוך חלל דמיוני מכל תחושה. ואני הקטן מוסיף שאלה: איך תשפיע נגינת התשיעת של בטהובן על חרש ועיוור גמור? אני מאוד מקווה שלא נסמוך על חושינו בבואנו להבין מהי המציאות, כי חושינו עלובים למדי. הם נועדו לעזור לנו לשרוד במרוץ הדארוויניסטי ולא לצרכים פילוסופים מופשטים, ומכאן לשאלת מהות התודעה הדרך קצרה, אבל רגלי כבר כושלות.....

אהרוני.

עופר הרצוג, חבר לשעבר בקיבוץ כרם שלום

לכולם שלומות!

בטיול על שפת המכתש החלפתי כמה מילים עם אילן על השקפתו כי השפה והתרבות בונים את תפיסתנו את המציאות. תוך כדי טיול בשדות הרהרתי בנושא (בפעם האלף...)

דעתי דומה, אם אינני טועה, לדעתו של אהרוני. אני רוצה להוסיף עוד מילה בעניין הזה: הלוגיקה האנליטית למיניה היא בת מאות שנים אחדות. הלוגיקה הנטוראליסטית שבאמצעותה יצורים שונים וביניהם גם בני אדם קיימת כבר מאות מיליוני שנים. מומלץ על כן לסמוך על החושים הרבה יותר מאשר על השכל.

עופר.

בראבו עופר הרצוג. אני זוכר (כי הפנמתי) שעופר אמר פעם (הרבה פעמים) שאנשים חושבים לא צריכים "השקפת עולם", וזה היה אז דיבור מהפכני בסביבתנו, הצביעו למשותפת!!!

אהרוני.

לאבישי שלום,

צילומה של המציאות כהוכחה לקיומה האובייקטיבי - כאן מיד עולה השאלה לאיזו מטרה נעשה הצילום.

האם זה צילום אווירי מלווין או ממטוס קל? מאיזה כיוון נעשה הצילום? ממזרח, מערב, צפון או דרום? אולי זה צילום תלת מימדי? אולי באינפרא-אדום? אולי זהו צילום של צלם לצרכים אמנותיים, עם הזריחה, עם השקיעה וכו'? אולי הצילומים נעשו לצורכי מחקר גיאולוגי? אולי לצורכי פיתוח תשתיות; כביש, חשמל וכו'? ואולי לזהות פתחי ניקוז לשיטפונות? כל השאלות האלו מביאות אותנו לשאל מה הוא האינטרס האנושי? מה הוא הרכיב של המציאות שהצילום מנסה לגלות ולחשוף? כלומר מהי הזווית והפרספקטיבה שמעניינים את הצלמים או את שולחיהם. במילים אחרות, מהי נקודת הראות האנושית, ומהי תמונת המציאות הנובעת ממנה.

גם בשימוש במכשירים המדעיים המתקדמים ביותר בסופו של דבר נמצא שהאדם מפרש, מקטלג, מגדיר וקורא בשמות לדברים שהוא מאבחן באותם מכשירים. גם בדפוס הלשוני האומר שקיימת מציאות חוץ לשונית אובייקטיבית, שאינה תלויה בהגדרתנו והיא מחוצה לנו, גם אבחנה זו היא הגדרה של השפה (דפוס לשוני). אבחנה אשר מעבר להיותה סתירה לוגית - גם היא תלוית שפה. כלומר איך אפשר להגיד בשפה דבר שאינו תלוי בה???

בשאלת זכותנו על הארץ (ראה סדרת הרצאותיו המרתקת של הארכיאולוג ישראל פינקלשטיין)

בתקופת הברונזה הקדומה (שנמשכה בערך 300 שנה) שלטו בארץ כנען המצרים, ולפני כן הכנענים. וכך יש הוכחות היסטוריות במכתבי אל-עמארנה הכתובות על חרס בכתב יתדות שנמצאו במצרים.

כיבוש הארץ - ארץ כנען - בספר יהושע נכתב כנראה במאה השביעית לפנה"ס (כנראה בירושלים). האם הוא אמין ארכיאולוגית? אין לכך שום הוכחות היסטוריות. ערים ישראל מוזכרות באמצע המאה ה-14 בחרסי אל-עמארנה המצריים. חורבן הערים הכנעניות - נבע לא מכיבושי שבטי ישראל אלא נמשך בערך כ-100 שנה בעיקר במאות ה-12 וה-13 לפנה"ס ונבע מרעב קשה, ובצורת רבת שנים בארץ כנען היהודאית. לאחריו

הגיעו גם כיבושי אשור ובבל, וכיבושים רבים נוספים. לכן עולה השאלה, ממתי מתחילה התקופה שקובעת את זכותנו לארץ, ולמה להעדיף דווקא את זכותנו על זכות עמים אחרים ששלטו פה מאות בשנים? הכיבוש הרומאי, המוסלמים והטורקים, כל אלו שלטו בארץ שנים רבות הרבה, יותר מעצמאותינו שלנו פה. בהיסטוריה של עמים רבים ישנו מרכיב המיתוס שהוא מדומיין ברובו, ואינו נסמך דווקא על הוכחות היסטוריות. ראה את ספרו המצוין של החוקר הדתי מבר-אילן בנושא "השם - הסיפורים הסודיים של התנ"ך" מאת ישראל קנוהל. מה שחשוב בנושא זכויותינו על הארץ הוא שנכיר גם בזכות האחרים שאינה נופלת מזכותנו שלנו - וכוונתי לשרידי הכנענים, היבוסים ואמורים (אולי) שקוראים להם פלסטינים. על אף שמחקנו ב-48 כמה מאות כפרים בהם ישבו פלסטינים, זכותם על הארץ איננה מוטלת בספק. כמובן נשאלת השאלה מאיפה הגיעו השבטים הנוודים הישראלים לארץ כנען? ברור שלא ממצרים - כי אין אפילו בדל הוכחה היסטורית וארכיאולוגית לסיפור התנ"כי הזה - אלא כנראה מחרן - בדרום תורקיה וצפון סוריה. וגם נשאלת השאלה מה מקור אמונותינו באל אחד, יהוה? אולי מקור האמונה הזאת היא באחד הפרעונים המצריים. אפשר להמשיך ולבדוק היכן במיתוס שלנו אפשר גם לגבות אותו בעובדות היסטוריות???

בידידות, אילן פריש.

נ.ב.

אבישי אל תיפול רוחך! זאת הפעם האחרונה שאני מטריד אותך בשאלות החשובות (לי). אותו שחרור אני מעניק לעופר ואהרוני שהתנפלותי בכתב עליהם מעולם לא זכתה להסכמתם!

אילן פריש

לא ראיתי שום התנפלות בכתב. אם ישנם פרסומים נוספים בעניין זה אשמח לראות. מקובל עלי

לחלוטין שהבנתנו את המציאות היא תלויה תרבות וזהות אישית ועוד. זה לא שולל את העובדה, לדעתי, שהמציאות קיימת. רק הבוקר נזכרתי במשפט שאמרו על בן גוריון: "זה שנייר עף באוויר לא אומר שאין גרביטציה".

להתראות, עופר.

פריש יקירי וידידי הטוב.
וגם שאר המכותבים באשר הם.
קטונתי מהשב לך על עניין צילומי האויר של המכתש אמנם יש לי נסיון אישי רב בלראות דברים "מלמעלה" במסגרת עבודתי בעבר אבל זו פילוסופיה נשגבת מבינתי וכמו שאמר פו הדוב: "אני בסה"כ דב קטן עם מח קטן בקודקודו". ולכן אתייחס רק לשאלה על "זכותנו על הארץ" ואומר שוב שהיא נובעת לדעתי מכך שפשוט "אין לנו ארץ אחרת" כמו בשיר של אהוד מנור, והפרעות ביהודים לאורך הדורות ובעיקר בשואה רק הוכיחו שאנחנו חייבים שתהיה לנו מדינה משלנו.
אין הנ"ל סותר את זכותם של הפלשתינים למדינה משלהם ולכן לדעתי תכנית החלוקה היא הפיתרון היחיד המתאים. הפלשתינים עשו הרבה טעויות מאז ההצבעה על תכנית החלוקה ב 1947, ולכן הם עומדים איפה שעומדים היום, אבל חייבים להודות שהיהודים עזרו להם בהרבה מהטעויות האלו.

אגב בימים אלה מכין אחיין של אורית סרט דוקומנטרי על ארועי טנטורה ב 1948, יהיה מענין והרבה רעש. ובוא נזכור שאפילו השמאלן נתניהו אמר בנאום בר אילן הידוע שלו שהפיתרון הוא "שתי מדינות לשני עמים".

וכמו שאמר המשורר מלכיאל זוארץ- "בבנין ציון ניוחם".
שב"ש ובריאות לכולנו.

אבישי.

שלום,

מעודד מתגובתכם הסלחנית המתייחסת להגיגי הפילוסופיים, ברצוני להוסיף התייחסות לשאלת קיומה של מציאות אובייקטיבית, שאינה תלויה בהכרתנו. לצורך כך אסתמך על תפיסתו של עמנואל קאנט 1724-1804 לגבי אופן הפעולה של הכרתנו. לתפיסתו- אנו מותקפים בלי הרף ע"י רשמי החושים שלנו בבלייל של תחושות ללא סדר וארגון. אנו בהכרתנו ובכושריה עושים בהם סדר ויוצרים בהם ארגון וזאת ע"י מנגנוני ההכרה שלנו והאופן שהיא בנויה. תמונת המציאות שאנו מחזיקים בה, נובעת מיכולותינו זאת. אך את הדבר כשלעצמו - המציאות האובייקטיבית ללא עיבוד הכרתנו - לא נוכל להכיר. אני מוסיף את דפוסי השפה אשר קובעים את החלוקה הזאת של מה ששלנו (סובייקטיבי) ומה שמחוץ לנו (אובייקטיבי), חלוקה זו היא דפוס לשוני והיא חלק מנגנוני ההכרה שלנו.

בידידות, אילן פריש.

אומר בקצרה את "השקפת עולמי" הפילוסופית:

1. אינני חושב שהתפיסה היא מחוץ לעולם ה"פיזי". מדובר באינטרקציה של כל יצור, כולל האדם עם סביבתו. ברור שזו אינטרקציה שמוגבלת לחושים שיש לייצור. איננו מסוגלים לקלוט גלי רדיו בלי מכשיר רדיו. אין פירוש הדבר שאין גלי רדיו בסביבתנו.
2. אינני מתרגש יותר מדי מעניין הסובייקטיביות. בכל היקום האדיר שסביבנו יש נקודה סובייקטיבית אחת והיא מה שמתרחש במוחנו. לא צריך להגזים בחשיבות שמייחסים לדבר הקטן והמוגבל הזה.

עופר.

שלום

לקוראי שנפל בגורלם להיות כאלה ללא הסכמתם, אך בכל זאת להיות הקוראים באופן זמני ובלתי מחייב, אני שולח בזאת שתי יצירות שלי - וויטגנשטיין ו"מכתש רמון" ומודעות ותודעה למי היא נחוצה (ראו עמודים 212 ו-213).

לעופר הרצוג - תודה על ההמלצה ששלחת לי לגבי קובץ המאמרים לאבישי כנען - עוד פטפוטי פילוסופיה בתקווה שתחזיק מעמד.

מאילן.

תודה לאילן על שאתה משתף אותנו בגילנו המופלג במחשבות פילוסופיות. אני כנראה שייך לאסכולה אחרת. אני ביסודי ביולוג והקיום הפיזי הוא זה שעומד בבסיס חשיבתי. אינני מייחס אותה חשיבות לשפה המדוברת ככלי להבנת העולם. בכלל אני חושב שאנו וגופנו הם חלק מהעולם וגופנו ומוחנו באמצעות אברי החישה שלנו אמורים להתקיים בעולם הזה הממשי. לאמונתי העולם החיצון קיים בלי שום קשר לקיומנו אנו, והוא יהיה כאן גם לאחר לכתנו.

בברכה והערכה, עופר.

עופר מכובדי

אולי אלו רק דקויות אבל אני חושב שכדאי לדייק. אתה כותב: 'אני חושב' וגם 'לאמונתי' אבל הרי אלו לא אמונות אלא דעותיך, הדברים שאתה חושב כנכונים. ואפשר להסכים ואפשר גם לחלוק, מה שאי אפשר כשמדובר באמונות.

שבת שלום

אהרוני אמיתי.

רק אעיר שקוהלת החכם מכולם טוען שכך או כך אין לשום דבר משמעות ונגזר עלינו לחיות (ולהנות מחיינו) גם בלי משמעות. לי באופן אישי יצא לפגוש צידים לקטים בני הדזבה בטנזניה שחיים "לפני" חמישים אלף שנה, והמרחק התרבותי לשוני לא מאפשר שום הבנה של ממש עם האנשים הללו. הם חיים בעולם מנותק משלהם. מעניין מה היה אומר וויטגנשטיין אם היה שומע את שפתם שכולה מין הקשות של הלשון בתוך הפה. או אולי "בני אדם" עברו הם רק אינטלקטואלים אירופאים ממושקפים ומעשני מקטרת, דרך אגב: ההדזבה מביטים על העולם מבעד לענני עשן שעולים ממין סיגר של חומרים מעוררי הזיות שהם מעבירים מאחד לשני כמו בגרעין שלום.

אוהבכם אהרוני.

שלום לקוראי ותודה על התייחסותכם לאלו אשר חושבים ("בטעות לדעתי") שהמדע הוא המבחן הקובע למה זאת "מציאות אובייקטיבית אני מזכיר את "קון" והמהפכות המדעיות ואת הפרדיגמה המשנה במשך ההיסטוריה את השקפת העולם המדעית. פרדיגמה זו משתנה (בעיקר) בגלל שינויים חברתיים והיסטוריים וכמובן עוד ועוד עובדות חדשות שאינן מתאימות יותר לפרדיגמות הקיימות ולכן יש להחליפן. כך שאם לסמוך על תמונת העולם המדעית שהיא מייצגת את המציאות האובייקטיבית נאמנה - אזי נשאלת השאלה איזו תמונה זאת, מאיזו תקופה ואילו עובדות מדעיות מחזקות פרדיגמה מסוימת ואיזה עוזרות לשינוייה.

עופר - תודה על התייחסותך ותשובתי מתייחסת לכך. אהרוני - אני מסכים עם הערתך הביקורתית השייכת לשבט האפריקאי ושפתו.

אבישי - מי שהטיס מטוסי סילון עם נוסעים רבים ודאי יכול גם להבין טקסטים כאלו.

בידידות אילן פריש.

אם הכוונה למי שמאמין במדע היא אלי הרי שזאת התייחסות חלקית בלבד. אין לי כמובן תשובה מוחצת לגבי מהו הכלי הנכון ביותר לבחון את המציאות (כן האובייקטיבית, שאינה תלויה בקיומנו או בהכרתנו!). אין לי שמץ מושג מה מעמדה של המתמטיקה בהבנת העולם. כבר כתבתי פעם שהלוגיקה בת אלפיים השנים היא כלי חלש מאוד להבנת העולם (הרבה פחות מהאינטואיציה בת עשרות אלפי השנים). היפה במדע שהוא כלי אמין מאוד ללימוד אבל כמובן מוגבל. להתראות לכולם (הייתי כותב זאת בנקישות לשון אם ידעתי איך)

עופר.

תכתובת עם אבישי בעקבות מאמר בהארץ על עסקאות נשק של ישראל עם משטרים אפלים. ינואר 2021

לאבישי במיוחד - אתה מוזמן לקרוא במוסף הארץ מ-8.1 עמ' 16-19, על נושא מכירת הנשק הישראלית (החוקית) כיום. אינני מזכיר מן העבר את מכירת הנשק לצ'ילה וארגנטינה שתמכה שם בדיקטטורה צבאית פשיסטית, והכל נעשה באופן חוקי. בשאלת זכויותינו בארץ- תתפלא, דברייך מקובלים עליי בשלמותם.

בידידות,
אילן פריש.

פריש ידידי הנה תוספת שתגדיל את קשיינו להבין ולקבל אירועים שמתרחשים מולנו :
מה היית חושב/עושה לו היית בן 18 בשנת 1952 ורואה את הסכם השילומים בין ישראל לגרמניה (המערבית).
1 היית מקבל או מתנגד?
2 היית "עולה על בנין הכנסת" או לא?

...ההסכם שבגללו הסתערו על הכנסת בישראל:
הסכם השילומים מגרמניה נחתם ב-1952 בשיאה של הסערה הציבורית נגדו, 7 שנים בלבד לאחר קריסת המשטר הנאצי. במהלך הדיון הגורלי בכנסת בגין זעק: "בגלל כמה מיליוני מארקים טמאים לקפח את מעט הכבוד שרכשנו לנו?" - ואז ההמון פרץ לכנסת. למרות המהומות, המחסור במטבע זר ומדיניות הצנע הכריעו את הכף. מתוך עיתון ידיעות אחרונות, ב-10.9.1952

שרק נהיה בריאים וחזקים.

אבישי.

לאבישי שלום

האם את השילומים מגרמניה של שנת 52 אפשר להצדיק מוסרית - שאלה טובה. לפי שיקולו של בן גוריון ובאישורה של הכנסת במצב הכלכלי של המדינה זמן קצר לאחר מלחמת השחרור - אולי אפשר לקבל זאת על אף כאב הבטן שצעד זה מעורר.

אך האם אתה רומז לכך שמדינה מבוססת כלכלית וביטחונית שקיומה מובטח ושנותיה הראשונות מאחוריה אינה יכולה לבחור אחרת לגבי עסקות הנשק שלה?

ראה דוגמא: מכירת הנשק לצילה, נשק שאפשר לחונטה הצבאית והפשיסטית לאחר בחירות דמוקרטיות וניצחון איינדה להשתלט ולמגר את הדמוקרטיה בעזרת נשק ישראלי בכוח ורצח אכזרי של אינטליגנציה והעילית היהודית שם.

אם תאמר לי שבזמן שעסקות אלו התרחשו היה זה צו קיומי שהציל את מדינתנו מאבדון - אולי במציאות זו אם היתה כזאת היה שווה לוותר אפילו על השיקול המוסרי ולקיים עסקה זו.

אני מידיעתיי המועטות חושב שלא זאת היתה הסיטואציה, אולי להבדיל מההסכמים עם גרמניה בשנת 1952.

והרי דוגמא (קטנה) לחוסר הגבולות המוסריים של עסקות נשק תחת ממשל רייגן (באופן סודי) שמכרו נשק לאיראן.

בכסף שנכנס תמכו במחתרת בניקרגואה שלחמה בשלטון הקומוניסטי שם, המחתרת סיפקה קוקאין בתמורה, במטוסים שחזרו לארה"ב - כל זה נעשה במצוות השלטונות האמריקאים כדי לעצור את ההשתלטות הקומוניסטית על דרום אמריקה. עסקת הנשק עם איראן נעשתה בתיווך ישראלי ע"י נמרודי שבוודאי קיבל את האישורים לכך .

בידידות
אילן פריש.

עסקות נשק זה תמיד דבר בעייתי ומסובך וכמעט תמיד האינטרס הכלכלי/מדיני/ביטחוני גובר על המוסרי.

אני לא יודע אם אתה זוכר אבל במלחמת פולקלנד (שאנחנו המוצ'צ'וס קוראים לאיים האלו "מאלוינס"), מטוסי מיראז' ארגנטינאים שנמכרו מישראל לארגנטינה הטביעו כמה ספינות בריטיות והבושה במשרד החוץ שלנו היתה גדולה.

לפני מספר שנים נכתב בעיתונים שנשק ישראלי שנמכר לבורמה (מיאנמר) עוזר לחסל שם אזרחים תמימים משבט רוהינגה.

משטר האפרטהייד בדרום אפריקה ייצר מטוסי מיראז' לפי תוכניות שקיבל מישראל ומכר לישראל בתמורה (לפי דיווחים זרים) אורניום.

ישראל הדריכה ומכרה נשק רב לאוגנדה עד שאידי אמין ניתק איתה את הקשרים.

וממה אתה חושב מתפרנסים אלביט, תע"ש, רפא"ל, אלת"א, תעשייה אווירית?

בעיה אחת קטנה עם נשק בכלל ועם מכירת נשק בפרט: הוא הורג!!!
אחרת למי איכפת מי מוכר ומי קונה.

אז מה נעשה? נראה איך אחרים מוכרים נשק ומרוויחים כסף ונהיה מוסריים?

ומה זה מלט"ים ומזלט"ים שישראל מוכרת להודו, גאורגיה, סינגפור, טייוואן ועוד מדינות? הם גם יודעים להרוג אחרת לא היו קונים אותם. למיטב ידיעתי יצוא נשק הוא אחד מענפי הכלכלה הרווחיים ביותר של ישראל (פעם זה היה תפוזים עד שנתניהו עלה לשלטון) ושל עוד מדינות בעולם.

אז מה היה לנו - נשק, כסף, אינטרסים, כלכלה, פוליטיקה.

העיקר שנהיה בריאים וחזקים!!!

ד"ש לתמי ובריאות לכולנו.

אבישי.

לאבישי שלום,

אל תישא את שם הבטחון לשווא!

אנו רגילים שנים רבות לכך שכאשר אומרים לנו "ביטחון" עלינו להרכין ראש ולשתוק. יש לשאול עוד כמה ענפי יצוא וכלכלה רווחיים ומיוחדים, חוץ מהפרנסה המכובדת של ייצור כלי נשק, קיימים בארץ?! אולי הגיע הזמן לחשוב מה היינו מרוויחים (גם מבחינה כלכלית) לו קידמנו (לפני שנים) את השלום האזורי ואת השלום עם הפלסטינים, ולאט לאט ממירים את התעשיות הביטחוניות לכיוון אזרחי. אך כאשר אנו בוחרים להעדיף קו של "לא שלום" - ברור שעדיף שהתעשיות הביטחוניות ייצרו נשק.

אתה אומר, מה לעשות, נשק הורג - אז להרחיק עדות - מי שמכר (וייצר) נשק למלחמה בצבא הנאצי (במלחמת העולם השנייה) עשה מצווה, אך מי שהשתמש בנשק אטומי נגד היפנים, עשה פשע נורא של השמדת עם. ועל כך יש דוגמאות רבות בתקופתנו. הכלכלה והמשק בכללו מייצרים מה שהשלטון מתעדף, כדי לחזק ולבצר את התפיסות והכיוון המדיני-פוליטי שהוא בוחר בו, וכך נראה לנו, האזרחים הקטנים, שאין אלטרנטיבה אחרת. אך לדעתי הצנועה יש ויש.

בידידות,

אילן פריש.

נ.ב. - אתה לבטח מצווה לא לשכוח את מה שאמרנו (בעבר הרחוק) על עצמנו: "עלינו להיות סמל ודוגמא לצדק ומוסר בין כל העמים, כי אתה בחרתנו מכולם".

וגם באופן אישי, וגם ע"י המדינה, יש גבול לאופן בו אנו בוחרים להרוויח ולעשות כסף - לא בכל דרך ולא בכל האמצעים - גם לכך יש מגבלות מוסריות.

פריש, נראה לי שלא הובנתי וזה באשמתי כי לימדו אותי שאם לא הובנתי זה כי לא הסברתי מספיק טוב!
לא הצדקתי מכירת נשק רק הסברתי למה עושים את זה (כסף ואינטרסים נוספים).

ישראל תמיד תמכור נשק, השאלה רק למי, והסיבה שתמכור היא שתמיד נהיה חייבים (גם כשייכון שלום וצדק בכל העולם) לייצר נשק עבור עצמנו וזה נורא יקר ואז אתה חייב לממן את זה באמצעות מכירה לאחרים.

מדינה כמו שבדיה (אוכלוסייה בסד"ג שלנו אבל בלי אויבים) מייצרת לעצמה המון נשק ויכולה לעמוד בזה כי היא עשירה וכי אין לה אויבים, ישראל לא עשירה ויש לה אויבים בשפע ולכן חייבת לייצר לעצמה נשק וכדי לממן אותו חייבת למכור לאחרים.

אז בוא נגיד - בסדר אבל תמכרו רק לתאילנד וסינגפור ואוסטרליה שאין להם מלחמות. אבל זה לא מספיק ונאלצים למכור גם להודים שנלחמים בפקיסטנים ולגאורגים שנלחמים ברוסים ולארגנטינאים שנלחמו בבריטים ויש עוד מלא דוגמאות טובות ופחות טובות.
כשיפרוץ השלום הנצחי לא נייצר יותר נשק וכמובן לא נמכור, עד אז נייצר וגם נמכור ובדיוק כמוך אני לא אוהב את זה אבל מבין שאין כל כך ברירה.

שנהיה בריאים וחזקים.
אבישי.

לאבישי שלום

דווקא שמח על המשך ההתכתבות, אינני מקבל את התמונה שאויבנו מקיפים אותנו מכל עבר ושתמונה זו היא גזרה משמים ואנו זקוקים ליצור נשק. ואי לכך אתה אומר שאנו זקוקים לכסף ועד כאן לדעתך אלו העובדות. אך נשאלת השאלה מדוע שלא ניקח כסף זה מענפי ייצור אחרים מוצלחים ומניבים לא פחות. כידוע לי מוכרים בעולם ובארץ דברים נוספים אשר כבר מספר שנים ייצור הנשק הוא לא דווקא

המוצלח כלכלית שביניהם.

מצורף קישור לאתר שנקרא חמושים של עורך הדין איתי מק המפרט את כל מכירות הנשק שנעשו על ידי ישראל.

בידידות אילן פריש.

אילן יקירי אני חלוק עליך בעניין ה"מוקפים אויבים". אנחנו מוקפים ועוד איך, לשמחתנו מספר האויבים הולך ופוחת עם השנים. אני מסכים אתך מאד בעניין שצריך וניתן היה כבר מזמן לעשות את האויבים לידידים.

אם עדיין לא קראת את ספרו של ד"ר יגאל קיפניס "1973 הדרך למלחמה" רוץ תקנה ותקרא ותראה איך מפספסים הזדמנות להגיע להסכמים עם ערבים (7 שנים מאוחר יותר הגיעו לאותו הסכם עם המצרים אחרי ששילמנו בחיי 2600 חיילים) מה שמחזק את מה שמזמן אמרתי שהישראלים מבינים רק כוח.

קראתי חלק מהעתירות של העו"ד שצירפת, זה מעט שבמעט מעסקות הנשק של ישראל עם מדינות אחרות לאורך השנים. לעניות דעתי אין פסול במכירת נשק אבל לממשלים "טובים" שאתה יודע שלא ישמש לפגיעה בחפים מפשע (הייתי מעורב כאשר הייתי עוד בצבא בעסקה כזו של אווירונים לסינגפור). אגב ישראל כנראה תמכור בקרוב מטוסי F16 "יד שניה" לקנדה, נראה לי שהם לא ישמשו להריגת חפים מפשע ישראל תמיד תהיה חייבת לפתח נשק, לפחות עד שנגיע ליום של "וגר זאב עם כבש" וגם אז נהיה חייבים להיות הזאב ולא הכבש. תאמין לי שהייתי שמח לוותר על נשק ולחיות רק מהי טק ותפוזים אבל זה לא ריאלי לעשורים הקרובים. אז בוא נסכם על בריאות ואריכות ימים וכמו שהיה כתוב פעם בעיתון שלנו- "לציונות, סוציאליזם ואחוות עמים". ושניפגש בטיוולים במהרה בימינו, אמן.

לאבישי שלום

הבנתי מרוח הדברים שעדיף שנסיים במכתבך האחרון. אך משום שאני מעט ילדתי אני מוכרח להיות האחרון בכך. אני מקבל את רוב דבריך במכתב זה, וכמובן ברור לי שעלי זית אינם מגינים מספיק בפני מלחמה. ועוד דבר חשוב לגבי שלום עם אלו שהיו פעם אויבים, אין צורך להגיע לכך שנגור זאב עם כבש, מספיק (בשלב התחלה) שנגיע לנורמליזציה של הכרה הדדית ומעת לעת במשך הזמן גם ליותר מזה. וכמובן נפגש בשמחה בטיוול הבא במהרה.

בידידות

אילן פריש.

פריש יקירי טעות בידך, אני נהנה מההתכתבות ואשמח להמשיך, והרי ברור שמתוקף עברנו כקוראי על המשמר רוב דעותינו יהיו דומות ואני שמח על כך. נורמליזציה עם השכנים (הפלסטינים) תגיע לצערנו בעוד זמן רב מאד אם בכלל וזה תלוי בעיקר בכל מי שנמצא במפה הפוליטית בליכוד וימינה ממנו. אם זה יקרה נראה לי שגם עם חיזבאללה וסוריה ניתן יהיה להגיע להסכמות כלשהן.

בריאות ושב"ש.

אבישי.

לאבישי שלום

בהמשך להתכתבותנו

אתמול בערב ראיתי סרט ארוך על פבלו אוסקבר ברון הסמים הקולומביאני - רוצח אכזרי שהחדיר טונות סמים לארה"ב עד אשר היא הצליחה לשים ידה עליו. את הרציחות האכזריות שלו ברוב המקרים הוא מבצע בנשק "העוזי"

- גם אנשיו מכנים כך כלי נשק זה.
גם פינושה הדיקטטור של החונטה בצילה מזוכר כאיש שנהנה מהברחת הסמים הנ"ל והעברתם, וכזכור גם לו סיפקנו ממיטב התוצרת שבה אנו עוסקים.

בידידות
אילן פריש.

בקשר לעוזי - יש כאלו מאות אלפים ואולי מיליונים ברחבי העולם ורובם מיוצרים לא בישראל, חלקם לבטח גנובים וגם הגנובים לא בטוח שנגנבו בישראל אז צריך להיזהר מהאשמה כוללת.
אגב גניבות נשק מצה"ל הם דבר ידוע ומפורסם (הרבה מבסיס צאלים בדרום) והגנובים בהרבה מקרים הם חייל צה"ל שרק רוצים להתפרנס קצת.

למיטב ידיעתי ישראל מוכרת למדינות בלבד ולא לארגונים כאלה ואחרים, אם תרצה מאד לחקור לעומק תבדוק בגוף של משרד הביטחון שנקרא סיב"ט (סיוע בטחוני) או שתשאל את העיתונאי רונן ברגמן שמתמצא בעניינים האלו.

בריאות ושלום לכל.
אבישי.

לאבישי שלום
ועוד מאותו דבר, לפני זמן קצר נתפסו ע"י השב"כ כמה מבחורינו הטובים (מהתעשייה הביטחונית) כשברצונם למכור טיל (תוצרת ישראל) למדינה אסיאתית לצורכי הרווח הפרטי שלהם.
אך מה נאמר ומה נגיד שראש ממשלתנו עושה זאת גם הוא בעסקת כלי השייט כאשר הוא מרוויח כסף לכיסו הפרטי ולמקורביו, כאשר עוקף את כל ראשי הפירמידה הביטחונית לצורך רווחיו אלו.

אין מגבלות ושיקולים מוסריים - למי ואיך מוכרים נשק והרווח הכספי הוא השיקול היחיד.

בידידות
אילן פריש.

הבנתי מהדיווחים בתקשורת שבחורינו הטובים (כעשרים במספר) ייצרו את הטילים בעצמם ולא גנבו טיל קיים.

כל גנב מקומו בכלא חוץ מאלו הזכאים כמו מר נתניהו, דרעי חיים כ"צ וכו'. מר נתניהו מאשר עסקאות נשק ללא ידיעת אף אחד וגורף על זה מיליונים לכיסו כי הוא צריך להאכיל אישה מסכנה ושני ילדים פרזיטים ואין לו אפילו כרטיס אשראי בכיס אז מי אנחנו שנתלונן עליו אנחנו צריכים לנשק את תמונתו בוקר וערב ולהגיד תודה על מנהיגותו האצילית. ושוב נחזור לקצת רצינות, נקווה שנתניהו ייכנס לכלא ויחד אתו גם אותם 20 בחורינו הטובים. תקרא היום מאמר של איתי רום בעמוד 11 של "הארץ" שעוסק בעניין זה ומספר על חמישה עובדי משרד הבריאות שנשפטו לשנה וחצי מאסר על קבלת "טובות הנאה" מיצרני מזון ומשווה בינם לבין מר נתניהו.

ולסיכום - למדינה מותר למכור נשק ועל הסיבות לכך כבר התכתבנו וחשוב תמיד שבין המחליטים יהיו גם אנשים עם קצת מצפון ומוסר שידעו להגיד מה נכון לעשות ומה לא נכון לעשות. באנגלית אומרים "it is not done" וכשהאמריקאי אומר את זה הוא אומר תמיד בשיא הנימוס אבל מקווה שאתה מבין ש"את זה אתה לא תעשה".

שנהיה בריאים וחזקים.
אבישי.

לאבישי שלום
ראשית אני מסכים עם הדברים שכתבת.
אך ברצוני להוסיף שבשעה שהמדינה מוכרת נשק או מאשרת מכירה

כזו צריך שיהיו לכך כללים ברורים ומפורשים שאי אפשר יהיה לסטות מהם, כולל ראש הממשלה. התקווה שיהיו כמה אנשים מוסריים בין המחליטים והמאשרים מכירות כאלו אינה מספקת. אם גם במנגנוני הממשלה ומוסדותיה לא יהיו כללים בעלי אופי מוסרי, אנה אנו באים???

בידידות
אילן פריש.

נ.ב. בקרוב אשלח לך כמה פטופטים פילוסופיים בנושא "האני" ותוכל להתנחם בכך שאתה לא היחיד בין מכרי שנאלץ לקרוא רשימות אלו.

פריש יקירי אזכיר שוב שמדינות פועלות בעיקר לפי אינטרסים ולא לפי ערכי מוסר. בן גוריון חתם הסכם שילומים עם גרמניה זמן מאד קצר אחרי השואה רק בגלל אינטרס ולא מסיבות מוסריות. יש לנו יחסים דיפלומטים עם לא מעט מדינות בגלל אינטרס והמוסר ממתין בשקט בפינה.

אני מאמין ומקווה שהאחראים למכירות נשק שוקלים את שני ההיבטים - אינטרס מול מוסר ומחליטים בהתאם לשיקול דעתם והרבה פעמים השניים לא הולכים ביחד וצריך להחליט מה יותר חשוב למדינה. לא תמיד יכולים להיות כללים ברורים כי כל מקרה שונה מהאחרים, אין דין מכירת מטוסים לסינגפור כדין מכירת רובים למיאנמר (בורמה) ולא דומה מכירת מל"ט"ים להודו כמכירת נשק לגרוזיה וכל מקרה נשקל לגופו.

תמיד יהיו נימוקים בעד ונגד.

בריאות ושלוש עולמי.
אבישי.

לאבישי שלום וסליחה על האיחור בתשובה
לטעמי אין הדברים דומים בין מעשהו של בן גוריון עם השילומים
והוויכוח עליהם שנעשה לאור היום, לבין עסקות הנשק שנעשות
במחשכים ללא ידיעת הציבור ובמקום שאין אור יום נעשים מעשים
אפלים ע"י אנשים פרטיים לטובת ריווחיהם הכספיים האישיים.
כאשר עסקות פרטיות אלו נעשות עם משטרים אפלים הם משתמשים
בנשק זה לרצח עם.

בן גוריון רצה לתמוך בכלכלה הישראלית (לא של עצמו) בימי צנע,
מיד לאחר מלחמת השחרור עם קשיי קליטת העלייה ובימי המדינה
בראשיתה.

גם קיבוצי השובה"צ נהנו מתשלומי הפיצויים הגרמנים.
ויש כמובן מכירת נשק שאין דגל שחור מתנוסס מעליה, אך גם כאן
עדיף שתהיה זאת מדינה שמבצעת זאת ע"י בעל תפקיד מטעמה ופחות
בתיווך של "מכרים" פרטיים העוסקים בכך- ראה עסקת הצוללות.

בידידות
אילן פריש

התכתבות עם אהרוני. ינואר 2022

לאהרוני שלום

אני קורא עכשיו את ספרו (העצוב) של אילן פפה על "טיהור האתני של פלסטין" שבו הוא מנסה להפוך את הפרדיגמה הציונית - שהגירוש של האוכלוסייה הפלסטינית נגרם עקב המלחמה של 48 - ועקב התעמולה הפלסטינית שקראה להם לצאת מפה ועקב פלישתם של צבאות מדינות ערב - ואומר שאין הוכחה לקריאה הזאת ורוב הגירוש כבר בוצע לפני הפלישה הזו. המלחמה של 48 סיבתה העיקרית היתה הרצון הישראלי לבצע פה טיהור וניקוי אתני של האוכלוסייה הילידית הפלסטינית ולטיהור זה אין קשר סיבתי הנובע מאותה המלחמה.

מומלץ לקריאה בעיקר לנו היהודים - אך גם דוחק בנו להבין ולקחת אחריות למעשינו תוך הגשמת מאווינו הלאומיים שגם הם מוצדקים ללא ספק, אך כנראה הדרך להגשימם אינה כולה סוגה בשושנים.

הכרה שלנו באחריותנו למעשים המתוארים של הטיהור האתני ב-48 היא צעד הכרחי בהתקדמות לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני- גם אם איננו מקבלים שנינו את הצורך בהחזרת הפליטים כנובע מכך.

אך אם להודות על מצב רוחי לאחר קריאת הספר הזה, אני בעיקר עצוב מכך שהגשמת זכויותינו בארץ הזאת שאיני מפקפק בה, היתה צריכה להיות על חשבונם של הפלסטינים, שגם בזכותם בארץ זו אינני מפקפק כלל. העם שלנו שכה סבל בהיסטוריה שלו משלילת זכויות יעשה דבר דומה לפלסטינים יושבי הארץ הזו.

אינני תמים ונאיבי ואני מכיר במאבק האלים הפלסטיני כדי שלא נהיה פה. על מה שנעשה במלחמה ב-48 ויתרחש במהלכה ונבע כצורך של הקרב עצמו, על כך אין לי עוררין - אך הגירוש השיטתי והטיהור האתני ומחיקת הכפרים הפלסטיניים הם אינם נובעים מצורכי הקרב.

פפה חושב וכותב שהנרטיב הציוני ברובו הינו "שעם ללא ארץ וארץ ללא עם" זאת תמונת הציונות שהעם שיושב פה אין להם זכויות כלל - ולכן הטיהור האתני שנעשה הוא "בילת אין" לציונות - מתיאור זה יש לי הסתייגויות אך על כך בפעם אחרת.

בדיון שנערך בהשתתפות אורי אבנרי ואילן פפה בכנס בגבעת חביבה לפני יותר מ-8 שנים:
על פי אילן פפה:

הפתרון היחידי המוסרי הוא מדינה משותפת לכל אזרחיה (פלסטיניים ויהודים) והחזרת כל הפליטים הפלסטינים למדינה זו, שיקום ובניה מחדש של הישובים מהם גורשו אותם פליטים (ראה מאמרי על ספרו של אילן פפה - "הטיהור האתני של פלסטין"). לכן אם חזונו של פפה הינו הצדק המוחלט, גם עד שיוגשם יהיה עליו לעבור שלבים רבים של נורמליזציה ובניית אמון הדדי בין שני העמים. ובינתיים גם לפלסטינים מגיעה מדינה משלהם ולו רק בשביל שיום אחד יוכלו גם הם לוותר עליה עונה לו אורי אבנרי: כי הוא מסכים עם רובו של התיאור של פפה על הגשמת הציונות, כיבוש הארץ (ע"י היהודים) וגרימת העוול לעם שישב בו וגורש בטיהור אתני וכפריו נהרסו. אך לדעתו הפתרון היחיד הריאלי לסכסוך כעת הוא שתי מדינות לשני העמים, והפסקת הכיבוש ופירוק ההתנחלויות. הפתרון שפפה מציע (מדינה לכל אזרחיה ושיבת הפליטים), אין לו שום סיכוי ולו הקטן ביותר שהציבור הישראלי יקבלו. אין סיכוי שהציבור היהודי יסכים לוותר על המדינה היהודית שזהו אופייה וציביונה וזאת לאחר שנים רבות של נדודים, סבל ורדיפות - גם ליהודים מגיעה מדינה משלהם.

לסיכום: אני מסכים עם פפה לגבי מה שהתרחש ב-48, אך מקבל לחלוטין עמדתו של אורי אבנרי לגבי פתרון הסכסוך. לצערי מאז ועד היום בחסות ממשלות ישראל, המתנחלים כובשים ומיישבים עוד ועוד שטחים בגדה המערבית. בכך הם כמו ידיהם מקרבים ומביאים עלינו מדינה אחת לכל אזרחיה. הם חושבים בטעות שאפשר יהיה לקיים פה אפרטהייד. לדעתי כדאי להם ללמוד לקח מדרום אפריקה כדי להבין עד כמה אשליה זו בלתי אפשרית.

בברכה, אילן פריש.

מעניין, אני עסוק בימים אלו ממש בעיקר בימים הראשונים של שלטון הערבים המוסלמים בארץ, ובעיקר בטבריה. יש לי היום ראיות לשלב שבו נישלו הערבים את היהודים מחלק מרכושם. בקשר לפפה, הכשל העיקרי שלו הוא שהוא רואה את התנועה הציונית חלק מהקולוניאליזם. אבל לקולוניאליסטים היו מדינות משלהם שמהן יצאו לכבוש ארצות אחרות כדי לנצל את משאביהן, והציונות היא סיפור אחר לגמרי. לפני שאתם שוקעים בכתבי פפה כדאי לכם לקרא את יהושע פורת. פפה שבוי של עצמו.

אהרוני.

לאהרוני שלום

להלן תגובתי על זחיחותו וזקיפות קומתו המוסרית והומנית של פרופ' שלמה אבינרי:

ראשית העובדות: גם אנחנו ביצענו מעשי טבח ב-48 (אם תרצה אשלח לך את הפרוט), נוסף לכך את החרבת הכפרים הערבים וגירוש של אוכלוסייה אזרחית (כמעט מיליון אזרחים) ונוסף לכך את הביזה הנרחבת של הרכוש הערבי הנטוש בטבריה, בחיפה ובירושלים. מכל זה ועוד יותר גם לנו מותר לשקול את טוהר המידות המוסרי שלנו ב-48.

יש להוסיף על כך את הממשל הצבאי ואת ההפלייה והקיפוח של הפלסטינים שנותרו בארץ והנמשכת עד היום הזה. מה שאבינרי אינו מבין שמולדתו של מי שנלקחה בכוח ממנו והוא המפסיד והמגורש ממנה, סמוך לכך המנצח מציע לו בוא וחלק איתי את מה שהיה קודם כולו שלך, אפשר להבין אז בסמוך ל-48 את סרובם של המפסידים לקבל את הצעת החלוקה לפחות אז.

אינני מצדיק בזאת את מאבקם האכזרי והאלים של הפלסטינים כדי למנוע את הקמת מדינת ישראל אך אני מבין את המוטיבציה הזו ואת החשבון שהם שילמו על כך. הערה בנושא המדינה לכל אזרחיה: בביקורו לפני שנים מעטות של

בנבנישתי בישובנו הוא אמר בהרצאתו שבמצב הסכסוך בין שני העמים, הדם הרב שנשפך בעקבותיו וחוסר האמון והחשדנות בין העמים אינו מאפשר במצב זה לבנות מדינה משותפת.

בברכה,
אילן.

אכן, אכן, העובדות נחשפות לאט לאט גם מה שהיהודים תרמו וגם מה שהערבים תרמו לשפיכות הדמים. זה עצוב, כי אולי היה יכול להיות אחרת. עם עיקר דבריך אני מסכים ובכל זאת אני חושב שבעולם שמקדש את מדינות הלאום אין ליהודים (רק דת? או גם לאום?) בררה אלא לשאוף למדינה משלהם. את זה הדגיש כבר ליבוביץ. כשאני מנסה להבין מדוע המתנחלים ימ"ש פוגעים בעצי הזית ובשדות. גונבים יבולים ומזיקים בכל מה שאפשר, עולה על דעתי המחשבה שהם חושבים שכך הערבים ישברו ויעזבו את הארץ, וישאירו אותה "נקיה" עבור היהודים, כי אחרת יקרה מה שאתה אומר ותהיה פה מדינת כל שונאי האחר. ואשר לי. הרי אינני 'יהודי' בדתי ורעיון הלאומיות הולך ומתרחק ממני. מחשבה קצת יותר קוסמית מאירה באור מגוכך את הסיכסוכים על פני כדור הארץ שהוא גרגר קטן ביקום אין סופי. וכמו שפפה אומר: הביטו אל הגליל, היכן שהרבה קהילות חיות בשלום ובנחת זו לצד זו.

אהרוני.

לאהרוני שלום,

כבר אחד העם התנגד להקמת מדינה ליהודים ודגל בהקמת מרכז רוחני בלבד.
בעידן המודרני, חנה ארנדט התנגדה להקמת המדינה משום שלדעתה הדבר יביא בהכרח לפשיזם.

לדעתי, עקב ההיסטוריה הארוכה והאכזרית שעבר העם היהודי ואחרי השואה, אין סיכוי שעמנו יזנח את הרעיון הלאומי בעידן הנראה לעין. והפלסטינים, לאחר הטרגדיה של 48, ומשום שעד היום לא היתה להם מדינה משל עצמם, אין סיכוי שיזנחו את הרעיון הלאומי שטרם היה באפשרותם להגשימו. הרעיון של מדינה לכל אזרחיה והרעיון של ביטול הלאומיות עדיין מוקדמים לזמן הזה.

בידידות, אילן פריש
נ.ב. אפילו אני, שחי ביישוב "לכל אזרחיו", מבין שאנו פה מקדימים את זמננו. אך כדאי לזכור שגם הציונות בראשית דרכה הקדימה את זמנה.

התכתבות עם אביהו. אפריל 2020

פרופ' אביהו רונן, חבר לשעבר בקיבוץ כרם שלום

10.4.2020

לאביהו שלום, להלן מספר מחשבות על אמת, מציאות, עובדות, ספינים, פייק ניוז ועולמות מקבילים.

מצורף ציטוט מתוך ספרו של גדי היימן - "ההיסטוריה, רשומון" אשר נותן ביטוי לכתיבתי, מהי כתיבת ההיסטוריה ו"האמת" שבה:

"עם העובדה שלא יוכל לרדת לשורש האמת, ולהבין כי מאורעות עבר אינם אלא מעשיות המסופרות מנקודות מבט שונות. כלומר, הכרה של כלל הנרטיבים המסבירים אירוע מסוים אינה מקרבת אותנו בהכרח להבנה טובה יותר של האירוע היא רק ממחישה עד כמה ההיסטוריה סובייקטיבית. זה גם הרעיון בבסיסו של הספר שלפניכם, ומכאן גזור שמו. הוא מציע מבחר של נקודות מבט ופרשנויות של ההיסטוריה האנושית. בכל אחד מפרקיו עולה על דוכן העדים הוגה, היסטוריון, פילוסוף, חוקר, המציג לחבר המושבעים (הקוראים) זווית של ההיסטוריה. לקוראים שמורה הזכות להחליט מהי נקודת המבט האמינה או המעניינת יותר. כך או כך, ריבוי החוויות מאפשר תמונה רב ממדית של ההיסטוריה, בדיוק כמו בבדיחה על מימוש חלקיו של הפיל".

בימים אלו של מערכות בחירות סדרתיות וסוערות, פוליטיקאים בכלל, ובעיקר פוליטיקאים פופוליסטיים ולאומניים, מציפים את הציבור בגירסאות סותרות לכל אירוע ובספינים בלתי-פוסקים, הכוללים שקרים בוטים, יותר ופחות. שטף מידע בלתי-פוסק זה, מוביל לכך שרבים בציבור מתקשים להכריע מהי אמת ומהו שקר. על רקע זה עולה ביתר תוקף השאלה האם ישנה הגדרה מדעית כלשהי, שתעזור לנו להבדיל בין עובדות לְבָדוּת בזרם המידע העצום?
מורכבותם של מושגי האמת והעובדה הובילה לדיון פילוסופי נרחב

(דיון המכונס לרוב תחת הכותרת "רלטיביזם אפיסטמולוגי"). הפילוסופיה הבודהיסטית גורסת שאין אמת אחת, אלא רק נקודות ראות כמספר הרואים. ניטשה טוען שיש רק פרספקטיבות. קאנט טוען שאת "הדבר כשלעצמו" לא נוכל להכיר והצורה של העולם שאנו מכירים נובעת מהאופן שבו כישורינו ההכרתיים מעצבים את הזרם הבלתי-מאורגן, שמתקיף כל העת את חושינו. ויטגנשטיין גורס שהאמירה שיש מציאות מחוץ לנו, מחוץ ללשון, ובאופן בלתי תלוי בה, היא אמירה חסרת משמעות, משום שכל חשיבה על עולם אובייקטיבי שאינו תלוי בלשון, היא דפוס לשוני בלבד.

גם אם נצמצם את הדיון רק ל"עובדה המדעית", נמצא שעקרון "ההפרכה" של פופר (העיקרון על פיו אפשרות ההפרכה מהווה מבחן לתקפותה של תאוריה מדעית) נזנח מזמן, ואף עקרון הראיות האמפיריות אינו שולט יותר באופן בלעדי במחקר המדעי המתקדם, אלא אם ניתן מקום מרכזי לתיאוריות "פוסט-אמפיריות". תיאוריות אלו כוללות במידה מסוימת את מכניקת הקוונטים, ואת התיאוריות המתייחסות לשאלות המהותיות ביותר של אופן היווצרות הגלקסיה שלנו, אופן התפתחות החיים על כדור-הארץ מחד-תאים לרב תאים, קיומו של חומר אפל וקיומם של עולמות מקבילים. לתיאוריות אלו אין הסכמה בקהילה המדעית, לא רק לגבי מסקנותיהן, אלא גם לגבי תקפותן.

דיון זה במורכבותה של העובדה המדעית איננו חדש. הייזנברג כבר קבע שכל בחינה מדעית שלנו את האטום משנה את הרמה הקוונטית של מרכיביו. קון הגדיר מהפכה מדעית כשינוי של הפרדיגמה הרווחת במדע, שינוי המתחולל כל תקופה מסוימת ומוביל לשינוי כלל התפיסה המדעית של המציאות. קלוד לוי-שטראוס בספרו "החשיבה הפראית" הדגים שגם תפיסה המעמידה במרכזה אלים שונים, רוחות רפאים וכוחות נסתרים, יכולה לנבא שינויים במציאות בהצלחה לא פחותה מתפיסות מדעיות. אם ננסה להעביר את הדיון לשאלה מהי עובדה היסטורית, נגלה שגם כאן אין תשובה פשוטה. מיהו הכותב את ההיסטוריה? כיצד השקפתו משפיעה על כתיבתה? האם קולם של המנוצחים והחלשים נשמע בכתיבתו? תשובתו של פוקו לשאלות אלו היא שבני האדם נתונים לשליטת השפה ומושגיה, ומי ששולט בשפה קובע את משמעותיה: מהי

האמת? מה נכון? מה שגוי? מה יפה וצודק? וגם מה התרחש בעבר? ומה מתרחש כיום? השולטים בשפה הם בעלי הכוח למיניהם: אנשי הדת, הפוליטיקאים, השליטים, המנהיגים, העשירים, המלומדים. את השפעתה של נקודת המבט על כתיבת ההיסטוריה ניתן לראות דרך הדוגמא של מלחמת 1948. אנו היהודים, הצד המנצח, מכנים אותה מלחמת השחרור או העצמאות, אשר הובילה להגשמת החלום של הקמת מדינה בארץ ישראל. ואילו בקרב הצד המפסיד, הפלסטיני, מכונה מלחמה זו הנכבה - אסון נורא של גירוש המוני, הרס קהילות וכפרים, ושליטת זכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית במולדתם, על ידי כוחות קולוניאליסטים ומדכאים. אם כך, מהי האמת ההיסטורית? האם הייתה זו מלחמת שחרור ועצמאות או חורבן וגלות? התשובה לשאלות היסטוריות אלו היא במידה רבה תלויה נקודת השקפה, עמדה מוסרית ושייכות לאומית, ואיננה יכולה להיות מוכרעת רק באמצעות עובדות היסטוריות.

על בסיס הנאמר עד כה, תפיסתי היא שעובדה היא תמיד סלקציה שלנו מתוך שטף גדול של תחושות, אינפורמציה ורשמים. לאוסף של עובדות סלקטיביות כאלו אנו קוראים מציאות. פוליטיקאים מסוימים מנצלים את יחסיותן של העובדות באופן ציני ומניפולטיבי, כדי להגדיר כל ביקורת כ"רדיפה פוליטית" וכל חשיפה של קלונם כ"פייק-ניוז", וכך הם מרוקנים מתוכן את הדיון הציבורי. זהו ניצול מכוון, ולמעשה המסקנה ממורכבות זו צריכה להיות ההפך הגמור. כלומר דווקא יחסיותם של מושגי העובדה, האמת והמציאות, דורשת דיון המבוסס על יכולתנו להציג את העובדות שמצדיקות את השקפותינו, ולבחון אותן אל מול יכולתו של הצד שכנגד להציג עובדות המצדיקות את השקפתו. רק השתתה זו של הדיון על השוואה בין עובדות שונות היא היוצרת את הבסיס לדיון הציבורי בדמוקרטיה, וגם לשיפוט המוסרי של מעשים כפסולים או כראויים.

בידידות
אילן פריש.

לאילן שלום,

קראתי עכשיו את המכתב בעיון. הוא חשוב ונוגע ללב כאחד. מהדהד בו, בעיקר בסיומו, התזיס האחד עשרה על פוירבך - "הפילוסופים רק פירשו באופנים שונים את העולם אך העיקר הוא לשנותו" שתמיד האמנתי בו, אך לא מתוך ביטול הפילוסופיה, אלא מתוך הצורך לממשה. מהדהד במכתב גם הרצון לא רק לכתוב, אלא גם להגשים היסטוריה אלטרנטיבית, והצער על כך שהיא לא התממשה. אך כאן, לדעתי, יש להבדיל בין הדחף לכתוב את סיפור העבר בצורה אחרת, לבין השאיפה לממש את האפשרות המוחמצת. בעוד שהראשון הוא בר מימוש והוא לדעתי תפקידו המרכזי של ההיסטוריון הביקורתי ("להצית את ניצוץ התקוה במה שחלף" או "להבריש את ההיסטוריה כנגד כיוון הפרווה" כאמירותיו החדות של ולטר בנימין); הרי שהגשמת ההיסטוריה המוחמצת נראית לי כבלתי אפשרית. ההיסטוריה היא חד כיוונית וחד פעמית, ועל כן מה שהיה, הוא שהיה וכל שאנו יכולים לעשות לגבי העבר הממשי הוא לחשוף בדיעבד את שגיאותינו ובתוך כך להזיל דמעה על משוגותינו, אך גם לחייך בסלחנות לנעורינו.

בכך לא טענתי כמובן, שבשל משוגות העבר אין ביכולתנו לשנות את העתיד. מה שהיה אינו בהכרח מה שיהיה, בפרט בתקופה שלמדה להכיר את מושג העתיד (ואגב, לכך בדיוק התכוון מרכס בכתבי השחרות והתיזה ה 11 כבר מרמזת על כך). דווקא בשל היותי חוקר שואה אני מתנגד חריף למה שניתן לקרוא לו "הדיקטטורה של העבר". בוודאי שאנחנו לא צריכים לחיות לנצח כקרבנות הרוע כביכול, או שלא לפעול לתיקון העוול שנגרם לפליטים הערבים, ואף להשלים עם כך שהרעיון הסוציאליסטי, הסולידריות האנושית מתו ללא תקומה. את ההיסטוריה לא נוכל לשנות, אך על תוצאותיה ניתן להשפיע.

אך מנקודה זו כדאי להבהיר יותר את רובד העומק של הדיון: אני מבדיל בצורה חדה בין היסטוריה והיסטוריוגרפיה, ענין שלצערי היטשטש בשנים האחרונות, גם בשל ולטר היקר באדם, אם כי לדעתי, זו הייתה בעיקר עבודתם של פרשניו. בעוד שההיסטוריה היא מה שקרה במציאות "שם בחוץ", ההיסטוריוגרפיה היא מה שנכתב עליה "כאן, בראש שלנו". מבחינה זו, אני ריאליסט מובהק וחסידו של ויטגנשטיין המוקדם כמו גם ראסל, מרכס ואחרים, וממילא אני חולק על קטע זה במאמריך. יש

עובדות היסטוריות שאינן תלויות באדם המספר אותן - למשל שבאשוויץ הומתו כמיליון איש. גם אם יש מחלוקת על המספר המדויק, גם אם יש נרטיב של הרוצח ונרטיב של הניצול, עדין העובדה שרירה וקיימת בלי קשר למה שנחשוב עליה. הוא הדין עם חורבות הכפרים הערביים הטמונים מתחת ליערות קק"ל, שרק העין המנוסה מבחינה בהם על פי משוכות הצבר, האבנים המסותתות או שברי חגורות הבטון הפזורים ביערות. פעולתן של "זוכרות" אינה רק בגדר הנרטיב הפלסטיני, אלא היא החושפת את העובדות. לכן איני מקבל את גישתך במאמר לגבי העובדה ההיסטורית כ"סלקציה שלנו [שאנו בוחרים] מתוך שטף של תחושות, אינפורמציה ורשמים". עובדה היסטורית היא כי במקום שיושב היום קיבוץ העוגן שכן כפר האריסים ואדי קבאני ובו חיו כ 320 איש. ניתן לכתוב היסטוריוגרפיה מדויקת יותר או פחות לגבי עובדה זו, ניתן לפתח נרטיב ציוני של אנשי העוגן ונרטיב פלסטיני של הפליטים, אך איש אינו יכול לשנות את דבר קיומו של כפר קבאני עד 1948 והעלמו לאחר מכן.

ומכאן לשאלה הקשה של, האם יכול היה להיות אחרת. בוודאי שיכול היה להיות אחרת. לימוד ההיסטוריה (או כתיבת ההיסטוריוגרפיה) חייב להאיר את הנקודות המוחמצות. כך למשל עשיתי כשלימדתי את תולדות גרמניה. גרמניה לא הייתה חייבת להיות נאצית. היו אלטרנטיבות (ליברליות, סוציאליסטיות, הומניסטיות) אך לרוע המזל הן הוחמצו או הפסידו. בכל זאת, עלי ללמד בעיקר את מה שהיה - כלומר את השתלטות הנאציזם על גרמניה. אך אסור לנו כהיסטוריונים מאורייתא לעבור מנקודה זו של הנסיון להבין את העבר אל הנסיון לצפות את העתיד. השאלה מה היה קורה אילו - אסורה על ההיסטוריון מטעם עצמו ולא רק מטעמו של דיוויד יום. אני לפחות רואה את עצמי כבר מזל בשל נקודה זו ולא להיפך. ראה מה קורה לפרקים לידידנו המזרחנים, מדעני המדינה, העיתונאים ולאחרונה גם את נפילתו נגועת ההיבריס של ההיסטוריון הגלובלי הררי. ולכן, בספר כרם שלום אני מנסה לחקור גם את השאלה האם יכול היה להיות אחרת? (למרות שזו לא בהכרח השאלה המרכזית), אך אני נמנע במפורש מלשאול את השאלה - מה היה קורה אילו זה היה אחרת? מבחינתי, אלה הן שתי שאלות שונות לחלוטין. האחת, עניינה בכתיבת העבר, השנייה עוסקת במימוש האלטרנטיבי, הדמיוני או הממשי.

יתכן שבנווה שלום, הגשמת את מה שלא יכולת להגשים בכרם שלום, והנה, רעיון הקיבוץ היהודי-ערבי שכתבת עליו בכרם, התגשם לפתע. גם אני מצאתי את עצמי בסיטואציות רבות בהמשך חיי (כסטודנט, כפעיל פוליטי, כאיש אקדמיה) מנסה כביכול להקים את כרם שלום מחדש, או לפחות להחיות את מה שראיתי כאיפיוניה הייחודים - הרעות, המאבק על עקרונות, הנכונות ללכת כנגד הזרם ומה לא. אני מוצא גם חברים אחרים שפועלים כאילו כרם שלום לא נגמרה מעולם, לדוגמא: בשבוע שעבר השלמתי את הראיון עם מרדכי דודאי ובו טען כי מעולם לא חווה מסירות כזו לחיי עבודה כמו שחווה בכרם, וזו, לפי דבריו, לא עמדה בסתירה לפעילותו או הזדהותו הפוליטית (הוא בעצם היה הסרבן הראשון שלנו). אני יכול להביא עוד דוגמאות רבות אחרות. הייתי אומר, שבאופן עקיף זוהי התשובה האפשרית היחידה לשאלת ה"אילו" -משתשובה ישירה עליה, אין בנמצא.

בידידות, אביהו.

לאביהו שלום,

ניכר בכתיבתך הרצינית והמעמיקה שהינך קורא, מבין וכותב כאיש מקצוע אקדמאי, הקורא טקסט פילוסופי לא פשוט להבנה. יש להודות בגלוי שאני רק חובֵב, שאין לו אפילו תעודת בגרות, לכן כתבתי באופן מפורט את הביבליוגרפיה שקראתי בתחום ועל סמך אותה ביבליוגרפיה אני מרשה לעצמי לכתוב כמה הערות על הסיכום ששלחת אלי. האמת ניתנת להיאמר שלא קראתי חיבור של אליעזר טאובר אלא פרשנויות רבות עליו, וזאת במשך שנים רבות. בין היתר קראתי מהי תאוריית התמונה, למה מתייחס המונח מצב עניינים ומהי תאוריית המשמעות בחיבור זה. בפסוקים המופיעים במאמך ניכרת השפעתו הרבה של פְּרָגָה, ואילו קרנפ, פופר וראסל הם כבר הדור המאוחר יותר, המושפע מאוד מהאמפיריציזם הפילוסופי הבריטי. כאשר קראתי לראשונה את הטראקטט הוקסמתי מהמסתורין של

ניסוחיו, אף שלא את כולם הבנתי לאשורם. לכן גם אפשריים פירושים שונים להכרת האפוריזם שבו.
ובכן: הפסוקים בעלי המשמעות הם פסוקים בעלי אופי אמפירי ואמיתותם חייבת להיות לוגית.
קביעתך שהשפה היא תלוית מציאות אינה ברורה לי ואינני מבין מה מובן המילה תלויה.
אולי הנך מתכוון לויטגנשטיין המאוחר - לגבי קביעת משמעות השפה התלויה בהקשר ובנסיבות בה היא נאמרת?
לגבי אפיון המחשבה ותפקיד הלוגיקה וכן פסוקים אנליטיים - אין ויכוח שזה תיאור מדויק של ויטגנשטיין המוקדם בטראקטט.
דבר נוסף מעניין בביוגרפיה של ויטגנשטיין הוא יכולתו האימננטית להשתלב באופן סטנדרטי בחיים האקדמאיים. מעניין בהקשר זה סירובו לקבל את הירושה הגדולה של משפחתו - משום שזה לא הולם מי שעוסק בפילוסופיה.

לסיכום:

1. מה שעולה מתפיסתו של ויטגנשטיין (המוקדם) באופן ברור הוא הקשר בין השפה לבין המחשבה - אך מצד שני האוטונומיה של השפה כמערכת המעידה רק על עצמה ועל כלליה, מבלי להעיד על שום קשר למציאות החיצונית (מה שנקרא האינטנציונליות של השפה - בתרגום בר עלי האודתיות שלה)
2. בכל כתיבתם של פרשני ויטגנשטיין שאני מכיר, יש תמימות דעים שאין הנ"ל מתכוון לומר שהשפה מציינת/קשורה/מראה/משקפת - את המציאות האובייקטיבית מחוצה לה - גם לא בדימוי התמונה!!

בידידות
אילן פריש.

לאביהו שלום

מה שוויטגשטיין (הצעיר) מחדד "בטראקטאט" - הוא שמה שאנו קוראים עובדות שאינן תלוי שפה הינה הגדרה חסרת משמעות - ואני הקטן מסכים עימו - אין חיה כזו " מחוץ" ובלי שימוש בשפה.

מה הם עובדות היסטוריות?

ספרו של אליעזר טאובר על דיר יאסין - מוכיח בעדות השרידים והלוחמים שכפר יאסין לא היה טבח - עדות זו סותרת את הדוח של מאירקה פעיל. לדעת המחבר היה זה קרב סטנדרטי של מלחמת תש"ח. הזכרת את וולטר בנימין - מצרף קטע שלו "על מה הם מאורעות היסטוריים" (מתוך פרויקט הפסאז'ים):

"כך שכל מאורע מן העבר יכול- בבוא שעתו - להגיע לדרגה אקטואלית גבוהה יותר מאשר ברגע קיומו. איך הוא מתגלה כאקטואליה גבוהה יותר? דבר זה נקבע על ידי התמונה שבה ובתוכה מובן. החדירה הדיאלקטית הזאת, האזכור הדיאלקטי של הקשרים קודמים, הם אבן הבוחן לאמיתותה של כל פעולה בהווה. כלומר, הם מציתים את הפתיל של חומר הנפץ החבוי ב"מה שהיה" (ושדמותו היא האופנה). לגשת כך אל "מה שהיה", פירושו לא לעסוק בו עוד באופן היסטורי, כמקודם, אלא באופן פוליטי, בקטגוריות פוליטיות".

לסיום כאמור המחלוקת הפילוסופית תשאר בינינו - עם כבוד הדדי והידידות.

אילן פריש.

לאביהו שלום

אני מקבל בקשתך על סיום הדין הפילוסופי, אך איני יכול להתאפק מלהעיר הערה אחרונה.

בספרו המצוין של יצחק נבו על הפילוסופיה האנליטית - הוא אומר שתקוותם של דוברי הזרם הזה בפילוסופיה היתה בראש וראשונה להפטר מהמטה-פיזיקה בפילוסופיה, האג'נדה הזו בעצמה (לדעתו) היא המטה-

פיזיקה. אזכיר בנושא זה את ספרו (המצוין) של יובל שטייניץ - בזכות מטה- פיזיקה שמעורר את המחשבה שחבל שהוא לא נשאר בחוגי הפילוסופיה אלא עבר לפוליטיקה. כמוכן זה איננו דיון ממצה בסוגיה - אך כמו שהבטחנו לעצמנו - לא עוד!

בידידות
אילן פריש.

לאביהו שלום!

הדברים שכתבת לאזכרתו של אהוד רציניים, מעמיקים ורחבים בתיאור ילדי 48.

אני שואל את עצמי האם יש בכתיבה ההיסטורית מ-48 פן מוכחש או מוסתר או בלתי מדווח על כך שהיו בצמתים היסטוריים שונים מאז גם אלטרנטיבות אחרות שהוחמצו או לא מומשו גם במכוון.

כתיבה על תחום זה חסרה לי והייתי רוצה לתת לכך כמה דוגמאות בסקירה שטחית, כמוכן שדוגמאות אלו מתייחסות לתחומים שונים בכתיבה היסטורית:

- הקמת המדינה ומלחמת 48 אפילו אם נכפתה עלינו - ואולי אפילו לא היתה ברירה אחרת - האם יכולנו להחזיר חלק ניכר מהפליטים הפלסטינים, לאפשר להם להקים חלק ניכר מכפריהם מחדש וליצור מדינה משותפת לנו ולהם.
- אילו כל האוריינטציה הבין לאומית של המדינה היתה ניאטרלית ומנסה כבר בשנותיה הראשונות להשתלב בשלום במרחב בו אנו חיים.
- אם הקיבוצים לא היו נסחבים לתוך הזרם הקפיטליסטי של כל מדינה ועוזרים להקים משטר כלכלי מתקדם ושוויוני יותר בארץ. אני מודע לכך ששאלות אלו הן בעצם טבען בעיתיות, אך חיפוש ויצירה של אלטרנטיבה טובה יותר בעיני זו מטרתן של שאלות אילו. בכל חיי הבוגרים ניסיתי וגם היום אני מנסה להגשים היסטוריה אחרת - גם בקנה מידה הזעיר שהוא- ואולי פעם באיזו דרך מסתורית גם המציאות סביבנו תושפע מניסיון זה הקטן שלנו בנווה שלום.

הניסיון הזה מצריך ממני (ואולי גם מיהודים וערבים השותפים לו) פתיחות וסובלנות לתרבות, שפה והתייחסות שונה להיסטוריה של כל צד בשותפות זו.

גם פה אני שואל את שאלת האילו:

אילו היתה לנו התבונה, הבגרות והיכולת להכיל השקפות אחרות - אך לשמור על יחסים של חברות אולי היינו בכרם שלום - מחזיקים מעמד נגד כל הלחצים של התנועה, של מוסדות השלטון ויוצרים אלטרנטיבה של קיבוץ שיתופי - אשר תהווה דרך אחרת לדרך בה הלכה רוב התנועה הקיבוצית?

אני חושב שתמיד מוטלת עלינו החובה לא רק לשקף ולתעד את ההיסטוריה אלא גם לנסות לשנותה!!!

בברכה,

אילן פריש.

מנחם בן שלום, חבר ילדות של קבוצתי ברשפים

ינואר 2022

מנחם בן שלום - בעקבות יום ההולדת של קיבוצנו, רשפים, התקיימה פגישה של קבוצת סנונית, שבה מנחם הציג את מחקרו על קרב במלחמת יום כיפור, שבו השתתף יחד עם יחידתו. קבוצת סנונית היא קבוצתי בקיבוץ רשפים, מהגנון ועד המוסד החינוכי. מנחם הוא בן קבוצתי זו.

למנחם שלום

לאחר פגישת קבוצת סנונית חשבתי רבות על המחקר המעמיק שהצגת לפנינו בפגישה.

הייתי רוצה ברשותך להציג (בקצרה) את מחשבותיי והסתייגותי מהמונח "האמת האובייקטיבית", לגבי מה שהתרחש באותו קרב עליו עשית את מחקרך. ההערות שלי נוגעות רק למתודיקה של אותו מחקר ולמונחים בתורת הקוונטים במיקרו ובמקרו המגדירים מהי אמת אובייקטיבית. כאשר חוקר חוקר מציאות כלשהי, או קטע ממנה, מכשירי המחקר שלו והוא עצמו מהווים חלק מהמציאות שהוא חוקר. עצם אותם מכשירים שהוא בוחר (ואלה שהוא אינו בוחר) והוא עצמו כאמור, קובעים ומתנים, באופנים שונים, את אותה המציאות הנחקרת.

ויש כמובן להכניס גם את מרכיב הזמן.

לכן לדעתי מציאות אובייקטיבית שאינה תלויה בבחירתו של המתבונן ובכלים של מדידתו המדעית להוכחתה, אינה בנמצא כלל!!!
איך הייתה משתנה כל תמונת הקרב שאתה מתאר, אם היו נוספים לה עדותם של החיילים המצרים (האויב) באותו מחקר?

אני מצרף התייחסויות פילוסופיות, כולל זו של הפילוסופיה של הלשון המועדפת עלי. בגלל קוצר היריעה אתן שלוש דוגמאות: אחת משלהי המאה ה-18 - קאנט, השנייה משלהי המאה ה-19 - ניטשה, והשלישית מהעידן המודרני - ויטגנשטיין.

קאנט אומר שאת הדבר כשלעצמו לא נוכל להכיר לעולם (המציאות האובייקטיבית), משום שתמיד ההכרה שלנו מותנית בדפוסי ההכרה שמעצבים את רשמינו ותחושותינו הבאים מבחוץ.

ניטשה אומר שכל תפיסותינו את המציאות הינן פרספקטיביות. ויטגנשטיין (המוקדם) אומר שעצם האמירה שיש עולם מחוץ לשפה שהוא אינו תלוי בה - הינה סתירה לוגית. כבר משלושת הדוגמאות האלו הנך למד מהי מה שאנחנו קוראים "מציאות אובייקטיבית". ואם נוסיף לכך גם את הסתייגות הזמן, ואת מה שידוע עכשיו מבחינת כלי המחקר הרווחים והידועים כרגע, ואת אותם כלים שבוחר החוקר לעזרתו ואת אלה שלא - הרי מסתבר שיש להתייחס בערבון מוגבל ביותר אל מה שנקרא חקירה אובייקטיבית. מבחינה אפיסטמולוגית יש להתייחס לתיאורית הקוונטים כתיאורי מציאות הסותרים זה את זה (הנקראים גם קומפלמנטריים), וזאת בתנאי שבכל פעם ברור לחלוטין מהו התיאור התקף באותו מקרה שלפנינו. בחיי הפרטיים, כפי שאתה בוודאי יודע, שירתי בנח"ל עם גרעין בנים (כולל בתעלה במלחמת ההתשה), הייתי ממקימי קיבוץ כרם שלום ולאחר מכן בין מייסדי היישוב המשותף היהודי-ערבי נווה שלום, וזאת משום שבעיני החשיבות והמרכזיות של הסכסוך היהודי ערבי היא שקובעת ותקבע את עתידנו בארץ הזאת.

בברכה

אילן פריש.

תודה אילן.

אני מכיר (לא כפילוסוף) את פילוסופיית השפה. אך לשם אינני מגיע. כשאמרתי "אובייקטיבי" (האם יש דבר כזה?), התכוונתי לחומרים שאנחנו כהיסטוריונים קוראים להם "עובדות", במקרה זה: רשתות קשר, נקודות ציון של כלים שנשארו בשטח, תצלומי אוויר בזמן האירועים לפני ואחרי, זיהוי חללים לפי שיטות מז"פ (ישבתי הרבה ברבנות על תיקים), פקודות כתובות וחומרים ארכיונים בכתב - תחקירי קרבות מזמנים שונים בזמן האמיתי שבהם הם נוצרו. לידן ישנן כבר עדויות פרשניות של המשתתפים באותם אירועים לגבי אותן עובדות, ובספר הזה גם עדויות של בני משפחה וחברים. אלו כולם מהווים את חומר הגלם לעבודת

ההיסטוריון, שתפקידו גם להגדיר את השדה הסמנטי לאורו מאורגן האיסוף, החלטה על קבילות הראיות: למשל, בקרבן לזמן ההתרחשות. מה שמע המאזין ומה אתה בעצמך שמעת במקום שנשארו הקלטות, ומה השוני. לאחר שנאסף כל החומר הזה, מארגן הכותב החוקר את תמונת העל הפרשנית של האירועים ומסכם אותם. הפרשנות אצלנו (ההיסטוריונים המודרניים) אמורה להיות נפרדת מקורפוס "העובדות", והיא נתונה לוויכוח. גם מתודולוגיית האיסוף נתונה לעיתים קרובות לוויכוח נוקב. זיכרון, גם זיכרון פרשני (כולל זה שלאורו התנהל קרב על בסיס דיווח של מי שחשב שהוא במקום פלוני והיה לפי נ.צ במקום אלמוני), ניתן ללישה, והוא חמקני ומורכב. המחקר הזה נאמן לערכים של ההיסטוריוגרפיה המודרנית, ותחום העיסוק המחקרי שלי הוא היסטוריוגרפיה, כלומר הדרך שבה כותבים היסטוריה. דרך אגב יש לא מעט עדויות מחיילים מצריים בספר, שחלקן תורגמו במיוחד לעבודתו של עודד מגידו על ידי פסח מלובני, ועודד השאיל אותן לי. אלו עדויות מעניינות מאוד ומלמדות הרבה על הצבא המצרי, ואולי באופן חלקי על החברה המצרית. הספר מאוד גדול וניתן לקרוא אותו בדילוגים, והוא משתרע בין הקטבים השונים של עדויות החיילים שהיו בני גילנו, ושיקפו לא מעט את תודעתם של בני דורנו, מתחנכי החינוך הממלכתי של שנות השישים והשבעים. הספר כבר עכשיו נלמד באוניברסיטאות ויש בו בוודאי גם הרבה חלקים משעממים וגם (לעניות דעתי), הרבה חלקים מפעימים.

בברכת שבוע טוב מנחם.

למנחם שלום.

ראשית תודה על תשובתך הרצינית.

קראתי את התגובות של המשתתפים ביום העיון שנערך עם הוצאת ספרך, ולא נותר לי אלא להוריד את כובעי בפניך. אוסיף לך את המאמץ רב השנים שהשקעת בכתיבת הספר ואת תיאור יחידתך באותו הקרב ביום כיפור. כל אלה בלי ספק ראויים להערכה רבה.

מצער מאוד לקרוא על מספר הקורבנות הרב שהיה באותו קרב שאתה מתאר.

הניתוח הכישרוני שלך הוא בנושא ספרות המלחמה, והבשורה באותו כינוס היתה שתוקם פקולטה או חוג ללימודי מלחמות ישראל. לי יש תקווה שתוקם (אולי פעם ביישובנו) אוניברסיטה ללימודי שלום. אני עצמי עוסק בקריאה שקדנית של הספרות הקשורה בסכסוך בינינו לבין הפלסטינים, ואינני יכול להתעלם מהשאלה מה באמת התרחש במלחמת 48, הקרויה בפינו מלחמת השחרור ואילו בפי הפלסטינים נקראת הנכבה. שכן כל צד חמוש בארסנל עובדות כדי להצדיק את השקפתו. לאחרונה יש בעיתונות שלנו גילויים נוספים, אשר צובעים באור אחר את מלחמת השחרור, כפי שעולה גם מספרו של אילן פפה. לכן מעסיקה אותי השאלה, ללא קשר לספרך, מהי עובדה היסטורית אובייקטיבית.

בידידות
אילן פריש.

אורית שחם גובר, סופרת, ידידת משפחתנו, אוצרת ראשית של מוזיאון "אנו" (מוזיאון העם היהודי), נכתב לאחר ביקורנו במוזיאון

10.7.22

לאורית שלום.

כפי שכבר אמרתי, הביקור במוזיאון "אנו" הותיר עלינו רושם רב. המוזיאון ברמה יוצאת מן הכלל, מתקדם ומעניין מאוד, וכמובן שוב תודותינו על ההדרכה המעולה.

ברשותך אני מעלה שאלה שמתעוררת בי בעקבות הביקור: מי המציא את העם היהודי, ומתי?? (ראי למשל את הספר "קהילות מדומיינות" והאופן שבו לאומים שונים מדמיינים בדיעבד עבר משותף). אם מדברים על העבר המדומיין המשותף שלנו, אזי ברור שהתנ"ך נכתב בתקופות שונות ואין אסמכתאות היסטוריות וארכיאולוגיות לדברים רבים המתוארים בו. לדוגמא: יציאת מצרים, מעמד הר סיני, מקורות האמונה באל אחד (שמקורה אולי באחד הפרעונים) ועוד. אין מחלוקת בקרב החוקרים שרוב התנ"ך הוא מיתוס (ראי ספרו של פרופ' ישראל קנוהל).

המסר העובר כחוט השני במוזיאון כולו, על מצגותיו השונות, הוא שהעם היהודי קיים, על כל תפוכותיו, מזה 3,000 שנה כאותו העם. האם זו אמת או מיתוס?

ראי את העמים השונים שישבו פה, את הכיבושים השונים במלחמות השונות במשך ההיסטוריה. לכן נשאלת השאלה: מי הם הישראלים שפולשים לחבל ארץ זה ממזרח ואיך הם משתלבים בעמים השונים היושבים בארץ - הכנענים ועוד, ומאיפה באה האמונה המאוחרת באל אחד?

אינני נאיבי וברור לי לגמרי ששאלה זו איננה יכולה לעלות ולהיות נדונה או מוצגת במוזיאון.

בידידות ובהערכה רבה, אילן פריש.

אילן יקירי,

נגעת בשאלת השאלות, שתילי תילים של ספרים נכתבו עליה. אנחנו דווקא מתייחסים לנושא פעמיים במוזיאון, פעם בטקסט של הכניסה לקומה ההיסטורית שם אנחנו אומרים שמקורותיו של העם היהודי לוטים בערפל, ופעם בכניסה לקומת היסודות, שם אנחנו מתייחסים לשאלת התנ"ך. אם שמת לב, להוציא הסיפור ההומוריסטי על אברהם אבינו בכניסה לקומה ההיסטורית, המוזיאון מקפיד להתייחס לעם היהודי רק מתקופת בית שני ואילך, שלכך יש גם סימוכין ארכיאולוגיים. זה לא נושא למייל. אשמח לדבר אתך על זה.

תודה על המילים החמות על המוזיאון וד"ש חם לתמר,

אורית.

ספרו של אביהו רונן "אנחנו לא בקונצנזוס" על קיבוץ כרם שלום

כרם שלום יוצאת לדרך בשנית והפעם כספר, 2016.

כמי שלא הוסמך על ידכם אך הציע לעלות על הכתב את סיפור כרם שלום, אני רואה לעצמי (גם הפעם ללא סמכות מכם) להציע סיכום לפגישתנו המוצלחת בנושא זה ביפו. ראשית בניגוד לכמה מאתנו - רואי השחורות אשר ניבאו שפגישה זאת תעסוק בהעלאת זיכרונות (בנוסטלגיה) או בהטחת האשמות אישיות, ותהיה "תיבת פנדורה" שתפתח ולא נוכל לסוגרה שוב, וכי גירוד הפצעים שעדיין בקושי הגלידו וכבר נפתחים מחדש - כל זה לא קרה!

לעומת זאת התקיים דיון ענייני באיזה נושאים צריך לעסוק הספר ובאיזה מינון תהיה התרכובת ביניהם. לאחר פניה מוקדמת לאביהו וסיכום לקחת על עצמו את כתיבת הספר על כרם שלום, הציע אביהו את עיקרי תפיסתו לאופן, סגנון ומבנה שהוא מציע לכתיבתו. התקיים דיון ער ומועיל בהצעתו וחברים שונים הציעו את נקודת ראותם ואת העדפותיהם לכתיבה זאת. כל החברים הביעו דעתם שאביהו הוא ללא ספק האיש שהם מעדיפים שיכתוב את הספר, וכן כולם מכירים בכישוריו וניסיונו ובטוחים שיעמוד בהצלחה במשימה המורכבת הזו. אני רוצה להציע שכאשר הספר יתחיל "לקרום עור וגידים" וכאשר הראיונות האישיים יתקדמו - צריך יהיה לחשוב על אפשרות של דיאלוג (כמובן לא ועדת עורכים) בין כתיבתו של אביהו לבין התייחסות יתר החברים כפי שהתחיל כבר בפגישתנו זו, אך כמובן הכתיבה והעיצוב הסופי נתונות לאביהו ולו בלבד. בהתייחסותם של החברים בדיון בלטו שני מרכיבים חשובים שאותם רציתי לציין: רוב הדוברים אמרו שגם אם בסופו של ניסיון כרם שלום היה כישלון ופירוק - הניסיון ומה שאנו הפקנו ממנו לחיינו היה לגבנו משמעותי ביותר. נקודה שנייה הקשורה בכך וצוינה גם בהקראת היצירה על "איטאקה", שלא תמיד העיקר היא המטרה - אלא הדרך עצמה וכמובן לכך יש סימוכין רבים בפילוסופית המזרח ובבודהיזם. הדבר האחרון (ואולי לא אחרון בחשיבותו) - הדיאלוג עם

יעל פירסט שעל אף איחור ב- 40 שנה - היה חשוב ומרגש לא רק לה אלא גם לנו כבני קיבוץ לשמוע על חולשותינו האנושיות בהתייחסותנו לשונים מאתנו, ואולי גם לחשוב איך חולשות אלו חיבלו ביכולותינו לקבל האחד את השני.

לבסוף - כפי שאנו אומרים תמיד בטיולינו ומפגשנו המשותפים: אנו מספיק רחוקים האחד מהשני כדי שנוכל להיות חברים, וכן מספיק מבוגרים כדי שנהיה סובלניים ומסוגלים להכיל אחד את השני. אם היינו מקימים במצבנו זה שוב קיבוץ משותף - אולי לא היינו מפרקים אותו על מחלוקות אידיאולוגיות ואישיות. אך גם לא היו לנו את האנרגיות והתעוזה הדרושות להקמה ויזומה כזו. אך בל נשכח את הצעתי למה שעדיין יש לנו חזון ואנרגיה להקים (בעזרת הליכונים מתאימים) בית אבות משותף שבו בנחת נוכל ליישב חילוקי דעות שנותרו ביננו - אם נזכור מה הם! ועוד תקוה שהתעוררה במפגש זה היא שגם אנשים שלא יכלו להשתתף במפגש מסיבותיהם שלהם יסכימו להתראיין ראיון אישי וכך גם הם יתרמו תרומתם ליצירת הספר.

בסיכום זה דיינו - אך כמובן תגובות יתקבלו ברצון!

אילן פריש.

מעין הקדמה.

לאחר מלחמת ששת הימים, בשנת 1969 הוקם רשמית על מה שהיה היאחזות כרם שלום (בנגב המערבי) קיבוץ כרם שלום. הקיבוץ הוקם ע"י גרעין בני קיבוצים של הקיבוץ הארצי - גרעין גיל"ת. ראשיתו ביוזמה של בני הקיבוצים העוגן ומעברות אשר התפשטה לבני קיבוצים נוספים של אותה שכבת גיל בקיבוץ הארצי. במניפסט (הלא כתוב) של קבוצה זו היתה שאיפה להקים קיבוץ צעיר אשר יהיה תשובה אחרת לקיבוצים המזדקנים וממוסדים שמאבדים את את הדרך האידיאולוגית. אני ששרתתי ביחידה אחרת הצטרפתי (עברתי לנח"ל) לקיבוץ כשהיה עדיין במקום ההיאחזות. אביהו רונן - היום פרופ' אמריטוס להיסטוריה וחקר השואה, בן קיבוץ

העוגן, הינו מבין היוזמים ומקימים של גרעין גיל"ת. התבקש על ידנו (חברי כרם שלום לשעבר) לכתוב את הספר על ההיסטוריה של קיבוץ כרם שלום.

פרוק ועזיבה של רוב הגרעין המייסד של קיבוץ כרם שלום היה עקב לא מעט מתחים בינאישיים שנבעו מוויכוח על הדרך אופיו וייחודו של הקיבוץ, על דרכו הפוליטית ועל היחס של הקיבוץ לקיבוץ הארצי. הוויכוח שלי עם מייסדי גרעין גיל"ת היה סביב הטענה כי הם בהתבגרותם הולכים ונעשים דומים לקיבוצים הוותיקים שאותם עזבו בעקבות ביקורת על התמסדותם ועל נטישת האידיאולוגיה שהיתה בהקמתם - מה שנקרא קיבוץ הנאבק על ערכיו השיתופיים גם החוצה - כדי לשנות גם את החברה הסובבת ואינו פסיבי, ממוסד ומסוגר פנימה בלבד.

לסיכום : כביקורת עצמית, היום בדיעבד אני יכול לומר, כי לצערי גם אני לקחתי חלק בקלקול היחסים הבינאישיים כתוצאה מוויכוחים אלו.

הערות לטיטת הספר "אנחנו לא בקונצנזוס" שאביהו רונן כותב לבקשת חברי כרם שלום לשעבר על קיבוץ כרם שלום, 26.1.2021

לאביהו שלום.

סיימתי לקרוא בעיון את כל 500 העמודים שכתבת, התרשמתי מהיקפו ורצינותו של הספר ונסחפתי בכתיבתך המרתקת. יחד עם זאת ולפי בקשתך, הייתי רוצה להעיר את הערותי, ועם זאת לומר שזה ספר שלך ואינך צריך להרגיש מחויב לקבל אותן.

עם קריאת הספר אני נזכר בהערותו של דודו צוק ז"ל - אל תכתבו את הספר הזה, כי הוא יפתח פצעים ישנים. על אף שהתגנבה לליבי לפעמים גם הרגשה כזאת, עדיין אני חושב שטוב מאוד שכתבת את הספר. אני רוצה לחדד את הביקורת שלי על מייסדי גרעין בנים - האבות המייסדים מגרעין גיל"ת.

כבר בפתיחת הספר, בתיאור של מייסדי גרעין בנים, אתה מתאר את הרוח הצעירה, שהייתה מלאת אנרגיית נעורים, ואת המוטיבציה שהייתה להקים קיבוץ צעיר שלנו. הייתה זו אווירה של מרד נעורים כלפי דור האבות המייסדים, שאולי כבר הזדקנו מעט והתמסדו בקיבוץ הוותיק. בתיאור זה אין כל פסול, אך כאן התחילו להתעורר שאלותי. לאחר שהקיבוץ הוקם על ענפיו השונים והתחיל להתבסס כיישוב קבע, התחלתי לשאול את עצמי, ואולי גם אתכם, מקימי הגרעין: עכשיו כשאנו מתחילים להתבגר ולהתמסד, מה אנו צריכים לעשות אחרת כדי שלא נהפוך מקיבוץ צעיר לקיבוץ וותיק על כל מגרעותיו? לדעתי היה צורך בניחות ואיפיון (גם אם לא מדעי) הגורמים לתחלואיו של הקיבוץ הוותיק ומה הביא אותו עד הלום.

אני חייב לציין שהתמקדותך בנושא עירום, סמים והשתלבות הגרעינים העירוניים בקיבוץ, הן לא נקודות הביקורת המהותיות מבחינתי. הנקודה המהותית מבחינתי היא השאלה איך לגרום לכך שקיבוצנו יהיה מעורב במציאות הסובבת בארץ ושיוכל להשפיע על דמותה וכך לא יתנוון כמו הקיבוץ הוותיק, שהסתגר בתוכו ולא היה מעורב.

לכך אני רוצה להוסיף, שדווקא הצלחתו הכלכלית של הקיבוץ, עם כל מפעליו, חייבה אותו להשתלב במציאות הכלכלית בארץ, שנעשתה

יותר ויותר קפיטליסטית. ומשום שהקיבוץ ויתר על אקטיביזם, מעורבות ומאבקים בחברה הסובבת, חדרה מציאות זו לתוך הקיבוץ. לכך חיפשתי תשובה בהקמת הקומונה, במטרה שהיא תהיה זרוע מטעם הקיבוץ למעורבות בחברה הסובבת ושינויה.

להלן הערותיי:

1. לגבי הקונפורמיזם של קבוצת הילדים המתוארת בספר "ילדי החלום" של בטלהיים. מסקנת המחקר בנקודה זו היא שהקבוצה החינוכית מפעילה קונפורמיזם על חבריה ובכך מדכאת את הביטוי האינדיבידואלי של ילדי הקיבוץ. לכן, כבני קיבוץ, יש לנו קושי לקבל אנשים שהם שונים מאיתנו מאוד, כמו הגרעינים העירוניים.
  2. בפרק "הולכים לנגב סופית" יש טעות בתאריך האיזרוח. התאריך הנכון הוא מאי 1968.
  3. התמונה שאתה מתאר, על פיה העמיק הפער בין אנשים שהייתה להם תחושת בית, לבין אלו שראו בכרם שלום אתגר פוליטי, לא משקפת את המציאות. כאילו אמרת שלאנשי השמאל לא היה אכפת על הבית.
  4. בפסקה שמתייחסת לעירום, סמים ויחס לעבודה, המאפיינים את "קבוצת השמאל", אתה מציין שאילן פריש ואיילת אלמוג היו מנהיגיה של הקבוצה. זה לא נכון, לא במאפיינים ולא במי שהיו המנהיגים. מעולם לא דנתי ולא תיאמתי עמדות עם איילת בנושאי מחלוקת, דיוניים וויכוחים בקיבוץ, ולא ברור לי מהיכן זה לקוח.
  5. בפרק "ילדי הפועלים" יש התייחסות לגרעין "דווקא" ולטענותיהם של אנשי הגרעין כלפי יחס הקיבוץ אליהם. היחס המדובר לא נבע מעמדת השמאל של הקיבוץ, אלא משום היותנו בני קיבוץ מתנשאים וסגורים. להזכירך, במפגש שהתקיים ביפו, שבו נידון ספר זה, יעל פירסט, שאינה מזרחית ואינה מעיירת פיתוח, ציינה את התנהגותנו המתנשאת והסגורה. כיום, במבט לאחור, לא הייתה כל סיבה מוצדקת להתנשאות הזאת.
- ועוד בנושא "דווקא": לפני זמן רב פגשתי את א. קצין הצנחנים שהשמיץ את השמאלנים בקיבוץ. היום הוא גר באחד ממושבי מטה

יהודה והוא אמן ידוע, אינדיבידואליסט ושמאלי בהשקפותיו. כך שכנראה שבכל אופן הייתה קיימת השפעה הדדית בכרם שלום המושמצת!!!

6. אתה יוצר סטיגמה, וחלוקה סטריאוטיפית בין השמאלנים העירוניים לבין בני הקיבוץ. בקומונה העירונית היינו 5 בני קיבוץ מתוך 10 כלומר לא היינו "קבוצה עירונית". אני חייב להוסיף שלא גוף שמאלי עירוני תיכנן את פרויקט הקומונה ובנוסף, חלק מהחברים שיצאו לבסוף לקומונה לא היו מעורבים ביוזמה הזו ולא השתתפו בדיונים הקשורים לנושא.

7. גרעיני אבשלום ושלום - מעולם לא החשבתי את עצמי ולא נחשבתי לגורו ולא התייעצו איתי על נושאים שעלו בישיבות. שמרתי רק על קשר רופף ועל כבוד הדדי.

8. קיבלתי והייתי מורשה לנשיאת נשק על שמי, כפי שיתר החברים קיבלו. לא ברור לי מהיכן המידע האחר.

9. הקיבוץ הארצי ניסה כל הזמן לנרמל את כרם שלום וגינה כל פעילות פוליטית ויוזמה של כרם שלום. לאור זה, לא ברור לי מדוע לא תיארתי את ההשקפה של אלו שחשבו שצריך לצנן את הקשר עם הקיבוץ הארצי ולא דווקא לחזקו. הייתה גם דרישה של הקיבוץ הארצי להוציא מהקיבוץ את החברים שהצביעו רק"ח. מעבר לדיונים שאתה מתאר במזכירות הקיבוץ הארצי, אני זוכר את האירוע בו אמרי רון, שהיה אז מזכיר הקיבוץ הארצי, הופיע בפני המזכירות ודרש להוציא את מצביעי רק"ח מהקיבוץ. הוא השתמש בדימוי ואמר ש"בספינה שבה הוא רב החובל לא ישוטו אנשים כאלה".

10. כשאתה מתאר את עוזבי הקומונה, אתה מוסיף תיאור של חברים נוספים, שלא עזבו בגלל הקשור לקומונה. כך נוצרת תמונה של משבר גדול שכביכול יצרו חברי הקומונה. אבל בין העוזבים יש רבים שעזבו בלי קשר לקומונה.

בנוסף, יש אנשים בקומונה שבכלל לא הצביעו רק"ח או חד"ש. בנושא זה, ברצוני לציין שאני אינני אנטי ציוני, התאכזבתי מאוד מהחזית (חד"ש) ולא חזרתי פעם נוספת על הצבעתי למפלגה הנ"ל.

אתה מציין כי בקבוצת השמאל יש גם משתמטי שירות צבאי. נראה לי שזו אמירה כוללנית וחשוב לי להעמיד דברים על דיוקם. אני אינני פציפיסט ואינני משתמט משירות צבאי - ולא רק אני!!
להלן כמה עובדות הקשורות בשירותי הצבאי שחשוב לי לציין: הצטרפתי לנח"ל, ומהנח"ל יצאתי להנדסה קרבית ולקורס מכי"ם משקים. לאחר שסיימתי את הקורס שירתי בהנדסה ולאחר מכן חזרתי לכרם וגויסתי לתעלה יחד עם אהרוני ומאיר מזרחי. בהמשך, ובמשך קרוב ל-15 שנה, שירתתי במילואים על גבול עזה.

מחשבות לסיכום:

1. יתכן שהמפגש עם גרעיני שלום ואבשלום, למרות שהם לא השתלבו בקיבוץ, תרם לנו משהו שהרווחנו ממנו בתור בני קיבוץ.
2. בהתייחסות לנושא עזיבת הקומונה ועזיבת "קבוצת השמאל", עולה השאלה האם לפעמים מי שנראה כשונה מאוד מאיתנו, הוא בעצם פן אחר שלנו, שאנו לא מקבלים בעצמנו ואפילו מעדיפים למחוק ולהיפטר ממנו. אך כשאנו עושים זאת, חיינו לא פעם הופכים להיות חד-גוניים ומשעממים. האם לא זה מה שקרה לנו בעצם בכרם שלום?
3. לבסוף, מאחר והשמאל הואשם בפירוק כרם שלום, עולה שאלה מעניינת והיא: לאחר שהשמאל עזב (מרצונו) את הקיבוץ, וכדברי אחד החברים - נעשה פה סוף סוף קיבוץ נורמלי, מדוע בעצם התפרק הקיבוץ לאחר תקופה לא ארוכה במקום להתחיל לחיות?

בידידות , אילן פריש

חיים אורון (ג'ומס), חבר קיבוץ להב, לשעבר מזכיר הקיבוץ הארצי

29.9.2023

לחיים אורן (ג'ומס) שלום,

נפגשנו ביום העיון בגבעת חביבה בתאריך 8.9.23 בפאנל בו נידון בין השאר מחקרו/ספרו של פרופ' אביהו רונן על כרם שלום ("אנחנו לא בקונצנוזוס"). היות ואתה מופיע במחקר זה כדמות חשובה, כמזכיר הקיבוץ הארצי, אני מנצל הזדמנות זו להעלות את השקפתי על מאורעות כרם שלום.

ראשית ברצוני להעיד על כאבי האישי על עמדת כמה מחברי הקיבוץ שראו בי ממחריבי הקיבוץ ורצו להפסיק את חברותי בו, בעיקר לאחר שהצבעתי בבחירות ל"חזית" שבמרכזה הייתה רק"ח.

באותה תקופה גם נאבקתי בתוך הקיבוץ על הצורך בהקמת קומונה עירונית באחת מעיירות הפיתוח כדי לפעול בה באופן חינוכי ופוליטי, רעיון שלאחר מספר שנים אכן יושם ב"קיבוץ העירוני" שקם בעיירות שונות בארץ (בית שמש, שדרות ועוד). אבל באותה תקופה אני הייתי מרכז המוסך ואשתי תמר האחות של הקיבוץ, והקיבוץ לא אישר את עזיבתנו לקומונה עירונית.

בנוסף, תקופה לא ארוכה לפני כן נבחרתי להיות המדריך של גרעין "אבשלום" שיועד לקיבוץ שרובו היה מתיכון חדש בתל אביב, גרעין אשר כתב בזמנו את "מכתב השמיניסטים" הנוגע להתנגדותי /סרבנות להתגייס לצבא.

כל זאת אני כותב על מנת להבליט את העובדה שאולי לא הייתי מאויבי ומחריבי הקיבוץ, אלא דווקא הייתי מחויב לחיי הקיבוץ ולפיתוחו, ושהדרישה של מזכיר הקיבוץ הארצי אז אימרי רון בפגישה עם מזכירות כרם שלום (שאני עצמי הייתי חלק ממנה) להוציא את מצביעי "החזית" מהקיבוץ הייתה משפילה ושגויה.

ההסבר שלך ג'ומס לדרישה שהצגת ביום העיון בנוגע להוצאתנו מהקיבוץ היא "הקולקטיביות הרעיונית" שאותה כביכול הפרנו במעשינו. אבל אם היית בודק איתי אישית היית בוודאי מתפלא לגלות שעמדותינו האידיאולוגיות קרובות להפליא. ואגב אם היית מעביר אז שאלון פוליטי

אידיאולוגי בקרב חברי הקיבוצים של השוה"צ בוודאי הייתה מגלה שהסוציאליזם ואחוות העמים רחוקה מחלקם מרחק רב, ושבהחלט ייתכן שיש להוציאם מהקיבוץ עקב אי עמידה בעקרון "הקולקטיביות הרעיונית"...

עם זאת יתכן שישנם שני נושאים בהם אנו חלוקים בדעותינו : הנושא הראשון, הוא היחס לציונות. עמדתי היא שללא התנועה הציונית לא היה ניתן להקים בארץ בית לאומי חזק ואיתן ולהופכו למולדת לעם היהודי. יחד עם זאת שאלת הציונות כיום היא בעיקר רלבנטית לחוקרי הסכסוך ולהיסטוריונים. כמו-כן אני עדיין מבקר את היחס שלנו לתושבי הארץ הפלסטיניים, כולל עקירתם וגירושם של מאות אלפי פלסטינים מחלקי ארץ שונים במהלך מלחמת העצמאות, לרוב ללא שום הכרח צבאי.

בנוגע לשאלה האם צריך להחזיר את הפליטים הנ"ל (והדורות החדשים) לארץ, תשובתי היא שכרגע לא. פעם כשהסכסוך יגמר, ולגבולות בין המדינה לבין המדינות סביבנו לא תהיה כבר משמעות רבה, יהיה אפשר לדון בכך.

הנושא השני, שבו אולי יש ביננו הבדל מסוים הוא הנחיצות להקים מפלגה יהודית-פלסטינית משותפת או גוף פוליטי משותף רחב ולא מפלגתי, כי רק כוח פוליטי כזה יוכל להוביל לשוויון אמיתי בין אזרחי המדינה, ולמאבק יעיל נגד הכיבוש.

זה היה הלך המחשבה שהנחה אותי גם כשתמכתי ב"חזית" כשקמה, אך להרגשתי החזית, והממשיכה שלה חד"ש, לא הצליחו ליצור מפלגה יהודית-פלסטינית של ממש. אגב גם היום אינני חבר חד"ש, ומעולם לא הייתי אוהד של בריה"מ.

אני מקווה שעניין הרואות שגם אם יש הבדלים אידיאולוגיים ביננו, אני אינני, ולא הייתי הסכנה המהלכת על הקיום של כרם שלום, לא באופן מעשי, ולא באופן אידיאולוגי.

בעיניי הוויכוח האמיתי בכרם שלום היה בנושא איזה קיבוץ אנו מקימים. חשבתי שוותיקי "גילת" בפועל הקימו קיבוץ צעיר אשר הולך ומתבגר, ואינו מעז להיות משהו אחר מהקיבוץ הוותיק בעיקר באופן פוליטי (אשמור את הדיון על כך לפעם אחרת).

יחד עם עם זאת, ובהמשך לכך, אני מעוניין להעיר שעל-אף מחקרו המבריק של אביהו, אינני מקבל את הבחנתו שגרעיני שלום ואבשלום הם שיצרו וגרמו לפילוג ופירוק בכרם שלום. אני כזכור הייתי מדריך של גרעין אבשלום, וידענו בעוד מועד שקיים סיכוי קטן ביותר שחברי הגרעינים הללו שלום ואבשלום יישארו בקיבוץ.

ממרום גילי (75) הדבר שאני כן מצטער עליו ביחס לכרם שלום הוא שלא הייתה לי (ואולי לא רק לי) הבגרות וההבנה לומר לעצמנו שעל אף הוויכוח האידיאולוגי-פוליטי בין החברים והחברות, עלינו לשמור לצד הוויכוח על הבנה וקבלה הדדית, ויחסי חברות. כיום אני עצמי וחברי בנווה שלום, הכפר היהודי פלסטיני המשותף, מניחים מראש שקיימים חילוקי דעות ביחס למדינה ולצבא, בנוגע לזכות של שני העמים על הארץ, וביחס למרכיבים שונים בסכסוך הדמים המתמשך ביננו לבין הפלסטינים.

אך עם זאת אנו מקבלים ומכילים מתוך כבוד הדדי גם את אי-ההסכמות בינינו, ואנו שומרים על יחסי החברות בניהול חיינו המשותפים, ובחינוך ילדנו במסגרות המשותפות.

חבל שלקחים מאוחרים אלו לא יכלו להיות מיושמים גם בכרם שלום.
בידידות
אילן פריש

נ.ב. לאחרונה התברר שבאותן בחירות מדוברות (במאמר זה) בקיבוץ הארצי, ההצבעה לפלאטו שרון ואריאל שרון היתה במספר דומה להצבעת חברים לחזית של רק"ח. ונשאלת השאלה, האם גם כאן היה "טיפול" להוצאתם של אלה מהקיבוצים?

אביגדור קנר חבר גרעין דווקא לשעבר חבר קיבוץ כרם שלום.

אביגדור כתב את התייחסותו לספר של אביהו רונן על כרם שלום "אנחנו לא בקונצוזוס".

במכתבו אביגדור מתאר באופן מרשים ובכישרון רב את תולדות חייו בעיירת הפיתוח קרית גת, כולל תהליך הצטרפותו לתנועת ה"שוה"צ בקרית גת והגעתו לקיבוץ במסגרת גרעין דווקא.

אני מצמצם ומביא כאן רק את החלק ממכתבו לאביהו שבו הוא מנתח את הסיבות למשבר והתפרקות הקיבוץ. לדעתו שורש המשבר נבע מהעיסוק כלפי חוץ בפוליטי - מה שהוא קורא ההיבט אינסטרומנטלי במקום לעסוק בהבט הפנימי קהילתי מה שהוא קורא ההיבט הממשי.

"כפי שתיארת אביהו אכן התפוררות שלום ואבשלום ובהמשך גילתה היו באמת עבורנו גרעין דווקא הרגעים הגדולים. היה לי עצוב וחבל שלכך התגלגלו הדברים. אך לא נפלה רוחנו ולא נבהלנו, להפך ראינו בכך הזדמנות נדירה להקים את אותה איכות עליה דיברו כולם. לכל מסמר גם עם הוא אחרון יש ראש וגם שפיץ... אני זוכר, כפי שארה"ה כתב לך, שפניתי אליו בעיצומה של הקרירה הצבאית המבטיחה שפיתח בצנחנים לעזוב את הצבא ולבוא לעזור לנו בקיבוץ. אחד מהטעונונים היה: בוא הקיבוץ מתרוקן מחבורת המייסדים וספיחיה, זאת ההזדמנות שלנו להוביל את הקיבוץ למקום נכון. הוא השתכנע ובא. ואכן רוב חברי דווקא נכנסו לניהול רבים מענפי המשק המרכזיים, הם נכנסו לפעילות אינטנסיבית גם בוועדות השונות והצליחו לשמור על המשך השגשוג הכלכלי ובמידה מסוימת החברתי עוד עשר שנים תמימות עד סוף שנות השמונים. מדוע זה לא צלח? מדוע כרם לא התפתחה להיות קיבוץ פורח ואיכותי מגשים? שאלות שמטרידות אותי לא מעט ולמיטב ידיעתי גם רבים אחרים. ובכן התשובה לא פשוטה כלל ועיקר ומין הסתם יש בה שילוב של הבנת תהליכים חברתיים רבים ומגוונים שחלק מהם התבררו לי במהלך קריאת הספר. היום בפרספקטיבה של חמישים שנים וגם בכלים

שרכשתי במשך השנים אשתף אותך במחשבות שעוברות לי בראש. מעיון בספרות למדתי כי סוציולוגים פוליטיים וחוקרים מתארים בגדול שני סוגי קהילות אנושיות: קהילה אינסטרומנטלית וקהילה ממשית. קהילה ממשית היא קהילה שעצם ההתהוות שלה היא המטרה שלה. סיבת הקיום שלה היא ההתחברות עצמה וזו המטרה שלה. היא לא פועלת למען קיום מטרה חיצונית, אלא למימוש רצונו של האדם לחיות בקהילה בה ניתן לממש את הפוטנציאל האנושי והחברתי. נדמה לי שניתן לאפיין את גרעין גילת כקהילה ממשית, הם באו במטרה להקים קהילה איכותית, בית נכון לחיות בו. לעומתה קהילה אינסטרומנטלית מהווה כלי להשגת מטרה מסוימת חיצונית, שאלמלא ההתחברות של האנשים יחד לא הייתה מתאפשרת. עם השגת המטרה הקהילה מתפרקת ואין בה צורך יותר. להבנתי ניתן לאפיין את גרעיני שלום ואבשלום כקהילות אינסטרומנטליות. מתוך קריאת ספרך למדתי כי מטרתם הייתה המשך הפעילות הפוליטית, וכן לעבור את הצבא במסגרת מאפשרת המשך פעילות זו. כשהפרק הצבאי הסתיים מטרתם הושלמה והם הלכו... המפגש בין שתי הקהילות האלה הוא בלתי אפשרי, שכן לא ניתן לייצר מטרות משותפות לקיום קהילה בריאה, חיובית וצומחת. מסגרת חברתית אנושית המקיימת חיי תלות הדדים בין הפרטים או הקבוצות בה, נשענת על שלוש אבני יסוד הכרחיים: מחויבות הדדית, הערכה הדדית ורמה מסוימת של אינטימיות רגשית הדדית (שמשמעה היכולת של הפרט להיחשף מבלי שיחשוש שחשיפה זו תופעל כנגדו). כל אלה לטעמי לא התקיימו בכרם, כמוכן באופן כללי, ולא כיחס לפרט זה או אחר. גרעין דווקא גם הוא מתאים להגדרת הקהילה הממשית. לכן אך טבעי היה שגרעין דווקא ישתלב היטב עם גרעין גילת. אך כאמור זה לא קרה, ייתכן מהסיבות שתיארת. מה הביא להתפוררות של הניסיון השני של דווקא בהמשך, דורש עיון והבנה, ייתכן ויש בו אלמנטים הקשורים לצלקות הינקות שמתהוות בשנתיים הראשונות של יצור אנושי משפיעות בהמשך על התפתחותו בחייו הבוגרים... אולי... אולי משהו ייקח על עצמו לעסוק בכך... יכול להיות מעניין. לסיכום אני לא מאוכזב ובוודאי לא כועס, אהבתי רבים מחברי גילת, רכשתי חברים רבים לחיים מגילת, ובכלל זו הייתה תקופה מלאה בהישגים אישיים וחברתיים ובחיים מאושרים

ומהנים. אני מאמין כי במידה רבה השומר הצעיר וחיי הקיבוץ בהמשך עיצבו את מה שאני היום.
בהערכה רבה, אביגדור.

לאביגדור שלום.

היות ומכתבך לאביהו בעקבות השקת הספר על כרם שלום הופץ בקבוצות הווטסאפ השונות של כרם שלום, הנני לוקח לעצמי את הזכות להגיב לך עם העתק לעוד מספר חברים שהגיבו בווטסאפ. ראשית, אני מצטרף למחמאות שאתה חולק לאביהו על הספר, אביהו הצליח לתאר ללא שיפוטיות ובאובייקטיביות ולתת מקום למגוון דעות בכרם שלום.

כתיבתך על ילדותך והתבגרותך בעיירת פיתוח (קרית גת) מאפיינת ומתארת באופן מצוין את התנאים של אלו שגדלו במקומות אלו. אני חושב שאנחנו בני הקיבוץ ברובנו התייחסנו בהתנשאות וסגירות אליכם - גרעין "דווקא" - בלי להכיר ולהבין מי באמת אתם. דרך אגב, אבי אף הוא יליד העיר יאסי, ובזמן הפוגרום של רצח היהודים היה חיל בצבא הרומני, וכמעט נרצח ע"י פלוגות הפשיסטים הרומנים - צלב הברזל.

ועכשיו, לאבחנתך בין קהילה "ממשית" לקהילה "אינסטרומנטלית". חברי גרעין גילת ביקרו את הקיבוץ הוותיק המסוגר בתוך עצמו ודואג רק לחייו הכלכליים והחברתיים שלו עצמו. הם רצו קיבוץ שיתופי יותר הנלחם גם כלפי חוץ לשינוי ותיקון העוולות של המציאות הסובבת- מה שאתה מגדיר אינסטרומנטלית. הם הבינו את הקשר ההכרחי בין שתי הקהילות שהגדרת. להיות רק בקיבוץ של קהילה "ממשית" זאת לא היתה כוונתם ובשביל זה הם יכלו להישאר בקיבוץ הוותיק.

ראה את פעולותינו הפוליטיות כקיבוץ כנגד ההתנחלויות בפתחת רפיח והקמת ימית, בעד זכויות הבודואים, התנחלותנו בחוות אריק שרון והקמת היאחזות בבית זבוטינסקי ומול ביתה של גאולה כהן - כל זה עשינו כקיבוץ הנלחם על ערכיו גם כלפי פנים וגם כלפי חוץ.
באם פעילות פוליטית זו גרמה לפירוק כרם שלום מדוע אחר עזיבת

השמאל שדגל בפעילות פוליטית, הקיבוץ התפרק למרות הצטרפותכם בתפקידים מרכזיים בקיבוץ? ולמה אתם שלא דגלתם בפעילות פוליטית כלפי חוץ - התפרקתם?

עניין נוסף שלדעתי אולי אינך מבין - הצורך של הקיבוץ להיות גוף פוליטי לא למען איזו מפלגה אלא לקולקטיב המשפיע על החברה הסובבת ומנסה לשנותה בהתאם לערכיו שלו.

הפעילות הפוליטית בכרם שלום היתה ניסיון לא ליפול לסגירות ולהסתגרות של הקיבוץ למען עצמו (ראה הקיבוץ הוותיק) - אלא להיות מעורב ומשפיע גם על החברה הסובבת. ולכן אני אומר שיש קשר ושילוב הכרחי בין הפנים (קהילה ממשית) והחוץ (קהילה אינסטרומנטלית) ושניהם הם הפנים המשותפות לקיבוץ שיש לו אידיאלים ועקרונות.

אתן לך דוגמא מחיינו המשותפים בנווה שלום, ישוב משותף ליהודים וערבים. חיינו המשותפים כאן יפים, נינוחים ועם יחסי אנוש טובים. ילדים מתחנכים במערכות חינוך משותפות וכן חיי הקהילה הם כאלה שהיינו יכולים בקלות להסתפק בכך.

אך אנו אומרים שברצוננו לנסות להשפיע על החברה הסובבת, כך שנוכל אולי לקדם הבנה וכבוד הדדי בין יהודים ופלסטינים בארץ ולמרות הקשיים העולים שוב ושוב- אנחנו לא מוותרים. לשם כך הקמנו את ביה"ס לשלום המפגיש תלמידים יהודים וערבים לסדנאות של דו שיח, מתקיימות פעילויות באוניברסיטאות במסגרת חוגים שונים, סדנאות לאנשי מקצוע שונים (עו"ד, עו"ס, אדריכלות ועוד) כסוכני שינוי בחברה הסובבת, וזאת כדי לנסות כל העת ליצור דו שיח ושותפות בתחומי חיים ובמקצועות השונים שבהם שותפים יהודים וערבים בארץ. וכן אנו מעורבים בפעילויות קהילתיות בערים מעורבות.

חברי נווה שלום מופיעים לפרקים בתקשורת על מנת לספר על החיים המשותפים, הישוב מארח ביקורי קבוצות על מנת להסביר על חיינו. קיימת מעורבות בפעילויות הפוליטיות בארץ. בדוגמאות אלו בולט הקשר בין הקיום הפנימי לבין הצורך במעורבות פוליטית לשינוי המציאות החיצונית בהתאם לעקרונות והאידיאולוגיה שלנו. השילוב הזה בין פנים וחוץ הוא המחזק אותנו.

בכבוד רב, אילן פריש.

העתק: אביהו, אהרוני, מיכה, אריק, אשר.

חשבון נפש

משום שהואשמתי לא פעם בפירוקו של כרם שלום, חשוב לי מאוד חשבון הנפש הזה ולקחת האחריות.

בארבעים השנים האחרונות אני חי ביישוב יהודי פלסטיני משותף, אשר חרט על דגלו לתת לכל אחד מאיתנו מקום של כבוד וקבלה הדדית מתוך שיווין, גם מבלי שנסכים או נמחוק את ההבדלים בינינו ולמרות שאנחנו שני לאומים המסוכסכים בסיכסוך דמים אלים וממושך.

מה שלא ידעתי לעשות בתור איש צעיר בכרם שלום הוא להתייחס לחברי הקיבוץ, שאיתם היו לי ויכוחים על הדרך, כשותפים שווים וראויים לא פחות ממני ועל אף חילוקי הדעות.

לא הבנתי אז, משום שלא הייתי בוגר מספיק, שאפשר לחלוק על הדרך וגם להתווכח בלהט - אך להבין שיש לכבד את החולק עליך ואפילו להישאר ידידים המכבדים זה את זה.

בעניין הפן הפוליטי והרעיון והיוזמה של גרעין גיל"ת לנסות להקים קיבוץ שונה ואחר מהקיבוצים הוותיקים: הקיבוץ הארצי ומנהיגיו פעלו כל העת באופן גלוי, וגם מאחורי הקלעים, כדי להחזיר אותנו לדרך "הישר" ולהניא אותנו מניסיוננו להיות קיבוץ פוליטי שמאלי בכל הקשור ליחסנו לחינוך, רכוש, הקשר בין עבודה להשכלה ועוד.

בניסוח מארקסיסטי אפשר לומר שהם מילאו תפקיד ריאקציוני. אך גודל אכזבתי הוא מכך שוותיקי "גרעין גיל"ת", עם התברגנותם, צידדו בעמדת הקיבוץ הארצי והנהגתו ותמכו במאמצים להפוך אותנו לקיבוץ ככל הקיבוצים.

לבסוף לגבי האפשרות לעשות קיבוץ אחר ושונה מהקיבוץ הוותיק, ברצוני לצטט חבר ותיק שאמר לי כבר אז שהשקפתי בנושא זה היא אשליה: "קיבוץ שהוקם על ידי הסוכנות היהודית ושייך לקיבוץ הארצי לא יוכל להיות שונה ואחר באופן מהותי ורדיקלי מהקיבוץ הוותיק"

בידידות, אילן פריש.

פרק שישי: פסיכולוגיה וחברה

על ספרו של ארווין יאלום "אני מזמין משטרה" (2011)

בספר זה מפרט יאלום איך אנו פועלים בהשפעת ארבעה מניעים בסיסיים:

א. עלינו להשלים עם היותנו בני תמותה. כולנו מנהלים את חיינו בצילה המאיים של הידיעה שזמננו קצוב, וכל רגע שחלף או הזדמנות שהוחמזה וכל החלטה שהתקבלה - לא יישובו עוד לעולם!!!

ב. המודעות לחירות. אנו עסוקים בלהסביר לעצמנו ולאחרים מדוע אין לנו ברירה אלא לפעול כפי שאנו פועלים, אף על פי שבכל רגע ורגע יש לנו אפשרות לפעול ולבחור אחרת. עלינו לשאת באחריות למעשינו ולהבין שאנו בני חורין.

ג. עלינו להכיר בבדידות הקיומית שאנו נידונים לה מעצם קיומנו, אך אנו עושים מאמץ להימנע ממודעות זו לבדידות, על ידי מערכות היחסים שלנו עם אחרים המשמעותיים בחיינו. כך, בבריחה זו, אנו דנים את עצמנו לחיים חסרי אותנטיות ואנו חיים בשביל ומפי אחרים.

ד. הצורך האנושי במשמעות. כולנו אוחזים בתפיסות עולם המגדירות מהם הדברים ההופכים את חיינו לבעלי ערך: כסף, הצלחה, נאמנות, שייכות, אמונה דתית, בריאות ועוד. אך אף אחת מהמערכות המשמעותיות שלנו אינה בחזקת אמת מוחלטת וכולן יצירות מעשה אדם. אולם אנו מסרבים להכיר בכך שכל מערכת משמעות וגם הבחירה בה הינה שרירותית מיסודה!

לסיכום: האדם הוא כנראה בעל החיים היחיד המודע למותו והבוחר כיצד לנצל את הזמן העומד לרשותו. אך יחד עם זאת, הוא איננו מסוגל לשאת את עומקה של האחריות הזאת ואת עוצמתה!!!

על אשליית ה"אני" האינדיבידואלי מאמרו של גדעון לב, מוסף "הארץ" 28.1.2021

"מהות האינדיבידואליות אינה מרחבית-מבנית (עור, עצמות, איברים), אלא שימור לאורך זמן של כמות גבוהה של מידע, דבר המייצר תחושה של אחדות, שהיא אשליה". מתוך הגדרה זו של גדעון לב עולה שהאינדיבידואל יכול להיות תא, רקמה, או מושבה, עדר, ארגון, מוסד פוליטי, מקום יישוב, ואף רעיון.

הגדרה זו סותרת את הנטייה הטבעית שלנו לחשוב שה"אני" האינדיבידואלי שלנו הוא קבוע, ממעט להשתנות וגבולותיו הפיזיים ברורים. כלומר לתחושתנו, אולי קשה לקבוע מהי המהות האינדיבידואלית של ארגון או מוסד פוליטי, אך בכל הנוגע ל"אני" שלנו, אנו יודעים היטב מי אנחנו, ותחושה זו אינה אשליה.

אך אם נבחן זאת מעט יותר לעומק, נוכל לשאול: האם אנחנו באמת אותו "אני" מאז היוולדנו ועד מותנו? איפה גבולותיו של ה"אני" ובמה הם תלויים? האם אין הוא מושפע מהסביבה המשתנה, מהתורשה שלנו, מגורמים חברתיים, היסטוריים ומהביוגרפיה של נסיבות חיינו? האם חוק אי הוודאות (של אייזנברג) אינו רלוונטי גם כאן? כלומר כאשר אנו מסתכלים ומנסים לנתח, לבודד ולחקור את ה"אני" שלנו, אזי הדבר תלוי בנקודת המבט שלנו, ועצם המחקר הזה כבר משנה את אותו "אני".

אני סבור, שמה שאנו תופסים כאינדיבידואל אובייקטיבי וקבוע, אינו אלא דפוס הכרתי. כלומר, הכרתנו יוצרת דפוסים כדי להתמודד עם זרימה מתמדת של רשמים וחוויות, ואחד הדפוסים הללו היא ההגדרה שלנו את עצמנו. לכן בהגדרה זו אין שום דבר שהוא קבוע, יציב, ובלתי משתנה, אלא ספקטרום. הקביעה שיש בספקטרום הזה גבול "מפה עד לשם" ושאפשר לקרוא לתחום הזה "אני" - היא קביעה שרירותית, שאין לה שום הצדקה אובייקטיבית. בדומה למה שאנו קוראים לו "מציאות אובייקטיבית", ולמעשה אינו אלא השקפתנו הסובייקטיבית על הסובב אותנו. כך גם קביעתו של משהו כ"אני" האמיתי שלנו, הוא הגדרה שנובעת מתוך בחירות שאנו עושים והוא אשליה עצמית שאנו המעצבים שלה.

הבודהיסטים חושבים שאם נשתחרר מאשליה זו נוכל לחיות ללא חיץ עם העולם, במגע אינטימי ואחדותי איתו, וכך נהיה פחות סגורים ושבויים וסובלים בתוך ה"אני" שיצרנו לעצמנו. מה שמונע מאיתנו להשתחרר מאשליית האינדיבידואליות, הוא הפחד משינויים בתחושות, בקשרים ובנסיבות חיינו. לכן אנו נאחזים בתפיסה שה"אני" שלנו הוא קבוע, מוצק ובלתי משתנה? אך אולי דווקא אם נעז לקבל את הידיעה ש"האני" שלנו, כמו הסביבה שלנו, משתנה כל העת, יהיה לנו קל יותר להסתגל ולקבל שינויים?

עיצוב מי שאנחנו מותנה במורשת הפסיכולוגית והגנטית של הורינו, של הוריהם ושל אין סוף דורות קודמים להם. בשרשרת הזו קשה מאוד לומר בדייקנות איפה מתחילה הזהות הייחודית שלנו ואיפה היא נגמרת? יש הרואים בננים את ה"אני" האמיתי שלנו. אך המחקר המדעי מגלה שהגנים שלנו נמצאים בתהליך שינוי מתמיד, והם מתעצבים ומושפעים על ידי הסביבה החברתית, האישית והפיזית שלנו.

סיבה נוספת לשימור אשליית ה"אני" הבלתי משתנה, היא הרצון שלנו שכך יראו אותנו האנשים איתם אנו באים במגע. אך גם אם הצגה זו משכנעת אחרים, לא פעם אנו מרגישים שאנו לא באמת יודעים מי אנחנו באופן אמיתי, אישי ואינטימי, ושהאנשים סביבנו מכירים רק את "המופע" החיצוני שלנו. גם אם היינו מציגים באופן כן את "האני" שלנו לסובבים אותנו, האם יש בכלל "אני" כזה קבוע, שאינו משתנה בכל הנסיבות והשינויים במהלך חיינו?

כדי להדגים את הסוגיות שהעליתי עד כה, אבחן את הביוגרפיה שלי. לאחר הלידה גדלתי בבית התינוקות של הקיבוץ ולאחר-מכן עברתי לגן עם קבוצת הגיל שלי. משם עברנו לבית הילדים ומשם לביה"ס היסודי. כל השנים האלה ביליתי באותה קבוצה חינוכית, אהבתי את הקבוצה, הסתדרתי בה היטב ונחשבתי לילד מקובל ומוביל חברתית. ומכך עולה השאלה איזה מין "אני" הייתי ומה היו התכונות שאפיינו אותי כילד, שאיפשרו לי להתמודד עם החיים בבית-הילדים ולמצוא את מקומי בקבוצת הילדים?

לאחר מכן עברנו למוסד החינוכי "גלבע", לקבוצה חינוכית מעורבת עם עוד ילדי קיבוצים מהעמק. במוסד החינוכי התמודדתי עם היותי נער מתבגר, עם הלימודים ועם הפעילות של תנועת הנוער. כלומר,

הייתי צריך תכונות אחרות כדי להסתדר, להצליח, וגם כדי להיות מקובל חברתית. אז איך אפשר לאפיין את "האני" שהייתי אז? התגייסתי לצבא, ולאחר זמן לא רב הצטרפתי לקיבוץ כרם שלום. במסגרת שרותי הצבאי שירתי במלחמת ההתשה בתעלה. איזה "אני" הייתי צריך להיות כדי לעבור ולשרוד חוויות אלו? לאחר מכן, בכרם שלום, הייתי חלק מקהילה של אנשים צעירים, שניסחה לממש את חלומה וליצור קיבוץ שונה מהקיבוצים הוותיקים. איזה מין "אני" הייתי אז, בניסיון להגשים את החלומות המשותפים, במאבקים, בחברויות ובעשייה המשותפת?

עזבתי את הקיבוץ עם אשתי ובתנו הראשונה הילה, והיינו מבין מקימי הישוב המשותף היהודי-ערבי נווה שלום, בו אנו נמצאים עד היום, ובו נולדו לנו שני ילדים ועדי. גם פה נשאלת השאלה: איזה מין "אני" הייתי בכל הניסיונות השונים, הקשיים, השמחות, והנסיבות המיוחדות האלו? דווקא היום, ממרום שנותי, אני שואל את עצמי האם בגילאים שונים, בנסיבות שונות, עם אתגרים שונים, עם תהפוכות אחרות בחיים, עם רצונות שונים - האם הייתי אותו "אני" או קצת אחר? כלומר, אולי לכל אחד מאיתנו יש (היו ויהיו) "אני" רבים, ואנחנו אנשים אחרים במצבים שונים, ובתקופות שונות.

לסיכום: אנו תופסים את עצמנו כאינדיבידואלים ולכן גם חושבים שיש לנו הגדרה עצמאית וקבועה של מי שאנחנו. אך אני סבור שה"אני" שלנו הוא "תהליכים הרבה יותר מאשר עצמים", כדברי גדעון לב. כלומר ה"אני" שלנו הוא מארג דינמי של השפעות הדדיות בין הגנטיקה שלנו, הרקע שלנו ומגוון עצום של השפעות משתנות סביבתיות, תרבותיות, היסטוריות וחברתיות. כיוון שמארג זה מורכב מיסודות שמיעוטם קבועים, ומרביתם משתנים כל העת, כך גם משתנה ה"אני" שלנו, וכל הרגשה שהוא נותר זהה, או שאנו מגדירים אותו באופן עצמאי לחלוטין, נוטה להיות אשליה בלבד.

על ספרו של הרברט מרקוזה, "האדם החד-מימדי" (1971) נכתב עם צאת ספרו של מרקוזה בעברית.

זהו הניתוח המודרני הראשון של הקפיטליזם ונזקיו, לאחר שהפכו גלויים פחות וברוטאליים יותר.

בראשית התפתחות הקפיטליזם היה הפועל מנוצל באופן ברוטאלי. הוא חי בעוני, ללא יכולת לרכוש השכלה ובקושי הצליח לספק לעצמו ולמשפחתו את אמצעי הקיום הבסיסיים ביותר. שום חקיקה ושום מעביד לא הגנו על זכויותיו הסוציאליות הבסיסיות. במצב זה, באופן הטבעי ביותר, שאף הפועל לשחרור מכבלי המעביד והמשטר ולשינוי של חלוקת העושר והאפשרויות באופן יותר צודק ויותר שוויוני. הפועל היה מנוצל על ידי מעמד קטן בעל זכויות יתר, כאשר רק לקומץ קטן זה ניתן ליהנות מעושר ומאפשרויות, וזאת, באופן בולט, בזכות עבודתו של הפועל.

היום, הקפיטליזם המפותח, משיג כמעט לכל פועל את מלוא הזכויות הבסיסיות הדרושות לקיומו (גם ההגדרה מיהו בעצם "פועל" פחות ברורה). כמו כן, פתוחים בפניו אפשרויות השכלה, אשר מאפשרות לו ניעות חברתית. שביעות הרצון של העובד השכיר מאופן הקיום ומהאפשרויות הכלכליות, גורמת לכך שלא נוצר אצלו חוסר סיפוק אוטומטי מתנאי חייו, כך שאין הוא מעוניין בכל מאודו לשנות את המשטר ולהחליפו לשוויוני יותר ולצודק יותר בחלוקת העושר, והוא אינו מוכן "לעלות על בריקדות" לשם כך ללא תנאים ובכל זמן שיִקרא לדגל. השאלה מה יש פה לשנות ומהי האלטרנטיבה האפשרית, מה רע ובלתי צודק במשטר הקיים? שאלה זו אינה עוד מובנת מאליה ואינה גלויה לכל, גם לא לעובד השכיר.

החברה הקפיטליסטית המפותחת שיכללה מאוד את אמצעי השעבוד והדיכוי, כך שאנו הופכים לצרכנים ממושמעים ולבני אדם חד-ממדיים. אנחנו משועבדים לצרכים מזויפים, המתחדשים כל פעם, והשעבוד לצרכים מזויפים אלו הוא שמניע את גלגלי הקפיטליזם המפותח. כך האדם הופך לממושמע ולפסיבי. אין הוא מעוניין עוד במרידה ובשבירת הכלים. אין לו צורך לשנות את המציאות הנוחה, שכן השפע מצוי בהישג היד של כל אחד ואחד.

בראשית הקפיטליזם היה לפרולטריון תפקיד אובייקטיבי שאין צורך להסבירו: את החוסר, העוני, הדוחק, השעבוד וחוסר היכולת להשיג מצרכים בסיסיים - את כל אלה היה ברור שיש לשנות, לשבור ולהיאבק לשחרור מהם. יצורו של הערך העודף המועבר לידי של הקפיטליסט, יחד עם תנאי הניצול הפיזי של הפועל, הפכו את מעמד הפועלים באופן אובייקטיבי לנושאי המהפכה הסוציאליסטית משום שלא היה להם מה להפסיד מלבד את כבליהם!!! בסיטואציה זאת, התודעה של המשועבדים - לאחר הבנתם את תפקידם המהפכני - היוותה את הזרז והדחיפה אשר חיזקו את המוטיבציה הטבעית לשינוי חברתי מן היסוד ולשחרור משעבוד.

אך בקפיטליזם המפותח של ימינו אלו, עם הנוחות שבו ועם כיבוש התודעה כחלק מתהליך הייצור - מיגורו של המשטר, כהליך אובייקטיבי הנתון בידי מעמד העובדים השכירים, אינו אפשרי עוד. תנאי הניצול הפיזי של הפועל אינם קיימים יותר כמו בראשיתו של הקפיטליזם. האדם כצרכן, כשכל צרכיו הבסיסיים באים על סיפוקם, יחד עם כל מה שהחיים בקפיטליזם המפותח יכולים לספק, חי בנוחות. נוחות זו יוצרת התניה ממושמעת ופסיבית לצריכתם של מוצרים חדשים ונוספים ומרוץ צריכה בלתי פוסק אחר אותם מוצרים מזויפים. מרוץ זה הוא אשר מניע את מנגנון הייצור. התרבות של הקפיטליזם המפותח היא האידיאולוגיה של מנגנון הייצור, אשר מתקיימת על ידי עידוד היותנו חברה צרכנית, המשועבדת לעולם של צרכים כוזבים באופן פסיבי ובלתי ביקורתי. זוהי ההתנהגות והמחשבה החד-ממדיים.

בהתייחסות עכשווית מראה אווה אילו בספריה איך שילובה של הפסיכולוגיה המקצועית בחברות הגדולות של הכלכלה המפותחת, עוזרת לארגון ולניהול של מנגנוני הייצור, כך שהעובדים יהיו ממושמעים יותר, מסופקים יותר ומשתפי פעולה יותר, כחלק ממנגנון הייצור. כך נוצר דגם האדם הרצוי, האדם החד-ממדי. משמע, עולם הפסיכולוגיה המקצועית "נרתם" אף הוא ליצירת המודל הנפשי הדרוש לחברות הקפיטליסטיות המתפתחות של ימינו.

בקפיטליזם המפותח, התודעה היא-היא אשר משועבדת כחלק ממנגנון הייצור, והיא אשר הופכת את השעבוד למציאות נוחה יותר, ונוצר מצב

אשר מאשר ומחזק מציאות של אי-שיחרור ואי-צדק. מה שמנוצל בקפיטליזם המפותח הם הכישורים הרוחניים וההשכלתיים של העובד, ולא כישוריו הגופניים - והם אשר יוצרים את הערך העודף אשר אותו גורף הקפיטליסט. לכן ניצול זה נעשה יותר נוח ואין בו "תמריץ" למרוד בקפיטליזם ולתמוך במהפכה שתשנה אותו מן היסוד.

על הספרים של אווה אילוז:
"אינטימיות קרה" - 2008
"גאולת הנפש המודרנית" - 2012
"סופה של האהבה" - 2020

בכל ספריה אלו עובר כחוט השני הניסיון לראות את תפקיד הפסיכולוגיה בראייה סוציולוגית חברתית רחבה. אילוז בודקת איך השיח הפסיכולוגי-טיפולי משרת בתחומים רבים את חיזוק אושיות המשטר הקפיטליסטי בו אנו חיים. וזאת, כאשר משכנעים אותנו לטפל בעצמנו ובבעיותינו הפסיכולוגיות והנפשיות ולהסתכל על עצמנו פנימה, במקום שננסה להבין את כלל מאפייני החברה והמשטר ואת הצורך לשנותם. כך אנו הופכים לצרכנים ממושמעים ובלתי ביקורתיים (ראה מרקוזה). בספרה האחרון, "סופה של האהבה", מתבוננת אילוז באופן שבו גברים ונשים משחקים בשוק הזיווגים ובאופן שבו מוטמעת המיניות כקביעה של ערך סחורה הנסחרת בשוק. שוק זה אינו באמת שוק חופשי והסחר בו אינו באמת הוגן. יחסי גברים-נשים הם לא פעם השתקפות, תמונת מראה ופועל יוצא של יחסי כוח, ושלטון החזק על החלש והמדוכא, כפי שהם היחסים החברתיים-כלכליים של החברה בה אנו חיים בעת הזו. שכן גם בחברה הבתר-קפיטליסטית המפותחת, עדין בולטים הדומיננטיות הגברית בכל החברות הכלכליות, הקיפוח ואי השוויון לגבי נשים ותפקידיהם במשפחה.

החופש המיני האופייני לעידן זה בא להחליף יחס פנימי, והתייחסות רגשית אישית מעמיקה ואנושית בין שני המינים. במקום בחירה אמיתית ומעמיקה, הנותנת אופי אישי ואנושי לבחירה בין שני המינים, אנו מוצאים יחס של סחורה בשוק, סחורה שיש להספיק ולהחליפה כל פעם בסחורה אחרת, חדשה יותר.

לסיכום, בחיבורים אחרים בנושא ניתוח האהבה בעידן המודרני לא תמיד נלקחים בחשבון הדרכים הנסתרות שבהן החברה שלנו - בכלכלתה ובפוליטיקה שלה - חודרת עמוק אל תוככי המשפחה, המיניות והאהבה, ואלה אינן יכולות עוד לשמש "מפלט אחרון של ערכים הומניים".

המיניות והאהבה הן עכשיו הזירה המובהקת של חוליי החברה. אם נתבונן קצת בחברה שלנו, שבה גברים רבים הם פוסט-טראומטיים, נוכל להבין את הסיבה לריבוי אלימות נגד נשים. בנוסף, אנו מצטיינים בחברה גזענית, בלתי סובלנית ואלימה ביחסים הבין-אישיים. לכן כדאי שנצא קצת מהטיפול הפסיכולוגי, המסתכל פנימה ומפתח אגואיזם נרקיסיסטי, ובמקום זה נביט החוצה אל החברה המחליאה אותנו ואל עצמנו כמי שהם התוצר האומלל של אותה המציאות.

על הספר "שלטון האושר" מאת אווה אילוז ואדגר קבאנאס

טענתם העיקרית של המחברים היא שאם באושר האינדיבידואלי עסקינן, הרי שהוא תלוי באדם עצמו ובהחלטתו לרצות ולהיות מאושר. ואכן האדם יכול לעשות זאת, ואז רצוי כמובן לאמץ את הפסיכולוגיה החיובית ולעזוב את הפסיכיאטריה המסורתית, המתרכזת בסבלותיו וצרותיו של האדם.

במקרה כזה יש להתעלם מהמציאות החברתית, הכלכלית והפוליטית בה קיים ופועל האדם ולוותר על כל איכפתיות ורצון לשנותה. יש להתרכז בתכונותיו הפנימיות של האדם. סבל אנושי, משטר דכאני ונצלני, אלימות, מצוקה ועוני, וסבלם של האחרים - מכל אלה יש להתעלם ולא להשקיע שום מאמץ מלבד המאמץ כלפי האדם עצמו ושיפורו.

בדרך זו, טוענים המחברים, מנצל הקפיטליזם המפותח של ימינו את פסיכולוגית האושר והפסיכולוגיה החיובית לשירותו. קפיטליזם זה, המבוסס על שוק נצלני, ושכל מטרתו היא הגדלת הרווח הכלכלי, יכולת הייצור ורכישת הסחורות, משתמש באידיאולוגיות אלה מבלי להרהר ולו לרגע במחיר האנושי של ניצול וגרימת סבל לאותם בני אדם המנוצלים ומופלים לרעה על ידי השיטה הקפיטליסטית.

במפגש במוסד ואן ליר שהתקיים על ספרה, אמרה אווה אילוז, שבמקום אידיאולוגית האושר והפסיכולוגיה החיובית, המפתחת אינדיבידואל המתעלם מהמציאות האנושית והכלכלית סביבו - היא מעדיפה את הפסיכולוגיה המסורתית, אשר מתיימרת להתמודד עם מצוקותיו של האדם ועם פחדיו והדחקותיו ובכך עוזרת לו להיות יותר מודע למציאות ולהתמודדות המודעת עמה.

אך אווה אילוז אינה מעלה את השאלה עד כמה הניתוחים של הפסיכיאטריה (הקלאסית של פרויד) הם בעצמם תולדה של הרקע החברתי וההיסטורי של היווצרותם.

אם נביט סביב ולו לרגע, נראה חלקי עולם שבהם שורר רעב, דיכוי ועוני, נראה מיליוני אנשים פליטי מלחמות עכשוויות, נראה חלקי עולם רחבים שנוצלו ונגזלו על ידי מעצמות אימפריאליסטיות עשירות, אשר השאירו מיליונים ללא פיתוח וללא ציביליזציה מפותחת ומתקדמת.

שלא לדבר על הרס הסביבה הטבעית וההרעלה הסביבתית הנגרמים ביד אדם, על ידי פיתוח קפיטליסטי ללא שום חסמים. אפשר לקחת דוגמא קטנה מהמדינה שלנו שבה הפריפריה, עיירות הפיתוח והבדואים בנגב אינם יכולים להיחלץ ממעגל העוני ותת-הפיתוח. וכמותם הפלסטינים ברצועה ובגדה, החיים תחת כיבוש ושליטת זכויות על ידי הצבא הישראלי. כל אלה ועוד מתקיימים לצד ניצול קפיטליסטי בידי התאגידים הגדולים במשק, שכבה קטנה של אנשים עשירים שהאינטרס שלהם הוא העצמת ריווחיהם הכלכליים בלבד, תוך התעלמות מוחלטת ממצוקותיהם של אחרים. מכל זה, ועוד, עלינו להתעלם ולחשוב (בטעות) שאושרנו תלוי רק בהחלטותינו ובפסיכולוגיה החיובית שנאמץ.

על ספרו של מיכה גודמן, "מהפכת הקשב" (2021)

אחרי ספרו של מרקוזה, "האדם החד ממדי", ספר זה הינו צעד נוסף בניתוח החברה בימינו, והפעם הוא מתייחס לעידן הדיגיטלי שבו אנו חיים, ומראה איך גם בעידן זה אנחנו ממשיכים להיות משועבדים לצרכי החברות הגדולות, הקרטלים, חברות הסייבר והתקשורת. לא תוכן המסרים שאנו מקבלים במדיה הדיגיטלית הוא הקובע, אלא עצם שיעבודנו למדיה זו ויכולתה לדעת את כל נטייותינו האישיות, העדפותינו ואופיינו וכך להתאים באופן אינדיבידואלי את המסרים וההשפעות הנמסרים לנו. חברות התקשורת - פייסבוק, גוגל וכו' - אינן מוכרות לנו את השירותים האלה והרשת שלהם לא מוכרת לנו מידע - אנחנו פה המוצר הנמכר כאן!!!!

בכל הרשתות החברתיות ובכל ערוצי התקשורת הדיגיטלית אנחנו הופכים להיות אי בודד, סגור בתוך עצמו, ללא שום סובלנות ופתיחות לאחרים ולצורכיהם. חוסר הפתיחות נוצר בעקבות השימוש ברשתות ההן. כשאנו גולשים בפייסבוק או בגוגל ולומדים על העולם, הרשתות הללו לומדות עלינו, על העולם שלנו, על ההעדפות והאופי שלנו, וכך קל להן מאוד למכור לנו את הדברים אותם אנו מעדיפים והמתאימים לאופיינו. החברות הללו אינן מרגלות, אלא סוחרות באופיינו ובהעדפות שלנו ולוקחות את התודעה שלנו לצורכי מכירת אותם מוצרים המותאמים לנו. חברות התקשורת הללו לוכדות את תשומת ליבנו ותשומת הלב הזאת שלנו היא המשאב הכלכלי החשוב ביותר עבורן. לצורך כך מעסיקות חברות אלו אנשי מקצוע רבים ושונים, שתפקידם להבין ולקלוט את הצרכים והאופי המיוחד של כל משתמש.

תעשיית התקשורת יוצרת אצלנו את הצורך להיות מחוברים תמיד לרשת. כאשר יש לנו כמה רגעים פנויים, אנו מוציאים את הטלפון "החכם" שלנו ומתחברים. אסור להפסיד ולא להיות מחוברים ולהסתפק בשקט עם עצמנו בלבד!

רשתות האינטרנט והרשתות החברתיות - במקום להרחיב את העולם שלנו, לגעת, להעשיר אותו ולהגביר את סובלנותנו לשונה מאיתנו - רק מגבירות את סגירותנו ומבצרות אותנו בהשקפותינו. משמע הן

מקבצות אותנו, מבצרות אותנו בקבוצת הדומים לנו, ואינן מגבירות את הסובלנות שלנו לשונים מאיתנו. ועל כך מעידים באופן חד משמעי כל המחקרים בתחום.

בגוגל, למשל, כשאדם מחפש אינפורמציה על נושא מסוים, הוא מופנה לאתרים אשר מספקים תשובות המתאימות לאופיו והשקפותיו. לדוגמא: כאשר אמריקאים ימניים, לאחר העימות בין דונלד טראמפ להילארי קלינטון, שאלו את גוגל מי ניצח בעימות - הם הופנו לאתר שדיווח להם שהניצחון היה של דונלד טראמפ, ואילו אנשי השמאל, ששאלו את אותו אתר בגוגל, קיבלו תשובה שהניצחון היה של הילארי קלינטון. כך היה בין האזרחים האנגלים, התומכים בתיאוריות קונספירציה, שפנו לשאלו מי רצח את הנסיכה דיאנה וקיבלו את התשובה שכנראה שלטונות הביטחון האנגלים. בצורה זו, לאחר האפיון שלנו על ידי אותן רשתות, תורמים השירותים הדיגיטליים לחיזוק הסגירות שלנו בעולמנו וקובעים עבורנו מי אנחנו, מה העדפותינו ומהו העולם שלנו. כנראה קל לתאגידי התקשורת לשאוב מאיתנו את המשאב של תשומת לבנו ולהשתמש בו לצרכיהם המסחריים, משום שאנו לא נותנים למשאב חשוב זה שום ערך וחשיבות.

כפי שנאמר בבודהיזם - כדי לחיות בהווה, כאן ועכשיו, אנו צריכים שקט, הקשבה והרבה תשומת לב. ללא תשומת לב מצדנו, חיינו מתרחשים ועוברים על פנינו ואנו לא מכירים בהם בעת התרחשותם.

רשתות התקשורת משתמשות לא פעם בכלים של פרובוקציה ו"פייק ניוז", כדי למשוך ולהגדיל את קהל המשתמשים. במחקרים שנעשו בנושא צפייה ופופולריות ברשתות התקשורת, נמצא כי שקרים, ולא אמיתות, הם פופולריים יותר באופן ניכר. באינטרנט יש דמוקרטיזציה של הידע, אך בה בעת גם דמוקרטיזציה של מידע כוזב (דיסאינפורמציה). וכך, בכל המדינות בהם רווח השימוש בכלים הדיגיטליים, נוצר קיטוב ועוינות בין חלקי האוכלוסייה והקהילות השונות. נוצר הרושם כאילו הסיבה לכך הן האידיאולוגיות השונות שבהן מחזיקות הקבוצות השונות, אך מסתבר שזאת לא הסיבה, אלא הכלי הדיגיטלי עצמו, המדיום הזה, הוא הסיבה, או כפי שאמר מרשל מקלוהן - המדיום הוא המסר!!!

רשתות התקשורת הם המדיום לשיח המונים זה ולתקשורת זו. אבל

בל נשכח, שהבעלות על הרשתות הינה פרטית ובידי מעטים, שהאינטרס המרכזי שלהם הוא מקסום הרווח הכספי שלהם. אין שום שיח ציבורי ברשתות על הסכנות שבהם, על האינטרסים של המחזיקים בהם, על גבולות השיח המנוהל בהן ועל ההשפעות, גם הלא חיוביות, של השימוש באותן רשתות.

מהפכת התקשורת הדיגיטלית היא כה חשובה ומשמעותית ולכן מכנים אותה "המהפכה התעשייתית השנייה". ניתוחיו של מרקוזה, בספרו "האדם החד ממדי", על השפעת התקשורת על עיצוב התודעה, נראים היום תמימים. כאשר בודקים את המציאות לפני העידן הדיגיטלי, את התעמולה ששודרה ברדיו ובטלוויזיה ואת הפרסומות על שלטים בחוצות הערים, שנועדו לשכנע אותנו לקנות עוד ועוד מוצרים ולהפוך לצרכנים בעלי צרכים מזויפים - כל אלה נראים כמעט בלתי משמעותיים היום, בעידן הזה.

נשאלת השאלה האם הטכנולוגיה המתקדמת, הדיגיטלית היא רק קידמה וברכה? ברור וגלוי לכל שהיא מהווה תרומה גדולה, אך יחד עם זאת, יש לה גם היבטים שליליים, שהם פחות בולטים וקשים יותר לזיהוי. נתחיל בדוגמא טריוויאלית: המצאת ה-ג'.פי.אס מגדילה את אפשרויותינו להגיע למקומות שאנו צריכים להגיע אליהם, אך גם גורמת לנו לאבד אט-אט את יכולת ההתמצאות הטבעית שלנו בשטח.

דוגמא נוספת: רשת התקשורת האינטרנטית מגדילה את יכולת התקשורת בין אנשים, אך מחקרים מראים שתקשורת המסכים מורידה באופן ניכר את היכולת האמפתית, שנמצאה גבוהה לאין שיעור במפגשים פנים אל פנים. כלומר, האינטרנט מעלה את יכולותינו ליצור קשרים אך מוריד את יכולותינו האנושיות להיקשר.

היכולת להיות זמין לידע רב ומגוון גדלה מאוד בעידן הדיגיטלי, אך מסתבר שיכולת הקליטה שלנו, הריכוז וההעמקה בידע הרב, פחתה מאוד. יכולת הקשב המובחנת נפגעת מאוד מול הזרם הרב המתקף את התודעה, באופן בלתי פוסק ובלי הבחנה.

אם צריך למקד את הנזק העיקרי של העידן הטכנולוגי הדיגיטלי, נראה שעיקר הפגיעה בנו הוא בנושא תשומת הלב, הריכוז וההתמקדות. אנו משלים את עצמנו שאנו יכולים להתרכז בנושאים רבים בו זמנית,

כאילו אנו שולטים בתודעתנו ובנטיות שלנו, כאילו אנו יכולים להחליט להיות מרוכזים כל הזמן, ללא הפרעות ובריחות לנושאים רבים אשר מציפים אותנו בו זמנית.

זוהי התוצאה ההרסנית ביותר של העידן הזה!!! ואנו מזמן איבדנו את יכולת השליטה שלנו על כך. האשליה המסוכנת ביותר של התקופה הזו, היא שאנו מסוגלים לשלוט בתודעתנו ובריכוז שלנו. מחקרים בנושא מגלים שזוהי אשליה בלבד!!!

הסמארטפון והטאבלט מייצגים תעשייה אדירה, השואבת את תודעתנו ואת תשומת לבנו, וכל זה לצרכי הרווח המקסימלי של תעשייה זו. כך אנו מאבדים את שיקול הדעת העמוק והבלתי מופרע שלנו, וכל זאת מבלי שנהיה מודעים לכך, ומבלי שנרגיש את אותו שיעבוד ואת הפגיעה בתודעתנו ובשיקול דעתנו העצמאית.

מהפכת הקשב - סיכום:

עיקרו של הספר עוסק בחסרונה של תשומת הלב בעידן הדיגיטלי, המהווה רקע למשברים הפוליטיים והפסיכולוגיים של המציאות בעידן זה. עצם שליטתנו בתודעה של עצמנו ובהיכרותנו איתה נפגעת, בעוד אנו נמצאים באשליה עצמית שאין הדבר כך.

אנו לא האדונים של תשומת הלב שלנו ואנו לא יודעים זאת. אנו משוכנעים שאנו יכולים לפצל את תשומת הלב שלנו ולהפנות אותה ליותר מדבר אחד בזמן נתון, מבלי לשלם על כך מחיר יקר של חוסר בריכוז, במיקוד ובעומק של קשב, בשום נושא שבו אנו עוסקים.

על פי מחקר המוח המודרני, מסתבר שרגישותו של המוח האנושי לגירויים והפרעות חיצוניות מקורה באבולוציה הקדומה של האדם, ורגישות זו תרמה להישרדותו. עידן זה הוא נחלת ההיסטוריה. בעידן שלנו אין עוד צורך הישרדותי ברגישויות אלה, אך התכונה הזו עדיין קיימת בנו, בבני אדם מודרניים. וכך ריכוז, שקט, תשומת לב, הקשבה ושליטה בתודעתנו - כל אלה נפגעים אנושות בעידן הדיגיטלי.

בורותנו ביחס לטכנולוגיה של העידן הזה היא בחוסר ההבנה שלנו שהסמארטפון אשר בכיסנו הוא לא כלי עצמאי, אלא מכשיר שמייצג כוחות כלכליים אדירים. הוא השער דרכו תעשיית תשומת הלב נכנסת לחיינו ושואבת מאיתנו את המודעות שלנו וזאת למען האינטרסים

הכלכליים של אותה תעשייה. אנו לא מכירים ולא מבינים את האינטרסים הכלכליים שמסתתרים מאחורי המסכים הדיגיטליים שלנו. כדי להתגבר על חולשת התודעה מול התעשייה העוצמתית של התקשורת דרושות שלוש "תרופות" או שלושה צעדים: צעד אחד שעוסק בריסון ורגולציה של תעשיית התקשורת. צעד שני שעוסק בחיזוק התודעה והקשב. צעד שלישי שעוסק בפיתוח ועידוד צמיחתה של תקשורת מאזנת ומשחררת, תקשורת שחושבת ולוקחת בחשבון לא רק את הרווח הכלכלי שלה, אלא תומכת ומנצלת את חיזוק התודעה ואינה פוגעת בקשב ובאוטונומיה האינדיבידואלית. כאמור, חיזוק הרגולציה על תעשיית התקשורת וריסונה נחוצה בדחיפות, כמו גם על ענפים רבים אחרים בתעשייה ובכלכלה הקפיטליסטית. התקווה שחברות הדיגיטל יכניסו שיקולי רגולציה הומניטריים ושמירה על תודעה חופשית ובעלת שיקול דעת עצמאית, אינה ריאלית במשטר של קפיטליזם מפותח בו אנו חיים, ובו רק השיקול של מקסום הרווח הכספי נלקח בחשבון. בנקודה זו, המחבר, שמכיר ויודע את המציאות הזו, מתעלם מהצורך משינוי וממהפכה רדיקלית יותר.

"המין האנושי" - ספרו של רוטחר ברחמן, 2020
"הרע לכאורה - על התוקפנות בטבע" - ספרו של
קונראד לורנץ, 1969

המאבק בין רוסו להובס - האם יצר לב האדם רע או טוב מנעוריו - מעלה שאלה ישנה זו, שבעקבות שני הספרים אדון בה שוב. קונראד לורנץ, חוקר התוקפנות בטבע, טוען שיצורי אנוש מסוגלים להרוג בגלל המורשת החייתית הטבועה בהם. הם תוקפניים באופן גנטי ומכך אין מנוס.

התזה המנוגדת היא, שאין שום התנהגות אנושית ספציפית הנקבעת רק על ידי גורמים גנטיים. יצורים אנושיים מסוגלים לכל סוגי ההתנהגות ובכללם התנהגות תוקפנית. הם מסוגלים להתנהגות של נדיבות לצד אכזריות, רגישות לצד אנוכיות, אצילות לצד פחדנות, כך שכל הסבר על ההתנהגות האנושית חייב להסביר את כל גילוייה ולא רק אחד מהם. את ההתנהגות האנושית קובעות במידה רבה פעולות גומלין בין הניסיון שהצטבר בחייו של האדם לבין תורשתו הגנטית.

גישתי אינה כופרת ולו במעט במציאותו של מרכיב גנטי בתוקפנות האנושית, או בכך שהאדם הפרה-היסטורי היה מסוגל למעשי תוקפנות. עם זאת, יש בדעתי להראות שגם משקלו של הגורם הגנטי בגילויי התוקפנות וגם היקפם של מעשי התוקפנות הפרה היסטוריים הוגזמו לאין שיעור, ולמעשה חיו בני האדם חיים של שלום ואהבת הזולת במשך פרקי זמן ארוכים הרבה יותר בתולדות התפתחותם, מכפי שמראים "מצדדי התוקפנות האנושית".

המפתח טמון בשאלה מהי ההתנהגות המזכה ביתר הערכה חברתית תרבותית, משמע היא תלויה ונבדלת בהבדלי תרבויות: כך למשל, שונה האינואטי מתושב הפרברים האמריקאי, לא בגלל השוני במטענים הגנטיים שלהם, אלא בגלל ההבדלים בהיסטוריה החברתית שלהם. התרבות האינואטית היא תרבות מתונה ושלווה יחסית, המעודדת רעות וסיוע הדדי, כפי שהדבר מתחייב מצורכי הקיום באקלים הארקטי הקשוח ואילו תרבותנו (האמריקנית) היא מלחמתית לפי רוחה ומתאפיינת באמונה עמוקה בהתפתחותו של היחיד באמצעות תחרות נמרצת בין

יחידים וקבוצות.

הגנים הם הקובעים את הגבולות הפוטנציאליים לפיתוחה של כל תכונה בתנאים הסביבתיים הנתונים, וזאת על ידי השפעות הגומלין בין הסביבה לתורשה. ממדי גוף, אורח חיים, משקל ועוצמת שרירים, הם כמה מהדוגמאות למגבלות שמטילים עלינו הגנים.

מחקרים בילדים שנעשו בארה"ב מראים בעליל שהתוקפנות אצל ילדים היא תכונה נלמדת, נרכשת ותלויה בבית ההורים ובמקום המגורים. בבית שבו ההתנהגות האלימה שלטת או מועדפת, יש סיכוי שהילדים החיים בו יגדלו להיות תוקפניים, ואילו בסביבה שבה התוקפנות זוכה לגינוי והיחסים בבית אינם תוקפניים - יהיו הילדים בלתי תוקפניים.

יש אנשים (ואף חוקרים, כמו לורנץ ואחרים), שהטענה ש"כולנו רוצחים" מסיבות גנטיות, כבר נקלטה על ידם. יש שלמדו זאת בכנסיה, ויש אחרים שספגו את האווירה הרווחת הזאת בהשפעת מעט פרוידיאניזם ומעט דרוויניזם. דעות אלה מחזקות הרגשה שקיימת מכבר, שהרשע טמון בנשמת האדם, או ביצר שלו, או בתגובתו האוטומטית. לכן קשה כל כך לעקור מן השורש רעיון זה מתודעת האנשים.

אחת המשמעותיות החשובות של תורת דרווין, שלא הובנה כראוי ולא קיבלה את תשומת הלב הראויה היא, שלמושג "מאבק הקיום" יש גם משמעות בלתי קטלנית, המצביעה על שיתוף פעולה של שלום. בזכות שיתוף פעולה ויתור על מאבק הדדי נהנים יחידים וקבוצות מיתרונות חשובים במאבק הקיום.

מסוכנת לא פחות היא הנטייה להעביר לתחום החברתי את רעיונותיו של דרווין (וגם של חוקרי טבע אחרים) ללא שום ביקורת, כפי שעושים הרברט ספנסר ואחרים בסוף המאה ה-19. לטענתם של אלה, במאבקים בתוך החברה האנושית מנצחים הכשרים ביותר, שהם החזקים, החכמים והאירופאיים יותר. המפסידנים הם החלשים והנחותים.

תוצאותיה של השקפה זו היו דלות נוראה, חוסר חינוך, תוחלת חיים נמוכה, אכזריות וחוסר הגנה על שכבות ומעמדות מסוימים. דבר זה מצדו עוד הגביר והנציח את אותה תמונה חברתית של שלטון העשירים והמעטים.

כאשר ישנה השקפה רווחת כזו, אפשר בקלות להצדיק גזענות, דעות

קדומות ומלחמת הכול בכול של "השוק החופשי", כי כל אלה הרי הם רק ביטוי למורשת החייתית שבנו.

הסיבות למלחמות ולתוקפנות על פי רוחטר

הסיבות למלחמות הינן פוליטיות, אידיאולוגיות, חברתיות וכלכליות. לא האינסטינקטים החייתיים הם שדוחפים ארצות ועמים לצאת למלחמה, אך אינסטינקטים אלה מנוצלים לשם כך.

פער כביר מבדיל בין התנהגות האדם לבין התנהגות בעלי החיים, פער שנוצר והתרחב במשך יותר מחמישה מיליון שנות התפתחות האדם. אין זאת אומרת שמורשתנו החייתית אינה משפיעה יותר על התנהגותנו, אך אין להבין מכך שהיא קובעת התנהגות זו או שולטת בה.

ההגדרה המקובלת ביותר לאינסטינקט היא נטייה פסיכו-גופנית מורשת או טבועה מלידה, הכופה על בעליה לקלוט בחושיו אובייקט מסוג מסוים ולהפנות אליו את הקשבתו, לחוות איכות מיוחדת של התפעמות ריגושית בהבחינו באובייקט כזה, ולפעול כלפיו באורח מסוים, או לפחות להרגיש דחף אימפולסיבי לפעול בדרך זו.

השפעתם של האינסטינקטים תלויה בתנאים סביבתיים ובניסיון החיים. סוג הקשרים שהמערכת הגנטית מסוגלת ליצור תלוי בהקשר הסביבתי הקיים. הסביבה אינה מהווה רק רקע מסייע, אלא היא מעורבת באורח פעיל בקביעת עצם המבנה ומערכת התגובה.

יש להניח שהאדם המודרני הוא יצור חסר אינסטינקטים כמעט, משום שאין באינסטינקטים שום תועלת הסתגלותית ליצור המגיב על אתגרי סביבתו בעזרת המשכל והלמידה. האינסטינקט יכול להביא תועלת ממשית ליצורים החיים עדיין בסביבה ביולוגית, אך לא לאנושות שהתפתחה בסביבה שהיא במידה רבה פרי יצירת האדם.

אצל האדם הקדמון העניקה הברירה הטבעית התכוונות לשיתוף פעולה ואלטרואיזם חברתי על פני תחרות ותוקפנות תוך מיניית.

לטענתו של לורנץ, התוקפנות פועלת לפי דגם "הידראולי", כלומר התוקפנות היא גורם מצטבר התובע פורקן, כאילו מדובר בסוג של נוזל המסוגל לחלחל מבעד לסדקי הגולגולת ואשר לחצו תובע פורקן. לפי טענה זו של לורנץ, חלק גדול מהנוירוזות שלנו נובעות מהתוקפנות

הלוחצת עלינו, שאינה מוצאת פורקן.

אולם לפי מונטגיו, הנוירוזות הגורמות תוקפנות הן תוצאה של לחצים סביבתיים - מקום מגורים, תרבות, חינוך, משטר חברתי, רמת ציוויליזציה ועוד, ולא מתוך מקור פנימי יצרי (אשלי מונטגיו הוא אנתרופולוג אמריקאי הדוגל במסורת הומניסטית, עם דגש חברתי תרבותי).

אם דבריו של לורנץ היו נכונים, היה אפשר לצפות לתוקפנות מוגברת אצל ילדים מפגרים, משום ששליטתם העצמית מועטה. אך ההפך מכך הוא הנכון. ילדים אלה, וגם ילדים בעלי תסמונת דאון, תוקפניים רק לעיתים נדירות.

מחקרים שנעשו בקרב ילדים קטנים נורמלים עד גיל 3, מראים בבירור שהנטייה לשיתוף פעולה גדולה הרבה יותר מהנטייה לתחרות. התוקפנות נלמדת ונרכשת רק בגילאים יותר מבוגרים, כתוצאה של תרבות משחיתה, שבה חסרים תנאים נורמליים לגידול וטיפוח תכונות חיוביות בסיסיות, שכה מעט נצרכים אליהם בחברת המבוגרים שלנו. מחקרים כאלה נערכו על ידי אברהם מאסלו ושרלוטה ביהלר.

האדם כאוכל את בני מינו

הממצאים שבידינו מרמזים שהקניבליזם הפרה-היסטורי של אבותינו היה בעיקר דבר טקסי, שלא נחשב לגילוי של איבה, אם כי אכן שימש כאמצעי קיום בעיתות רעב וחוסר ברירה. ברוב המקרים אנו מוצאים שהסיבות הדומיננטיות אצל הקניבלים היו סיבות טקסיות, שביטאו יחס של רעות, שיתוף חייו של המת בחיי השבט ושמירה על נשמתו.

אצל רוב חברות "הציד והלקט" (המזכירים את האדם הפרה-היסטורי) מצויים אך מקרים בודדים של קניבליזם, ואף אלה לצורכי טקס, לאחר שהאדם נהרג בקרב או נטרף על ידי חיות טורפות. גם אצל שבטים קניבלים לא היה הקניבליזם מעשה הנוגד את נורמות המוסר המקובלות ולא היה בו שום ביטוי ליצרים תוקפניים. וכך, כשהזדמן לאדם הקדמון לאכול את בני מינו, הוא עשה זאת בדרך כלל בלי להרגיש תוקפנות, בדומה למה שמרגיש האדם המודרני באוכלו אומצת בשר.

העדויות שמביאים חסידי התוקפנות (לורנץ), כאילו נמצאו שרידים רבים של עצמות אדם מבושלות וגולגולות רבות מנותצות בידי אדם,

שנויים מאוד במחלוקת. לדעת חוקרים רבים, רובם של השברים בגולגולות שנמצאו לא נעשו על ידי אדם, ובמקומות שכן - היה זה משום שהמוח שהוצא מתוך גולגולת המת שימש לצרכים טקסיים שלאחר המוות וכך גם אותם שרידי עצמות, שמעידים על טקסי קבורה ופולחן שהיו נהוגים בכמה חברות. הסיבות האחרות והנפוצות יותר לשברים אלו, שנמצאו בעצמות ובגולגולות, היו טרף על ידי חיות טורפות גדולות, פגיעות טבע וכן שברים שנגרמו על ידי לחצי אדמה וסלעים שבהם היו קבורות העצמות.

התפקיד החשוב ביותר שמילאה הקבוצה באבולוציה של בני האדם הקדמונים היה ללא ספק בתחום ההתנהגות הנלמדת. חברי הקבוצה למדו זה מזה על ידי התבוננות בזולת - מעשיו ושגיאיותו, כלומר לימוד הדדי אחד מהשני, או לימוד דרך חיקוי המנהיגים החזקים, וגם חיקוי הבוגרים על ידי הצעירים.

הגידול הדרסטי במוחות האנשים נובע מהתפתחות אבולוציונית, דרכה אותם אנשים, שמוחותיהם היו מפותחים יותר, עמדו ביתר הצלחה בניסיון להסתגל לסביבה בתנאים משתנים במהירות.

הדיבור הוא ללא ספק הראייה המשכנעת ביותר לתפקיד המכריע שמילא שיתוף הפעולה בהתפתחות המין האנושי, כי הוא, מעצם טבעו, מפעל המבוסס על שיתוף פעולה, שמטרתו ליצור קשר בין אדם לחברו. אם בני האדם היו בעיקר יצורים תוקפניים ואלים, לא היו זקוקים לדיבור ולא היו מפתחים אותו.

עמי "הצייד והלקט" בימינו (פה מביא מונטגיו רשימה ארוכה ומפורטת של חברות בארצות וחבלי ארץ נידחים) מוכיחים את רצונם בשיתוף פעולה, את חוסר האלימות שבהם ואת ארגונם החברתי המפותח.

לורנץ על התוקפנות אצל החיות והאנאלוגיה האנושית לכך

תוקפנות על פי לורנץ הינה היצר המלחמתי אצל הפרט כשהוא מכוון כלפי בני מינו, בעולם החי ואצל בני האדם. לורנץ נשען על תורת היצרים של פרויד, המדברת על "יצר החיים" (הארוס) ו"יצר המוות" (טנטוס) - כשני ניגודים הדורים באדם בכפיפה אחת. לורנץ אינו מקבל את פרושו של פרויד, משום שלדעתו התוקפנות כאינסטינקט אינה שייכת ליצר

המוות, כפי שחשב פרויד, אלא משמשת לקיום החיים והמין באותה מידה כמו האינסטינקטים האחרים.

אצל האדם, ששינה את תנאי חייו על ידי יצירתו העצמית, מביא יצר התוקפנות לעיתים קרובות לתוצאות מזיקות ביותר. דבר זה מתרחש גם אצל יצורים אחרים, אך לא באורח דרמטי כל כך.

לורנץ מציין שכאשר עקב מקרוב אחר אורח חייהם של דגי האלמוגים בים וראה בבירור עד כמה התוקפנות חשובה לקיום מינם, גמלה בליבו ההחלטה לכתוב ספר זה. מחקרו מבוסס על הדרך האינדוקטיבית - מהפרטים שבתצפיות אל ההכללה, שממנה נבנית התאוריה כסיכום. תוקפנותם של דגי האלמוגים עזה וקטלנית במיוחד נגד בני מינם, על פי העיקרון ש"הדומים דוחים זה את זה". לעומת זאת הם חיים בשלום עם מינים אחרים. תוקפנותם זו באה לשרת את הצורך בשמירה על תחום המחיה והטריטוריה, שסכנה אורבת לה רק ממתחרה בעל אותם תכונות מאותו המין.

הטענה המרכזית של לורנץ: כאשר אנו מסתכלים בטבע אין אנו יכולים שלא לראות את המלחמה כמצב וכתופעת טבע השלטת בכל. אנו רואים איך היא מכוונת את ההתפתחות לשירותה של הברירה הטבעית ולשכלולה. גם על פי דרווין, המלחמה אינה מלחמת הכול בכול, אלא מלחמה של הקרובים, בתוך המין עצמו, והיא היא זאת המציעדה את ההתפתחות קדימה.

לכן, כשאנו שואלים מהי תכליתה של אותה מלחמה, נראה שהמלחמה המתחוללת בקרב בני אותו מין חשובה כדי לשפר את הברירה הטבעית, שבה החזק זוכה לבסוף בטריטוריה, במקור המחיה או בנקבה עליה הוא נלחם. בתהליך זה של ברירה טבעית יוצא המין נשכר.

מטרה נוספת של המלחמה בקרב בני אותו מין, היא למנוע שתהא האוכלוסייה של מין מסוים צפופה מדי באזור אחד, עד שתנצל את כל מקורות התזונה שבתחומה ותסבול חרפת רעב, שעה שחלק אחר של אותה סביבת גידול ישאר ללא שימוש. סכנה זו נמנעת על ידי כך שפרטים בני אותו מין דוחים זה את זה בתוקפנות. התוקפנות מכוננת גם את הברירה הטבעית בתחום הזיווג, כלומר את בחירתם של החזקים והמובחרים שבבעלי החיים לשם רבייה, כפי שאפשר לראות

יפה בתוקפנות ובמלחמה שמתגלה בין הזכרים של אותו המין. לעיתים אנחנו רואים שבקבוצה של חיות - להקה, עדר, חבורה - קיים סולם דירוג ידוע ומוכר, בו כל חבר קבוצה יודע את מקומו ומכיר באלה החזקים ממנו, שהם המנהיגים או הוותיקים, ובאלה החלשים ממנו. לסולם דירוג זה יש כמה תפקידים בשמירה על קיום המין:

- למנוע שפיכות דמים מיותרת בתוך הקבוצה.
- לחזק את הקבוצה ביכולתה להילחם בקבוצות יריבות.
- לאפשר למנהיגות הוותיקה ורבת הניסיון להנהיג את הקבוצה.
- לאפשר התמודדות הוגנת (בין שווים) ולהגן על החלשים, וזאת מתוך ההנחה שרק לעיתים רחוקות מכוונת ההתמודדות בתוך המין למטרות קטלניות.

התוקפנות היא צורת התנהגות אינסטינקטיבית, שאת תפקידיה ראינו לעיל. התנהגות זו יכולה לפעמים להיות מופעלת על ידי גירוי חיצוני, גם הקטן ביותר, או, במקרים רבים, ללא גירוי חיצוני כלל, כאשר היתה הימנעות מתוקפנות במשך זמן רב. פעילות אינסטינקטיבית שנמנעת ממנה אפשרות התגובה במשך זמן רב, יש בכוחה להשרות חוסר מנוחה על כל הגוף, עד כדי אילוצו לחפש אחר גירוי שיפעיל אותו. התוקפנות בין בני אותו מין היא דוגמא להתנהגות אינסטינקטיבית כזו, שבמקרים רבים, בעקבות ירידת הגירוי לערך הנמוך ביותר, גורמת להשתוקקות אליה עד לבלי נשוא!!!

אצל חיות מסוימות, מוסחת התוקפנות לעבר כיוונים אחרים, בלתי מזיקים. למשל, כאשר תנועות מסוימות, כמו תנועות תקיפה וקרב, משנות את תפקידם הראשוני והופכות לטקסים סמליים גרידא. טקסים אלו מתפתחים במשך השתלשלות המינים והופכים במרוצת הזמן לאינסטינקטים בלתי תלויים, הפועלים על כל אחד מהיצורים הגדולים - התזונה, המין, הבריחה או התוקפנות. וכך יקרה לא פעם שלצד האינסטינקטים המכתיבים צורת תגובה מסוימת, פועלים אינסטינקטים של הסחה, להעברתה של התוקפנות לאפיקים בלתי מזיקים.

אך אצל האדם טקסים אלו אינם מעוגנים בחומר התורשתי, אלא נוצרים במהלך ההיסטוריה של התרבות האנושית ונמסרים מדור לדור על ידי המסורת. הם חייבים להילמד על ידי כל פרט, כל פעם מחדש. חרף שוני

זה יש הקבלה רבה בתפקידי הטקס אצל בעלי החיים ואצל בני האדם.

עיקרי תפיסתו של לורנץ:

אם נסכים להוריד קצת ממחסומי גאוותנו נוכל להודות שמוצא אחד לנו ולבעלי החיים, כפי שהראה דרווין, וכי מצויים בנו אותם אינסטינקטים שפעלו באבותינו הקדומים מלפני היות האדם, כפי שהצביע פרויד. נוכל להבין טוב יותר את עצמנו אם נכיר בתוכנו את שליטתם הסיבתית של חוקי הטבע השוררים בכל, ולא נחשוב על עצמנו, מתוך גאווה עצמית, שאנו נמצאים מחוץ לחוקיות זו.

המלחמה היא מנוגדת לאינסטינקטים. יכולתו של האדם להשמיד את בני מינו, מנוגדת לאינסטינקט המוסרי, המונע תוקפנות בתוך חברת מין אחת. על פי לורנץ, המלחמה אצל האדם מתאפשרת בגלל שימוש בכלים ובטכניקות, המאפשרים לאדם להרוג לא עוד בידיו, ציפורניו ושיניו - מוות אישי, שבו כל האינסטינקטים שלו מתקוממים - אלא להרוג מרחוק בהרג בלתי אישי, נייטרלי, מבלי לראות ולחוש באופן ישיר במעשיו (ראה מחקרים בפסיכולוגיה התנהגותית שנעשו בארה"ב)

נקודות לסיכום:

- מונטגיו מציג ראייה אנתרופולוגית מקיפה של האדם ומנהגיו.
- רוטחר ברחמן מציג ראייה אופטימית מדי לגבי יכולתה של התרבות והחברה לשנות מבני-עומק של יצרים באדם.
- למארקסיסטים יש תשובה ברורה לגבי תכונותיהם של בני האדם - הסביבה החברתית, הכלכלית וההיסטורית היא הקובעת לגביהן ותו לא.
- פרויד, בחיבורו על אי הנחת בתרבות, אומר שללא הלחץ של התרבות והחברה, היצרים הלא-מודעים היו יכולים להתפרץ ולהרוס את הציביליזציה. כאשר פורצות מלחמות הן נותנות את הלגיטימציה לשלטונם של אותם יצרים אפלים הנמצאים בלא-מודע של בני האדם.
- לורנץ מנתח את התנהגות בעלי החיים ביחס לתוקפנות, אך לדעתו האנלוגיה להתנהגות האנושית היא מפוקפקת.

המין האנושי - האם הוא רע או טוב מיסודו? על הדילמה בין הובס לרוסו, כפי שעולה מהספר "המין האנושי: היסטוריה של תקווה" מאת רוטחר ברחמן

השאלה העולה היא מי צודק בתיאור הטבע האנושי - רוסו או הובס? - ומתוך אפיונו של אותו הטבע, מהו המשטר הדרוש לתמיכה בחיים טובים יותר, ניהולם והגנה עליהם? (הובס 1679-1588, רוסו 1778-1712). הובס הוא פסימיסט. הוא מאמין ברשעותו של האדם ובכך שכל אחד מאיתנו דואג רק לאינטרסים שלו עצמו. לדעתו, רק כללים אזרחיים נוקשים יכולים להצילנו מלחזור לטבע ולכן צריך שליט חזק שיכפה כללים ברורים ומחייבים, אחרת תהיה כאן מלחמת הכול בכול. ואילו רוסו מאמין בטבעו הטוב של האדם ובכך שרק הציביליזציה היא אשר ממיטה עלינו אסון. לדעתו עלינו לחזור לטבע ולחיים פשוטים ומשותפים וללא רכוש פרטי.

כאן נשאלת השאלה: האם יש לאדם אופי וטבע קבועים בכל הנסיבות, בכל הקבוצות והלאומים השונים ובמהלך תקופות היסטוריות שונות? על פי השקפתו של פרויד, התרבות היא זו שמאלצת את האדם להתגבר על סיפוקם של יצריו - המיניים והאחרים - ולא לתת להם דרור, אלא רק סובלימציה. לדעתו, אם הכללים החברתיים והתרבותיים של הציביליזציה לא היו קיימים, היינו כנראה חברה של בעלי חיים הולכים על שתיים. הספר שלפנינו מנסה לשכנענו שיצר לב האדם טוב מנעוריו. הוא מראה כי בשורה של אסונות טבע ומלחמות מתגלות תמיד התכונות האנושיות של עזרה הדדית, תמיכה והתגייסות אנושית ללא חשבון וללא שיקול אגואיסטי.

לדעת רוטחר בספרו זה, רק התקשורת, המשטר הסופר-קפיטליסטי, תועמלנים ופוליטיקאים, תורמים בתעמולתם לכך שדווקא תכונותיו הרעות והבלתי אנושיות של האדם יקבלו פרסום יתר וחיזוק, כאילו הן-הן תכונותיו היסודיות, למרות שכאמור, אין הדבר כך כלל. לסיכום: לדעתי האופי של רוכבי הסוסים של ג'ינגיס חאן אינו זהה לאופי של גדולי הפילוסופיים היוונים, והאופי של שבטים אפריקאים פרימיטיביים בג'ונגלים אינו זהה לאופי של השבטים האירופאים יורדי

הים (הוויקינגים), ולא לזה של תושבי ניו יורק היום. אין אופי אנושי אחד, אלא במשך ההיסטוריה, באזורים שונים ואצל עמים שונים, מתפתח גם אופי אנושי שונה.

מחקריה של שי אצילי מהאוניברסיטה העברית בירושלים (מח' לחקר המוח ופסיכולוגיה) מראים שהתכונות החברתיות של בני האדם אינן גנטיות, אלא נרכשות לצורך הישרדות, וזאת משום שהאדם, בלידתו ולאורך כמה שנים, זקוק לטיפול ולהגנה מצד ההורים ומבוגרים אחרים (ראה כתבה של גדעון לב, מוסף הארץ 24/12/2021).

מכאן נובע שמי שגדל בבית הורים לא יציב, בסביבה אלימה, בתנאי מלחמה או קיום לא בטוח או בתנאים של פרימיטיביות ואלימות, יגדל להיות אדם מבוגר בלתי חברתי, לפעמים אלים, שאינו מיטיב ומתחשב באחרים.

הבינה המלאכותית

הנה נמצאה לנו גאולה ניצחת לשאלות הפילוסופיות החשובות ביותר. מהי המציאות או אולי מהו התחליף הממוכן לה, מהי התודעה האנושית ומה מבדיל בינה לבין "תודעה ממוכנת" ולבסוף מהי השפה ומהי האמת, לכל זאת משיבה הבינה המלאכותית תשובה ניצחת. כיוון שהבינה המלאכותית הולכת ועוקפת את המגבלות האנושיות והתרבותיות של בני האדם עד כה, משתלטת על השפה האנושית ותפיסת המציאות האנושית, ללא כללים מגבילים וגבולות לשימוש בה. היא עלולה ליצור מציאות ואמת משלה, שלא נוכל יותר להבחין בינה לבין מציאות אנושית (ראו מאמרו של פרופ' יובל נוח הררי במוסף 7 ימים מ-5.5.2023).

כדי לבדוק אם תוכנה זכאית להגדרת בינה מלאכותית נהוג לבצע מבחן "טירינג", מבחן המבוסס על אדם המנהל שיחה בכתב מול שני גורמים סמויים מעיניו, כאשר האחד הוא תוכנה, והשני הוא אדם אחר. אם האדם המנהל את השיחה אינו מצליח להבחין בין האדם לבין התוכנה, אז תוכנה זו יכולה להיחשב כבעלת אינטליגנציה מלאכותית. תוכנות הבינה המלאכותית הקיימות כיום לרוב לא מתקשות לעבור את מבחן טירינג. יש ביכולתן להתכתב איתנו בדיאלוג כמעט אנושי, ליצור אמנות, תמונות, שירים, סרטים, לחקות קולות אנושיים, לכתוב קודים לתוכנות מחשב, לבצע מחקר כמעט על כל נושא שיעלה על דעתנו, ועוד...

הבסיס לכל זאת היא יכולת עיבוד מידע דיגיטלי מן האינטרנט בכמויות אדירות, תוך לימוד וניתוח עצמאי שלו. כאשר התחרות הכלכלית העזה בין חברות הטכנולוגיה הגדולות מובילה לכך שמיום ליום הן מגדילות את כמויות המידע העצומות שהבינה המלאכותית מעבדת, ומשכללות את יכולת הלימוד העצמאית שלה.

הבינה המלאכותית היא במידה רבה הפיתוח הטכנולוגי הראשון שמשכלל את עצמו, ולומד ומפתח יכולות חדשות באופן עצמאי (לפחות במידה חלקית). דוגמא לכך ניתן לראות למשל בכך שבעיות מתמטיות שהבינה המלאכותית התקשתה לפתור רק לפני חודש, כעת היא פותרת בקלות. אמנם היא מוגבלת בכך שהיא איננה יוצרת דברים

חדשים, אלא לומדת מתוך הקיים בלבד. אבל מגבלה זו אינה כה קשיחה כפי שנדמה לנו. משום שעם כמויות המידע האדירות שהיא מעבדת, מנתחת, מצליבה, ולומדת היא בהחלט עשויה לפתח חידושים שלא עלו על דעתנו לפני-כן.

חברות מסחריות שרוצות להגביר מכירותיהן צריכות לקלוע להעדפות של הצרכנים, ולכן כבר היום הן משתמשות ביכולות הבינה המלאכותית כדי לנתח, ולעקוב אחר כל פעילות שלנו ברשת האינטרנט. על בסיס איסוף מידע זה הבינה המלאכותית יוצרת ומפנה אלינו שיווק מדויק מותאם אישית לפרופיל האישיותי שלנו. סביר להניח ששיווק זה ההולך ומשתכלל יגביר את ההוצאות שלנו, וימקסם את הרווח שהחברות יכולות להפיק מאיתנו. כך עלולה להוביל הבינה המלאכותית להקצנה של צרכנות, וליצירת שוק קפיטליסטי השולט כמעט ללא מיצרים בצרכנים. איום גדול נשקף גם מתוך השימוש בבינה המלאכותית בזירה הפוליטית בשנים האחרונות אנו עדים לעלייתם של מנהיגים פופוליסטיים בדמוקרטיה ברחבי העולם, וגם כמובן כאן בישראל.

פוליטיקאים חסרי קווים אדומים, שמוכנים לבצע כל מניפולציה שתוביל לתמיכה בהם, ותבצר את שלטונם. בתוך מערך תעמולה זה בולט הפייק ניוז, הפצת שקרים וזיופים לצורך השגת תמיכה ציבורית רחבה כדי להכשיר ביצוע צעדים לא מוסריים, מושחתים, ואנטי-דמוקרטיים. בידיהם של מנהיגים מעין אלו עלולה הבינה המלאכותית להפוך לנשק מסוכן. הבינה המלאכותית יכולה להעניק ייעוץ מועיל על סמך איסוף מידע נרחב על מניפולציות פסיכולוגיות שניתן לבצע בדעת הקהל. בנוסף ביכולתה ליצר פייק ניוז, חדשות כזב בכמויות בלתי נדלות, תוך שלא יהיה ניתן להבדיל בינן לבין חדשות המבוססות על המציאות העובדתית. כל זאת תוך שהיא אינה מוגבלת ע"י שיקולים מוסריים או חששות מההשלכות של מעשיה על החברה האנושית.

במקרה של מדינות דיקטטוריות הסכנות גדולות עוד יותר. כבר היום מדינות אלו משתמשות בבינה מלאכותית כדי לנטר פעילות פוליטית, ולעקוב באופן הדוק אחרי מתנגדי משטר ואחרי כלל אזרחיהן. כמו-כן מדינות אלו מנסות להגביל את צריכת הידע של אזרחיהן למידע השקרי והתעמולתי המופץ ע"י כלי התקשורת המצויים בשליטה ממשלתית.

הבינה המלאכותית עלולה לשכלל יכולת זו עד מאוד, היות שהיא תוכל ליצור מידע שקרי שיראה אמין ומשכנע במיוחד, כך שהסיכוי שאזרחים יטילו בו ספק, וינסו לחפש מקורות מידע אלטרנטיביים יקטן מאוד.

לסיכום ייחודה של הבינה המלאכותית ביכולתה להחליף פעולות שנחשבו לכאלו שרק בני-אדם יכולים לבצע/לחשוב/ליצור. ובראשן היכולת ללמוד ולשפר את יכולותיה באופן עצמאי. בכך טמון פוטנציאל לשינוי גדול, ולמהפכה טכנולוגית גדולה שתיצור עתיד טוב יותר, אך גם לסכנות עצומות שחלק בלבד תואר למעלה. המסקנה העולה מכך באופן מעשי היא שיש כעת לנסח כללי רגולציה והגבלות ברורות שיחולו על הבינה המלאכותית. כגון איסור על התחזות לאדם, סימון של מידע ככזה שהוכן ע"י בינה מלאכותית כך שאנשים ידעו שמדובר במידע שיש להטיל בו ספק. יש גם לקבוע קווים אדומים מוסריים שיגבילו את המידע והייעוץ שהבינה המלאכותית רשאית להעניק, באמצעות הבניית איסורים בתוך התוכנה שיגרמו לה לסרב לענות על שאלות מסוימות. למשל אם התוכנה תתבקש ליעץ כיצד לבצע פשעים, היא תסרב לעשות זאת. בנוסף יש לפעול להאטת תחרות הפיתוח הפרועה למטרות רווח בין חברות הטכנולוגיה, תוך שהן ידרשו לוודא שהבינה המלאכותית מתפתחת ולומדת באופן שאינו מסכן את המשתמשים בה (בדומה למשל לרגולציה הממשלתית על פיתוח תרופות).

פרק שביעי: פילוסופיה

לפי שופנהאואר: מאחורי העולם של מראית עין נמצא רצון קוסמי קר, אפל, לא מוותר וחסר התחשבות. כולנו קיבלנו את ההזדמנות לראות מאחורי העולם של מראית העין - אם נסתכל פנימה אל תוך עצמנו.

האם לניטשה יש תורת הכרה? 3.5.1994

מבוא:

מדוע ניטשה מושך אותי במיוחד?
התשובה לכך היא בחיבורו על הולדת הטרגדיה ועל יחסו לתורת ההכרה, שאין בה אמת אובייקטיבית אחת, אלא רק פרספקטיבות וכן בהתייחסותו לכבלי התרבות החונקים את הדיוניסיות. סיכומים האלה מונחים לפניכם.

נשאלת השאלה **האם יש פה תורת הכרה של ניטשה**, או שיש פה התנגדות לכל תורת הכרה שהיא. ברצוני לטעון ששני מרכיבים אלו מצויים בכתביו של ניטשה.

ניטשה מבטא התנגדות לכל תורת הכרה שהיא, כקונסטרוקציה אנושית המפשיטה ועושה סכמטיזציה סובייקטיבית. לדעתו זוהי פרי יצירה אנושית מצומצמת, המקפחת את הריבוי הבלתי פוסק והמתהווה ללא הרף של התופעות השונות והרבות, והמצמצמת באורח שרירותי את האופנים השונים בהם אפשר לראותם.

הצורך בתורת ההכרה הוא פחדנות קונפורמית, האופיינית לאיש ההמון חסר האומץ וחסר הזהות האינדיבידואלית, המעדיף את ההרגל השחוק והמוכר על סכנת החדש והבלתי ניתן לפירוש והבנה.

אם להיות נאמנים לדרכו של ניטשה, אין אנו יכולים לנסח ברצינות את השאלה האם יש לו, לניטשה, תורת הכרה.

ראשית, עצם השאלה מקפלת כבר בבסיסה הנחות מוצא רבות ומובלעות, כגון אפשרות ההתאמה בין הכרתנו לעולם.

שנית, זהו צעד מאוד בלתי צנוע, המניח שהכרתנו אכן כל כך חשובה

ומרכזית.

שלישית, זוהי בחירה בדרך רציונלית לתאר את העולם (דרך אפולונית), שאולי בעצם מרחיקה אותנו מזרם החיים האמיתי. רביעית, אנו צריכים לשאול את עצמנו מי מרוויח מניסוח כזה? ואלו אינטרסים פסיכולוגים, ביולוגים וחברתיים הוא משרת? ולבסוף, בחירה בתורת הכרה כלשהי לא תצילנו מאותם מכשלות עקרוניות, מהכזב ומהיומרה שהם נחלת כל תורת הכרה שהיא. לכן אם צריך לאפיין את ניתוחו של ניטשה, הרי זה ניתוח מטא-הכרתי, המצביע על קשייה הכרוניים של כל תורת הכרה.

היומרה שבהכרה

מדוע אנו מתיימרים לחשוב שסביבנו נע העולם? לו יכולנו להידבר עם יתוש, היינו נוכחים לדעת שגם הוא שותף לאותו הפתוס, בהרגישו שהוא המרכז המעופף של עולמנו.

מדוע אנו דבקים בערכה של ההכרה ובמרכזיותה, ושותפים לאשליית כוחה ותפקידה?

מדוע אנו מתירים לחלום, שבו נדמה לנו כאילו אנו מכירים את "האמת" והמציאות, לחזור ולהופיע בפנינו שוב ושוב, מבלי שנחוש ביומרה שיש בחלום זה, אף שהוא בהקיץ?

ניטשה אף תוהה איך יכולה ההכרה לערוך ביקורת על עצמה, באמצעות עצמה, ולשאול שאלות כגון "מהי המציאות?" "איך אפשר להכירה ובאלו כלים?"

ההכרה והשכל כמייצגים את החלשים

השכל, תפקידו במלחמת הקיום הוא להגן עלינו, החלשים, שאין בכוחנו לשרוד את מלחמת הקיום. על כן אנחנו חייבים להשתמש בערמומיות בפני "החזקים".

אשליית גילוי האמת על ידי השכל, דרושה לנו, כנראה, כדי שלא נראה את עליבותנו וחוסר ההבנה שלנו, את אי יכולתנו העקרונית להבין את החיים ולעמוד מולם ללא אשליות. זהו טריק של הטבע, הסוגר את האדם בתוך טבעת תודעתו היהירה, כך שהוא לעולם לא יוכל להכיר

בכך שתודעה זו היא כלאו. האדם אינו מסוגל למגע ישיר ובלתי אמצעי עם "החיים עצמם".

תפקיד האמת כמכש נורמטיבי

האמת, כפי שנאמר, הינה שם יפה לרצון לשלוט ולהשתלט על הריבוי חסר הפשר של ההתהוות ושינויי הצורה הבלתי פוסקים. היא הרצון לשלוט בהם, ובקיצור - הרצון לעוצמה!!!

כדי לבסס אמון בין חברי החברה יש צורך במוסכמות. כל המערער עליהן הוא אויב החברה ואויב "האמת" (ראה רונאלד לאינג בפסיכיאטריה "הגדרת השפיות כמוסכמה"). בני אדם מעדיפים שקרים מוסכמים, ומעדיפים לכנותם "אמיתות", על פני בדידות ונידוי, הכרוכים בהתייצבות

נגד המוסכמות והחברה. האמת היא מילה המתארת רצון לעוצמה.

הצורך החברתי של האדם נובע מהרגשת חולשתו במאבקו בקיום. צורך זה הוא שמכתיב באופן נורמטיבי מה יחשב לאמת ומה לשקר. כל מה שפוגע באחידות ובהסכמה נחשב כמזיק ויודבק בו הכינוי "שקר".

במקום ראיית עולם רציונלית מדעית, מציע ניטשה ראיית עולם אינטואיטיבית אומנותית. ראיית עולם זו לא נוצרת לפי חוקים וכללים או מתוך התחשבות בסכמות ובהפשטות שהשפה מבטאת. כאשר יש לנו אוסף פרספקטיבות להן הורגלנו ודרכן אנו מסתכלים על העולם, נוכל לקטלג אינסוף רשמים ופרטים תחת קטגוריות המייצגות את אופן תפיסתנו. אולם זוהי רק אחת האפשרויות לראות את העולם. אין לראייה זו שום עדיפות על ראייה אחרת, המנסה להשיל מעליה את כל המושגים, ולסמוך על האינטואיציה. ראייה אינטואיטיבית הינה גמישה ורב גונית, ומסוגלת להקיף מגוון רחב יותר של תפיסות.

הוויתור על רצוננו לחשוב באופן נורמטיבי, מאפשר לנו לשמור על עצמאותנו, על הזהות האינדיבידואלית שלנו ועל ראיית העולם שלנו. תפיסה זו אינה משתמשת בכלים המקובלים, אלא יוצרת כלים חדשים וייחודיים.

ניטשה רואה בבחירת ראיית העולם האינטואיטיבית, פרספקטיבה אחת אפשרית. העדיפות של ראייה כזו היא בכך שהיא פחות שרירותית ופחות אונסת את המציאות. תפיסה זו מונעת פחות מהצורך בהשתלטות על

הטבע. הרצון להשתלט מושתת על הרעיון שהאדם הוא במרכז היקום. זהו רעיון יהיר שניטשה יוצא נגדו ומציע ראיית עולם בעלת נקודות מוצא שונות ומתחלפות, שנותנת לגיטימציה לכל פירוש.

האם קיים הבדל בין סובייקט לאובייקט?

החלוקה לסובייקט ואובייקט והנחת הקשר הסיבתי או התואמות ביניהם, הם למעשה דיווח פנימי של הכרתנו. החשיבה הלוגית, התבונה והרצון, כל אלו הן הגדרות הנחוצות לקיומנו מסיבה ביולוגית ופסיכולוגית. אנו צריכים הגדרות אלו כדי לשלוט במציאות ולהעמידה לרשותנו. כאשר האדם נעשה מודע לכך שמה שנראה כתכונות של דברים, אינו אלא תחושותיו של הסובייקט הקולט, וששורש כל הדימויים הללו נמצא בלשון ובהרגלי החשיבה ולא בהוויה החיצונית, מתברר לו שאופיים האובייקטיבי המדומה של הדברים מציין בסך-הכל הבדל בדרגה בתוך הסובייקטיבי.

עובדות ופירוש

"אין עובדות בנמצא אלא פירושים בלבד", טוען ניטשה. גם הסובייקטיבי הינו סוג של פירוש. אין פירוש אחד לעולם אלא משמעויות לאין ספור, משמע פרספקטיביזם. המחשבה שאם דבר מה "נחשב" או "נעשה", משמע שיש לו "חושב" או "עושה", נובעת מהרגלנו הדקדוקי, המעמיד כעובדה קיימת עקרון לוגי מטפיזי הנקבע כאן, ושנוצר מתוך הרגל שהשתרש במשך זמן רב.

הכללה ובעיית האינדוקציה

כל ההפשטות המושגיות שלנו הינן התעלמות מְכוּוֹנָת משפע הפרטים בטבע שאינם זהים אף פעם. זהו ניסיון להכליל אותם ולהתעלם מהשוני שביניהם ומרבגוניותם. על פי ניטשה לא ברור איך נעשה המעבר הכל-כך מובן מאליו, מהפרטים השונים אל המושג המוכלל. מה היא התכונה "המהותית", מה אנו יכולים לומר עליה שאין בפרטים המרכיבים אותה? (ראה "בעיית האינדוקציה" אצל יום). "האמת" היא מטפורה של הטבע, אך בני האדם שכחו משכבר שהם אלו שיצרו את המטפורה, ועבורם

מטפורה זו הפכה לאמת. הצורך בחוקי היגיון, בסדר היררכי ובחלוקה למושגים, מגן על בני האדם משלל הפרטים, מחוסר הארגון ומחיים על פי היצר. כל אלו מסכנים את קיום החברה כמערכת מאורגנת והיררכית אשר שולטים בה חוק וסדר.

שפה כתמונת עולם - האם אפשר בלעדיה?

גם השימוש בשפה ובמושגיה ככלי נורמטיבי, יוצר ארגון ומשרת את אותה המטרה. גם בשפה אנו מכלילים, משתמשים במושגים ומבחינים בין אמת ושקר. חיפוש האמת בתוך גבולות ההכרה האנושית הוא הנחת המבוקש ולא מציאת "האמת כשלעצמה". מתוך השיכחה שאנו הסובייקטים יוצרים תמונות ודימויים של מה שאנו מכנים עולם, יכולים אנו להיות בביטחון ושלווה יחסיים. אם היינו מנסים להבין את תפיסות העולם של החיידק או הציפור ושואלים איזה מהתפיסות נכונה יותר, היינו צריכים אמת מידה של "התפיסה הנכונה" ואמת מידה כזו אין.

ההנחה שקיים קשר תואמות או קשר סיבתי בין האובייקט לסובייקט, אין לה שחר, והיא אינה יותר משאיפה נאצלה של הטלת עצמנו על הסובב אותנו. "ציייר הרוצה לבטא בזימרה את הציור המופיע לנגד עיניו ואין לו ידיים, עדיין יגלה בהמרה זו של תחומים יותר ממה שמגלה העולם האמפירי על מהויות הדברים."

היחס שבין גירוי עצבי לתמונה המופקת על ידיו אינו הכרחי כשלעצמו. כאשר אותה תמונה מופקת מיליוני פעמים ומוקשת מדור לדור, לבסוף אנו מאמינים שתמונה זו הכרחית ושהיחס בינה לבין הגירוי העצבי הינו יחס סיבתי ברור.

כל חוקי הטבע ומחקרינו המדעיים קשורים בסופו של דבר לאותן תכונות שאנו יחסנו לדברים. בבית היוצר האנושי אנו יוצרים את דימוי החלל והזמן, ואת השימוש במתמטיקה ולוגיקה ככלים של ההכרה, ואין אנו מסוגלים לחרוג מהם. זהו אופן תפיסה סובייקטיבי המשותף לכל בני האדם, אך אין שום קשר בינו לבין הדבר כשלעצמו.

תמונת העולם שלנו הינה מטפורית, וממנה נבנים מושגינו. יצירת מטפורות הינה פעולה אמנותית, ספונטנית וראשונית, שאין לה בסיס לוגי. גם ראיית העולם האמפירית-מדעית מבוססת על סוג מסוים של

מטפורה בבסיסה. אין אנו יכולים להפריד את תחושותינו מהמושגים, מהמנגנון המסדיר אותם, או מהשפה הקוראת להם בשם. את תנאי קיומנו השלכנו החוצה כאילו היו תכונותיו של היש. הצורך במושגים משותפים מוכתב מהצורך בתקשורת, בהבנה הדדית ובצורך בשליטה ובעוצמה. כדי להגיע להבנה יש צורך להשתמש בקיצורים וסמלים. מכאן המקור של המושגים "עצם", "סובייקט", "אובייקט", "הויה". הצורך להטיל על התווה ובוהו סדר הוא שהפך את המושגים הללו ל"אמיתות".

לוגיקה, קטגוריות ומציאות

ניטשה טוען שמושגי הלוגיקה, כגון משפט הסתירה, אינם מתארים את המציאות, אלא הם אמצעים שבעזרתם ניתן ליצור את מושג הממשות. כדי להוכיח את התאמת הלוגיקה למציאות היינו צריכים מושג מוקדם של המציאות. מכאן ברור שהלוגיקה הינה יצור אפריורי, יציר הדמיון האנושי, וכך גם מושג האמת שבה. אין ביכולתה של הלוגיקה להגיד דבר מה על המציאות או על "הדבר כשהוא לעצמו".

מושגים כמו "היש", "התבונה", ו"האני" נחוצים לנו כי שוכנת בהם עוצמה מסדרת ומפשטת, אשר מזייפת ומפרידה באופן מלאכותי את ריבוי הרגשות. תכונה זו חושפת את רצוננו להשתלט על ריבוי הרגשות ולמיין אותן לקטגוריות, על מנת שהן תהיינה מובנות לנו. ההכרה סותרת את אופיו של העולם המתהווה כבלתי ניתן לניסוח, ככוזב וככאוטי. משמע שלהכרה תמיד קודם הרצון לעשות דבר-מה לבר-הכרה (ראה תפישות אינטנציונליות בפילוסופיה). גם התודעה עצמה הינה "תופעה" וכמוה כל "עולמנו הפנימי"!!

גם "האני" שלנו הוא הווייה יחידה שעל פיה אנו תופשים ויוצרים את כל ההווייה. יש פה פרספקטיבה אחת אפשרית מני רבות, המייצגת הווייה פרטית ועל פיה נוצרות כל ההוויית האחרות. בהנחה שהכול בהתהוות, וגם "האני" בהתהוות, מוכרחים אנו להכיר שהאשליה הזאת, כמו "החלל", "הזמן", "המספר", "התנועה", "ההכרה" וכד', מאפשרת לנו לחוש תחושות מוכרות ומובנות.

טעויות אלו שהשתרשו הופכות בעינינו למציאות עצמה. "החשיבה

התבונית איננה אלא פרשנות על פי תרשים, שאין אנו יכולים להשליך מעלינו".

משפטים אפריוריים של ההכרה הטהורה, נוסח קאנט, אינם סוגי הכרה כלל אלא קווי הנחיה אמנותיים.

כדי שיהיו אפשריים משפטים אפריוריים, מן ההכרח שהתבונה תהיה מסוגלת לחבר. החיבור הוא צורה. מכאן שעל התבונה להיות בעלת יכולת ליצור צורות, וזאת כיכולת מקדימה, ראשונית (ראה נ. חומסקי "הכושר הלשוני ככושר מולד").

"האמת" לדעת ניטשה אינה מילה המציינת ניגוד ל"טעות", אלא זו התייחסות של סוגי טעויות שונות זו לזו.

טעות עתיקה ומושרשת עדיפה על טעות שאפשר להתקיים בלעדיה. האמת הינה אינרציה, אותה השערה שלשמיעתה מתעורר בנו רגש של סיפוק - הנה משהו מוכר. הטעות העדיפה דורשת מאיתנו שימוש מועט ביותר של ברור, חקירה ובדיקה ומעוררת פחות שאלות. תהליך זה הינו סוג של התגוננות בפני החיים המתפרצים ללא סדר.

לגבי "הסיבתיות", הבחנתו של ניטשה מזכירה את הבחנתו של יום. אנו פועלים מתוך הרגל פסיכולוגי מושלך. הרצון למצוא "סיבה" הינו הרצון לגלות דבר מה ידוע ומוכר בתוך הניסיון. רצון זה נובע מהפחד לעמוד מול אי-הסדר, הריבוי והמקריות הייחודית של התופעות והתהוותן הבלתי פוסקת.

"האמת", לסיכום, הינה שם יפה לרצון להשתלט על הריבוי חסר הפשר, ובקיצור זהו ביטוי לרצון לעוצמה.

כל הכרה הינה גם קבלת אותם תנאים ראשוניים שאין להפרידם ממנה. כל מי שאומר "שהדבר שהוא כשלעצמו" ושהוא חסר זיקות למכיר, אומר בעצם דבר והיפוכו, כיון שעצם ההכרה היא פירוש ואין לנתק בין השניים. אין לראות את ההכרה כנפרדת מהסוביקט המכיר או מאיזו שהיא פרספקטיבה אינדיבידואלית.

העדפה של הפרספקטיבה האנושית בתחפושת של ראייה "אוביקטיבית", הינה אשליה מגלומנית שמקורותיה הם הצורך בשליטה והרצון לעוצמה. ניטשה מכנה את האנשים שיש להם צורך בשליטה "פחדנים, אנשי המון". אלו מעדיפים דפוסי חשיבה נורמטיבים מקובלים על פני פרץ

של יצירה ובריאה חדשה. שאלת ההכרה הינה תלויה-מוסר. המוסר הוא מוסר ההמון, אשר קובע מה יהיו גבולות ההכרה ואופניה, כדי להכניע את האינדיבידום היוצר, כך שיקבל עליו את עולה של תורת ההכרה המקובלת.

לא משמעותי לשאול איך נכיר, אלא איך נחיה. כלומר השאלה האינטלקטואלית "איך נכיר" הינה שאלה עקרה. משמעותי לחיים עצמם לשאול במה מועילות ובמה מזיקות השאלות של תורת ההכרה. ניטשה הינו מִבִּין אותם פילוסופים שהניחו את היסודות להשקפות המאוחרות של קון וגודמן. במאמר זה לא אנתח את ההבדלים השונים והרבים בין ניטשה לבין השניים, אך אומר רק זאת: בין קון וגודמן ובין ניטשה בולט הבדל ראשוני ניכר - אין שום שותפות בנימה המוסרית הנון-קונפורמיסטית, הבולטת אצל ניטשה והנעדרת כליל משני ממשיכיו. ניטשה הושפע גם מיום ומהתורות הבודהיסטיות. ניטשה מיוחד בכך שהוא נון-קונפורמי ומורד במוסכמות האינטלקטואליות שרווחו בזמנו. הוא רוכש בוז לממסד האקדמי, המכתיב את נורמות החשיבה וההתנהגות בהיכלי הדעת של גרמניה בתקופתו.

הולדת הטרגדיה - חיבורו של ניטשה

מהי הטרגדיה ומה משמעותה במפגש בין "האפולוני לדיוניסי" - האפולוני - זהו חוק הרציו - הסדר החברתי והשיקול החברתי הכולל של הצורך בסדר והתנהגות לפי חוק המסורת מאפלטון ומהתפיסה היהודית-נוצרית.

הדיוניסי - זהו הגשמת כל מאוויי היצר, באופן משוחרר, ללא גבול ומגבלה וסיפוקם המלא.

מפגש וסינתזה בין כוחות גדולים אלו, הקובעים את ההתנהגות האנושית, הוא הטרגדיה שיש בה כבר את הכרת כל המיגבלות והכרת מחיר הוויתור שיש לעשות בהגשמת כל מאוויי היצר, ויש בה הכרה באפסותו של האדם בעולם, ושל סופו הוודאי.

המודעות העצמית לעומת שיכרון החושים ללא דין וחשבון וללא מחשבות על מחירו - זהו המפגש הטרגי בין הרציו לבין היצר, שבו האדם יודע וחש את גבול הוויתור הנדרש האחראי לכל תרבות, המשותפת

למספר רב של בני אדם (ראה חיבורו של פרויד - "אי נחת בתרבות, או מושג הסובלימציה").

הסבל שבוויתור על הגשמת מלוא היצרים באופן בלתי מופרע והידיעה שבנחיצות הוויתור היא מקור הטרגדיה במפגש בין שני כוחות אלו.

לסיכום

הזיוף והשקר בתמונת העולם בה אנו רוצים להאמין ורוצים שגם האחרים יאמינו שאכן היא אמיתית, משרתת צרכים קיומיים ופסיכולוגים בסיסיים ביותר. ואף שתמונת העולם נעשית בשרירות, בקיטוע ולפי דפוסי הכרתנו, איננו יכולים לחרוג מתוכה ולהביט עליה ועל סביבתנו מבחוץ. למעשה מציע ניטשה מטא־תורת הכרה. תורת הכרה על תורת ההכרה ועל הפונקציות האנושיות שלה. ניטשה שואל איך מועילה ומזיקה תורת ההכרה לחיים עצמם? ועונה שהיא בעיקר מזיקה, משמע היא סד אינטלקטואלי המנוון את פרץ החיים היצירתיים והגועשים ומכניס אותם למיטת סדום, המשרתת את הפחד וההתגוננות מפני הדיוניסי. מי הוא זה המעוניין בכך? החלש הרוצה לגבור בכך על בעלי היצרים החזקים ולשלוט בהם על ידי שיעבודם לאינטרסים הקיומיים שלו, משמע, שיעבוד הדיוניסי לאפולוני.

כך משתעבדת "האמת" שהיא ללא רסן, משתנה ללא הרף, ותוססת, רבת פנים ומגוונת ובעלת גבולות לא ברורים. היא מוכנסת לסד המוות של הקטגוריות הקפואות וחוקי הלוגיקה המאפיינים את הסדר האפולוני. כך נעשית המציאות למוכרת ובלתי זרה ועונה לחוקי המחשבה שלנו. אך היא מתה ושקרית.

וכך, בבואנו לראות ולהבין את המציאות סביבנו, אנו רואים בעצם את תמונותינו השרירותיות, את בבואת הכרתנו בלבד. הצורך במיון וסדר, ובקריאה בשם וחלוקה לקטגוריות נחוץ לא כתיאור "אמיתי" של העולם, אלא כתועלתני וכמועיל לצורכי ביטחוננו וצורכי ההישרדות שלנו. איננו יכולים לחרוג מדפוסי הכרתנו ולהביט עליה ועל סביבתנו מבחוץ, מחוץ לכל פרספקטיבה, או להבין שזאת היא בסך הכל אחת הפרספקטיבות האפשריות וכי העולם הינו רב פנים וכוזב, מחליף צורה ומתהווה תדיר. רק מתוך ריבוי ההסברים וריבוי הפרספקטיבות ומתוך

מודעות ליחסיותם, שאינה מתיימרת לעדיפות כל שהיא על הסברים אחרים, רק כך נוכל לכפות פחות את עצמנו על התופעות, ונהיה יותר קרובים "לזרימתו של העולם" ויותר רחוקים מפירושו המזויף. ללא הסבר, תאוריה, אמת או תורת הכרה, נהיה חיים יותר וקרובים יותר למצב שאין בו אלא זרימה הפושטת ולובשת צורה תדיר.

סיכום ודיון בשאלת מעמדה של פילוסופיית הלשון

מאמר זה נשלח (בנפרד) לפרופ' יצחק נבו ולפרופ' יובל לוריא. זהו תקציר של עבודתי, הכוללת סקירה היסטורית של פילוסופיית הלשון מפרגה (סוף המאה ה-19) ואילך, ובעיקר סקירה על ויטגנשטיין המוקדם וויטגנשטיין המאוחר. עקב אורכה העבודה השלמה לא מופיעה בספר זה.

מבוא

בעבודה זו הנני מביא את התייחסותי האישית לשאלה זו. מטעמי צניעות ומתוך מודעות עצמית אני מנסה לענות תשובה אישית מקורית לבעיה המוצגת כאן בפילוסופיה של הלשון. כמו כן אין פה סקירה מספקת של הוגים אחרים שעסקו בשאלות המוצגות כאן. מצורפת רשימת המקורות עליהם הסתמכתי ואף סיכמתי (סיכומים אלו אינם מצורפים בגלל אורכם):

1. סיכום מאמר שהתפרסם ב"עיון" כרך ס"א, תשרי אוקטובר 2012, על "האינטנציונליות של השפה" - המציג באופן קצר את שתי התפיסות הנוגעות לקשר בין השפה לעולם, מבלי לפרט מי הם ההוגים שתפיסתם מיוצגת במאמר זה ובלשון עכשווית וקצרה.
2. "אזמל שקהה" - יצחק נבו.
3. "אבות הפילוסופיה האנאליטית" - גלעד ברעלי.
4. "הטרקטוס הלוגי פילוסופי" - לודוויג ויטגנשטיין - תרגום משה קרוי.
5. "חקירות פילוסופיות - לודוויג ויטגנשטיין - תרגום עדנה אולמן מרגלית.
6. "בעיות בפילוסופיה" - ברנארד ראסל - תרגום מ. שטרנברג.

הערה: בסיכומי באותן שאלות, יש דיון מפורט יותר בעיקר בתפיסותיו של ויטגנשטיין המוקדם והמאוחר, וגם בקצרה בהוגים אחרים שהתייחסו לשאלות אלו.

השפה מהי? (דעה אישית)

פעולת הסימון בשפה מסמנת בראש וראשונה את הפסדו של האובייקט הממשי ואת החלפתו בתוצר תרבותי יציב, קפוא וממושמע. המילה, בת

אלמוות המוצעת בסימן לשוני, יוצרת אשליית שליטה נצחית על עולם התופעות. השפה מאפשרת לחיות את "היש" גם מעבר לחולף ולכפות מובן, סדר ומשמעות על הכאוס ועל המוות. זהו מהותו של המעבר מטבע לתרבות ואף של הנתק המוחלט ביניהם!!!

הערה: בהגדרת המסמן הלשוני יש ביטוי לניתוקו השרירותי מ"היש" וציותו אך ורק לחוקי התרבות וכללי השפה. הגדרה זו מנותקת מעולם התופעות המתחלף ושיקופו, מנותקת מהמציאות הפיזית ויש לה קיום על זמני נצחי.

אך יש להוסיף על כך את הקושי לחרוג מעבר או מחוץ למטפורה הלשונית של האדם המכיר ושל המציאות האובייקטיבית מחוץ לנו. מעבר לכך שהשאלה מחוץ לגבולות השפה ומעבר לה היא חסרת משמעות (ויטגנשטיין המוקדם).

נראה שהמצרים הקדמונים, בהירוגלפים, בחרו, מתוך מוטיבציה זו או אחרת, שמות וסמלים לשוניים מוסכמים ביניהם לאותם ציורים. למשל, לציור אחד קראו ממותה, לציור אחר קראו ינשוף, לציור נוסף קראו ירח ולאחר קראו ציפור. האם יכלו אותם מצרים לקרוא לציורים אלה אחרת? נראה שכן.

עולמם של הקדמונים היה מאוכלס באלים רבים, שדים ורוחות, שהניעו וגרמו לעולם להתקיים, ולהם לתפקד בו. כך האמינו, וזאת הייתה תמונת עולמם.

האדם המודרני "ניקה" את האלים, השדים והרוחות מתפיסת עולמו והכניס את המדע, על מרכיביו השונים, למבחן ולביסוס של חייו ואמונתו. כך נוצרה הציוויליזציה המפותחת בעולמנו, על כל הישגיה ומרכיביה בחיינו המודרניים.

האם הצלחות אלו מוכיחות בהכרח שאין תוקף לטענת המטפורה של השפה, ורק שלה, בקשר להכרת המציאות מחוץ לשפה עצמה? המשמעות הלוגיות של השפה לפי תפיסתו של ויטגנשטיין (המוקדם) שייכות לשאלות מתחום המטפיזיקה ולכן הן חסרות משמעות.

לפי יצחק נבו, זהו בדיוק סוג של אמונה ובחירה בסוג מסוים של מטפיזיקה, של זרם מסוים בפילוסופיה האנליטית ובפילוסופיה של הלשון, שהיא עצמה בחרה בו.

אצל לאקאן, השאלה של מעמד השפה והכרת המציאות היא בכלל שאלה לפסיכולוגים ואינה שאלה מתחום הפילוסופיה. באמצעות ייצוג פורמלי של היחס בין הסובייקט לאובייקט, הניסוח ניתן למסירה, אך תמיד יחמיץ את היחס בין הנאמר, האומר ועובדת האמירה. דבר זה מוּנֵעַ ידע, משום שהדובר לא מצליח להשתחרר מהכבלים של הנאמר - מהצירוף של האמירה והנאמר - שכן הממשות של השפה כופה עצמה על מה שנאמר.

האנליטיקאי (הפסיכולוג) הוא היחיד שפטור מהדבר שכל שיח אחר אינו משוחרר ממנו, משמע מהרעיון שהשפה היא אבר של המחשבה ושניתן לעשות בה שימוש למסירה של ידע. הפסיכולוג פטור מהאפשרות לראות באמת (בידע) ממשות אימננטית לשפה - משמע הוא ממוקם במקום בו האמת והשפה אינם מתאחדים.

הפילוסופים של השפה נדחים על ידי השפה, משום שאינם יכולים להופיע כסובייקטים ולכן הם יכולים להצביע על היחס הבלתי אפשרי בין השפה לאמת.

לאקאן מניח שהשפה היא כלי מוסכם (אך שרירותי) לבניית ההסתכלות האנושית ולתקשורת שלה. זוהי מוסכמה המקובלת לפחות על האנושות בציוויליזציות המפותחות ומאפשרת את הפיתוח המדעי, הטכנולוגי, הכלכלי ועוד.

לכן המוסכמה (גם של השפה) הינה שיש עולם אובייקטיבי - מחוצה לנו שקיומו אינו קשור בתפיסתנו אנו.

ויטגנשטיין ופרדוקס השפה

דרושה הנחה אפוסטריורית (הנשמעת כניאו-קאנטיאנית), אשר יוצאת נגד הסתירה הלוגית של משמעות השפה (ויטגנשטיין המוקדם). יש משמעות להנחה שיש עולם אובייקטיבי מחוצה לנו ואנו מסוגלים להכירו, בתוך מיגבלות. משמעות המשפטים האלו נוגעת באפיונים נוספים של משמעות השפה כנורמה, כמנגנון הכרתי, כתופעה היסטורית, כיכולת מולדת ונלמדת, כדפוס חברתי וכמנגנון לייצוב ויצירה של תנועות ותחושות, הבאות אלינו מעולם חיצוני לנו. ללא מנגנון זה של הכרה, יהיה זה בלתי אפשרי להבין את זרם התחושות הכאוטי וחסר הסדר הנכנס להכרתנו וחושינו מן העולם אשר סביבנו.

אך כמובן אין לבטל את מבחני המדע האמפירי, כדי לנסות ולהוכיח את קיומה של מציאות חיצונית זו!!!

האם באין סוף של ניסויים מדעיים והצלחותיהם בקידום הציוויליזציה אנו יכולים (לוגית) להוכיח מסקנה כללית, כי יש מציאות אובייקטיבית של עולם היש מחוץ לנו? מחוץ להוכחת ניסיון ספציפי, שמצטרף לעוד ועוד ניסיונות, המסקנה הכללית מכך אינה תקפה (ראה יום). "הפרדוקס של יום" הוא שנקודת המפגש בין הסובייקט למציאות מחוצה לו היא השפה, והיא אשר מאפשרת את הבנת המציאות. היא זאת אשר עושה את כאוס הרשמים לברי-צורה מובנית ומעוצבת ולפירוש אנושי. אין לעלות על הדעת הכרה מחשבתית (בשכל) ללא שפה ואין לעלות על הדעת תקשורת אנושית ללא הסכמה וקביעת כללים מוסכמים של שפה. בדיאלוגים בין חומסקי לפוקו (ראה ביוגרפיה של פוקו - בספרו של דיוויד מייסי - הוצאת ידיעות אחרונות), חוזר חומסקי על השקפתו בקשר ליכולת הלשונית המולדת וכן למבנה ההכרה האנושית הבסיסית, שלא השתנתה במשך אלפי שנים, למרות שהבנתנו המדעית השתנתה גם השתנתה במשך ההיסטוריה. בכך, נדמה לי, מפריכה קביעתו של חומסקי במובן מסוים את קביעתו של ויטגנשטיין, שקיימת סתירה לוגית בחלוקה של דברים מחוץ ומעבר לשפה ושאינם תלויים בה. לפי חומסקי אנו נולדים עם כושרנו ההכרתי להבדיל בינינו ובין העולם שמחוצה לנו ומציינים זאת בשפה. הדבר מובן, מובחן וברור לנו, כי כך עובד כושרנו ההכרתי והלשוני מלידתנו.

האם רובן של הגדרות והנחות אלו הן בעצם מטפיזיקה? התשובה היא כן, כפי שכתב יצחק נבו בספרו "אזמל שקהה". ללא הנחות אלו, כל הציוויליזציה האנושית המפותחת לא היתה יכולה להגיע להישגיה ופיתוחה כפי שהינה היום.

ויטגנשטיין ושאלת האינטנציונליות של השפה

בדיאלוג (המתפרסם בעיון) בין צמח לתלמידו הורוביץ, מתקיים וויכוח אקטואלי בשאלה זו. בדיאלוג האמור משחק צמח את ויטגנשטיין (המוקדם) ואומר שהשפה, בגלל תכונתה המסמנת, או השפה כמטאפורה, היא אשר יוצרת תמונה של מציאות אובייקטיבית מחוצה לנו. זוהי

תכונתה של הלשון בלבד, שרבים וטובים בתחום דנו בה. אני רוצה להעז להציע את פירושי שלי, שבו אני מייחס לוויטגנשטיין קירבה כלשהי לווריאציה מסוימת בפילוסופיה גדולה אחרת. על אף קביעתו, שרוב הדיון הפילוסופי עד כה היה חסר משמעות ונובע ברובו מאי-הבנה של כללי השפה. אם אתה קובע שאופני ההכרה וכישוריה הם בראש וראשונה כללי השפה, אשר מעצבים את קליטת רשמינו וקובעים את הכרתנו את העולם, הרי גם חלוקה זו לסוביקט ואוביקט, שהוא היש כשלעצמו, היא עצמה מטאפורה של השפה.

יש בתפיסה זו כדי לרמוז על הפילוסופיה של קאנט וקרבתה לוויטגנשטיין המוקדם, אף על פי שאפשר היה לצפות ל"התנגדותו" לכך. ואילו אצל ויטגנשטיין המאוחר, בקביעתו שהמשמעות נקבעת על ידי משחקי הלשון ונסיבותיהן, אני מוצא קירבה לזרם האמפיריציסטי בפילוסופיה, וזאת משום שפה הנסיבות המציאותיות של התרחשות השיח הן שקובעות את משמעותו. אך כאמור מי אני (הקטן) שאציע פירושים לשאלה שטובים ומשכילים בעשרת מונים עסקו בה.

לבסוף: לאיזו קטגוריה שייכות השאלות הפילוסופיות האלו? לשפה המדוברת או לשפה המדעית? האם הן ניתנות להצרנה בעזרת הלוגיקה? בשאלות אלו ובמקומה של המטפיזיקה עסק בעיקר הזרם של הפילוסופיה האנגליטית ופילוסופיית הלשון ועל כך הרחבתי בסיכום המורחב.

סיכום המאמר "אינטנציונליות, שפה ומחשבה - התכתבות", עדי צמח ואמיר הורוביץ, פורסם ב"עיון" ס"א, אוקטובר 2012

אני, מביא תקציר וויכוח זה ונקודות מרכזיות משמעותיות, משום שבו יש כאן ועכשיו את הוויכוח המרכזי בפילוסופיה של הלשון: האם השפה מבטאת, משקפת ומעידה על עולם אובייקטיבי הקיים באופן אובייקטיבי ואיך נדע זאת ללא תלות בשפה? זוהי שאלה רלבנטית ביותר לתחום פילוסופיה של הלשון.

המורה פרופ' עדי צמח טוען שגם הדפוס שהשפה מייצגת, כשהיא מדווחת ומתארת מצב עניינים בעולם, האובייקטים, העובדות והעצמים הינם תלויים בתיאור של השפה. האם קיימים אובייקטים מחוצה לנו - והם בעולם ואינם תלויים בתפיסתנו. גם תיאור זה הוא דפוס לשוני - מטאפורה של השפה ותלוי בה ואיננו מחוץ לה!!

זאת גם תפיסתו של וויטגנשטיין המוקדם.

התלמיד אמיר הורוביץ טוען שיש קשר בין הדפוס הלשוני ומה שהוא מתאר, לבין אובייקטים בעולם, הנמצאים מחוץ לאותו הדפוס עצמו, כלומר מחוץ לשפה, כאלה שקיומם ומציאותם אינם תלויים בשפה. גם אם איננו יכולים לפרוץ מעבר לגבולותיה, וגם אם איננו יודעים ואיננו יכולים להגדיר מציאות זאת ללא שפה - "האינטנציונליות" של ביטוייה הוא חלק מביטוי השפה ומעיד על קשר (שאי אפשר להגדירו) בין השפה לבין מצב העניינים בעולם.

ראה הזרם האמפריציסטי בפילוסופיה.

בדיון זה השאלות הפילוסופיות החשובות הן:
המחשבה קודמת לשפה, או שמא להיפך? וכן איך להכריע בשאלה זאת!!
איך אנו חושבים בלי דפוסי הלשון ומחוץ לכלליה, והאם יש משמעות להגדרת חשיבה כזאת??

האם המילים, כשהן פומביות ואינן שפה פרטית, מייצגות ומורות על אובייקטים בעולם ומצבי עניינים?
תוכן של המילים מתחבר למחשבות ולמשפטים בעלי משמעות ובנויים לוגית. אך איזו פונקציה מחברת את המילים למחשבות? והאם גם פונקציה זאת היא פנים לשונית? או, מה הם היחסים בין מילים לאובייקטים? או האם גם שאלה זאת היא רק קונסטרוקציה לשונית בלבד, כלומר דפוס לשוני מסוים?

המחשבה לפי פרופ' עדי צמח - הינה דמיון של סדרת משפטים על קיומם של אובייקטים ועל קיומו של העולם האובייקטיבי. דמיון (מחשבה ושפה!!) זה כל מה שאפשר להגיד בוודאות!! אין אפשרות לחשוב או לדבר באופן לוגי ובעל משמעות על יציאה או חריגה טרנסצדנטלית מחוץ לגבולות השפה!! ואין משמעות לשימוש בשפה על מנת לומר או לבטא משהו שהוא מחוץ לכללי השימוש בה עצמה, מבלי להיקלע לסתירה עצמית!! ולביטוי חסר משמעות בעל אופי מטפיזי!!

ההבחנה בין אנליטי לסינתטי, בין אפוסטריורי לא-פריורי והבחירה להשתמש בלוגיקה, מהווה כלי לניתוח לשוני וניתוח טענות פילוסופיות על מנת להיפטר מהמטפיזיקה בדיון הפילוסופי. אך השאלה איך מתחברת השפה לעולם? כיצד מתחברים מילים לאובייקטים? והאם פונקציה זו של השפה ניתנת להגדרה, אפיון או הבחנה שהיא איננה בשפה עצמה? - שאלה זאת נשאר פתוחה!!

בהמשך הוא שואל - האם משמעות המילה "חתול" נקבעת לפי מה שאנו רואים בעולם בחוץ ובמציאות כחתול? לפי ויטגנשטיין היינו יכולים להשתמש בשם או במילה אחרת ולחלק את האובייקטים בעולם להבחנות אחרות. החלוקה המסוימת, כך או אחרת, הנובעת מההעדפות והאינטרסים שלנו ומהשימוש במילה הבאה בתור - הינה קונסטרוקציה של השפה והרגלי המחשבה שלנו בלבד (ראה גם כאן את האסוציאציה ביחס לעקרונות קאנט על דפוסי הכתינו).

לפי התלמיד אמיר הורוביץ - את האינטנציונליות אי אפשר להגדיר רק על פי הרגלי מחשבה, אינטרסים וקונסטרוקציה של השפה, אלא חייב להיות מיפוי של הנפש ושל המחשבה, שהיא הקובעת את האינטנציונליות של השפה. השאלה הינה כיצד תיתכנה מחשבות ללא מילים?

הוא מסכים שברגיל אנו חושבים באמצעות מילים, מילים של השפות הפומביות שלנו וזוהי עובדה. אך עובדה זאת מותירה פתוחה את השאלה האם השימוש הפומבי של המילים מקנה להן את משמעותיהן?

בעקבות הספר "לא על המוח לבדו", מאת יוחאי עתריה (2019)

הספר עוסק בתודעה דרך מחקר המוח. הוא מעלה את שאלת הייצוג של העולם במוח ואת השאלה מי הוא המתבונן בייצוגים - האם האני הוא גם ייצוג? האם יש התאמה בין הייצוג (ברוחי, במוחי) לבין האובייקטים עצמם בעולם שמחוצה לו? איך נדע זאת בבטחה? איך נכיר ונבדיל באופן אובייקטיבי בין מה שהוא סובייקטיבי לבין מה שהוא מציאות חיצונית אובייקטיבית? האם בחקר המוח הייצוג של העולם אינו תלוי בנקודת ההסתכלות של המתבונן, או בכלים המדעיים בהם הוא בוחר להשתמש ובאלו שבהם אינו בוחר, על מנת לבחון את האובייקט?

השאלה היא מה הוא הרקע וההקשר בו אני בוחר אובייקט ומה הוא מצבי התודעתי באותו זמן. איפה הגבול וההבדל בין מושגי שלי ואופן הסתכלותי לבין "האובייקט עצמו".

האם ניתן לעשות רדוקציה של הגילויים האלה בחקר המוח, עם היכולת הטכנולוגית המרשימה שלהם, לחקר הסובייקטיביות האנושית של הנפש והתודעה? בינתיים אין שום גילוי משמעותי לגבי מאפיינים אנושיים אלו. עם כל ההתקדמות בחקר המוח - על מרכיביו השונים, הקובעים פונקציות אנושיות שונות - לא נמצא מיקומה של התודעה האנושית ופונקציות סובייקטיביות אחרות!!!

אנו מעצבים ובונים את העולם הנראה לנו כנתון אובייקטיבי, שאינו תלוי בשדה העיצוב והמשמעות, אותו אנו מעצבים על פי מנגנוני החישה והתפיסה שלנו. זהו עולם מעוצב שאין בו הפרדה בין פנים וחוץ, בין האובייקט הנמצא בעולם לבין מנגנוני התודעה המכירה אותו, המסתמכת על נתוני החושים ועל הקשר והשותפות עם אובייקטים אחרים, על הגבולות והסלקציה ביניהם, על הקשר לנקודת הראות ממנה הם צופים ועל סביבתו של האובייקט ושל הצופה בו.

שדה הראיה והתפיסה הוא תמיד סובייקטיבי. הראייה והתפיסה הם שלי, תוך מודעות שלי לתהליך התפיסה המתחולל על ידי. זוהי הפונקציה של התודעה, שמיקומה והגדרתה לא התבהרו עדיין בחקר המוח, ועם כל התקדמותו הרבה עד היום לא נמצא לה הסבר.

בעקבות ספרם של יצחק בן ישראל וגיא פינקלשטיין (2022) "האם העולם באמת קיים, מסע מדעי-פילוסופי מקאנט ועד קוונט"

מבוא

אם יש שאלה המאפיינת מהי פילוסופיה הרי זאת השאלה. וזו גם שאלתי שלי עצמי ובה אני מעוניין לדון בעקבות הספר הנ"ל המחברים בוחרים להתחיל בקאנט ותורת ההכרה שלו ובשאלה האם ישנה מציאות אובייקטיבית שאינה תלויה בהכרתנו, ואם ישנה כזו, מה יחסה או יחסנו ליכולת ההכרה שלנו ולעיצובה של אותה מציאות.

שאלה זאת של קאנט נשאלה במאה ה-18. בניסיון לבחינה מדעית מודרנית של השאלה, מתעכבים המחברים על תורת היחסות של איינשטיין ועל תורת הקוונטים, מיסודם של הייזנברג ובוהר, שבאה אחריה.

בשתי התיאוריות המדעיות המודרניות הללו, בוחרים המחברים לבחון את השאלה הקאנטיאנית לאור האינטראקציה האנושית: מהי אותה מציאות אובייקטיבית והאם ובאיזו צורה אנו מעורבים, לא רק בהכרתה, אלא גם בעיצובה.

להלן תקציר הספר:

הספר פותח בתיאור מפורט של תורת ההכרה של קאנט מהמאה ה-18, בחיבורו "ביקורת התבונה הטהורה", ובהסבר שנתן קאנט. לדבריו, הפילוסוף דיוויד יום "העיר אותו מתרדמתו הדוגמטית", בהשראת התקפתו על כלל הסיבתיות, שהוא, לדברי יום, הרגל פסיכולוגי שאינו מוצדק לוגית.

אצל קאנט חוק הסיבתיות הוא מהקטגוריות של השכל וכן גם החלל, הזמן ועוד. תורת ההכרה של קאנט גורסת שאת "הדבר כשהוא לעצמו" לא נוכל להכיר לעולם. הביטוי "הדבר כשהוא לעצמו" מתייחס למציאות אובייקטיבית של קיום העולם מבחוץ, באופן שאינו תלוי בהכרתנו. אנו מקבלים שלל רשמים אל תוך הכרתנו, וזו מעצבת, ממיינת ומארגנת אותם, בעזרת הקטגוריות של הכרתנו. עיבוד וארגון זה הוא העולם שאנו מכירים. (לא ארחיב פה בנושא החשוב של הבחנותיו של קאנט

בין משפט אנליטי, סינטטי, אפריורי, ואפוסטרירורי).

מכאן עוברים הכותבים להבחנות שהיו שנים רבות במרכז הדיון הפילוסופי. לאחר דיון בפיזיקה של ניוטון, הם עוברים לעסוק בתורת היחסות הכללית והפרטית של איינשטיין. איינשטיין קובע שהזמן הוא עניין יחסי והמסה היא אנרגיה מרוכזת. המרחק בין עצמים קשור למהירות תנועתם, הנקבעת ביחס לנקודת המדידה, או הצפייה של המדידות. על פי תיאוריה זו אין אפשרות לעבור את מהירות האור. על פי התיאוריה של איינשטיין ככל שהמהירות עולה המרחק מתקצר והמסה גדלה. וככל שהמהירות יורדת הזמן מתארך. לכך יש להוסיף את עקמומיות החלל, עקב מסות הנמצאות בקרבתו, כגון השמש, וכן את עקמומיות האור, מאותה סיבה. השאלה איזו גוף נמצא בתנועה ואיזה גוף נמצא במנוחה, תלויה בנקודת הצפייה או המדידה. זאת היא שאלת היחסיות.

לפי חישוביו של האסטרונום אדווין האבל, כ-90% מהחלל מורכב ממימן והליום. לפני כ-13.8 מיליארד שנה לערך, חל המפץ הגדול, שאז נזרק החומר הנמצא בחלל בבת אחד כלפי חוץ ומאז הוא מתפשט בחלל, וכך כל העצמים בחלל, כולל הגלקסיות, מתפשטים ומתרחקים זה מזה. לפי התיאוריה של איינשטיין המסה ביקום תגדל וכך גם כוח המשיכה שלה ולבסוף תיעצר התפשטות היקום והוא יקרוס פנימה עקב כוח המשיכה הגדל. אם צפיפות החומר ביקום רק תיקטן, אזי היקום ימשיך להתפשט לעד.

אפשר לחשב את צפיפות החומר ביקום ביחס למדד הצפיפות הקריטית, המכונה אומגה, כאשר זאת תהיה שווה ל-1 (מודדים זאת באמצעות מדידת קרינת הרקע הקוסמית). חישובים אלו מראים שיש יותר חומר ביקום ממה שאנו רואים. חומר זה מכונה "החומר האפל" או "החורים השחורים".

וכך מתברר שהתפשטות היקום מאיצה כל הזמן. קביעתו של איינשטיין, בתורת היחסות שלו, הייתה שקיים גם כוח משיכה שלילי, שדוחף ולא מושך. אפשר לחשב זאת באמצעות עקמומיות האור, כאשר קרני האור מתעקמות ונמשכות לכיוונה של מסה שהם עוברות בסמוך אליה, או כאשר יש עקמומיות הפוכה, שבה קרני האור נדחפות החוצה ומתרחקות

מהמסה.

ברעיון תורת היחסות מכיר איינשטיין בכך שתכונות הזמן והחלל תלויות בתנועתן של מערכות המדידה, אשר נמדדת בווקטורים של ארבעה ממדים (להבדיל מניוטון אשר מדד ווקטורים תלת ממדיים). איינשטיין התנגד לפרשנות על פיה "הדברים" אינם קיימים באופן אובייקטיבי. לדעתו העצמים ותכונותיהם אכן משתנים עם שינוי הפרספקטיבה של הצופה או המודד, אך האירועים הפיזיקליים מתרחשים באופן אובייקטיבי, גם אם הם נראים באופן שונה לצופים שונים. לכאן נכנסת תורת הקוונטים, הקובעת שהתצפית, בעצם התרחשותה, משנה את האובייקט הנצפה.

תורת הקוונטים:

איינשטיין חשב כבר ב-1905, שהתנודות באטום הם תוצאה של אינטראקציה בין הגרעין לבין האלקטרון. כאשר מאירים גוף הוא בולע את האור ומתחמם. האנרגיה של האור משפיעה על האלקטרון שבולע אנרגיה זו, ויכולה לגרום לו להיפלט מן האטום. תופעה זו ניתנת למדידה במד זרם. האור, לפי איינשטיין, הוא גם גל וגם מורכב מחלקיקים.

מודל האטום של נילס בוהר:

על פי מודל זה, האלקטרון, שהוא בעל מטען חשמלי שלילי, סובב סביב הגרעין ונמשך אליו באמצעות כוח המשיכה החשמלי החיובי של הגרעין. בנוסף פועל על האלקטרון הכוח הצנטריפוגלי, עקב סיבובו סביב הגרעין. כוח זה דוחף את האלקטרון כלפי חוץ. כדי שהאלקטרון ישנה מסלול עליו לבלוע אנרגיה או לפלוט אותה. שני אלקטרונים יכולים לנוע באותו מסלול אם "הספין", כלומר המומנט המגנטי הנובע מסיבובם סביב צירם, הוא שונה.

תורת הקוונטים - המודל של הייזנברג:

סדר המדידה של החלקיק (למשל אלקטרון) משפיע עליו. כאשר מודדים קודם את התנע שלו (את כיוון ועוצמת התנועה שלו), משפיעים בכך על מיקומו. וכאשר מודדים קודם את המיקום, משפיעה מדידה זו

על התנע שלו. משמע, המדידה משפיעה על האובייקט הנמדד. תופעה זו נקראת עקרון האי-וודאות של הייזנברג. לפי בוהר, האי וודאות נובעת מכך שהתנע והמיקום של האלקטרון, מה שקרוי מסלול הסיבוב או הרמה הקינטית שלו, משתנים כל הזמן ואפשריים לקביעה בו-זמנית רק באופן סטטיסטי. בוהר חשב שהערכת המהירות והמיקום של הנמדד יכולה להיעשות רק ביחס למערכת המדידה הנתונה. מחשבה זו מתקשרת עם תורת היחסות - המיקום והתכונות של הגוף הנמדד נמצאים ביחס לסוג המדידה ומכשיריה ולאופן המדידה. משמע, לאובייקט הנמדד אין תכונות עצמיות משלו כאובייקט, אלא תכונות של היחס בינו לבין מכשיר המדידה. בוהר פיתח את הרעיון שלאלקטרון יש תכונות גם של גל וגם של חלקיק.

החתול של שרדינגר:

החתול של שרדינגר הוא ניסוי מחשבתי בעל אופי פרדוקסלי בתורת הקוונטים, אותו הגה ארווין שרדינגר, מיוצריה של תורה זו. הניסוי בנוי מקופסא אטומה ובתוכה חתול, בקבוק רעל וחומר רדיואקטיבי (למשל אורניום) המתפרק באופן ספונטני, בסבירות של 50%. כאשר נפלט חלקיק מהחומר הרדיואקטיבי הוא פותח את בקבוק הרעל והחתול ימות. כל עוד הקופסא סגורה, המדען אינו יודע אם החתול חי או מת. כלומר, עד לרגע המדידה (פתיחת הקופסא), החתול "מת" ו"חי" בסבירות של 50%, תלוי אם חלקיק החומר הרדיואקטיבי נפלט או לא. זאת אנו יכולים למדוד רק כאשר הקופסא נפתחת. לפני הפתיחה אין באפשרותנו לדעת, כי אין באפשרותנו למדוד. זהו מצב של סופרפוזיציה עד לרגע המדידה, וזהו הדימוי של שרדינגר לפני מדידתו של האלקטרון.

לפי בוהר, הפרדוקסים של התופעות הקוונטיות נובעות מכך שאנו מתארים בשפת יום יום את העולם המיקרוסקופי (עולם חלקיקי האטום) שהוא אינו העולם המיקרוסקופי. פרדוקס החתול, המדגים מהי סופרפוזיציה, הוא בעצם תיאור של העולם המיקרוסקופי ולא של עולם החלקיקים, שבו מודדים את הספין של האלקטרון ואת מיקום רמתו

הקוונטית בקשרים באופן סטטיסטי, בהתאם לכלי המדידה וצורתה. לגבי חתולו של שרדינגר, במדידה מסוג אחד ובצורה אחת החתול חי, ואילו במדידה אחרת ובצורה אחרת הוא מת (הכינוי לכך הוא "מדידה בעולמות שונים").

שאלת הקוהרנטיות:

אם אפשר יהיה לגרום לגוף מִקְרוֹסְקוֹפִי לאותה התנהגות כמו זו של כל מצבור האטומים שלו, תוכל תורת הקוונטים לחזות האם החתול חי או מת. בעולם המִקְרוֹסְקוֹפִי, אם נזרים חשמל בתיל בשני כיוונים מנוגדים, סכום הזרמים יהיה אפס. אך התנהגות כזאת תהיה בלתי קוהרנטית עבור האטומים.

אך אם בעולם המיקרוסקופי נקפא את התיל בטמפרטורה של אפס מעלות, וכך נפסיק את תזוזת האטומים המרכיבים אותו, אפשר יהיה להזרים בו שני זרמים חשמליים מנוגדים בו זמנית. זאת תופעה שחווה תורת הקוונטים.

התופעות הקוהרנטיות קורות בחיי יום-יום, אך בעולם המיקרוסקופי האינטראקציות בין האטומים גורמים לדה-קוהרנטיות, שמפחיתה את אפשרות הצפייה בתופעות קוהרנטיות.

הוכחה לקיומו של עולם חיצון:

אנו רואים שהכרות שונות תופסות דברים שונים ושמבנה ההכרה משנה את העולם הנצפה. רעיון דומה עולה מפרשנות של תורת הקוונטים - כאשר מה שאנו מגלים עולה באמצעות מדידה והתוצאה המתקבלת תלויה במכשיר המדידה. אם נחליף את מושג המדידה במושג התפיסה המבוצעת על ידי ההכרה האנושית - הרי האסוציאציה הקאנטיאנית ברורה לחלוטין - כאשר אצל קאנט העולם הנמדד הוא הדבר כשלעצמו. מאפייני הפיזיקה הקלאסית הם הדטרמיניזם והסיבתיות. ואילו המאפיינים של תורת הקוונטים הם האקראיות ואי הוודאות. בפיזיקה הקלאסית (ניוטון לדוגמא) אנו יכולים לקבוע בוודאות מהו העולם עכשיו ומה יהיה מצבו מחר או בזמן אחר. במציאות הזאת, הדטרמיניזם מאפשר, למי שידע את המציאות עכשיו, לדעת גם מה יהיו תנאי המציאות בכל

זמן אחר. המציאות של תורת הקוונטים מגלה שזוהי אשליה. לפי הייזנברג, הערכים הנמדדים אינם נקבעים מראש באופן מוחלט, משום המרכיב האקראי של אי הוודאות. במציאות של הרמה האטומית ישנם התפרקויות ושינויים רדיואקטיביים.

קאנט טען שאיננו יודעים אם יש סדר בעולם החיצוני, כי תמיד אנו מתבוננים בו דרך דפוסי הכרתנו. לפי תורת הקוונטים - העולם ותופעותיו הוא אקראי ולא קבוע, והוא תלוי במכשירי המדידה שלנו, שאותם אנו בוחרים, בונים ומשכללים, והם אלו המכניסים בו סדר.

בניסויים המדעיים שנעשים לפי תורת הקוונטים התוצאות אינן נשלטות על ידינו ולא פעם הן מנוגדות לשכל הישר, ושייכות למציאות אחרת שמתגלה לנו ואינה כפופה לרצונותינו.

תורת הקוונטים היא הפירוש הקרוב ביותר שאנו יכולים לתת "לדבר כשהוא לעצמו", משמע לעולם החיצון, שבו אנו יכולים לחשב את האפשרויות השונות של המציאות באופן הסתברותי, התלוי, כמובן, באופני המדידה השונים המתאימים לכך.

לסיכום:

קאנט אומר שאנו לא נכיר את "הדבר כשלעצמו" אלא רק את הרשמים החושיים הבאים מהחוץ, כשהם מעוצבים על ידי דפוסי הכרתנו. ותורת הקוונטים טוענת (על פי הייזנברג) שמה שאנו יכולים להכיר מהאטום משתנה כל הזמן והוא תלוי ומושפע מהמכשירים בהם אנו משתמשים ומאופן השימוש בהם. את חוסר הוודאות והשינוי המתמיד אנו יכולים רק להעריך באופן סטטיסטי. זהו הקושי ההכרתי בעידן זה של מודרניות, שבו המדע ויכולותיו קובעים את הכרתנו את העולם. כאן יש להזכיר את מה שהמחברים אינם מזכירים - שהצגת השאלה "האם העולם קיים" היא בראש וראשונה דפוס לשוני - מטפורה לשונית. ויטגנשטיין היה אומר שהדפוס של "אני והעולם" והשאלה האם העולם קיים - כל אלה הם בסך הכל דפוס לשוני - מטפורה של השפה, ועל כן השאלה הינה שאלה מדומה, ומבוססת על אי הבנה של השפה.

בעקבות הספר "שפה, מחשבה, עולם: סוגיות בפילוסופיה אנליטית", מאת יובל אילון (2021)

דחייתה של המטפיזיקה - קְרָנֶפּ:

הבעיות של המטפיזיקה אינן ניתנות לאימות על ידי הניסיון, משום שיש להבחין בין שני תפקידים של הלשון - התפקיד ההבעתי שלה, והתפקיד הייצוגי קוגניטיבי שלה, שמבטא את תחושותיו של האדם כפי שהן באות לידי ביטוי בעזרת הלשון ההבעתית שלו. כאשר האדם צוחק, אנו יכולים להניח שהוא עליו. כשהוא אומר, ללא צחוק: "עכשיו אני עליו", אנו יכולים להסיק את אותו הדבר שהנחנו כאשר צחק. אך קיים הבדל בין הצחוק לבין המילים. כי לגבי המילים (המבע הלשוני) אנו יכולים לשאול האם הן אמיתיות או שקריות. לקביעות המטפיזיות יש תפקיד הבעתי ואין להם תפקיד ייצוגי. הם יכולות להיות טענות שקריות או אמיתיות, הנבחנות רק במבחן הניסיון.

הא-פריורי - אלפרד אייר:

אייר חוזר על ההבחנות של יום - שהמעבר מאוסף של טענות עובדתיות להכללה (בדרך האינדוקציה) אינו מעבר לוגי, וכן ההיסק לגבי העתיד (לדוגמה: "גם מחר תזרח השמש") גם הוא הינו רק מכוחו של הרגל. כל וודאות הנובעת מטענות עובדתיות הינה הסתברותית בלבד. טענה אנליטית היא זו אשר תוקפה תלוי רק בהגדרת הסמלים שהיא מכילה. לדוגמה: "כל הרווקים אינם נשואים". טענה סינטטית היא זו שתוקפה נקבע על ידי הניסיון: "יש נמלים אשר אימצו את מוסד העבדות ויש נמלים פרזיטיות". טענות אנליטיות הן ריקות לחלוטין מתוכן עובדתי, כך ששום ניסיון לא יכול להפריכן. משמעותן יכולה להבהיר כיצד אנו משתמשים בסמלים מסוימים בלשון. טענות (הגדרות) המתמטיקה הן אנליטיות וכן גם הגאומטריה, ומבחינת אופיין הן טאוטולוגיות א-פריוריות.

הטענה נגד ההוכחה האמפריציסטית של יום - אייר:

לפי יום לעולם לא נוכל להראות שטענה כללית עובדתית היא אמיתית באופן הכרחי וכללי, אלא רק שמדובר בהיפותזה מסתברת ולא בוודאות לוגית הכרחית.

אך מה עם אמיתות הלוגיקה והמתמטיקה -אלה הן טענות אנליטיות או טאוטולוגיות, להבדיל מטענות סינתטיות. טענה אנליטית תוקפה תלוי רק בהגדרת הסמלים שהיא מכילה וטענה סינטטית תוקפה תלוי בעובדות הניסיון.

אייר חוזר להגדרתו הקלסית של קאנט: טענה אנליטית היא זו שבה הנשוא או הפרדיקט שייך או נמצא בתוך הנושא ואינו מוסיף לו דבר. כמו בדוגמת "כל הרווקים אינם נשואים", כאשר מושג הרווקות פרושו שהאדם אינו נשוי.

ואמנם טענות אנליטיות אינן מוסרות שום מידע אמפירי והן ריקות מכל תוכן עובדתי. אך הן בעלות מובן, משום שהן מוסרות או ממחישות לנו, איך אנו משתמשים בסמלים מסוימים בלשון.

אקסיומות הגאומטריה הן אנליטיות ולוגיות טהורות, אף על פי שאפשר להשתמש בהן גם במרחב באופן אמפירי. הטענות הלוגיות והאמיתות המתמטיות הן אנליטיות והכרחיותם היא אפריורית. אין להם שום תוקף בהכרת המציאות שהיא אמפריציסטית ותלויה בניסיון ובתוכן העובדתי בלבד.

קאנט חשב שהלוגיקה והגאומטריה והמתמטיקה הם דפוסי ההכרה שלנו המעצבים את רשמי החושים הבאים מהחלל החיצון ותוקפם הוא סינטטי א-פריורי.

חקירות פילוסופיות - ויטגנשטיין:

מהות הלשון: מילות הלשון מכנות עצמים בשם. משפטים הם צירופים של שמות כאלה. הרעיון בתמונת הלשון הוא שלכל מילה יש משמעות והיא מחוברת למילה אחרת, שגם לה יש משמעות של העצם אותו היא מציינת.

כאשר ילד לומד את שימושי השפה על ידי כך שהמורה מצביע על עצמים ומפנה את תשומת ליבו של הילד והוגה את המילה תוך שהוא

מצביע על העצם, זהו חלק חשוב באימון ורכישה של השפה, היוצר קשר אסוציאטיבי בין מילה לדבר. כך ילדים לומדים שפה. אנו קוראים לתהליך זה "משחקי לשון".

אך השפה הזאת הינה מאוד ראשונית וחסרה מילות קישור כגון מה, איך, לא, למה וכו', וכן מילים שמביעות רגשות כמו כעס, עצב, שמחה וכו'. את כל אלה אי אפשר ללמוד באמצעות הצבעה על עצם!!! כאשר אנו אומרים "שכל מילה בלשון מציינת משהו", לא אמרנו בכך שום דבר, אלא אם הבהרנו בדיוק איזו הבחנה ברצוננו לעשות, מה לדוגמא מציינות המילים בשיר מסוים או בסיפור "עליזה בארץ הפלאות". אם מישהו אומר שכלי העבודה משמשים כדי לשנות דבר מה: הפטיש את מצב המסמרים, המסור את צורת הקרש - זה לא תמיד נכון. לדוגמה מה לגבי הסרגל, צנצנת הדבק או המסמרים עצמם? מועיל לומר לעצמנו שלקרוא למשהו בשם, זה בערך כמו להצמיד לדבר תווית שם.

אך כיצד אנו מקבצים מילים לפי סוגים? דבר זה כבר תלוי במטרת המיון ובנטייתנו אנו.

את השפה שלנו ניתן לראות כעיר עתיקה שבה מבוך של סימטאות, כיכרות, בתים ישנים וחדשים, בתים עם תוספות מתקופות שונות וכל אלו מוקפים בהמון פרברים חדשים עם רחובות ישרים וסדורים ועם בתים חדשים.

ניתן בקלות לדמות לעצמנו שפה המתקיימת רק בקודים והודעות של שדה בקרב. או שפה שמכווננים אותה רק על ידי שאלות וביטויי חיוב ושלילה, ועוד צורות אחרות של שפה, רבות לאין ספור. לדמות שפה פירושו לדמות צורת חיים. אנו מקבצים מילים לפי סוגים, על פי מטרת המיון ועל פי נטיות ליבנו.

מקובל לומר שלימוד השפה הוא מתן שמות לעצמים, בדומה להצמדת תווית שם לדבר. ניתן לכנות זאת הכנה לשימוש במילה, אך נשאלת השאלה למה???

נראה כאילו יש פירוש אחד בלבד למשפט "לדבר אודות דבר מה". אך בעצם במשפטים שלנו אנו עושים דברים מגוונים ביותר. ההגדרה המצביעה מהווה משחק לשון בפני עצמו. אפשר לקרוא בשם פרטי

למילה, לצבע, לחומר, לספירה, לרוחות השמיים ועוד.
לדוגמה הגדרה למספר שתיים: אנחנו אומרים: "לזה קוראים שתיים"
תוך שאנו מצביעים על שני אגוזים. אך האם ניתן כך להגדיר את המושג
שתיים???

האם ניתן להצביע על משהו שאינו אדום לשם ביאור המילה אדום??
העובדה שמושג הוא רב משמעי באופן ביאורו איננה מהווה טיעון
נגדו. אך נשאלת השאלה האם אנו יכולים לקרוא לכך ביאור??
אנו תופסים את הביאור של מילה או של מושג על פי השימוש שאנו
עושים באותה מילה או באותו מושג. הגדרה מצביעה מבארת את השימוש
ואת המשמעות של המילה. כאשר מישהו רוצה לבאר לי מילת צבע, אזי
ההגדרה המצביעה "לזה קוראים אדום", תעזור לי בהבנת המילה הזאת.
השימוש הוא שקובע את המשמעות!!!

כדי שנהיה מסוגלים לשאול על קריאה בשם, אנו צריכים מלכתחילה
כבר לדעת משהו, אבל מה אנו צריכים לדעת???
נוכל לומר: לשאול באופן משמעותי על קריאה בשם יכול רק מי שכבר
יודע קצת איך מסתדרים עם זה. מי שמגיע לארץ זרה ילמד לפעמים
את שפת הילידים באמצעות ביאורים מצביעים שהם נותנים לו. לעיתים
קרובות הוא יאלץ לנחש את פשרי הביאורים האלה. לפעמים ינחש
נכונה ולפעמים לא.

וכך אנו יכולים לומר שלימוד השפה בהצבעה (כפי שמלמדים את
הילד) דומה לילד המגיע לארץ זרה ולא מבין את שפת הארץ. אילו
היתה ברשותו שפה כלשהי, גם אם לא שפת ארץ הזרה, היה זה רמז
ליכולתו המולדת להבין ולהשתמש בשפה.

בהמשך לאותו הרמז, הילד יכול לחשוב אך עדיין לא לדבר, לחשוב
במובן שהוא כאילו מדבר לעצמו. עליו כבר להבין קודם לכן הגדרה
מצביעה ולשלוט במשחק הלשון.

כדי שתבין במשחק השחמט מהו המלך, אתה צריך להבין משהו בכללי
המשחק ובחוקיו, כאשר מישהו יצביע ויאמר לך "זהו המלך".

לפי חומסקי השליטה המוקדמת על כללי משחק הלשון, היא היכולת
המולדת לשימושי לשון, המטרימים כל לימוד ותרגול כלשהו.
ויטגנשטיין ב"חקירות פילוסופיות" מראה את המיגבלות של טכניקת

ההצבעה, את הרב-משמעותיות שבה ועד כמה היא בסיסית בלבד. גם הבחנת ההוראה ומבחני משמעות אחרים, אינם סוג כללי אחד, אשר קובע קריטריון אחד להבחנת המשמעות של ביטויי השם. לדעתו מה שקובע משמעות הם התנאים הספציפיים של משחקי הלשון. רק בהקשר אפשר לקבוע איזו משמעות יש לביטויי השפה הקשורים לתנאים הספציפיים שבהם היא מושמעת ולתנאי השימוש בה. אם מציינים כ"משמעות" את הדבר שהמילה תואמת לו, יוצר בלבול בין משמעות של שם ובין נושא השם. לדוגמא: כשאומרים "מר פלוני מת", אומרים שמת נושא השם ולא שמתה משמעות השם. הקריאה בשם מופעלת לא פעם מנטייתנו להפוך את הלוגיקה של שפתנו לנשגבה. המילה שם מאופיינת במגוון רב של אופני שימוש. לדוגמא: בהגדרה מצביעה או בקריאת שם לחפץ פשוט או אקסקלוסיבי קיים ולא מדומיין או תיאורטי. הבחנות אלה של ויטגנשטיין הם מה שמקובל להגדיר כויטגנשטיין המאוחר.

סילוק המטפיזיקה על ידי ניתוח לוגי של השפה רודולף קרנפ (Carnap)

מאמרו של רודולף קרנפ (נכתב בשנת 1923) הוא עוד דוגמא לפילוסופיה אנאליטית ולדחייתה וגירושה של המטפיזיקה מהדיון הפילוסופי. במאמר זה ניכרת השפעה של הזרם האמפיריציסטי והשפעת התפיסות המדעיות וכן השימוש בלוגיקה ובניתוח של השפה. לטענתו, בדיון הפילוסופי יש לאמץ את שיטת האימות על ידי הניסיון. לדוגמא ניקח את הקביעה "המפתח הזה עשוי ברזל". אם נקרב אליו מגנט הוא ימשך וייצמד אליו. ניסיון זה מוכיח שהוא עשוי ברזל, שכן מהו מגנט ומהו כוח המשיכה שלו אנו יודעים כבר לפני עריכת ניסיון זה. זוהי דוגמא לשיטת האימות על ידי הניסיון.

המטפיזיקה המוכרת מתימרת להציג ידיעה מעבר לכל ניסיון, ועוסקת ב"מהות האמיתית של הדברים", למשל באמירות הטוענות שהמהות האמיתית של העולם היא המים, או האש, או האין סוף, או המספר, או כל אותם העצמים שאינם אלא צללים של אידיאות נצחיות (ראה הפילוסופיה היוונית הקלאסית).

כל הקביעות האלה אינן ניתנות לאימות והן אינן טוענות דבר ולכן אי אפשר לקבוע את אמיתותן.

לדעת קרנפ גם כל המושגים מהסוג המכונה אפיסטמולוגי - גם הם מטפיזיים. למשל ריאליזם, אידיאליזם, סוליפיזם, פוזיטיביזם ועוד. לכל המושגים האלו אין שום מבחן אמפירי שיכול לאמת אותם.

כל התיאוריות המדעיות שאופיין הוא ניסיוני, גם אם הן מכלילות, אינן שייכות לתחום המטפיזיקה והן ניתנות לאימות. כאשר עולה הטענה ביחס לעולם הפיזיקלי בכללותו - לטענה זו אין כל מובן וברור שאין לגביה מבחן אימות אמפירי. וכמוה גם הטענה ההפוכה - שאין ממשות לעולם הפיזיקלי (ראה השקפות או טענות אידיאליסטיות לעומת תפיסות ריאליסטיות).

תורת האתיקה נמנית לדעתו עם חקירות בתחום הפסיכולוגיה והסוציולוגיה, החוקרות את הפעילות האנושית ואת הרצונות האנושיים. אך קביעה ערכית של האתיקה אינה טענה ולכן אינה אמיתית או שקרית

ואי אפשר להוכיחה או להפריכה בעזרת הניסיון.
יש להבחין בין שני תפקידי הלשון - האחד תפקיד הבעתי והשני התפקיד הייצוגי או הקוגניטיבי.
ברוב הפעמים ביטויו של האדם מהווים דיווח על תחושותיו והם מותנים באופיו, במצב רוחו ובתחושתו הנוכחית. השימוש במבע לשוני, לדוגמא "צחוק של אדם - מביע שמחה" אינו טענה. ואילו אדם שאומר "אני עליז עכשיו" - מביע טענה שיכולה להיות אמיתית או שקרית.
במילים של קרנפ, לקביעות מטפיזיות יש רק תפקיד הבעתי, אך לא תפקיד ייצוגי של טענת טענות. לכן הן אינן אמיתיות או שקריות, שכן הן אינן טוענות דבר ואינן מכילות כל ידע.
השאלות הפילוסופיות הן שאלות פסיכולוגיות או לוגיות. רק השאלות הלוגיות מכילות ידיעה אמיתית או שקרית, ורק ידיעה זו מכילה טענות שאפשר להפריכן ולהפעיל לגביהם אימות על ידי הניסיון.

וילארד ואן אורמן קווין, "שתי דוגמות לאמפיריציזם"

כדי שמונח יהיה בעל משמעות עליו להיות שם של נתון חושי, או ניסיון חושי .

האם הטענות על עולם פיזיקלי הם מהסוג הזה? או האם הן מה שאנו קוראים טענות סינתטיות, שבהן העימות הניסיוני קובע? ואילו טענות המאוששות באופן ריק הן אנליטיות?

אמיתותם של טענות תלויה במובהק גם בשפה וגם בעובדה חוץ לשונית. וכך אפשר לנתח טענה גם למרכיב לשוני וגם למרכיב עובדתי. אם אנו אמפיריציסטים, אזי בעינינו הניתן לאישוש הוא הקובע, כי בטענות המדע קיימים שני המרכיבים (הניסיוני והלשוני) ואפשר לעבור בין שני הסוגים של הטענות.

טענות הלוגיקה וגם אלו של הפיזיקה והמתמטיקה, כל אלה הן בד ארוג בידי אדם, אשר בא במגע עם הניסיון שלו. במדע כולו יש מרחב רב של טענות שונות והתנסויות שונות.

קווין טוען שהבחנה הקלסית של קאנט בין העולם של טענות סינתטיות ובין זה של הטענות האנליטיות, אינה הבחנה חדה. גם במדע וגם בכל ניסיון שהוא, סוגים אלה של טענות מעורבים יחד זה בזה ללא הפרד.

לאפיסטמולוגיה של אובייקטים פיזיקליים יש תועלת חושית ומדעית, אך גם היא מיתוס, כמו הסיפורים על האלים היושבים באולימפוס, המצויים במיתולוגיה היוונית.

מחשבות בעקבות ספרו של יעקב גולומב - "זהות בלא נחת" על יהודי שוליים נאורים וזיקתם לניטשה.

כבר בשם הספר יש רמז לחיבורו של פרויד "תרבות בלא נחת", ופרויד אכן נכלל בספר כחלק מתיאור כישרוני של הצמרת האינטלקטואלית היהודית באירופה, צמרת שאותה מכנה יעקב גולומב "יהודי השוליים", ואשר התקיימה באירופה במאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. קבוצה זו התאפיינה מחד גיסא בניתוק מהתרבות של בית המדרש היהודי ועולמה המסורתי של היהדות, ומאידך גיסא באכזבה מהתרבות והחברה האירופאית. אכזבה שנבעה מכך שעל-אף המודרנה והאמנציפציה, הגזענות והאנטישמיות היו מושרשות בתרבות זו והתבטאו בהמשך ברדיפה ובפגיעה ביהודים, ובדחייה של היהודים שרצו להשתלב בחברה הכללית. כך, בתלישותם ובחיפוש אחר זהות חדשה לעצמם מצאו יהודים אלה בניטשה ובאמירתו על מות האלוהים, במרד הנון-קונפורמיסטי שלו, היצירתי והמחפש או דבק באוטנטיות, מקום להזדהות עימו.

עם זאת, לדעתי גולומב, בידענותו המופלגת על ניטשה, מותח אולי יתר על המידה את הזיהוי בין ניטשה לבין הוגים אלו. גולומב מתעלם מכך שחלקים מהגותו של ניטשה אינם מתאימים במיוחד ואף סותרים את המאפיינים של אותם אינטלקטואלים יהודים "תלושים" בתקופה הזאת. לדוגמא: ניטשה מגנה את העולם היהודי של בית המדרש (אך משבח את התקופה היהודית הקדומה), ורואה במסורת "האפולונית" היודו-נוצרית מסורת המדכאה את היצר הדיוניסי, המשוחרר והטבעי. כלומר התרבות היודו-נוצרית פועלת לדיכוי הביטוי היצירי, השמח והמשוחרר, באמצעות קביעת כללים וחוקים של מותר ואסור, ותוך התבססות על חשיבה אינטלקטואלית.

האם יהודי השוליים האלה, עם כל המרד שלהם בדת ובמסורת של בית המדרש, חיו חיים דיוניסיים? חיים משוחררים מהגבלות התבונה, והתרבות וכבליה? נראה לי ברור ללא ספק שיהודים אלו קיימו, והגשימו חיי תרבות רוחנית אינטלקטואלית, ולא חיי חופש, ודרור ליצריהם. לכן, לפחות במקרה של האופן שבו יהודים אלו בחרו לחיות את חייהם, לא ניתן למצוא התאמה לתורתו של ניטשה. הסברו של בובר לפער זה

מופיע בחיבורו "הרנסנס היהודי". בחיבור זה בובר קובע שאלפי שנות גלות של היהודים אילצו אותם להפוך את האנרגיה הגופנית לאנרגיה רוחנית, ולכן העם היהודי מתאפיין בהיותו רחוק מאורך חיים דינויסי. היא אשר היא ההסבר לריחוק בין אופן חייהם לבין ההשקפה הניטשיאנית, אינני מטיל ספק בתרומה של ניטשה, ולאחריו קירקגור, וסארטר (בשנים מאוחרות יותר) לפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית. פילוסופיה זו השפיעה לא מעט על עולמם של אותם "יהודי שוליים", ועיצבה את תפיסת עולמם האינטלקטואלית.

שני הוגים חשובים אשר אפשר לצרפם ל"יהודי שוליים" בעיני הם מרטין בובר, וגרשם שלום, כיוון שלמשך תקופה מסוימת בחייהם שניהם אימצו את הפילוסופיה של ניטשה כהשקפת עולמם המובהקת. אך המבדיל ביניהם ליהודי שוליים אחרים היא העובדה שהם הצטרפו לתנועה הצייונית ועלו לארץ, ואולי בכך שאפו לפתור את מצוקת הזהות שאליה נקלעו במהלך חייהם בגרמניה.

ואם כבר עוסקים במצוקת זהות, אז לבסוף עולה בעיני שאלה מעניינת הקשורה אל זהותנו אנו: אנשים הומניסטיים, חילוניים ובמידה מסוימת קוסמופוליטיים, אנשים שלא מזדהים עם העולם הדתי והמסורתי היהודי, ולא עם הלאומנות השוביניסטית הישראלית הגוברת והולכת. האם יהיה נכון לכן להגדיר אותנו כ"ישראלי שוליים"? קצת תלושים מן החברה בה אנו חיים, ומצויים בחיפוש אחר האותנטיות של עצמנו?

וויטגנשטיין ומכתש רמון

מאמר זה נכתב בעקבות הטיוול למכתש רמון של חברי כרם שלום - שביל ישראל

בספרו "חקירות פילוסופיות" - מביא וויטגנשטיין נימוקים נגד המטה-פיזיקה.

זהו וויטגנשטיין המאוחר, לעומת המוקדם של "הטרקט" - בו המבחן הוא לוגי בלבד. משחק הלשון משמש נקודת משען לטעונום הרלטיביים ופוסט מודרניים שהם פרשניות שאינן של וויטגנשטיין בעצמו. גם בחיבורו המוקדם - מאמר לוגי פילוסופי וגם בחקירות טוען וויטגנשטיין שהמטה פיזיקה היא חסרת משמעות. מה שקובע את המשמעות הוא השימוש במשחקי הלשון המדוברת בשפת היום ויום וההקשרים של שימוש זה (השימוש הנורמטיבי בשפה). אין נקודת ראות מחוץ לשפה - ואין מטה-שפה - או הכללות כלליות שלה - אין נקודת ראות מחוץ להקשר השימוש היום יומי בה.

ואנו חוזרים למבט על המכתש - כל עוד השפה היא: אני רואה את המכתש ככזה וכזה מהמקום שבו אני נמצא דרך משקפתי ואני מוסר בשפה המקובלת את דיווחי זה. אך ברגע שעברתי להגיד זאת המציאות האובייקטיבית הקיימת גם מחוץ לתיאורי, ומחוץ לשפה - שאינה תלויה בתיאורי זה מנקודת מבט בה אני משקיף על המכתש - עברתי למטה-פיזיקה שהיא גם סתירה לוגית אך גם חסרת משמעות. וכן"ל גם השימוש במטבע הלשון - "השכל הישר".

באופן ביקורתי אפשר להעיר שהשאלה (המטרידה) מה הוא השימוש התקני (נורמטיבי) והרווח של השפה, ולאיזה קהל לאומי ולאילו תקופה היסטורית היא מותאמת - היא הקובעת את המשמעות השונה של השפה בנסיבות השונות האלה.

תודעה - למי היא נחוצה?

האם חוקרי המוח יכולים לשים את ידם על מקומה ומשכנה של התודעה במוח??

האם הפסיכולוגים מסכימים במשותף על הגדרתה?? פרויד אמר שהתודעה היא כמו קצה של קרחון, שרובו הגדול נמצא מתחת למים ואותו אין אנו רואים. אנו רואים רק את החלק הקטן שנמצא מעל המים ואותו אנו מכנים תודעה.

תפקיד הפסיכולוג הוא לחשוף חלקים רבים ככל האפשר מהקרחון ולהעלותם למודעות, ולא לתת לפציינט אפשרות לדחוק עוד ועוד מהחלקים הנחשפים ולהורידם לחלק הבלתי גלוי, הנסתר.

לצורך מאמר זה, אני משתמש בהגדרות "תודעה", "מודעות" ו"רציונליות" כשמות נרדפים, בדברים שאליהם אני מתייחס לא אכנס להבדלים ביניהם. מציקה לא מעט השאלה מהי ההגדרה של רציונליות או מודעות ומה מבדיל אותן מחוסר-מודעות ואי-רציונליות. לא פעם אנו משתמשים או מצטטים אמירות כגון "הם לא מודעים", או "הם לא רציונליים"!!! דוגמא היסטורית אחת - העם הגרמני בזמן שלטונו של היטלר וסביב מלחמת העולם השנייה, עם תרבותי ומתקדם מאין כמוהו - הוסט והולך שולל באי-רציונלית ובחוסר מודעות עצמית ועקב כך ביצע מעשי רצח נפשעים!!!

כאשר אנו אומרים (בעיקר אם אנחנו פסיכולוגים), שאדם מסוים אינו מודע לעצמו, אנחנו מתכוונים לכך שיש לחשוף בפניו את האמת ולהביאו לשיקולים רציונליים, ואנו מקווים שנצליח להביא אותו ליתר מודעות למעשיו. כל זאת מתוך מחשבה "צנועה" שאנו יודעים מהי מחשבה רציונלית ומהי מודעות.

פרויד עסק בנושא התודעה ונחשב לסוג של נביא מודרני בתחומו. עיקר הביקורת נגד תפיסותיו של פרויד בא מהמחנה הפסיכולוגי עצמו. הטענה היא שמה שפרויד מכנה תודעה וגם תפיסתו את הלא-מודע, אלה הם בסך הכול הגדרות המבוססות על ניתוח היסטורי של תושבי וינה הבורגנים בסוף המאה ה-19, תחילת המאה ה-20, ולכן אבחנותיו אלה אינן משותפות לכלל האנושות בכל הזמנים.

האם אין בכך יומרה וחוסר אחריות כאשר אנו ממליצים לאחרים על הגדרות, שהן תקפות רק לנו עצמנו?!!!

בהמשך לשאלת "אני והעולם", בה דנתי גם במאמר על המציאות האובייקטיבית, נראה שהמודעות והתודעה הן הגדרות של השפה, כדי לתאר את אבחנותינו שלנו מהי המציאות. תהליך אבחנתי זה קוטע ומקטלג את שילובנו בתוך המציאות, כחלק אין סופי ממנה ובתוכה, והורס ומנתק את הקשרים האינטימיים שלנו עם הסובב.

את אלה המאמינים בקיומה של התודעה - יש לשאול:

האם התודעה היא קולקטיבית או אינדיבידואלית? כל תשובה לשאלה זו מתפצלת לאין סוף שאלות נוספות: האם התודעה היא מיוחדת לציבור לאומי מסוים בתקופה היסטורית מסוימת? או שמא אין היא מושפעת או נקבעת כך? האם על פי חקר המוח אפשר למקם את התודעה? ואם כן, היכן בדיוק? שאלה נוספת אפשרית - שמא יש בתוכנו יותר מתודעה אחת? ואולי אחדות מהן אינן אמיתיות (מדומות) ואחרות כן? ואיך נבדיל ביניהן?

ועוד שאלה המציקה לאלה המחזיקים באמונת התודעה: מה מידת השפעתם של חומרים שונים על התודעה? חומרים כגון קפאין, אלכוהול, סוכרים וסמים קלים אחרים (קנביס לדוגמא), או תרופות שונות "המטפלות" במה שאנו מרגישים, חושבים ומגיבים וכן טיפול נפשי בסמים הלוצינוגנים, ההולך ומתגבר?

כמובן גם תעלה פה השאלה: מהי תודעה נורמטיבית נורמלית? ומי קובע מהי? באיזה ציבור? באיזו תקופה? באיזה עַם ושלטון?

אפשר להזכיר את שטיפת המוח, את תעמולת ההמונים ואת ההסתה השיטתית. אלה הם מכשירים רבי כוח לעיצוב ושינוי תודעה.

וכמובן ברור מאליו, שכמו בהגדרת האני, גם תודעת האדם משתנה עם השינויים בנסיבות חייו ועם השנים שעוברות. יש הטוענים שתמיד יהיה "משהו קבוע" בכל השינויים האלה, אך גם כאן נשאלת השאלה: מהו אותו "משהו קבוע" ומהי בדיוק הגדרתו???

רודולף שטיינר, בספרו "הפילוסופיה של החירות", אומר שהתודעה והמודעות הן שיוצרות מחיצה וחייץ ביננו ובין העולם.

אותה תפיסה נמצאת גם בבודהיזם.

לסיכום, נשאלת השאלה: מהי התודעה המוסתרת שאותה יש לחשוף ולגלות, שאפשר לדכאה, להרוס אותה ולבנותה מחדש, שאפשר להיות מודע אליה, או פחות מודע אליה? (לא נכנסתי כאן להגדרות הרבות הקיימות בפילוסופיה לגבי מהי תודעה ומהי רציונליות ועוד שאלות נוספות).

ועוד בשאלה מהי תודעה...

בהתכתבותי עם אהרוני דנו בשאלה המעניינת, מהי תודעה, וזאת בעקבות הרצאתו של פרופ' שלמה ברנזיץ "על עלייתו ונפילתו של העולם הפנימי". את תגובתי לאהרוני על הרצאה זו, אחסוך מכם כאן. אבל בעקבות תשובתי כותב אלי אהרוני את השאלה הבאה: האם אינני מקבל את קביעתו של קארל מרקס ש"ההוויה קובעת את התודעה"? בשאלתו זו אהרוני מביע את מחשבתו שמי שהתחנך על ברכי המרסיזם (כמו שנינו) וודאי סתם את הגולל על דילמה עתיקת יומין זו, בדבר היחס בין התודעה להווה. אך כאשר יקרא את תשובתי המצורפת בזאת, יבין בוודאי שמחשבה חד-משמעית זו צריכה תיקון!

מה שנכתב בתקופת חייו של מרקס היה אולי מספק כתשובה לראשית הקפיטליזם ולאידיאליזם של הגל. אך הסופר קפיטליזם של ימינו דורש תשובה מורכבת יותר כפי שניתן לראות בניתוח של מרקוזה, בספרו ה"אדם החד ממדי". כלומר הקפיטליזם המפותח של ימינו צריך אותנו כצרכנים אובססיביים ללא כל מחשבה ביקורתית וללא כל שאלה. כדי שנתפקד כצרכנים מעין אלו, יש לגייס את תודעתנו כמכשיר נוסף, אשר יאפשר לנו להשתכנע בכל אותם צרכים מדומים, שהופכים אותנו לקונים ללא גבולות. כלומר, קונים שאינם מסוגלים להדוף את השפעת הפרסומות, הלחץ החברתי והשיווק הבלתי מרוסן. לכן תאגידי הייצור הענקיים ורבי הכוח מגייסים מומחי שוק, שיווק, פסיכולוגים, סוציולוגים, ואף את הבינה המלאכותית, כדי להשפיע על תודעתנו, כך שהתודעה תשפיע על הרגלי הצריכה הבלתי ביקורתיים שלנו ונהפוך לכלי לחיזוק המציאות הקפיטליסטית ויכולת הייצור והרווחיות של תאגידי הענק. משמע גם תודעתנו היא מכשיר העוזר והמעצב את מנגנוני המציאות הסופר-קפיטליסטים של תקופתנו. אם נסיט את המבט מתודעת הצרכנות

הקפיטליסטית למאבקים פוליטיים אחרים, נגלה שלשינוי התודעה היה חלק מרכזי בהם. האם היציאה של ארה"ב מווייטנאם או המאבק לשוויון של השחורים בארה"ב לא היו מאבקים לשינוי התודעה אשר השפיעו על המציאות?

ניתן להמשיך בעוד ועוד דוגמאות היסטוריות של שינוי פני המציאות, פני ההווה, באמצעות שינוי התודעה. ואם אנו צריכים עוד שימושים של התודעה כמעצבת מציאות, הרי שהשפה כל כולה היא יצירה כזו. לא רק היצירה הספרותית הידועה של אורוול "1984", שבה השפה כולה משמשת להיפוך המציאות, אלא גם כאן בישראל, כאשר השלטון הנוכחי קורא למפגינים נגד הרפורמה (שגם היא מילה מכובסת לשינוי משטרי) אנארכיסטים, פריוילגים, אלימים, בוגדים וכו'. האם כל הביטויים הנלוזים האלו לא נועדו לעיצוב תודעה שתאפשר לדכא את המחאה?

בעקבות הספר (המפורסם) זן ואומנות אחזקת האופנוע - מאת רוברט מ. פירסיג 1973

אם חשבנו שזהו ספר למתבגרים החולמים שגם להם יהיה פעם אופנוע - לא ולא!

זהו ספר פילוסופי הדורש התעמקות, הן בפן הבודהיסטי המקורי שלו, והן בהתייחסות המקורית לפילוסופיה הקלאסית היוונית. זו הפעם השלישית שאני קורא ספר זה ואם להודות על האמת, יש לי גם עניין אישי בו - גם לי יש אופנוע BMW, בעל 1,200 כ"ס ואספר גם על חווית הרכיבה שלי. אך מה שהפליא אותי בקריאה הנוכחית היה לראות שזה ספר פילוסופי מובהק, עם שלד של סיפור ספרותי על פידרוס, שהוא בעצם אדם אחד עם הגיבור, הרוכב על אופנוע בטיול עם בנו כריס.

אני מזדהה עם האמירה שברכיבה על אופנוע אתה מרגיש ורואה את הסביבה שלא דרך חלונות המכונית ושמשותיה. אתה מרגיש באופן ניכר יותר קרוב, יותר מתרשם ויותר רואה את הנוף דרכו אתה רוכב. כאשר אני רוכב בנגב, בדרך מים המלח לערד ובחזרה למרכז הארץ, או דרך גבולות וצאלים עד מצפה רמון ומשם לעיר אובות וחזרה בעליות לדימונה ובהמשך לבאר שבע, או ברכיבה לניצנה ולאורך הגדר בגבול מצרים - אני מסתכל על המרחבים הללו שבחבל הנגב וחושב כמה הם יפים ופתוחים ורבים מהם שוממים - פה ושם אוהל בדואי או גמל משוטט, חושב לעצמי שניתן היה לבנות פה כפרים יפהפיים.

לפני שאחזור לִסְפֵר ברצוני להעיר על בודהיזם ואחדות עם הסביבה. הנזירים הבודהיסטיים הולכים יחפים על הארץ כדי להרגיש את האדמה בלי מתווך כלשהוא. הרעש והכלי המתכתי שנוסע על כבישים מאספלט - בעיניהם הינו ניתוק מוחלט מהסביבה ומאחדות בלתי אמצעית איתה. כדי להגיע לדיון הפילוסופי, המספר משתמש בדמותו הספרותית של פידרוס, המציע את הרעיונות הפילוסופים שבספר ושברור שהוא המחבר עצמו. המחבר אף מודה שהוא היה פידרוס עד לאשפוזו שבו קיבל טיפול בהלם חשמלי בראשו. לפני כן הוא היה מרצה זוטר לרטוריקה ופילוסופיה בחוג לאנגלית באוניברסיטת בוזמן. הוא מודח

ונזרק מהאוניברסיטה משום שהוא מבטל לתלמידיו את שיטת הציונים כבסיס להערכת הישגיהם הלימודיים ומשמיץ את מוסד האוניברסיטה (שהוא קורא לו "כנסיית השכל"), כמקום שאין בו שום יכולת ללימוד מהותי ואיכותי. וזה הרעיון שיש לשים עליו מעתה ואילך את עיקר תשומת ליבנו הפילוסופית.

כהכנה לרעיון זה אומר המחבר שיש שתי הסתכלויות אפשריות על המציאות העכשווית - האחת רציונאלית שכלית, אנאליטית ואליה קשורה הטכנולוגיה המודרנית, והאחרת רומנטית, מה שהוא קורא היפית. הראשונה היא גישה אוביקטיבית, הקשורה בעולם החומר והשנייה היא גישה סוביקטיבית, הקשורה בעולם הרוח והדמיון וכל מה שמתרחש במוחנו שאינו קשור לעולם המדע, המתאר את המציאות החומרית. לדעתו אלו שתי תפיסות, המתארות את הגישות המסורתיות להבנת העולם - סוביקטיבית ואוביקטיבית. זאת המסורת רבת השנים של הפילוסופיה.

המחבר מאוכזב מאלה הדבקים רק בעולם המדע ובחשיבה הרציונלית והמדעית ושואל את ידידו לטיול האופנועים, האם כוח הכובד היה קיים לפני גילויו של ניוטון. הוא מזכיר את קאנט שאומר - מה שאנו רואים ומגדירים כמציאות זוהי התמונה הבנויה מדפוסי הכרתנו, המעצבים את שטף הרשמים הבאים אלינו ללא סדר כלשהיא, כך שביכולתנו לעצבם ולסדרם בעזרת כושר ההבנה שלנו ויכולות הכרתנו. אך את הדבר כשלעצמו לא נוכל להכיר אף פעם.

כאשר המחבר, כמרצה באוניברסיטה, מדבר עם חבריו על איכות, הם שואלים ומבקשים: הגדר לנו את אותה איכות. האם היא סגולה של החומר? ואם כן, באילו מכשירי מדידה אפשר לאבחן אותה? או שמא זאת סגולה של הרוח, והיא במוחנו בלבד, סובייקטיבית במהותה? ואם כן, מה חשיבותה? ואיך אפשר להגדיר אותה?

האיכות היא צור מחצבתם והורתם של הסוביקט והאוביקט. היא אינה תפיסה אינטלקטואלית של המציאות האובייקטיבית, אך גם אינה המציאות הסובייקטיבית והרוחנית בלבד. היא הגשר והחיבור בין שני העולמות הללו. היא מגשרת בין היבט הזמן והקצב לבין ההיבט לטווח ארוך. בין הראייה המרובעת, האוביקטיבית, הרציונלית והמדעית לבין

הראייה האסטטית, היצירתית, הסוביקטיבית, הרוחנית והאמנותית. זוהי ההגדרה - החיבור בין שתיהן. המחבר, העוסק בלימוד רטוריקה, אבל בעצם בפילוסופיה, אומר ששורש הרע נקבע כבר על ידי הקלסיקנים היוונים - אריסטו ואפלטון - שקבעו את החלוקה הקלסית בין אוביקטיביות לסוביקטיביות בהבנת העולם. מאז, כך הוא קובע, שום פילוסופיה לא חדלה מכך. זהו המיתוס שמאז ועד היום שולט בתפיסת עולמנו ובעולם הפילוסופיה. התנגדותו הרדיקלית לקביעה זו ולקביעתו את האיכות כגשר וחיבור בין שני העולמות היא אשר גרמה לדעתו לסילוקו מהעולם האוניברסיטאי ורק חיבור האלקטרודות החשמליות לראשו חיסל סופית את פידרוס והחזירו למי שהוא עכשיו, איש רוכב על האופנוע. בווידיאו אישי - גם אני מתעניין בפילוסופיה (אך איני איש אקדמיה) וגם אני רוכב על אופנוע - אך טרם היה צורך (בינתיים) לחבר לראשי אלקטרודות. פרק נוסף ומשמעותי בספר הנ"ל עוסק במחבר כאשר הוא לומד את גדולי הפילוסופיה היוונית, משום הצורך שלו כתלמיד ולאחר מכן כמרצה לרטוריקה. המחבר עוסק ביחסם של אותם הוגים לדיאלקטיקה ולתפיסות של אריסטו, סוקרטס ואפלטון. וכן ביחסו של אפלטון לסופיסטים, וכל זה בידע רב ויכולת הבנה מרשימה. (על כך בסקירת הבאה אשר בה תהיה התייחסות ספרותית למבנה הסיפור העלילתי).

ציטוט מהספר (עמ' 206-205):

"איכות" הניתנת להגדרה אינה " האיכות המוחלטת".

זה היה מה שהוא אמר תמיד.

השמות היכולים להינתן לה אינם שמות מוחלטים.

היא מקור השמים והארץ.

בהינתן לה שם, יאה לקראה הורים של הדברים כולם...

בדיוק.

ה"איכות" (ה"איכות" הרומנטית) וגילויה ("האיכות" הקלאסית) (זהים בעצם טבעם. שמות שונים לה (סוביקטים ואוביקטים), כאשר היא מתגלה באופן קלאסי.

ה"איכות" הרומאנטית וה"איכות" הקלאסית גם יחד ניתנות להיכנות

ה"מיסטי".
מעניקה היא מסתורין למסתורין עמוק ממנו, היא השער לסוד החיים
כולם.
ה"איכות" שורה בכל.
ושימושה אינו נדלה!
עד אין חקר!
כמוה כמקור- הנביעה של הדברים כולם...
ובכל זאת נותרת היא צלולה כבדולח וזכה כמים.
איני יודע ביתו של מי היא.
הריהי צלמו של מה שהתקיים לפני האלוהים.
...ללא הפסק, ברציפות נמשכת, שאב ממנה, והיא תשרתך בנקל...
נח עליה המבט, אך אין היא בראיה... מקשיבה לה האוזן, אך אין היא
בשמיעה...
תופס בה החוש, אך אין היא בנגיעה...
שלוש אלה חומקות מכל חקירותיו ולפיכך מתמוזגות לאחת.
לא מכוח עלותה בא האור,
לא משקיעתה בחושך;
בלתי פוסקת, מתמשכת,
בלתי נגדרת
וצונחת שוב אל ממלכת האין;
לכן קרויה היא צורתו של נעדר-הצורה,
צלמו של האין;
לכן קרויה היא חמקמקה:
פגוש בה - ולא תראה פניה,
עקוב אחריה - ולא תראה גבה,
מי שדבק ב"איכות" עתיקת-היומין
הוא שיכול לדעת את ההתחלות הקדמוניות,
המגלמות את התמשכותה."
(סוף ציטוט).

וכך, במצב של מדיטציה שבו אנו ניתקים מרעשי העולם סביבנו, אך גם מהעיסוקים ומהמחשבות על הרוחני, רק כך, בריכוז מלא ושקט פנימי וחיצוני אנו במצב איכות! וכך, במה שאנו עושים או היכן שאנו נמצאים, אם נתרכז רק באותה עשייה או שהייה באותו מצב ונתעלם מרעשי הסביבה ומהסחת הדעת של מחשבות שאינן קשורות בדבר עצמו, כך נגיע למצב של איכות. בהקשר של הספר שלפנינו, גם טיול בטבע, טיפוס על הר, או תיקון וכיוונון האופנוע, הם זמני איכות.

זהו. עד כאן הפרק הפילוסופי בעיקרו, המשיק וקשור בתפיסות בודהיסטיות ובזן, ושאותו ביקשתי להדגיש על פני יתר פרקי הספר "זן ואומנות אחזקת האופנוע". את כל השאר קראו בעצמכם.

פרק פילוסופי נוסף בספר הנ"ל עוסק בהבחנות של הפילוסוף פואנקרה בשנת 1854, לגבי מה שאנו קוראים מציאות אובייקטיבית, למה אנו בוחרים לקרוא עובדות והבחירה בכל דת שיש בה הרמוניה אסטטית, שגם זו איכות. כל זאת בפעם אחרת!

ועצה ממחבר הספר: אם נתקלת בבעיה כלשהי ואתה תקוע ללא יכולת לפותרה - אל תפנה למרכיב האובייקטיבי שלה ואף לא לסובייקטיבי, כך לא תמצא את פתרונה. רק בקרן השלישית של הדילמה, המחברת בין שני האספקטים הנ"ל, תמצא את הפיתרון, הנמצא באיכות. הפנייה אליה בשקט ובריכוז, בשלווה פנימית ובמודעות עצמית מלאה, מביאה את ההצלחה.

רשימת ספרים

רשימת ספרים זו שימשה לי השראה לכתיבת מאמריי בספרי זה:

- "ביקורת התבונה הטהורה" קאנט, פרשנות ירמיהו יובל.
"אנושי אנושי מדי" ניטשה, פרשנות גולומב.
"טרקטטוס לוגי פילוסופי" ויטגנשטיין, פרשנות עדנה מרגלית.
"תורת הקוונטים" יואב בן דוב.
"האיזמל שקהה" פרופ' יצחק נבו.
"אבות הפילוסופיה האנליטית" גלעד ברעלי.
"התמונה הגדולה" שון קרון.
"היקום הקוונטי" בריאן וג'ף פורשאו.
"בנייתן של אומות" אדריאן הייסטינגס.
"שונאים סיפור אהבה" הלל כהן.
"פסיכותרפיה אקזיסטנציאליסטית" ארווין יאלום.
"סארטר" אני כהן, סולל.
"שפה מחשבה עולם, מאמרים קלאסיים בפילוסופיה אנליטית" עורך יובל אילון.
"הרילגיוזי הכופר (על גרשם שלום)" דויד אוחנה.
"כתבים יהודיים" חנה ארנדט.
"זהות בלי נחת" יעקב גולומב.
"שפה, מחשבה, עולם" מאמרים בפילוסופיה אנליטית.
"לשון וחירות" נועם חומסקי.
"גאולת הנפש המודרנית" אווה אילו.
"סופה של אהבה" אווה אילו.
"האם העולם באמת קיים?" יצחק בן ישראל, גיא פינקלשטיין.
"חקירות פילוסופיות" לודוויג ויטגנשטיין.
"היקום הקוואנטי" בריאן קוקס.
"לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים" בני מוריס.
"מרטין בובר" דן אבנון.
"ספר הזן של ג'ושו".
"חליפת המכתבים" חנה ארנדט, גרשום שלום.

- "המצב האנושי" חנה ארנדט.
"אייכמן בירושלים - דו"ח על הבנאליות של הרוע" חנה ארנדט.
"מילים חושפות מילים מסתירות" עידית חוטר-ישי.
"בודיהיזם" רופרט גתין.
"מורה הזן דוגן - מבחר מכתבים".
"אני הוא: האמפטיה בהיסטוריה, בחברה ובתרבות".
"לודוויק ויטגנשטיין - פילוסופיה" יואב אשכנזי ואלעד לפידות.
"לודוויק ויטגנשטיין - המחברת הכחולה והמחברת החומה"
תרגום דב אילון.
"פדגוגיה של המדוכאים" פאולו פריירה.
"ריאליזם קפיטליסטי" מרק פישר.
"ההיסטוריה, רשומון" גדי היימן.
"על דלות המוסר" ענת מטר.
"המניפסט הקומוניסטי" קרל נרקס.
"רגשות נגד דמוקרטיה" אווה אילוז עם אביטל סיקרון.
"פרויד ומעבר לו" סטיבן א' מיטשל ומרגרט ג' בלאק.
"התיישבות והתנגדות בישראל/פלסטין" לב גרינברג ודניאל דה מלאך
"שפה, מחשבה, עולם" מאמרים קלאסיים בפילוסופיה אנליטית.
"זן ואמנות אחזקת האופנוע" רוברט מ. פירסיג.
"מהי דעה" אבי אלקיים, עודד מימון.

אחרית דבר

אחרית דבר פילוסופית

ראשית הפליאה - איך מתאפשרת בכלל הבנה ותקשורת בין אנשים בעזרת השפה? ואולי זאת האחרונה בעיקר מייצרת אי הבנות? אם נתעלם מהשתייכות ללאומים שונים מארצות שונות וגם נתעלם מתקופות היסטוריות שונות, כאשר ויטגנשטיין (המאוחר) אומר שהמשמעות של השפה נקבעת על ידי ההקשר שבה היא מבוטאת, נשאלת השאלה מה ייחשב כהקשר. כאשר נפגשים שני אנשים מאותו לאום בדיון יומיומי, גם כאשר הם דוברי אותה שפה, ובני אותו הדור, ונניח ששניהם בני אותה הדת או חסרי דת - כל אחד מהם גדל בסביבה אחרת ובבית הורים אחר. כל אחד משדר ממתקן השידור האינדיבידואלי שלו, מראשו, ותודעתו ומניסיון החיים שלו. את ביטוי השפה שבתודעתו הוא מבין ומפרש, אך האדם שמולו, הקולט ביטויים אלו, מפרשם מתוך מתקן הקליטה שלו, מראשו ותודעתו ומניסיון החיים שלו, המותנה בביוגרפיה שלו.

איך אפשר לצפות פה להבנה משותפת? פרגה, עוד בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20, חשב שבדיון פילוסופי, להבדיל משפת היום יום, יש להצרין את הביטויים בדיון, כדי להתגבר על רב-המשמעות שלהם בשפת היום יום. נעם חומסקי חושב שאנו נולדים עם יכולת מולדת ללימוד השפה. יש החושבים שמנגנון ההצבעה הוא אופן לימודנו את השפה. וויטגנשטיין אומר במאמרו שלימוד כזה מייצר שפה רזה ודלה, שהיא אינה שפה כלל. נעזוב את כל זה ונחזור לדעתי בנוגע לשאלת השאלות בפילוסופיה של השפה:

מה בין השפה לעולם? כפי שכבר אמרנו, בפיו של ויטגנשטיין (המוקדם): ההפרדה בין העולם לשפה, האמירה שהעולם קיים ללא תלות ומחוץ לשפה, היא חסרת משמעות, או סתירה לוגית, או בעצמה דפוס לשוני בלבד.

אני רוצה להציע (עם כל הצניעות המתבקשת) תזה משל עצמי, אשר מחברת בין קאנט לוויטגנשטיין, על אף כל ההבדלים.

לעומת ויטגנשטיין קאנט סבר שיש מציאות אובייקטיבית שהיא, לפי ניסוחי, הדבר כשהוא לעצמו. אך אותו לא נוכל להכיר, כי מציאות זו לעולם אינה נפרדת ממנגנוני ההכרה שלנו, שתמיד מעצבים את מה שאנחנו מכירים ואינם נפרדים ממה שאנו מכנים מציאות. אני חושב שעיצוב זה נעשה באמצעות מכשיר ההכרה החשוב ביותר שלנו - והוא השפה. בהמשך לדבריו של קאנט אני חושב שהשפה היא הקטגוריה החשובה ביותר והמעצבת את מה שאנו קוראים מציאות. זאת היא לתפיסתי התשובה לדילמה המרכזית והחשובה ביותר לשאלת הפילוסופיה של הלשון ויחסה לדילמה של השפה והעולם.

אחרית דבר פוליטית

נכשלת, ידידי

נכתב בתאריך 8.11.2015 (פורסם גם במדור המכתבים בעיתון הארץ)

כל חיי הבוגרים לא החמצתי אף הזדמנות להיאבק על שינוי המציאות בכיוון של השלום שהאמנתי בו. השתתפתי בהפגנות, בעצרות, בבמות דיון וביוזמות שונות ומשונות, שקצרה היריעה מלפרט. בעודי חייל באחד המוצבים בתעלה, בתקופת מלחמת ההתשה, בזמן הקשה שבו נאסרו לפרסום בעיתונות תמונות של החיילים ההרוגים כדי לא לפגוע במורל העם, באתי לחופשה יחידה, בתוך שירות שנמשך יותר מחודשים. כשהגעתי מסיני לארץ, הלכתי להפגנה למען השלום בתל אביב. כבר אז נרדפנו על-ידי קבוצות ימין, שאנשיהן, שהיו מצוידים בשרשראות, רדפו אחרינו בחוצות העיר וצעקו "בוגדים! רדו לתעלה!". צריך להודות על האמת, אין יותר סיכוי ותקווה שדרך השלום תתגשם ותהפוך למציאות.

לכן החלטתי להפסיק להיאבק, ולהכיר במציאות שקיימת פה הלכה למעשה, להכיר בכך שאין סיכוי כלשהו שאמונתי בשלום תתגשם כאן. בחירה זאת באי עשייה אינה משחררת אותי מאחריות ומשותפות למציאות הזאת, גם אם אני פסיבי. בעצם אי המאבק לשינוי המציאות, אני שותף למה שהשלטון והציבור בארץ יוצרים ומחוללים - מציאות של כיבוש וגזענות עם סימני פשיזציה.

אף שחיי האישיים בנווה שלום מגשימים את אמונותיי ואת השקפת עולמי, אינני יכול להשפיע על המהלך המנצח של המציאות המקצינה בארץ. ברור לי שאין יותר סיכוי שנווה שלום תהיה רלבנטית, משפיעה, מקרינה ונותנת דוגמא למציאות אפשרית אחרת. וכפי שסיכמה כתבת ערוץ 2 בכתבתה על היישוב - "אנו בועה!"

לפיכך, ברור לי מעל לכל ספק, שעל אף חיינו הנוחים, אנו נמצאים על סיפונה של ספינת שעשועים טובעת, וזאת, על אף אזהרותינו בפני הגורל הצפוי מראש - שהוא אינו "גורל משמים". משום כך, לא נשאר לנו אלא להציל את עצמנו ואת משפחותינו ולחתור בסירת הצלה לחוף

מבטחים אחר.

אם לא נעשה כן, לא תהיה זאת הוכחה שמסקנה זו אינה נכונה, אלא עדות לחולשתנו ברוח ובגוף, העדפה שלא לעשות דבר, גם אם הוא נחוץ, וזאת, מסיבות של גיל, נוחות והרגלי הליכה בתלם.

לו יכולתי להאשים אחרים באחריות לקטסטרופה שאנו צועדים אליה כאן, היה לי קל יותר. אך ברור לי, ללא שום ספק, שהאחראים העיקריים לחוסר המוצא של המצב הלא מוסרי בו מתנהלים חיינו, הם העם שלי והממשלות שלנו ולכן, אחריותי האישית עוד גוברת!

תמיד האמנתי שהעם שלנו למד מההיסטוריה של הגורל היהודי, מהחיים תחת שלטונם של עמים אחרים, מהרדיפות ומהרציחות בידי הנאצים ועוזריהם ובידי תושבי ארצות אחרות.

קיוויתי שאנו נהיה דוגמא ומופת להומניזם ולסובלנות ביחסנו למיעוטים לאומיים אחרים, זרים ושונים מאיתנו. האמנתי כי לא נשלים לעולם עם דיכוי, עם אי שיווין ועם שלילת זכויות של אחרים, כי הן זה הלקח מההיסטוריה שלנו כעם נרדף בין העמים.

אך היום ברור ומובן לי שדבר לא למדנו ושאינן שום כיסוי ושום הוכחה לכך ש"אתה בחרתנו מכל העמים".

לאחר הבחירות האחרונות וניצחון הימין 2022

בימים אלו ממש:

מאז ניצחנו של הימין בבחירות האחרונות פועלת הממשלה כדי לאזרח ולהגדיל את ההתנחלויות בשטחים הכבושים כך שלא יהיה ניתן יותר להגשים את רעיון - שתי המדינות. למעשה מדובר בסיפוח אותם שטחים למדינת ישראל והגשמת החזון שתושבי השטחים הפלסטיניים יהיו תושבים סוג ב (ראה הדגם הדרום אפריקאי של האפרטהייד). בנוסף נעשות פעולות בירושלים ובעיקר בהר הבית (אל אקצא) כדי לקדם את חזון בית המקדש ולהגביר ולתדלק הקצנה דתית - שהופכת את הסכסוך בינינו לבין הפלסטינים למאבק דתי - שסופו מי ישורנו.

לא די בזה: מפלגת השלטון - פתחה במהפכה שלטונית משפטית, שבה היא תשלוט פוליטית בכל המערכת המשפטית, תהרוס אותה, כולל בית המשפט העליון, ובכך תביא להרס המערכת הדמוקרטית של המשטר והשלטון פה.

על רקע צעדים אחרונים אלה קמה מחאה והפגנות של מאות אלפים, אזרחים שאומרים - לא ניתן למהלכים אנטי דמוקרטים אלו לעבור. בהקשר למציאות זו ברצוני להגיב ולהתנגד לעמדתו השלילית של השמאל הרדיקלי ביחס לגל ההפגנות ומחאת ההמונים המתחוללת כעת. השמאל הרדיקלי מבקר את ההפגנות על-כך שהכיבוש כמעט ואינו נזכר בהן, והדמוקרטיה שנישאת בפי המפגינים הינה דמוקרטיה ליהודים בלבד, כיוון שהיא כוללת עיוורון לכך שעמם שולט בכוח צבאי אלים על העם הפלסטיני, מנשל אותו על בסיס יומי, ושולל את זכויותיו הבסיסיות ביותר, כולל הזכות להגדרה עצמית.

נקודה נוספת המבוקרת על ידי השמאל הרדיקלי, היא השימוש בדגלי הלאום, מרכיבים של מחאת המילואימניקים, ובולטותם ומרכזיותם של קציני צבא וביטחון בכירים בנהגת המחאה, וכן העדר שיתוף רשמי וגלוי של פלסטינים אזרחי ישראל בהפגנות אלו.

אכן יש צדק בביקורת הזו, ואם הפגנות אלו היו תלויות רק בי, הייתי מעדיף אותן כשיתוף יהודי פלסטיני נגד הכיבוש, ונגד האפליה הגזענית

בתוך ישראל.

עם זאת, ברור שמראה ההפגנות נובע גם מכך ששלטון ימין תמיד נוקט בשיטת התעמולה שבה כל מי שמבקר את שלטונו הוא בוגד, אויב ישראל ופוגע בביטחונה. הפגנות אלו עם המוני הדגלים ובתמיכת אנשי צבא ובטחון בכירים, מאפשרת לקול הביקורת להישמע בקרב חוגים רחבים, ומקשה מאוד על הימין לסמן את המוחים כאויבי המדינה וכך להשתיקם.

בנוסף, אני סבור שלא ניתן להכחיש שההפגנות הנ"ל הן ביטוי לכוח של ציבור גדול בעל אופי ליברלי ומהוות גל מחאה שעוד לא נראה כדוגמתו, המחאה הרחבה ביותר מאז קום המדינה. ואני סבור שעל-אף הפער בין עמדות חלק מהמפגינים לעמדותיי, אם נוותר על ניסיון ההשפעה על הקהל הליברלי ברובו, היוצא להפגנות, אנו מוותרים על ציבור עצום שעובר התעוררות פוליטית, ושבו קיים סיכוי כלשהו לקשב לעמדותינו. אם נוותר על הפנייה לציבור יהודי ליברלי זה, למעשה נוותר במידה רבה על יכולתנו להשפיע על החברה היהודית בישראל. לכן אני סבור שתפקידנו כאנשי שמאל יהודים המשתתפים בהפגנות, הוא להסביר למשתתפים האחרים שעם השולט בעם אחר, ושולל את זכויותיו בכוח צבאי לא יכול באמת לקיים דמוקרטיה. דוגמא לפעילות זו היא המחאה של ה"גוש נגד הכיבוש" במהלך ההפגנות. עקב אופיין המדיר והלאומי של ההפגנות, אין לי ביקורת על פלסטינים הבוחרים שלא לקחת בהן חלק. יחד עם זאת, אני מעריך כל פלסטיני הבוחר להשתתף בהן וגם אני סבור ש"הגוש נגד הכיבוש" הינו מסגרת בה גם פלסטינים אולי יוכלו לחוש פחות מודרים.

כמו-כן אם נסתכל על ההיסטוריה של תנועות רדיקליות שהצליחו למגר משטרים אפלים, נראה שמיעוט רדיקלי ומתקדם, המשתלב בתוך תנועה עממית רחבה ופועל כדי לשכנע את הציבור המשתתף במחאה בצדקתו, מצליח באופן הדרגתי לסחוף אחריו ציבור גדול, ולבסוף גם לגרום לעיתים לשינוי גדול נגד משטר עריץ.

אמנם ישנו פער בין עמדותיי לבין עמדותיהם של רבים מהמפגינים, אך אני סבור שמרביתם הם ליברלים בעלי אכפתיות מוסרית ודמוקרטית, ולכן קיים סיכוי שהם יבינו לבסוף שיש קשר ישיר בין שלטון מושחת,

גזעני, ימני ולאומני לבין הסכסוך עם הפלסטינים והכיבוש. ושרצונו של שלטון זה להמשיך את הכיבוש שפוגע בדמוקרטיה הישראלית, ובהכרח ימוטט אותה בטווח הארוך. בכל מקרה בעיניי תפקידנו בתור אנשי שמאל הוא לא לשבת בביתנו משוכנעים בצדקתנו, ולצקצק בלשונו על חוסר המודעות של חלק מהמפגינים, אלא לפעול במסגרת גל אדיר והיסטורי זה של התעוררות אזרחית ולנסות להפנותו לכיוון הנכון: סיום הכיבוש, ושוויון זכויות אמיתי לפלסטינים אזרחי ישראל.

11.11.2023

בעקבות השבת השחורה (7.10.2023) והמלחמה בעזה

אני כותב דברים אלו לאחר פלישת החמאס ב-7 לאוקטובר למחנות הצבא בגבול רצועת עזה, לקיבוצים בעוטף עזה, לשדרות ולאופקים, תוך ביצוע טבח מחריד, ומעשי התעללות מזוויעים באוכלוסייה חפה מפשע; תינוקות, ילדים, משפחות שלמות, זקנים וזקנות, צעירים וצעירות משתתפי המסיבות. וכן חטיפה של חברי וחברות הקיבוצים כולל ילדים קטנים, משתתפי ומשתתפות המסיבות, חיילים וחיילות לרצועת עזה. בשעת כתיבת הדברים הללו רבים מהם ומהן עדיין בעזה בתנאים קשים ביותר, וגורלם לא ידוע.

כתגובה למעשי הטבח הנפשעים של חמאס, צה"ל נכנס לרצועה בכוח צבאי רב על מנת לחסל את הכוח הצבאי של החמאס, תוך שימוש בכוח אש עצום, והפצצות מסיביות של חיל האוויר. במתקפה פרועה זו נהרגו, ונהרגים עדיין אזרחים רבים ביניהם תינוקות, ילדים, משפחות שלמות נמחקות, נשים, וזקנים וזקנות שגם הם חפים מפשע. ומיליוני התושבים של רצועת עזה מצויים במצב הומניטרי מזעזע ללא תנאי מחיה, וקיום בסיסיים.

לאור המציאות הקשה הזאת התקיימו מספר דיונים הן חד לאומיים, והן דו לאומיים בנווה שלום.

לאכזבתי הרבה בין החברים הפלסטיניים היה גינוי (ובצדק) של ההרג הרב של אזרחים עזתים חפים מפשע, וכן גינוי של הרס העיר כולה בהפצצות המסיביות, וכן התחשבנות (וגם היא מוצדקת לחלוטין) על מדיניות ישראל שבמשך שנים רבות מחזיקה את העם הפלסטיני תחת כיבוש אכזרי, הטילה מצור חונק על עזה, וניהלה סבבי לחימה חוזרים ונשנים של התקפות צבאיות מסיביות על עזה שהותירו חורבן רב. ועל-כך שכעת צאצאי הפליטים של 1948 הפכו במאות אלפיהם שוב לפליטים, ושכתוצאה ממדיניות רבת שנים זו של ישראל רק גדל, והתחזק כוחו של החמאס.

אך מה שנשמע באופן מינורי מדי (לטעמי) מצד הפלסטינים בכפר היה ההשתתפות בצער וגילוי אמפתיה על מה שהחמאס עולל לישראלים

חפים מפשע באזור עוטף עזה. וגם הקביעה שמעשיו של חמאס אינם יכולים להיות בשום אופן חלק מהמאבק הלגיטימי והצודק של העם הפלסטיני לחופש, ולהגדרה עצמית. בעיניי היה עליהם לומר זאת באופן פומבי לפחות לחברים היהודים בכפר.

התאכזבתי גם מכך שבשיחות חזרה ועלתה מצדם של הפלסטינים הטענה שהבקשה שלנו שהם יגלו אמפתיה לכאב שאנו חשים בעקבות הזוועות שחולל חמאס, דומה לדרישה התמידית של החברה היהודית בישראל מהפלסטינים אזרחי ישראל לגנות מעשי אלימות שבוצעו ע"י פלסטינים. הקבלה זו בינינו; היהודים בנווה-שלום לבין החברה היהודית הכללית היא שגויה מהיסוד בעיני.

מרבית החברה היהודית בישראל אכן אדישה לכיבוש, לנישול ולסבל הפלסטיני, ולכן הדרישה של החברה היהודית לגינוי מצד הפלסטינים צבועה וצינית. אך אנחנו היהודים החיים בנווה-שלום נאבקים בעיוורון של החברה שלנו, מנסים לשנות את השקפותיה, וגם משלמים על-כך מחיר מסוים. שותפינו הפלסטינים יודעים היטב את עמדת החברים היהודים, שלא רק מגנים את מדיניות הכיבוש והנישול האכזרית וארוכת השנים שישראל מבצעת בגדה ובעזה, אלא שהמאבק נגדה הוא חלק מרכזי מחייהם (ראו בנספח לטקסט זה את הפעילות שלי בהקשר של רצועת עזה החל משנות ה-70 המוקדמות). כולל העובדה שהחברים היהודים בכפר מגנים את התגובה הצבאית המסיבית והאכזרית של ישראל במלחמה זו, והפגיעה הפושעת בחפים מפשע רבים. לכן לא ניתן בשום אופן להקביל בין הבקשה שלנו לאמפתיה משותפינו לדרך, לדרישת הגינוי התמידית ע"י החברה היהודית בישראל.

בדיונים אלו גם עלתה השאלה מהי דרכנו האידיאולוגית והפוליטית כקהילה משותפת יהודית - פלסטינית, והוצע להתחיל ולדון בניסוח עקרונותינו המשותפים. בהקשר זה אני סבור שעלינו להסתפק בניסוח עקרונות כלליים העומדים בתשתית השותפות שלנו, וניתנים להסכמה משותפת רחבה. כל פירוט שאיננו כללי, יכניס אותנו לוויכוח ועימות אינסופי.

בהמשך לכך אני חושב שאולי נוכל להסכים על העקרונות הכלליים האלו (תוך שיוותרו נושאים רבים שלא נוכל להסכים עליהם):

1. אנו החיים בנווה שלום מהווים חלק משתי קהילות לאומיות הנמצאות בסכסוך דמים רב שנים, קשה ואכזרי, שלצערנו נמשך גם בימים אלו. בחרנו לחיות בנווה שלום כדי להראות ולהוכיח שגם במציאות קשה זו, ועל-אף אי ההסכמות בינינו אפשר לבנות חיים משותפים על בסיס שוויון, וכבוד הדדי.
2. לכל צד בשותפות זו יש זכות לזהות לאומית ולהגדרה עצמית, ולהכרה של הצד השני בלגיטימיות של זהות זו, ובזכות להגדרה עצמית.
3. השאיפה לשוויון היא היסוד של חיינו המשותפים - כל חברה וחבר בכפר זכאים לאותן זכויות, ולמלא הזכויות, ואנו מנהלים את חיינו המשותפים באופן דמוקרטי.
4. אנו קהילה פלורליסטית עם ריבוי דעות ואמונות, ושואפים לנהוג זה בזה מתוך כבוד הדדי, ויחס של הכלה והקשבה.
5. אנו חושבים שהתייחסות אלימה ודיכוי של ציבור אחד את השני אינה מקובלת בקהילה שלנו, ואנו מתנגדים לכך גם מחוץ לקהילה. כל דיון על מה הסיבה ומה התוצאה, מי התחיל, וממתי לספור, מהו המעשה, ומהי התגובה לו לא יכולים להיות צידוק למעשי אלימות ודיכוי.
6. אנו תומכים בגילוי וביטוי התרבות, המסורת, כולל ביטויי ההשתייכות הלאומית של שני הלאומים, תוך לימוד הדדי והכרה של כל צד בסיפורו, תרבותו, הנרטיב, וההיסטוריה של הצד השני.
7. עתיד טוב יותר יגיע רק מתוך דיאלוג משותף ופעילות לא אלימה למען שלום, סיום הכיבוש והדיכוי, ויצירת מציאות של שוויון זכויות לכל מי שחי בארץ. אין ולא יהיה לסכסוך פתרון בכוח, ולא יהיה עתיד טוב לאף צד בסכסוך באמצעות שימוש באלימות.
8. אנו מחויבים כקהילה לתמוך במערכות החינוך שלנו המבוססות על דו-לשוניות ודו-לאומיות, ועל קידום חינוך של הכרה הדדית, הבנה, סובלנות ושלום.
9. אנו מחויבים כקהילה לתמוך במוסדות הנוספים שקמו בכפר לאורך

השנים; בית-הספר לשלום, המרכז הרוחני, והגלריה. מוסדות אשר פועלים ברוח עקרונות היסוד של הכפר, ושואפים לקדם שלום, שוויון, וצדק.

הפירוש הפרטני של כל אחד ואחת לעקרונות אלו תלוי בפירושו האישי של כל חברה/בכפר. לכן אנו צריכים להימנע ממשפטי שדה של החברים והחברות בעקבות התבטאות כזו או אחרת! יש לאפשר גם מרחב לתהייה וטעיה, ובעיקר יש לאפשר מגוון רחב ופלורליסטי של דרכי חיים, ואמונות במסגרת עקרונות רחבים אלו.

יש גם לקבל זאת שחלק מהפירושים וההתייחסויות לסכסוך, לסיבותיו ופתרונו יישארו לעת עתה ללא הסכמות. אולי כאשר הסכסוך יבוא אט אט לפתרונו, ויתחיל תהליך הפיוס המיוחל בין העמים, נוכל לדון באורך רוח בנושאים שכיום מצויים באי-הסכמה בינינו, ולגשר יותר בקלות על הפערים.

לסיום ברצוני להתייחס למציאות הכללית בה אנו חיים ופועלים. כלומר מדיניות ממשלות ישראל לדורותיהן, ועוד יותר ממשלת נתניהו הנוכחית שאינה מקדמת שום פתרונות של הדברות ושל פשרה, אלא ממשיכה בכיבוש בכוח של השטחים, נישול של הפלסטינים, ובמדיניות המצור על עזה והחרבתה, מביאה להתחזקות מתמדת של הכוחות הקיצוניים בקרב הפלסטינים ובישראל. כוחות הדוחים כל פתרון אפשרי של הדברות, וגוררים את שני העמים לסבבים חוזרים ומקצינים של אלימות אכזרית. עלינו להכיר בכך שמציאות אסונית זו משפיעה גם על יחסי יהודים ופלסטינים בנווה שלום, ומכבידה גם על יחסי האמון ההדדיים בכפר. כיוון שאנחנו נדרשים לקיים שותפות במצב של אלימות הולכת ומקצינה, ואפליה הולכת ומעמיקה. קושי זה היה בולט בפערים בהתייחסות של היהודים והפלסטינים בנווה שלום למאורעות המלחמה הנוכחית. פערים אשר סדקו במידה מסוימת את יחסי האמון בין שתי הקבוצות הלאומיות המרכיבות את השותפות בנווה שלום. אך אני מאמין שבמעל ל-40 השנים שהכפר שלנו קיים בנינו אמון רב, ושותפות עמוקה בינינו, ואם נדבוק בעקרונות היסוד המלווים אותנו כבר שנים רבות נוכל להמשיך ולפתח את הקהילה שלנו, ולהמשיך להוות אלטרנטיבה למציאות האלימה

הסובבת אותנו.

עם זאת לצערי בשעה של כתיבת דברים אלו עדיין נמשכת הלחימה בעזה... ונשאלת השאלה ביתר שאת, מה העתיד צופן לנו? מה יהיה ביום שלאחר המלחמה? והאם ישנו סיכוי כלשהו שמתוך האלימות הנוראה יעלה כוח שיוכל לתווך בין הצדדים הניצים ברוח של הדברות, ברוח שתפחית את האלימות, ותוביל לימים טובים יותר? או האם הכוחות הלאומניים שטופי השנאה ימשיכו להוביל את שני העמים לעוד ועוד אסונות? הלוואי שהמלחמה הנוראה הזו תהווה נקודת מפנה שתוביל לימים טובים יותר.

אני ורצועת עזה - קצת היסטוריה ביוגרפית:

לפני שנים רבות זמן לא רב לאחר מלחמת ששת הימים, ועם הקמת ההיאחזות הצבאית הראשונה ברצועת עזה, הוזמנתי (בתור מדריך גרעין שהתגורר בקיבוץ כרם שלום הסמוך לעזה) לדבר עם החיילים במאחז. פתחתי את הדיון בכך ששאלתי את החיילים האם הם יודעים/מבינים בכלל באיזה מקום הם נמצאים? האם הם מודעים לכך שהם באחד המקומות הצפופים, והעניים בעולם? מקום שחייה בו אוכלוסייה שאנחנו כופים עליה את שלטוננו בניגוד לרצונה? ואיזה טוב יכול לצאת מנוכחותם במקום זה? מיד הופסקה השיחה איתי ע"י אחד מהמפקדים במקום, והתבקשתי אחר כבוד לעזוב את הכינוס, ואת המאחז... זמן לא רב לאחר-מכן התחיל אריק שרון בפעילות להכשרת שטחים להתנחלויות הראשונות ברצועת עזה, תוך חרבת בתיאן של קהילות בדואיות באמצעות ציוד כבד שכלל בולדוזרים, ומשאיות. אנו חברי קיבוץ כרם שלום התחלנו בגיוס חברי קיבוצי השומר-הצעיר בעוטף עזה בהתארגנות לסכל פעילות זו, הפגנו נגדה, וניסינו לחסום בגופינו את הכלים הכבדים. במשך כל השנים המשכתי להפגין יחד עם חברי נגד מדיניות הממשלות כלפי עזה והפלסטינים בכלל. ובשנים האחרונות חזרתי, ואמרתי וכתבתי שכדי להביס את חמאס יש להגיע להסדר מדיני של הקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל. גם בעצם ימים אלו זהו הפתרון היחיד אשר יוכל להוביל באמת לניצחון על החמאס.

29.5.2024

"ממה אנחנו מפחדים"

תגובה למאמרו של אלון עידן במוסף הארץ 24.5.2024

אני (גילוי נאות) חבר הישוב המשותף ליהודים ופלסטינים - נווה שלום, חי ביישוב עם משפחתי וילדי משנת 1978. כבר בשנים הראשונות לחברותי בישוב, גיליתי להפתעתי שהיום החגיגי של יום העצמאות הוא היום העצוב של שותפי הפלסטינים - הנכבה. מאמרו המצוין והרגיש של אלון עידן נוגע בשאלת ההכחשה שלנו היהודים את האירוע הזה. וזאת מבלי למחוק את הסיבות המקלות (במקצת) על אותה ההכחשה, ומבלי לוותר על זכויותינו (היהודים) על ארץ. אך נראה שיש בסוגייה זו לברר עוד כמה שאלות הנוגעות לאירועי מלחמת 48, שהם מעבר לניתוחו הפסיכולוגי הרגיש של כותב המאמר. לדוגמא: השאלה - מה אחריותנו לנכבה. השאלה שעולה - האם היה פה גירוש מכוון ומתוכנן של האוכלוסייה הפלסטינית, ושאלה נוספת הנוגעת לאותה טרגדיה היא השאלה של הריסת הכפרים הפלסטיניים האם גם היא בעצם היתה מדיניות מכוונת ומתוכננת. האם כל מה שהתרחש ביחס לתושבי הארץ הפלסטינים היה הכרחי בגלל סיבות מבצעיות של מלחמת 48. לסיכום: אין ספק שגם לפלסטינים היתה אחריות למלחמה זו, מבחינתם היא היתה ביטוי לסירובם (המוחלט) לקבל גם את זכות היהודים בארץ. זהו חשבון הנפש והאחריות שהפלסטינים צריכים לקחת, כולל הרצח המזעזע ב-7 באוקטובר השנה. מבחינת העם היהודי היתה זו מלחמת קיום לחיות או לחדול. אך האם להתגבר על ההכחשה זהו סוף פסוק כדברי המאמר שלפנינו, או שמא עלינו היהודים לדון בעובדות החשובות שהן באחריותנו ולהיות אמיצים ולקחת אחריות עליהם.

מחשבות בעקבות מאמרו של אלון עידן - למה לא רואים את הסוף? מוסף הארץ מ- 16.8.2024

במאמר רגיש ויפה מתאר אלון עידן מדוע אנו מפחדים להיפרד מהטראומה של השביעי באוקטובר.

אני דווקא רוצה להתייחס להיבט הפוליטי מדיני, הקשור בסוף המלחמה הארוכה שאינה נגמרת ברצועת עזה ובצפון.

שוב מונחת לפני ממשלת ישראל הצעה להסדר של נורמליזציה כלל אזורית (אני נמנע מלהשתמש במילה הנלווה "שלום"). הסדר שכל מדינות אירופה המובילות, הממשל האמריקאי וכל מדינות ערב המתונות תומכות ומחויבות לו. הסדר זה יכלול גם הסדר עם הרשות הפלסטינית בנוגע לשיקום רצועת עזה תחת ממשל שאיננו חמאס, ויוביל להפסקת הלחימה בדרום, ובגבול הצפון.

אך ממשלתנו שוב מעדיפה את שימור הכיבוש, ההתנחלויות, ואת שרידות הממשלה על הסדר מדיני, ולכן הממשלה מקפידה לתדלק את רגשות הנקם שלנו, ופועלת רק באמצעות כוח צבאי. ואינה עושה דבר כדי לקדם פתרונות של הסדרים לא כוחניים בהסכמה אזורית ובינלאומית הטיפול האישי בטראומה של השביעי באוקטובר האלים והרצחני נחוץ, וחשוב מאוד. ואני מבין זאת כמי שקשור לאזור עוטף עזה בהיותי בעבר חבר בגרעין בני הקיבוץ הארצי שהקים את קיבוץ כרם שלום. וכמי שנושא עדיין את טראומת שרותי הצבאי במלחמת ההתשה בתעלה. אך טיפול אישי זה לא יהיה שלם ללא טיפול פוליטי ומדיני בטראומה הלאומית של כולנו.

לכן עכשיו בצומת היסטורית זו יש הזדמנות לצאת ממעגל האלימות החוזר על עצמו כל כמה שנים ורק הולך ומקצין, בהסדר אזורי שיכלול את הפסקת המלחמה, שיקום עזה ההרוסה, ושיקום חבלי הארץ החרבים בצפון ובדרום.

בברכה,

אילן פריש

חבר הישוב המשותף ליהודים ופלסטינים - נווה שלום

הספר "רגשות נגד דמוקרטיה" אווה אילוז ואביטל סיקרון 2024

הספר הינו ניתוח מבריק של שלטונו של בנימין נתניהו ושלטון הליכוד, המגדיר אותו כשלטון פופוליסטי המבסס את כוחו ואת מנגנון התעמולה שלו על שימוש מניפולטיבי בארבע רגשות: פחד, סלידה, טינה ואהבה. באמצעות מניפולציה זו השלטון מעוות את תפיסת המציאות החברתית והפוליטית באופן המנתק את תומכיו מניתוח עובדתי של סיבות ותוצאות. כך שדווקא שכבות האוכלוסייה הסובלות במיוחד מהשלטון, וממציאות מקפחת הן הראשונות לתמוך בשלטון הקיים. דוגמא אחת לכך היא שהשלטון הפופוליסטי מתעל טינה מוצדקת לעיתים של שכבות אלו כלפי חוסר שוויון חברתי לשנאה כלפי אזרחים אחרים (ערבים, שמאלנים, אליטות, שומרי סף, מערכת המשפט וכו') במקום כלפי ההנהגה האוחזת בשלטון, שהיא שאמורה לשאת באחריות. צורת שלטון פופוליסטית זו היא לא רק מסוכנת והרסנית בפני עצמה אלא היא שלב אחד לפני הפשיזם, כיוון שהיא פועלת כדי לפרק את המערכות הדמוקרטיות, ומססה באופן שיטתי קבוצות אוכלוסייה שונות זו בזו.

הדוגמא האחרונה לכך היא ביקורו ונאומו של נתניהו לפני צירי בית הנבחרים בארה"ב ב-24.7. הנאום כולו, כמו כל הביקור היה מופע פופוליסטי אשר נבנה היטב כמחזה מתוסרט. מחזה בו הופיעו מגוון של חיילי צה"ל שלקחו חלק בקרבות בעוטף ובעזה; חייל אתיופי, בדואי, קצין (אשכנזי פצוע) ומזרחי (פצוע גם), כדי להדגים את אחדות כל חלקי העם מאחורי המנהיג הנואם. וכן הופיעה שבוייה ששחררה מידי החמאס, ובצמוד אליה רעיית המנהיג. כדי להדגים את דאגתה האצילית של רעיית המנהיג לסבלו של העם. המסר העיקרי בנאום היה שאנו היהודים בארץ נלחמים את מלחמת הציוויליזציה המערבית התרבותית למען ויחד עם האזרחים האמריקאים נגד הברברים הרצחניים, העזתים מן המזרח. מלחמת בני האור מול בני החושך. אך כמובן שבנאום נשכחו העובדות, והן שביבי מימן וחזק את החמאס במשך שנים רבות כחלק מקונספציה שנועדה למנוע הקמת מדינה פלסטינית.

כמובן ביבי הזכיר את הצורך הדחוף לשחרר את החטופים, אך שכח

להזכיר שהוא מסרב לחתום על הסכם שהוא עצמו הציע להשבת החטופים, ובכך מונע את השבתם. זוהי רק דוגמא אקטואלית אחת למהו מופע פופוליסטי שנועד להסתיר את העובדות המעצבות את המציאות, וכל תפקידו לעורר תמיכה בשלטון והעומד בראשו.

הספר "רגשות נגד דמוקרטיה" מזכיר עוד ספר שפורסם בעברית לאחרונה "משברי הרפובליקה" של חנה ארנדט. ספר החושף את גודל השקר והמניפולציה של השלטון האמריקאי סביב מלחמת ווייטנאם. מסמכי הפנטגון אשר נחשפו ב-1971 הציגו את העובדות לאישורן, כלומר את כישלון המלחמה האמריקאית בווייטנאם לאורך שנים. חשיפת העובדות חייבה את הנשיא האמריקאי לקחת אחריות, ולהודות בשקר ובמניפולציה שנעשתה לציבור האמריקאי במשך שנים כדי להסתיר את העובדות הקשורות לכישלון המלחמה בווייטנאם, על-אף שהן היו ידועות היטב לממשל האמריקאי.

נראה לי שגם לנו (הציבור הישראלי) היום מגיע שבמקום סיסמאות נבובות ומניפולציה תקשורתית, נדע ונכיר כבר עכשיו את העובדות לאישורן הקשורות למלחמה המתחוללת סביבנו, ולא רק זו בעזה.

אחרית דברי גם אחרי שלא אהיה פה (מעין צוואה)

אנו כולנו עפים ברוח הקלה כגרגר חול זעיר שכבר איננו פה. רבבות כבר היו פה לפנינו ורבבות יהיו אחרינו.

מילא, בחיינו אנו משלים את עצמנו שאנו מרכז העולם, אך גם לאחר הסתלקותנו, אנו ובני ביתנו חושבים שיש לתפוס חלקת אדמה עבור קברנו, לבנות שם כסות שיש, לכתוב עליה נוסחים חגיגיים ויפים שאינם באמת מבטאים את מה שהיינו. חוסר צניעות זה שנמשך גם אחרי מותנו ואינו מובן כלל.

אני עצמי מבקש שלאחר קבלת הקופסא הקטנה עם אפרי, יקברו אותה ליד עצי הפרי בגינתי וטקס זה יעבור בשתיקה בה כל אחד יחשוב ויזכר במה שהייתי עבורו לטוב ולפחות טוב.

וכך כעבור שנה בסעודה עם יין טוב ובמצב רוח עליז יעלו הנוכחים את זיכרונותיהם הקשורים איכשהו בי, וכך ימשך מנהג זה עד שבאופן משמח ישכחוני סופית הדורות הבאים של משפחתי.

שאלת המוות האם הוא טוב או רע, ושאלות אחרות בנושא - נידונו ע"י הפילוסופים היוונים ודיונים בסוגיות אלו נמשכים עד ימינו. הזרם האקזיסטנציאליסטי בפסיכולוגיה דן במשמעות החיים ובפחדנו מהמוות - וימשיכו לדון בו אחרים אחרי שכבר לא אהיה פה.

אם קראת את הספר הזה, והחזקת מעמד עד סופו הפכת גם את/ה לאחראית/ה להגשמת צוואה זו.

אילן פריש

לתגובת והתייחסות:
itfrish@gmail.com

נולדתי בשנת 1948 בקיבוץ רשפים שבעמק בית שאן, לתוך הסכסוך שעדיין לא יושב ולא נפתר - הסכסוך בין הפלסטינים ליהודים.

בתחילת שירותי הצבאי הצטרפתי לגרעין של בני קיבוצים, שהקימו קיבוץ שונה ואחר מהקיבוץ הוותיק - **קיבוץ כרם שלום**.

לאחר 10 שנים לערך, עזבנו, אשתי תמר ואני, את הקיבוץ, עם בתנו הראשונה, הילה, וגרנו שנה בתל אביב. לאחר מכן היינו בין המייסדים של הכפר המשותף לפלסטינים וליהודים - נווה שלום וואחת אלסלם - בו שימשתי אחראי בניין ופיתוח במשך כ-39 שנים. בכפר נולדו ילדינו שגיא ועדי, ועד היום אנו חיים בו ושמחים בבחירתנו זו.

מיום היותי אדם בוגר חשבתי על הצורך במציאת הסכם שלום ופשרה בין העמים. הייתי מעורב בניסיונות פוליטיים ופעילויות להשפיע ולקדם אפשרות כזו ועד היום אני חבר ביישוב יהודי-פלסטיני, שהוא דוגמא וסמל לדו-קיום.

סדרת המאמרים בספר זה עוסקת בשאלות אלה ומנסה להציע פתרונות אפשריים, אך גם קובעת מה הם הפתרונות הבלתי אפשריים לעת הזאת, לדעתי.

תחום נוסף שמעניין אותי הוא עולם הפילוסופיה, וזאת, מעבר לחיי היום-יום. זהו מרכיב נוסף בקובץ המאמרים הללו, שבו אני מנסה להתחקות בעיקר אחר השאלה, האם ואילו הוכחות יש בידינו, לקיומו של עולם אובייקטיבי הנמצא מעבר להכרתנו ושאינו תלוי בה. שלושת הפילוסופים האהובים עלי במיוחד הם קאנט, ניטשה וויטגנשטיין. אני כותב עליהם לא מעט בקובץ זה.